This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

STANFORD UNIVERSITY LIBRARIES

NOVOČESKÁ

BIBLIOTHÉKA

VYDÁVANÁ

NÁKLADEM ČESKÉHO MUSEUM.

ČÍSLO XV.

IGN. JANA HANUŠE

ROZBOR FILOSOFIE TOMÁŠE ZE ŠTÍTNÉHO.

V PRAZE 1852.

V KOMISSÍ U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

ROZBOR

FILOSOFIE

TOMÁŠE ZE ŠTÍTNÉHO

DLE RUKOPISU „ŘEČÍ BESEDNÍCH“.

OD

IGNACE JANA HANUŠE,

DOKTORA FILOSOFIE, ÚDA FILOSOFICKÝCH FAKULT V PRAZE A VE LVOVĚ, BÝV. DĚKANA PROFESSORSKÉHO SBORU FILOSOFICKÝCH UČENÍ VE LVOVĚ A V HOLOMOUCI A PRODĚKANA V PRAZE, ŘÁDNÉHO ČLENA KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI VĚD, PŘISPÍVAJÍCÍHO ÚDA NÁRODNÍHO ČESKÉHO MUSEUM, A MUSEJNÍHO SBORU ARCHAEOLOGICKÉHO, ÚDA HISTORICKO-STATISTICKÉ SEKCÍ KRÁL. MORAVSKO-SLEZSKÉ SPOLEČNOSTI PRO ZVELEBENÍ ORBY A VĚDOMOSTI O PŘÍRODĚ A VLASTI.

SPISŮ MUSEJNÍCH ČÍSLO XLIII.

Jan R. Stejskal
KNIHKUPEC
V Blatné

V PRAZE 1852.

V KOMISSI U FRANTIŠKA ŘIVNÁČE.

STANFORD UNIVERSITY
LIBRARIES
STACKS
MAR 29 1947
AC60
N59
V. 15

Tiskem Jarosl. Pospíšila.

Předmluva.

V předmluvě bývá popřáno, klásti zjevněji než ve spisu samém úmysl spisovatelův, jímž se řídil u vydávání spisu svého, i udati, jak povstala as práce jeho z předcházejících ji prací podobného druhu.

I.

S strany první úlohy předmluvní dím prostě, že spisem svým obecenstvu česko-slovanskému podávám rytíře ze Štítného filosofii slovanskou v středním věku, založenou na základě stanovného křesťanství. —

Chovať ovšem každá filosofie svůj zárodek bezprostředně v hlavě či v rozumu jednotlivcův, mudrcův zvaných, a však vyvinování se zárodku tohoto zasahuje i přes meze jednotlivých hlav: co mudrc jeden byl vymyslil, toť podává vždy takořka na zkoušku jenom době své a národu svému, a i důvody od něho podané jsou prostředky toliko a nástroje, kterými doba a národ vykonává onu kritickou zkoušku, kterou má býti ukázáno, zdali myšlénky mudrce záživnou byly potravou žijícím a budoucím, či nic. Jednotlivý mudrc musí ovšem vnitř sobě býti proniknut citem vřelým, že to, co podává jiným nutná je a čirá pravda: a však přesvědčení to má vždy i osobní stránku do sebe, která v sobě i možnost omylu či nepravdy chová. Znám ovšem dosti mužův nadutých dílem, dílem i obmezených, kteřížto tvrdí, že ona a ona soustava filosofická úplnou v sobě zavírá pravdu, a že vůbec pravda filosofická

se dá zavříti v meze jednotlivé soustavy. A však dějinstvo rozumněji soudí, ukazujíc, že veškeré soustavy jednotlivé, ovšem v prospěch pravé filosofie, i símě záhuby v sobě chovají, jímžto to, co v nich vane pouze osobního, buď dříve buď později upadá v tichý hrob zapomenulosti. Filosofovati či rozumně přemítati a probírati různé představy, buď zkušeností buď dějinstvem podané, je úkon tak nutný a neodolatelný života duchovního, jako je viděti a slyšeti (a podobné činnosti) nevyhnutelný úkon živobytí smyslného. A což jest v skutku rozumování jiného, leč zírání oka duchovního? — Nezajímá takové vidění a zírání snad jen co činnost jednotlivcova, nýbrž, a to hlavně, i svým obsahem. Že ten a onen zírá a badá, jest ovšem věc osobní toliko: ale zda-li to co zíráním byl upatřil a badáním byl vyskoumal, je vůbec pravda, toť bývá věc, pozornost všeobecnou budící.

Jest-li tedy který mudrc jasně svého stanoviska sobě povědom, podává vždy účin badání svého, t. filosofii svou ke zkoušce živlům oněm, kteříž to v času jeho takové váhy jsou, by mohli rozsouditi, zdali pravda to jest, co podal, či lestný toliko pravdy blesk. I náš Štítný jednal takto. Skončiv totiž původní svou práci o obecných věcech křesťanských, podal ji i hned mistru Albrechtovi, „jenž jest prvý z Čechóv v svatém písmě mistrovství došel Pařížského.“ Ten mistr „Albrecht“ či „Vojtěch“ slul úplným svým jmenem v Paříži: Albertus Ranconis de Ericino (snad Vojtěch Rankův z Říčan?) a byl r. 1355 i rektorem university Pařížské. Později navrátiv se do Prahy, stal se zde scholasticusem kapitulním. Tomuto mistru „hrozného rozumu a odivné paměti“ psal náš Štítný ta přepamátná slova: „Vida blesk světla a pravdy svatého písma, a nad to dále rozuměje, nežli mým mdlým zrakem viděti mohu, jež z tebe velice svítí: neb jest to jisté, žeby nijakéž matně ti největší mistři (v Paříži) tebe nebyli sobě vzeli k tovařiši a k mistru křesťanství všeho; rád bych se přiblížil k němu s tím, což jsem česky kladl v těchto knihách, prvním úmyslem pro své děti, a potom všem, kdož by kdy kterým se z nich slovcem upamatovali k dobrému.“ — „I proši sprostně pro bůh, aby je ráčil opatřiti, neb je tvému poddávám o p r a-

veni. Bylo-liby co takového, jež by se nijakž nemohlo sjednati s svatým písmem, aby ty z milostivé dobroty to opravil.“ „A dobřej podobné, aby tvój přirozený jazyk (český) tím tebe užil a měl tvú památku, donidž najdál tyto knihy budú tráti.“ — Nešlo tu Štítnému jen snad o to, aby spis jeho opraven byl od Čecha „Vojtěcha“, nýbrž a to hlavně o to, aby opraven byl od „mistra Vojtěcha“ neboť dí i na jiných místech a v jiných spisích: „A jáť mám za to, cožť mluvím a píši o milém bohu, nedělímť se od úmysla svatých a křesťanských mistróv, neb jsem pilně za své mladosti rád četl o tom, rád mistra slyšel, a i ještě mílo mi jest mysliti o tom, a i jiným k tomu, ještoj mně mílo, ač by nebyli i latiníci, příčinu dáti.“ (Srovn. str. 25.) „Prosím, aby v tom, co je dobře povědíno, obrance moji byli, pakli bych kde pochybil, aby mě v tom i mé knihy opravili milostivě, neb se vším, cožť jsem psal neb psáti budu, poddávám se kostelu k opravení a škole Pražské.“ — „To vyřknu ústy, co srdce o té drahé svátosti věří: pakli bych co nemúdře pověděl, vyznávámť to, žeť nemínímť nic držeti, než to, co drží obec křesťanská a škola Pražská.“ (Ruk. Mus. I. C. 11. list 1. a 151.)

A však snad jen Štítný Čech a bohobojný šlechtic takto pokorně mluvil, nikoli však filosof jiný a slovútnější? — Jestiť uznáno, že Francouz René de Cartes základ položil k veškerému modernímu filosofování v Evropě, a přece dí týž Descartes ve svých základech filosofických: „Jsem přesvědčen sice, že aspoň všeobecnější pravdy o světě a zemi jinak se nemohou pojímati, leč jak já sám je byl vyjasňoval: nicméně však, povědom své malosti, nic nekladu za nevývratné, alebrž podrobuji vše i vážnosti církve katholické i úsudkům rozumnějších, a nechtěl bych, aby kdo uvěřil mně, leč by ho k tomu zřejmě a nevyhnutelně rozum vlastní pohánělť!“ (Mus. 1851. IV. str. 32.)

Ta autorita ovšem, kteréž filosof má podrobiti své vlastní vzhledy na svět a živobytí, bývá arciť různá dlé různých okolností místa a doby jeho; a však nižádný ne-

můž státi bez jakési autority svrchovaně na soustavě myšlének svých. Neboť jakási objektivnější pravda, nežli je přesvědčení osobní mudrcovo, musí právo a pravdu soustavy jeho rozsouditi. Sudba taková budiž si sudba veřejného mínění vůbec, budiž jakéhosi umětelného spolku a jednoty spořádaných a pevných vzhledův zvláště, sudba taková, dím, odděluje někdy přímo, někdy však nepřímo, co v soustavě je pravda čirá a co pouhá ku pravdě podobnost.

Nesuď však nižádný, žeby to platnost svou mělo jen o přísnějších soustavách filosofických! Neboť filosofie soustavní mudrcův slovútných liší se jen stupněm svým od rozumových zhledův na svět a živobytí každého dospělého a vzdělaného člověka: poněvadž v každém filosofuje více méně rozum přec poněkud, přemítaje a pořádaje, přijímaje a zamítaje skupeniny různých mnění zevně mu podaných, a nižádný rozumný nemůže zapříti, žeby nebyl poněkud sám rozumoval, a žeby neměl v rozumování svém jakouž takouž soustavu vzhledův svých, ač pravda je, že mnohdy člověk ani neví jasně o ní.

Rovně však jako ve společnosti lidské jednotlivých lidí působení splývá u všeobecné účinky společenské, v život totiž jednomyslný a svorný celé společnosti: tak splývají i různé rozumy jednotlivcův v jednotu onu, kteroužto jsme uvykli se strany theoretické jmenovati rozumem všeobecným, se strany pak výkonné či praktické duchem času. Rozum všeobecný či duch času, uznaná to mocnost hybající společností lidskou, není úhrn toliko všech snad smyslův a rozumův, alebrž výron vycíděný všeho toho, co v nich k sjednání svornému bylo dospělo; rozum všeobecný či duch času je tedy vždy soustava jakáž takáž probraná a vyčištěná z různých vzhledův jednotlivých na svět a živobytí lidské.

Patrno z toho, že ovšem i duch času v různých dobách různé má vlastnosti a jmena: a však zřejmé přec nyní bohdá, že v úzkém spojení stojí s výsledky jednotlivých filosofických soustav, poněvadž i ony, vyšší toliko stupně rozumovaní jsouce a spořádanější celky, sudbou všeobecnou

též přecházejí ve vzhledy všeobecné a jimi i v základ ducha času.

Takovým přechodem a během získá si i filosofie, co jedna z hlavních a podstatných dob ducha času, povšimnutí všeobecnějšího, nežli kdyby byla považována toliko za soustavu jednotlivce badajícího.

Rozum obecný tedy, kterému se rozumný skoumatel poddává a co rozum jednotlivý i klaní, nežije bez dojmův jednotlivých rozumů: vzájemné působení i všeobecného i jednotlivého jeví se, jako vůbec, i ve všeobecné sudbě, podobné jsoucí živému přijímání, zamítání a zažívání živlův různých.

I to tedy, co nám pod jmenem bájesloví či mythologie národní známo bývá, pozná teď bohdá každý za zjev ducha času či za filosofii národa, ovšem v širším slova toho smyslu. Nechci tu šířiti slova, jak se bájejevný duch národa liší od výronu i báchorek i představ pouhé obrazivosti, položiv, co bylo v této věci potřebné, již v Týdenníku Brnenském v roku 1848 (číslo 25 a násled.), kde jsem jednal obšírněji „o bájích čili mythech“. Nesuď i nižádný, žeby v bájích svých který národ kladl ozvěnu vnějších toliko na něho v přírodě a v dějinstvu působících důrazův; jemně je i v bájích jako vůbec všudy sjednána i vnějšnost světa i vnitřnost vlastního ducha. Není i při zírání smyslném názor pouhý účin vnějšího důrazu toliko, oko zírající a ucho slouchající jest hlavní příčina uspůsobilosti hledu a sluchu, ač mnohým nevědomo: i v bájích tedy, v snivých to takořka vzhledech svých, podává duch lidský látkám přírodním uspůsobilost vnitřní své podstaty a jednota duševní národní podstaty jeví se i v jednotě vnitřní bájí, či v tak zvaném duchu báječném, ač pro různost a rozmanitost předmětův a úkonův přírodních v takovém zjevu svém týž duch zevně se rozkládá v množství dob báječných. Svět báječný není tedy zrcadlo vnějšího toliko předmětenstva, alebrž i ozvěna živobytí duchovního: v úkonu bájení klade duch lidský nevinně takořka a bez jasného vědomí sebe sama ve svět vnější, v přírodu, zduchovniv ji a tušiv té-

měř, že v něm svrchovaného či božského cosi leží, klaní se zduchovnělé této přírodě pobožně beze všeho sobectví.

„Im Innern ist ein Universum auch,
Daher der Völker löblicher Gebrauch,
Dass Jeglicher das Beste, was er kennt,
Er Gott, ja seinen Gott benennt,
Ihm Himmel und Erden übergibt,
Ihn fürchtet und wo möglich liebt.“

Tuto poměrní důstojnost bájesloví vůbec a i bájesloví praotcův našich na jevo vystaviti obecenstvu, byl již tenkráte záměr můj, když dalek jsa ještě od přemilé vlasti své ve Lvově uveřejnil jsem v roce 1842 spis o všeslovanském bájesloví v jazyku německém, *) chtě tím podati skutečně filosofii národní Slovanův před křesťanstvím, a týž záměr mne i vedl ještě vloni, když jsem položil v „Koledu moravské národní Jednoty na rok 1852“ obšírnější článek „o pozůstatcích svátkův pohanských mezi námi.“ Uznávám úplně přenáramný rozdíl mezi pohanstvím a křesťanstvím a protivnost obou, a i tu níže položím mnění své o tomto rozdílu: a však jestiť to celým nebem od sebe vzdáleno, obmysliti, jaký duch as hýbal pohanstvím, a klaněti se tomu duchu. Přál bych si vroucně, aby se v budoucnosti tak vyplnilo přání mé nynější, jako se bylo vyplnilo přání mé tehdejší, jak jsem vydával všeslovanské ono bájesloví. Tehdáž skončil jsem předmluvu spisu svého slovy: „Sollte es das Geschick dem sehnsuchtsvollsten Wunsche des Verfassers in einem Augenblicke der Gunst vergönnen, einst wieder in seine geliebte Heimath rückkehren und in ihr die reichen Sammlungen literarischer Schätze in Wien und Prag, die durch die Sorgfalt der Regierung entweder gesammelt, oder doch durch ihre Huld geschützt sind, benützen zu können; dann würde er wohl so manche Quelle der Erkenntnisse dieses Wer-

*) Die Wissenschaft des slawischen Mythus im weitesten, den altpreusisch-lithauischen Mythus mitumfassenden Sinne. Als Beitrag zur Geschichte des menschlichen Geistes entworfen. Lemberg, Tarnów und Stanislawów. 1842

kes, die er nur zu wohl als dürftig kennt, mit einer lebensfrischern und kräftigern vertauschen, die ihm in seiner gegenwärtigen Lage unzugänglich war.“

Nyní jsa už ve vlasti své přemilé, čekám, stížen jsa různými pohromami, ježto mne obtěžují, mysl svou v úklidnosti k badání potřebné zachovati, co den na onu chvíli, v které by mi volno bylo, opět se k dějinstvu vzdělanosti lidské, o které se po celé mé živobytí pokouším, trvaleji navrátiti, než mi to až posud v jiných nutných pracích pohříženému lze bylo. Povědom jsem totiž sobě, že spis onen o všeobecném bájesloví slovanském nemá jen nadřečenou vadu do sebe, nýbrž i tu hlavní, že v něm filosofické konstrukcí či složení důmyslem nad látkou zkušební či empirickou byly nezaslouženou převahu si získaly. Důvěřoval jsem totiž tehdáž, jsa ještě dosti mlad, příliš v mocnost pouhého přemítání a priori a doufal jsem, že si rozumem pomohu vystavěti most přes mezery mnohé, které jsem byl spatřil v pramenech bajeslovních, a však rozum nevěrný proměnoval se v lestném svém letu mnohdy v pouhou obrazotvornost a obracoval mi pojmy v doby básnivé. Nyní vystřízliv již skoro ze přesycení abstraktních pokrmův a ze pouhého snu aprioristického, oblíbil jsem si na místo rozumového poletu povážlivější kroky zkušebné, kterými bych, tak doufám, hlouběji do podstaty bájeství Slovanského vniknul, než se mi tehdáž na neosedlaném ještě rozumu sedícímu bylo poštěstilo. Tím by se vyplnila doba jedna účelu mého, pracovati v dějinstvu vzdělanosti lidské, poněvadž co den více cítím se šťastnější býti v pracích na poli historickém, nežli na poli pouze aprioristickém. Již v roku 1842 psal jsem v předmluvě k bájesloví takto: „Der Verfasser erblickte vor sich das Feld der Geschichte, auf welchem die Gottheit die Menschen in den beseligenden Schooss der Kirche versammelte, schon wissenschaftlich bebaut, ja auch das Gebäude der allgemeinen Thatengeschichte, die den zu stolzen Namen der Weltgeschichte führt, auf ziemlich sichern Gründen ruhen, und in kräftigen Pfeilern gleich einem weiten gothischen Dome sich in die Höhe erheben — nur das Feld der Geschichte der Vernunftentwickelung oder um sich eines gebräuchlichern theologischen Ausdruckes zu

bedienen, das Feld der Geschichte der sich selbst überlassenen Menschheit, in so weit dieses getrennt von jenem bestehen kann, fand er, besonders was die Entwickelung des (theoretischen) Geistes durch alle die historischen Labyrinthe betrifft, öde oder doch nur theilweise im blühenden und fruchtbaren Zustande. Schon damals reifte der Gedanke in seiner Seele, den Versuch einer umfassenden und zusammenhängenden Geschichte der Entwickelung des menschlichen Geistes zu wagen und deren Ausarbeitung die freien Musestunden seines Berufes durch sein ganzes Leben zu widmen, um dadurch dem Staate ein geringes Zeichen seiner Dankbarkeit und der Früchte zu geben, welche dessen Unterricht und Hilfsquellen getragen.“ (S. VIII.) Až na jednu dobu vidím i nyní v nadřečených slovích ohlas záměrův svých. Doba ta týká se rozsáhlosti záměru mého. Byl‘ to opět onen neosedlaný rozum, jenž se pouštěl bez uzdy po celém oboru dějinstva, kdežto zkušenost jen v obmezování se na pole užší jedinou spásu vidí. Duch mladší a jařejší rád by v náruč svou objal krásu celého všehomíra, podoben jsa oné Semeli, kterážto co smrtelnice objímati chtěla v jeho nádhernosti „otce bohův a lidí“. Duch dospělejší zabírá se více důkladnější hlubokostí, nežli luznou širokostí a rozsáhlostí, a věnuje hlavní svou péči jednotlivějším předmětům, by znenáhla od nich a povážlivě pokračoval k všeobecnějším a rozsáhlejším. Rovněž i filosofii co vývin rozumu zakládám nyní raději na půdu zkušenosti a dějinstva, nežli na pouhé spekulativní rozjímání *), čím i okres působení mého vždy víc a více se obmezuje na pole historie filosofie a dějinstva vzdělanosti lidské, na pole, jak patrno, přespříliš ještě široké a užšího poněkud obmezování hodné.

Toto nutné obmezování se zavdalo i příčinu k vydání této monografie „rozboru filosofie Tomáše ze Štítného.“ Neboť nevidím ve spisech Štítného a zvláště ve spisu „b e s e d n í c h ř e č í“, či v rukopisu B u d i š í n s k é m práci snad jednoho toliko člověka a práci míjející platnosti a ceny: nikoli,

---

*) Viz: „Stává-li nutného a obzvláštního spojidla vědeckého mezi filosofií a mathematikou či nic?“ 1851. Musejník I. str. 3.

Štítný mi jest výraz a obraz čistý vzdělanosti středověké vůbec a vzdělanosti filosofické zvlášť, a to vzdělanosti Staro-Čechův z oné doby, v které národ ještě nebyl se rozpadl ve svazku svém s církví, ač již tehdáž na pomezí toho stál, což ho jen chutnějšího a zajímavějšího působí, poněvadž mírnost jeho a střízlivost je pravý opak pozdější pobouřené doby neblahých pří a záhubných válek. Doufám též, že jsem spisem svým nynějším obecenstvu podal jakýž takýž doplněk k spisu svému od r. 1842, neboť jak tento v sobě choval filosofii Slovanův předkřesťanskou či bájeslovní, tak chová přítomný spis v sobě filosofii staročeskou v době křesťanství.

Pro tu samu poměrní souvislost obou spisův bude však i hned nutno, vyplniti, co jsem výše již byl přislíbil, vykresliti totiž krátkými slovy podstatný rozdíl mezi pohanstvím a křesťanstvím, a toť jen u všeobecnosti, poněvadž zevrubnějších rozdílův bohdá ve spisu samém každý dostatečně najdeš.

K jasnějšímu však přirovnání pohanství ke křesťanství prospěje nám porovnání hvězdářství dle soustavy Řeka Ptolomea a podle náuky Slovana Koperníka.

Hvězdáři staří měli na začátku naši zemi, jeviště to ducha našeho, jen za hmotu hrubou a nepohyblivou a vkládali veškeré doby ruchu jejího ustavičného mimo ni ve vnější hvězdy, tak asi, jako my, rychle se po vodě pohybujíce, bezděky máme za to, že s námi žádné hnutí se neděje, ale břehy že pohybují se. Na tomto stanovišti Ptolomejské soustavy obdivovala země naše okem hvězdářův svých vlastní svůj ruch co pouze předmětný, co pohybování jí odcizené a mimo ni, ač větším dílem jen její vlastní byl a úsobní ruch tento obdivovaný. Hvězdářství stálo tenkráte patrně na stupni smyslství toliko či sensualismu.

Přiblížila se však Koperníkem doba, v které země naše myslí hvězdářův svých k sebecitu byla procitla, poznajíc se co kolující v nebeských prostorách hvězdu. Domnělé pohybování oblohy nebeské a hvězd v ní ukotvených zračilo se býti vlastní zemské pohybování a otáčení. Tu zastavili ihned hvězdáři domnělý východ a západ slunce, vi-

douce, že právě země sama vychází a zapadává, tu se proměnila nebesa hvězd domnělého prvního pohnutí v trpné toliko skupiny stálic. Toto stanoviště hvězdářství bylo patrně stanoviště hvězdoslovního idealismu či vidinství.

Podobným způsobem má se pohanství ke křesťanství. V bájích pohanských zduchovňoval národ přírodu a ona tímto leskem duchovním zračila se mu býti i s dobami svými svrchovanost a dokonání všeho t. božství. Co pohan podstatně a vroucně ctíval v přírodě, nebyly, jak se na první pohled ovšem zdá, pouze smyslné doby přírodní či modly, neboť ty i obmezeností svou i podrobeností pod bezvýjímečné zákony nic svrchovaného či božského jemu nejevily: svrchovanost jakouž takouž pohan vždy, ovšem s citem nejasným, ba i nevědomě téměř, dodával jim z ducha vlastního, sebe sama tímto dodáváním proměniv z ducha plné osoby v pouhou dobu přírodní: jakož pohybující se země, pustivši pohybování vlastní mimo se, zdála se býti pouze trpnou a utvrzenou hmotou.

Naproti tomu poukazuje křesťanství na ducha, a to netolik na ducha pouze lidského a jednotlivého, aniž opět na ducha abstraktního a pouze všeobecného, nýbrž na rozumný a svobodně svrchovaný základ a počátek všeho: na ducha totiž velebného, jenžto i přírodu i člověčenstvo vůlí svou neobmezenou stvořil, na ducha všemohútného, jenž i celý vesmír jen svou vůlí v jsoucnosti drží, jenž vůbec Alfa a Omega všeho jest. Křesťanstvím poznal i člověk opět důstojnost svou, pocítiv se co ducha a upatřiv, že domnělá svrchovanost přírody je duchovní toliko svrchovanost. Křesťan vida vše v podobě ducha, viděl i bližního býti rovné jemu podstaty a důstojnosti, a vzhled na všeobecné bratrství lidského pokolení je důstojný výkvět křesťanství.

Úplně pravdivý jestiť tedy výrok slovútného anglického historika našich dnů, mluvícího o křesťanství takto: „Co hellenským městům, počínajíc od Trebisondy až k Massilii, byly olympické hry a věštby pythické: to byl Řím a biskup Římský všem křesťanům latinským, počínajíc od Kalabrie až k Hebridám. Povstávaly totiž křesťanstvím city všeobecnějšího blahovolenství. Národové a kmenové, přírodně horami a mořem od sebe vzdálení, uznávali svazek bratrský mezi

sebou a pospolné ustanovení práva veřejného. I v bitvách bývala ukrutnost vítězova mnohdy tím umírněna, že sebe samého rovněž jako přemožené nepřátely poznával za členy jedné velké jednoty člověčenstva.“

Kdo s tohoto stanoviště na křesťanství hledí, tent musí nutně v něm poznávati moc světodějinnou a trvalou, neboť ono jest vítězství ducha nad přírodou vše jen zjednotlivující. S tohoto stanoviště jeví se i rozdrobování křesťanstva v západní a východní, rovněž jak jiné úchylky, co přežalostné události, které to, co svou podstatou je a má býti hlavně všeobecné, kladou v jednotlivostech toliko (str. 5). To pak rozhodne i právo mezi sporem latinského jazyka s jazyky národními v západní Evropě. Římské katolictví, co jednota a společnost věřících, musí míti i jeden pospolný svazek a prostředek vzájemného sdělování si myšlének, a to je jazyk latinský, jazyk církevní. Ve všem pak, co se církve netýká, nemá zabraňovati vývinu jazyků národních; neboť nutná všeobecnost smýšlení není již i nutně vyhlazování různosti a bezvýminečná jednostejnost. Toho vyhlazování bál se i Štítný v boji svém proti latinikům (str. 14, 15).

Můžeme se honositi, že i náš Štítný byl vnikl v podstatu pravého křesťanství, a to tak, že nadšen jsa důstojností svou křesťanskou, ježto ho netoliko duchem spojovala se všemi bratry lidskými, nýbrž i vůbec s duchovním světem a s duchovním základem všeho, s bohem, ústavně jen na to naléhá, by žádný neulnul v jednotlivostech přírodních, nýbrž aby každý zrakem svým duchovním vždy vztahoval vše na bytství všech bytostí — na boha.

Toť duch podstatný všech Štítného spisův! A však nejsou jeho spisy pouhé historické líčení křesťanství, ony i rozumuje o křesťanství. „A když sem tak psal o rozličných stavích v svaté církvi i o mnohých potřebných věcech rozuměti, po nichž by táhli úmysl a své činy k vóli boží! — A v sobě čiji nějaký účinek toho, že sem tak četl rád v knihách, neb jsem z těch jeden, ač i nestatečný, jimž jest k něčemu hodno čísti v takových knihách, ježto rozum osvěcují.“ — (Ruk. Mus. list 1.)

Toto rozumování Štítného o věcech křesťanských, ovšem vždy na základě zásady: „Credo ut intelligam,“ *) dodává spisům Štítného i jiný ještě ráz zajímavý. Církev křesťanská t. co pevná a obecná společnost zakládá se hlavně na víře, t. j. na přijímání toho v mysl, co jest účel pravý křesťanství a všech prostředkův k uskutečnění účelu vedoucích. Věrný a pravdivý křesťan je vždy hlavně vnímavá osoba a podrobená nutně ustanovením církevním.

Naproti tomu však stojí rozum lidský. Tento dar boží, podstatou svou nucen, nesnáší totiž rád, by mu co zevně bylo dáno, aby to přijal; rozum nevnímá rád, nýbrž skoumá sám a badá, aby svým přemítáním sobě dobil pravdy na vlastním přesvědčení stojící.

Toto položení rozumu k víře dokazuje, že nikoli jen snad někdy tím, co byl rozum vyrozumoval, nýbrž, a tož hlavně, již počínáním svým samočinným rozum se příčí víře vnímavé toliko. Nemůž ovšem býti, by pro zachování míru rozum snad dokonce měl býti udušen, neboť bohem samým je člověku dán, pročež zajisté má býti i vyvinován, jako vůbec každá doba přirození našeho nám k vyvinování poměrnímu a zdokonalování dána jest: anobrž mír mezi rozumem a vírou může trvale jen tím býti zachován, když rozum, uvědomen jsa svého od víry vzdáleného stanoviště, totiž vlastního přesvědčení, s jasným vědomím na tomto toliko vzdáleném stanovišti samočinně se vyvinuje.

Jak blaze působí a vyvinuje se ku př. rozum ve vědách mathematických, v kterých rozum jednoho vyřknuv: toť se mi zdá býti pravda a tož z těch a těch důvodův, i hned jen hledí na rozum druhého, by i on opět rozumoval o té věci. Tak by to mělo a mohlo býti i ve filosofii, kdyby chtěli a uměli filosofové škodný svůj obyčej složiti, pošilhávati vždy se svého stanoviště ihned na stanoviště víry. Dejmež tomu, žeby filosofovi rozum podal zdání, že bytí nemůž se

*) „Pakli by komu (ve víře) na mysl přišlo něco takového, jemuž by neuměl rozuměti, než by upra mysl i držal, a nemúdře, raději rci sobě na mysli: Ač já tomu nerozumím, ale kostel rozumí, a já pak věři, jakž obecně kostel drží. Pakli jsi rozumnější, ale poptaj se na jiných múdrých, jakť oni tomu rozumějí a jakť to svatí vykládají.“

obrátiti v nebytí, a on by hledal toho zdání důvody, a i jinému by je opět podával k posuzování, brousil by se a zdokonaloval by se tím vždy víc a více jich rozum, a pravda filosofická vystupovala by tím vždy jasněji a jasněji ve svět, a nepříčila by se víře, uvědomena jsouc, že je to mnění několik toliko filosofův. Dle způsobu obyčejného však pokřikuje téměř každý filosof, sotva že byl vylíhl zlaté vejce pravdy v hnízdě rozumu svého, ihned, že to a ono nemůž býti pravda, poněvadž prý on tak a tak tomu rozuměl. Nenahlížím pohříchu! jaká důsledná souvislost v takovém šilhavém přeskakování by se dala nalezti. Rozumuj! rozumuj rozume! jen dále, a všichni budem vděčni tobě, jest-li že co důkladného vyrozumuješ, neb si tím vystavil nám obraz, jak se v duchu tvém různé doby myšlének byly sestředily a spořádaly živě v soustavu organickou. Vidíme v tom obraz živosti tvého ducha jednotlivého a snad i tvých přívržencův, a však nepoznáváme nic nutně všeobecného.

Tento však náhled, slyším tu namítati, přivádí k zásadám podobným oné od scholastikův v středním věku užívané: „Filosofice valet, ast theologice non valet.“ Přivádíť ovšem k podobným zásadám, a však těm nelze jest se nijakž v skutečném světě vyhnouti. Nižádná společnost nemohla by státi a trvati, kdyby nebylo uznáno dvojství všeobecného tvrzení a jednotlivého domnění. Já co úd společnosti nemohu a nesmím vynášeti soukromého mnění svého na vysluní všeobecné a uznané pravdy: neboť tím bych se vyloučil ze společnosti, proměňuje se z věrného člena v nepřítele urputného. „A však takovou rozvrtí všeobecného tvrzení a jednotlivého mnění hyne veškeré blaho člověčenstva?“ Příteli! mícháním osobním a bezprostředním obou těch protiv neustáliš pohříchu! blaha lidského: naopak, podrýváš nejhlubší základy obecného živobytí.

Vyrovnány ovšem mají a musejí býti veškeré protivy, a však vyrovnávání není bezprostředně úloha a možnost jednotlivcova, vyrovnávání to převezme již prostředně ona sudba všeobecná, o které i nahoře už byla řeč: „Die Weltgeschichte ist das Weltgericht!“

Zachováním dvojího stanoviště víry a rozumu liší se i mudrctví od kacírství. Mudrc mudrcem je a setrvá jím

tak dlouho, dokud má jednotlivá svá přesvědčení za jednotlivá a je odůvodňuje; jak mile je však a to bezprostředně vynáší za všeobecnou a neomylnou pravdu, bude za kacíře vyhlášen od veškeré positivní společnosti, které se ona přesvědčení příčí.

A však, slyším tu opět namítati, čím to tedy jest, že stává i filosofií positivních, křesťanských, jakož jedna z nich je filosofie Štítného sama? Odpovídám, že se to má takto: Jsou doby a jednotlivci, kterýmž filosofie takořka tak v objektivní skupeninu myšlének se byla proměnila, že sami již nerozumují, nýbrž přirovnávají toliko filosofii ke křesťanství. Přirovnávání takové a smiřování je ovšem věc předůstojná a chvalitebná, a však i filosofii neprospěšná; neboť jak by při smiřování rozum úsilně se měl k víře, přestupoval by již meze nadřečené své jednotlivosti: nezbývá mu tedy nic jiného, než ustupovati a poddávati se t. uznávati slabost vlastního rozumování. Vsadil-li by však rozum jediné s v o u d ů s l e d n o s t za měřitko pravdy, pak již by nebral víru za vůdce rozumování svého a smiřování by v niveč se rozešlo.

Toho důkaz patrný a zajímavý podávají nám spisy Š t í t n é h o. Nechce se totiž spokojiti pohou vírou, chce i jí porozuměti, chce býti i při vší své skromnosti mudrcem; a však aby neupadl v nižádný blud, v nižádné kacířství, cítil se nucena, jak čtenář ve spisu samém na nejednom místě pozná, upustiti od přísnosti a důslednosti rozumování svého. A jen touto vlastností spisův svých stojí Štítný pevně u mudrctví, vyhnuv se veškerému kacířství a to hlavně svým ú m y s l e m. Ú m y s l e m svým totiž stojí čist před církví, poněvadž ústavně podrobuje domnění své pod autoritu církevní. Tak najde čtenář i v našem rukopisu vyznání následující: „Bylo-li by mi ukázáno, že bych kde pochybil, dal bych se rád navesti pravdě: protož vzdy řku ku opravení kostelnímu: p o d d á v á m s e.“ To je ale jen důkazem, že víra pevněji v něm byla zřízena nežli rozumování, a že rozumování v vlastní svůj okres musilo odstoupiti, jak mile se nesrovnávalo s vírou. Není nás tajno, žeby filosofie více byla získala, kdyby důsledněji byl probral myšlénky své až snad na poslední jich základy, a přesvědčeni jsme, že takovou důsledností i mnohá představa by se byla rozpadla v niveč, od které upustil jen proto, že zakřiknuta takořka se cítil vírou.

Jsme však čtenáři ještě odpověd dlužni k dotazu, proč pouhého rozumování Štítného či filosofie jeho nepodáváme obecenstvu, nýbrž rozbor toliko či analysí filosofie jeho?

Tato otázka dá se však na dvě strany rozložiti, na otázku totiž, proč jsme nepodali celého rukopisu Budišínského či spisu „besedních řečí“ Štítného — rovněž jak na otázku, proč jsme podaný text kriticky a filosoficky rozebírali?

K otázce první tak odpovídáme. Rukopis Budišínský je sám v orginalu saském složen ze dvou nestejných částí, jak se toho čtenář sám ve spisu obšírněji dočte (str. 24 — 31). Máme ovšem složení to za úplný celek, tak že žádné části již potřebí není, by doplnila původní obsah spisu. A však ty dvě části rukopisu působí zevně toliko celek jeden, poněvadž u vnitř co různé vydání a vzdělání a to rukou Štítného se nám jeví. V prvním, důkladnějším vydání pohřešuje se konec, žel bezpochyby na věky, v druhém pak rozvlačenějším vzdělání zas začátek: rukopis tedy celý podati, buď dle prvního, buď podlé druhého vydání je věc nemožná. K tomu přistupuje i to, že tu v Praze nemáme rukopisu původního besedních řečí, nýbrž pouhý přepis (str. 24). Vlastnost tohoto přepisu však nehodí se, by dle něho bylo spořádáno správné a úplné vydání tiskem. Neboť přepis nesrovnává se s rukopisem tak, by řádek jeden a jedna stránka zde kryla řádek a stránku tam, jak by se to snad bylo slušelo; v Budišínském rukopisu zanímají besední řeči 229 stran, v přepisu Musejním jen 160 stran: rukopis Budišínský je psán v malém folio, Musejní ve quarto. V přepisu je poklesků písemních, žel! v hojnosti, jak o tom čtenář sám ve spisu nemile se přesvědčí, a nevím, zda-li neplynuly již z péra původního písaře, ač doslýchám, že první či pergamenová část rukopisu Budišínského skvostně a správně jest psána. Přeji si, by příznivé okolnosti mi dovolily, abych jednou sám přirovnati mohl přepis k rukopisu. Poklesky v přepisu jsou tak hojné, že nad mnohou stránkou rozšířily zatmělosti takořka keltické, a skutečně poštěstilo se na mnohém jen filologické zkušenosti a důvtipnosti přátelův mých p. p. t. Čelakovského a Erbena vybřednouti šťastně z oné temnoty.

Toť vše usnadní nám i odpověd na druhou část otázky. Neboť ani různost dvou částí či vzdělání rukopisu

Budišínského, ani nesprávnost přepisu není té míry a rozsáhlosti, by vadila, vniknouti v soustavu myšlének, od Štítného v besedních řečech položenou. Toť však již vedlo ke kritickému a filosofickému rozboru rukopisu, abychom dostáli úlohy své nahoře již dotknuté, spisem svým totiž vykresliti obraz rozumování Staro-Čechův v blahé oné době vlasti naší, kde ještě bouřky Husitické jí nebyly zatřásly. K tomu cíli vedl výbor a rozbor myšlének lépe, než položení pouhého textu, poněvadž v něm mnohonásobné opakování citův a myšlének a citatův různých autorit na mnohém přehledu hlavních myšlének v cestu se staví. Takovým výborem vypadla však jen as třetí část celého spisu, a na mnohém místě knihy naší spatří laskavý čtenář sám, že mnohdy, vázáni jsouce téměř upřímností a naivností myšlének, rovněž jak líbeznosti vypravování Štítného, dále a stáleji jsme byli v kladení textu pokračovali, než by toho úsečně zjev myšlének snad byl požadoval.

Vedla však nás k rozboru i jiná ještě a to důležitá příčina. Položili jsme si totiž též za svůj účel, na spisu Štítného ukázati, jak ve mnohém již jinak věk náš filosofický soudí a rozumuje, než věk Štítného, a jak zvláště vědy přírodní jiných a nových si byly dobyly domnění; neboť, ač se přiznáváme, že vřelou láskou lpíme na Štítném, přec není nám snad vzorem filosofování bezvadným. Hodlali jsme tedy spisem svým poněkud vzkřísiti přemítání, nechtíce však nikoho povzbuzovati ani k povrhování svrchovanému všeho toho, co hýbalo středním věkem, ani ku přijímání bezvýminečnému toho, co počíná novější dobu říditi: a tímto přemítáním hodlali jsme prostředečně přispěti i nynější literatuře filosofické a dějinstvu vzdělanosti lidské. Leží totiž ve spisech Štítného větší bohatství zárodkův různého přemítání, nežli vůbec ještě uznáno, a abychom na jednotlivé doby takového důmyslného badání snadněji mohli poukázati, položili jsme na konci dosti pernou prací sestavený obsah nejhlavnějších dob v pořádku abecedním, jak doufáme dosti úplný. S strany jazyka Štítného je ovšem klasičnost jeho naskrz tak uznána, žeby tu šířiti ještě slova jen tolik bylo, jako snad dokazovati, že Praha a Krakov nebyly za jeden den vybudovány. Přiznávám se toliko sám, že kdyby mi bylo

dříve popřáno bývalo, tak se ponořiti v čisté moře mluvy Štítného, jak za přítomnosti své v Praze téměř co den jsem ponořen v něm, žeby, pravím, mnohé nestvůry nebyly zjevily se ve spisech mých předešlých, jichžto teď, ovšem nadarmo! želeti musím. Řekl jsem, že i k dějinstvu vzdělanosti lidské doufám spisem svým podati příspěvek, a odůvodním to zde krátkými slovy. Zpozdilost by to ovšem byla pouhá, viděti ve Štítném jen čirá zrnka vzornosti. „Homo sum, nihil humani a me alienum puto," platí též o Štítném. Nicméně však cítím se přesvědčena, že filosofie křesťanská mezi národy Slovanskými nikdež v tak jemném rouše a v tak národním duchu se nebyla vyjevila, jako ji před očima máme ve spisech rytíře ze Štítného. Chovať ovšem i literatura Slovanská v sobě důkladnější toho druhu spisy, a však i scholastičtější, chová v sobě učenější, a však i méně národní: než tak prostosrdečně, tak rázně, tak národně a vroucně křesťansky nevane nikdež duch středních věkův, jako věje — pravím to s vědomím národního citu — v rukopisech Štítného!

II.

Přistupuji nyní k druhé stránce úlohy v předmluvě výše udané, t. k naznačování, jak se má spis můj k stávajícím již v literatuře české spisům podobného obsahu a směru, a jak z nich sám byl vyrostl. *)

Tomáš ze Štítného skládal a psal v 14. století sám původně rukopisy, dával a kázal je „písmem dobrým" přepisovati, a v patnáctem věku po smrti jeho přepisovalo se též pilně a hojně, co byl zůstavil, a to dílem tak, že se přepisovatelé drželi přísně pořádku a obsahu od něho naznačeného, dílem však, že sbírali a sestavovali libovolně a podle obzvláštních choutek a směrův svých částečné jeho spisy ve větší sbírky jich. Zachovalo se nám takových rukopisův různého druhu a nestejné ceny vědecké divem téměř dosti hojné bohudíky! množství. Známo vůbec, jak se staročeskými rukopisy

*) Tato část čtena byla ve schůzce král. české společnosti věd dne 23. února 1852. (Viz: Prager Zeitung. Nro 50.)

a zvlášťě knihami bývalo nakládáno, a jmeno Jezuitův nebývá v tomto ohledu ve sluchu českého literata příjemnou ozvěnou. I sami máme za to, že rukopis Budišínský pronásledováním domácím takořka nucen, v cizině toliko se před záhubou hrozící byl ukryl (str. 24). A však mníti, žeby Jezuité samojediní byli příčina zkázy knih českých, je holá přepiatost. Dejmež i tu pravdě jí hodné svědectví. Dva z nejvzácnějších rukopisův Štítného t. pergaménový XVII. A. 6. a Jindřicho-Hradecký XVII. D. 31. rovněž jak rukopis XVII. C. 18. zachovaly se v knihovnách Jezuitův dílem v Praze, dílem na venkově, a i to, co dílem vyřezáno, dílem vyškrabáno jest tak žalostně v rukopisu pergaménovém (str. 26.), nevycházelo, jak jsem se sám osobně přesvědčil, z rukou Jezuitův, nýbrž z ruky barbarské pozdější. Je to totiž pojednání o manželství, a totéž pojednání zachováno dvakrát v rukopisech Jezuitských, jednou v rukopisu Jindřicho-Hradeckém, po druhé v rukopisu XVII. C. 18., jenž byl „Collegii Novodomensis S. J. catalogo inscriptus a. 1603.“ Jaké škody někdy dílem nedbalá neumělost, dílem hanebná špatnost žel! i mužův veřejně k chování knih a rukopisův ustanovených jindy páchati uměla, nezůstane nikoho tajno, kdo knihu nyní od p. Hanslíka, bývalého úředníka tétéž bibliothéky vydanou *) bedlivě přečte.

Za živobytí svého byl Tomáš ze Štítného muž proslulý a vůbec známý. Svědčí o tom netoliko hojnost rukopisův pozůstalých, z které zajisté lze zavírati o bývalém jich množství a o jich rozšířenosti, nébrž i svědectví výslovné. Ne v jediném toliko rukopise potkáváme se se slovy: „Slovútný muž, sl. panoše Tóma,“ anobrž Štítný sám slovy vlastními dává nám rozuměti, že byl znám, dílem ctěn, dílem nenávidín. V rukopise t. Musejním (I. C. 11.) dí: „A když se mnohým líbily ty mé knihy, zřídil sem zvláště tři svazky znamenité.“ A v posledním svém nařízení praví: „Nemyslímť, by má paměť zde na zemi věčná byla.“ Musela tedy přec značná býti za jeho živobytí.

*) „Geschichte und Beschreibung der Prager Universitätsbibliothek von Jos. A. Hanslik. Prag 1851.“

I na konci 15. století přepisovaly se ještě jeho rukopisy. Takť končí rukopis Jindřicho-Hradecký slovy: „Já Vávra z Jivian, měštěnín v Hradci Jindřichově a starý písař tudíž, skonal jsem tyto knihy léta od narození syna božího 1492.“

Jen ze 16. století schází nám na důkazích patrných, že byly spisy Štítného známy a rozšiřovány, ač i tu z nápisův jich lze souditi, že pod rukama byly tomu a jinému, kteříž-to často snad ani nevěděli, co vzácného chovají při sobě. Tak rukopisu Jindřicho-Hradeckému naivní byl titul dán: „Est liber catholicus Čechorum,“ rukopisu XVII. C. 18. nápis: „De triplici hominum statu, virginali, viduali et conjugali,“ a to jediné za tou příčinou, že první toliko kapitola toho rukopisu o těchto třech stavích jedná, neboť na ostatní a tož na větší část rukopisu, žádného nebylo více ohledu bráno; rukopis Musejní I. C. 11. měl též jen všeobecný nápis: „Doctrina christiana idiomate boëmico,“ z čeho pošla i všeobecná jmena spisův Štítného v novější české literatuře až na časy p. Erbena panující: ku př. „Knihy učení křesťanského, Rozmluvy nábožné.“

Nejstarší, tuším, zprávu literarní o Štítném nalezl jsem v 17. století a to u Jezuity Balbina v knize: „Bohemia docta,“ ježto po úmrtí teprva původce svého byla tiskem vyšla. Balbin sám byl narozen l. 1621 v Hradci-Králové a umřel v Praze l. 1688. V této knize vyčítá totiž Balbin nejznamenitější rukopisy bibliothéky Klementinské, tehdáž Jezuitské, nyní císařské. Vypravuje tam mezi jiným v dílu III. (Vydání Ungar. Pragæ 1790. str. 115.) o jednom rukopise Štítného v bibliothéce Klementinské takto: Liber bohemicus Thomae de Zásmuk catholici equitis bohemi. Continet instructionem filiorum. In eodem libro est explicatio orationum: Pater noster et salutationis angelicæ affectuosa. Compositus anno 1412 et descriptus anno 1492. (Ve starším vydání od r. 1771. Pragæ. P. Candidi a S. Theresia viz trakt. I. 189. trakt. II. 42). Na jiném místě: „Rarii scriptores patrii“ (II. díl, str. 289) vypravuje B. takto:

„Thomas de Zasmuk, catholicus eques Bohemus, vulgavit instructionem filiorum suorum bohemice, in quo etiam libro addidit explicationem orationis dominicæ et salutationis angelicæ cum pulchris affectibus anno 1412, qui liber numquam ad typum pervenit, sed descriptus anno 1492 invenitur in bibliotheca C. N. 486.“ Patrně měl tu Balbin rukopis Jindřicho-Hradecký před rukama, jenž má nyní známku XVII. D. 31. Neboť v tom jediném rukopisu Štítného stojí pod první stránkou červeným písmem psáno: „Tuto se počíná předmluva těchto knih slovútného muže Thómy z Zásmuk“, a opět na poslední stránce: „Z daru božieho napsány jsú tyto knihy, a to všecko, co v těchto knihách psáno stojí, rukú Matěje Čapka, v ty časy písaře Hradeckého v Jindřichově Hradci, a skonány jsú — léta od narození syna božieho 1454: kteréžto složil jest slovútný panoše *Thuoma z Zásmuk a z Chotěmic* dětem svým vlastním, nyní čtúc před *osmdesáti* lety, o rozličném křesťanských věcí naučení ku paměti křesťanské víry a dobrých vášní. Ale já Vávra z Jivian — skonal jsem tyto knihy léta od narození syna božieho 1492.“

Patrno, že Vávra z Jivian přepisoval r. 1492 jakýsi rukopis, jenž již r. 1454 „rukú Matěje Čapka“ přepsán byl, který opět ve svém rukopisu byl pravil, že knihy tyto složil jest slovútný Thóma z Zásmuk dětem svým vlastním, nyní čtúc před osmdesáti lety.

Nápadné je v této zprávě i jmeno Štítného i čas, v kterém skládal spisy své.

S strany jmena je to ovšem podivná už na první pohled věc, že jediné v tom rukopisu Jindřicho-Hradeckém Štítnému ono jmeno je dáno a to zřejmě dvakráte, na začátku t. rukopisu i na konci, ve všech jiných rukopisech starších a mladších nalezneš však jmeno „ze Štítného“ toliko. Tak v rukopisu od r. 1376 autor náš sám se jmenuje a píše: „T. z Sstytneho“ v dopisu svém k mistru Albrechtovi, a v rukopisu Budišínském zřejmě dí přepisovatel: „Byl za času krále Václava Českého třetího (sic) panoše jeden slovútný Thóma z Štítného, literat dobrý, a veda

život bohomyslný a pokojný na své tvrzi, složil a vyložil tyto knihy českým jazykem. Též desky zemské praví jen: „Thomas de Ščitného“ a jmenují „hæreditates suas in Ščitné.“ (Archiv český III. 466.)

Tyto odporné sobě zprávy hnuly v r. 1841 Jungmannem, psáti v rozboru staročeské literatury (str. 195) o knihách „Tomáše ze Štítného, na Zásmuku a Chotěnicích“, jako v nejnovějším čase ještě Palackým, jmenovati rytíře ze Štítného „pánem na Zásmucích a Chotěnicích“ (1851. Dějiny III. 1. str. 36). Pan Erben cítil se však r. 1852 důvody pohnuta, zamítnouti naskrz onu zprávu Jindřicho-Hradeckou co mylnou (str. XXX).

Pokusím se však zde, jakousi hypothesí či podmínkou vybídnouti výtečníky tyto k opětné sudbě a hájiti poněkud starého písaře Jindřicho-Hradeckého. Již to se mi nezdá býti podobno, by v Hradci Jindřichově, nejbližším to městě vesničky „Štítné“, na česko-moravských hranicích onen starý hradecký t. zámecký písař, jenž přec tu podrobnou zprávu měl a podal, že byly ty knihy složeny „dětem vlastním nyní čtúc před osmdesáti lety,“ a že byl autor jich „slovútný muž a panoše“, žeby, pravím, onen starý písař, jenž sám žil jen as padesát let po Štítném, byl měl jen veskrz marně spojiti s Tomášem naším jména Zásmuk a Chotěmic. Jakási udalost, jakási příčina vězí zajisté v tomto spojování. Desky nadřečené zemské vedly mne poněkud na stopu, proč písař Jindřicho-Hradecký opustil od obyčejného jmena: Tóma ze Štítného. V archivu českém Palackého dočítáme se totiž zprávy (III. str. 466), že v 1381 „Thomas de Ščitného hæreditates suas in Ščitné, mediam villam cum curia araturæ et munitione (s tvrzi, s zámkem) locavit et conduxit Zbynkoni“ jakémusi a že teprva po 13. letech (r. 1394) opět k svému přišel, pohnav r. 1390 k soudu Zbyňka v příčině nezaplacených úroků.

V tom čase, kdež nebydlel v Štítném, složil však ono vydání učení křesťanského, kteréžto pod rukama měl starý písař Jindřicho-Hradecký, a jak sám tu „mediam villam“ t. polovici vsi Štítné v nájem byl dal, tak mohl v nějakém podílu statků na Zásmuku a v Chotěmicích sám by-

dleti. Že tomu snad tak, dosvědčuje rukopis pergaménový v přirovnání k rukopisu Jindřicho-Hradeckému. V pergaménovém rukopisu od r. 1376, kdežto ještě bydlel v Štítném, dí Štítný: „čtúc v nich (knihách) doma ve vsi, kdež ani kázaní bývá ani nešpora," v rukopisu Jindřicho-Hradeckém však čteme i slova: „Anižť velím, donidž jest naděje, žebych vnúčata měl jmíti, by dědin utrhali, ale kdyžť umru — službu zádušní u fary u té, kdež bych byl, učiňte mi." Z posledního tohoto svého pořízení, ježto v Jindřicho-Hradeckém toliko rukopisu se nalézá, jestiť i patrno, že je v čas učiněno, v kterém nestále — na různých místech bydlil a sídlil (dílem snad na Zásmuku dílem v Chotěmicích), neboť jen tím stanou se slova posledního pořízení úplně jasná: „Ale jáť vám porúčím to, mé milé dítky! kdežť se vám bude zdáti podle toho času a místa, jakžť mě smrt nalezne, tu mě křesťanským pochovajte obyčejem." „Třetí den — tu učiňte, kdež bych ležal." — „A nemohl-li by z vás který tu, kdež bych ležal, býti," a p. Patrno, tuším, žeby Štítný těchto slov nebyl psal, sedě „pokojně" na tvrzi Štítném. Nelze nám ovšem dokázati, že po svém se vystěhování ze Štítného bydlel skutečně buď v Chotěmicích buď v Zásmucích, neb lehce možná, ba i k víře nejpodobněji, že i do Prahy zajížděl, a však přec možná je dokázati, že Štítné, Zásmuky a Chotěmice v jakémsi spojení mezi sebou snad i v dávnověkosti stály. Neboť nebude to snad náhoda pouhá, že se z desk zemských dokázati dá, že již více než 200 let i Štítné, i Zásmuky (i Chotěnice), ač dosti vzdálené leží ode sebe, jedné a též hraběcí rodině t. Šternberkům patří. (Viz Schaller. 10. B. 1788 str. 34. 61. a 14. B. str. 94.) Není tu ovšem Chotěmnic či Chotěnic rozuměti, ježto v Budějovicku a Chrudimsku leží, nýbrž bezpochyby Chotěnice mezi Plaňany a Kolínem, na blízku Zásmuk (které nyní i Chocemnice i Chocenice a p. slovou. (Schaller 10. B. S. 34.) Štítné a Zásmuky patří i nyní ještě též rodině hraběcí Šternberkův, Chotěnice však jí odkoupila teprva Maria Theresia. Že by byl Štítný sídlil v Zásmucích, snad patrno i z toho, že v posledním svém pořízení dí: „Službu zádušní u fary u té, kdež bych byl, učiňte mi," v Zásmucích však byla, jak týž Schaller dokazuje, již r. 1378 fara

Máme však v literatuře Štítenské dvoje vydání těchto knih o rozličném křesťanských věcí naučení, jedno starší na pergaméně psané a mladší či Jindřicho-Hradecké.

S strany prvního vydání dokázal p. Erben důmyslně, že nemohlo zhotoveno býti před rokem 1374, poněvadž mezi jiným v něm Štítný mluví o svém příteli Miličovi, jako již o neživém: a skutečně zemřel Milič v Avignoně r. 1374. (Erben str. VIII. XVIII.) Roku 1376 stávalo však už úplného a skvostně přepsaného vydání těchto knih, neboť slova v pergaménovém rukopisu (XVII. A. 6.): „Jako letos jest od božího narození tisíc a tři sta let a sedmé a sedmdesaté půjde od vánoc“ kladou nad každou pochybnost určitě a zřetelně rok přepisu toho skvostného. Rokem svým „před osmdesáti lety,“ tehdy rokem 1374 nemůže míniti písař Hradecký druhého vydání, neboť v tom jde řeč již jen o dvou dětech Štítného, kdežto ještě v roce 1376 Štítný měl čtvero dětí, jak to snímek v Erbenově vydání, na kterém Štítný ještě čtvero dětí vyučuje, patrně svědčí. Naráží tehdy písař na první a původní složení knih o obecných věcech křesťanských. Toť zřejmější ještě se stane, když rozvážíme: za první, že nepraví, že obnovil Štítný tyto knihy, nýbrž že je byl složil; za druhé, že brávali staří různá vydání za jednostejné, jakož toho důkaz patrný je rukopis Budišínský, v kterém pozdější ruka dopsala z druhého vydání, čeho se nedostávalo v prvním vydání (viz str. 26—31.); za třetí, že první a druhé vydání obecných věcí křesťanských s strany věcí velmi nepatrně se od sebe liší, poněvadž druhé vydání téměř rozšířením slohu a jinak kladením slov toliko a přídavky i vynecháním co jiná recensí Štítného se jeví.

Poněvadž r. 1376 již skvostného přepisu stálo těchto knih, jenž zajisté nebyl hotov dříve, než byl Štítný mistru Albertovi zaslal svou práci a ji schválenou nazpět obdržel, kladu původní skládání s písařem Jindřicho-Hradeckým v r. 1374, kde ještě Štítný v Štítném byl sídlil, obklíčen jsa, ne-li všemi již dětmi — měl jich původně pět — tak přece čtyřmi jich, — druhé vydání patrně však zhotoveno po úmrtí tré dítek a v času tom, kde již bylo Štítné v nájem dáno Zbynkovi. Že měl Štítný původně dětí pět, vysvítá z vlastních jeho slov. V Jindřicho-Hradeckém rukopisu t. dí:

„Již vás jen dvé jest," a v Budišínském: „že tré vás jest — tento život dokonalo." Jedno dítě zemřelo již před rokem 1376, neboť na miniatuře jsou již jen čtyry děti vyobrazeny. (Erben VI.)

Zpráva ostatní Balbinova „continet instructionem filiorum" povstala libovolným toliko domněním, které si „děti" co „filii" vyobrazovalo. Neboť kdyby byl Balbin jen poněkud prohlídl rukopis, byl by patrně nalezl, že Štítný v něm vyslovně mluví i o synu i o dceři. „A ještěť tebe Agnežko! prosím." „A toběť Jene! porúčím." (Erben str. 311.)

Zda-li Balbin i první vydání totiž pergaménový rukopis znal a v knihovně své měl, neví se víc, jisto toliko, že o něm nemluví.

J. Pelzl, jenžto v německém svém díle: „Geschichte Böhmens", a tož v prvním vydání, znamenitější rukopisy i knihovny Pražské i jiných knihoven uvádí (str. 659), nezmiňuje se ani o pergaménovém ani o Jindřicho-Hradeckém rukopisu.

Jako Balbin nic se nezmiňuje o rukopisu pergaménovém, tak opět Dobrovský nic neví o rukopisu Jindřicho-Hradeckém ve své „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur" (v Praze 1792.) Dobrovský byl již poznal a ocenil úplně tento poklad císařské knihovny, ač ho mylně klade v rok 1377, příliš úskostlivě lpě na slovech výše z něho udaných: „a sedm a sedmdesátý rok pójde od vánoc." Zamiloval' Dobrovský též důstojnost obsahu a líbeznost slohu v rukopisu tom tak vroucně, že žalostně zvolal po popsání jeho: „Ungern breche ich ab, und muss es bei den wenigen Proben bewenden lassen (str. 115).

Nežli druhé vydání literatury české Dobrovského vyšlo, byl již i Tomsa z pergaménového toho rukopisu „aus einer Handschrift vom J. 1376" vydal některou část třetích knížek tiskem, ježto „jsú o hospodářovi, a o hospodyni a o čeledi," uznávaje důležitost slohu Štítného, totiž ve své knize: „Uiber die Veränderungen der czechischen Sprache. Prag 1805." (S. 85—104.)

Doufám, že máme teď již následující obrázek poněkud vyjasněný ze životytí „Tomáše ze Štítného.“

Štítný otec pěti dětí.

Jedno dítě umřelo.

R. 1374. Skládá spis o obecných věcech křesťanských původně.

R. 1375. Zaslal jej mistru Albrechtovi.

R. 1376. Zřídil skvostný přepis pergaménový.

R. 1381. Štítné v nájem dáno Zbyňkovi.

R. 1383 (?) Dcery dvě mu zemřely.

R. 1385 (?) Bytuje snad v Zásmucích a Chotěnicích.

R. 1387 (?) Vzdělává Agnešce a Janovi opět spis o obecných věcech křesťanských, v čemž i poslední svou vůli položil.

R. 1390. Pohání Zbynka před soud.

R. 1394. Navracuje se opět do Štítného.

Nástupce Pelzlův v učitelství české řeči a literatury na učení Pražském, Dr. Jan Nejedlý znal Štítného velmi povrchně toliko; neboť ve své grammatice druhého vydání, kdež i krátká literatura česká položena jest, dí o něm jen takto: „Tómás z Štítného, český zeman, složil knížku o náboženství.“ (P. G. f. Deutsche. Prag 1809. S. 413.) Jaká to as knížka má býti, spatříme i hned. Ve čtení svém o literatuře české jednával totiž N. ovšem obšírněji o Štítném, nikoli však důkladněji. Neboť vyučoval až na konec životytí svého o Štítném stále jen takto: „Der zweite böhmische Schriftsteller aus den 14. Jahrhundert“ (co prvního kladl Dalemila) heisst Štitný von Zasmuk und Chotienitz, ein böhmischer Edelmann, dem die Güter Zasmuk und Chotienitz gehörten. Er schrieb ein Buch in der böhmischen Sprache zum Unterrichte seiner Kinder im J. 1374 und dedicirte es dem damaligen Scholastiker auf dem Prager Schlosse Albert Ranconis de Ericino genannt, welcher die Doktorswürde zu Paris unter den Böhmen der Erste erhalten hatte.“ Nyní klade Nejedlý přípis k mistru Albrechtovi z rukopisu pergaménového a předmluvu Štítného u výtahu, z čehož takový činí závěrek: „Hieraus erhellet, dass er zwei Bücher geschrie-

ben hat. (Pan professor Nejedlý bral tedy výraz: „knihy dvoje;“ za týž s výrazem knihy dvě!) Das erste aus seinem eigenen Kopfe. Diess ist also ein böhmisches Original und desswegen auch um so viel schätzbarer. Das zweite Buch hat er aus dem Latein übersetzt. Diese Uibersetzung, welche minder wichtig ist, hat man noch nicht ausfindig gemacht.“ Následuje nyní rozvržení šestero knih pergaménového rukopisu, načež opět: „Es scheint, dass man damals wenige Bücher geistlichen Inhaltes in böhmischer Sprache geschrieben habe, weil sie von der Geistlichkeit verworfen wurden; denn man wollte, dass der gemeine Mann sonst nichts von der Religion und Moral wissen sollte, als was er von Geistlichen in der Predigt und anderen Unterrichte hörte, daher vertheidigt Štitný das Schreiben und Lesen böhmischer Bücher und sagt, warum er diess Buch böhmisch geschrieben hat. — Wider die Romane also, deren es schon damals viele gab, haben sie nichts einzuwenden. — Aus den angeführten Stellen kann man auf die Sprache des 14. Jahrhunderts schliessen. Sie ist von der heutigen nicht viel unterschieden (!), bloss die Orthographie war damals ganz anders. Das y herrschte überall, gar selten findet man ein i“ atd. (Viz rukopis vlastní Nejedlého v Museum: 7. A. 27.)

Sám Jungmann znal v prvním vydání literatury své české (v Praze r. 1825) jenom rukopis pergaménový od r. 1376, a papírový t. Jindřicho-Hradecký od r. 1412 (!), v čemž posledním i jej patrně mylný počet Balbinův byl zavedl. Rukopis Štítného „o sedmi stupních stavu duchovního“ znal též již Jungmann, nepoznávaje ho však za dílo Štítného. Pojednání to o 7 vstupních jako i překlad sv. Augustina: de conflictu vitiorum et virtutum je od Štítného ještě dříve sepsáno, nežli práce mistru Albrechtovi poslána, poněvadž v té práci již se jeho dokládá. V překladu samém dí: „Tyto knihy Vám sem zpořídil, mé dítky! ne sám je skládav. A jsúť prvé sv. Augustina o bojování hříchóv s šlechetnostmi, druhé jednoho bosáka, ten jest slul bratr David.“ (Erben. XIII.)

Šafařík psal r. 1826 (Ofen str. 316): „Christlicher

Unterricht, den der böhmische Edelmann Th. v. Št. für seine Kinder schrieb, in mehreren Handschriften.“

Tak skrovné byly ještě veškeré známosti prací Štítného v Čechách před 15. lety! ač všechny téměř jeho nyní známé rukopisy již tehdáž ležely v bibliothece císařské a v musejní. Skrovné tyto známosti rozdmul silně v jasný plamen Palacký r. 1838, vykresliv ráznými slovy důležitost neocenitelnou spisův Štítného v časopisu českého Museum (str. 3—14.), kdežto z nich také položil: „České obyčeje a mravy za věku císaře Karla IV. Výpisky z knih pana Tomáše ze Štítného.“ Slova Palackého přepamátná zněji takto: „Thóma čili Tomáš z rodu rytířů Štítných ze Štítného — o něm jiné památky nestává, než kterou sám sobě postavil, sepsav knihy naučení křesťanského, na něž my pozor vlasteneckého čtenářstva nyní obracujeme.“ „V pravdě neznáme spisu prosaického českého z celé první periody literatury naší, jejž bychom knihám těmto, ať nedíme předkládati, ale jen zároveň a v bok postaviti mohli. Spisovatele jejich mysl tak jest čistá a jasná, rozum tak pronikavý, zkušenost ve světě tak hojná, řeč pak sama tak srdečná a jádrná, že knihy ty, jakkoli od chuti a slohu věku našeho vzdálené, vždy ještě nejinak než s potěšením a zalíbením čísti se mohou.“

Tato rázná rovněž jako pravdivá slova povzbudila jsou snahy výtečníkův literatury české a zvláště tehdejších údův král. učené společnosti Pražské, důkladněji a úplněji ještě poznati práce Štítného a pátrati po jeho rukopisech.

V této snáze slavil první Čelakovský v r. 1840 vítězství filologie, poznav z pouhého slohu, že rukopisy neznámého posud autora ve veřejné bibliothece Pražské, znamenané číslem XVII. F. 9. původu jsou Štítenského. Chovají v sobě dvě práce Štítného, a to nadřečené překlady svobodné: „sv. Augustina o bojování hříchóv s šlechetnostmi a jednoho bosáka, jenž jest slul bratr David, o sedmi duchovního stavu stupních.“

Toť jsou ony knihy (Nejedlý by byl řekl: „das zweite Buch“), o nichž Štítný v předmluvě své původní práce od r. 1374 takto dí: „ale druhé (knihy) ty jsem hotovo se-

brané aneb učiněné někým jiným latině, vyložil česky, a kteréť jsú, t a m sem to napsal.“

Nedalť se Čelakovský másti slovy na konci rukopisu stojícími: „Léta božího 1396 — skonány jsú knihy o sedmi vstupních rukú V á c l a v o v ú, toho času kanovníka Vyšehradského probošta, syna pana Beneše Dubského a hofmistra v túž dobu jasného knížete Václava římského a českého krále.“ Uznalť Čelakovský, že onen Václav pouhý je přepisovatel, nikoli však skladatel spisův těch, což se potom i historicky slavně potvrdilo, jak mile Opatovický rukopis Štítného nalezen byl, ve kterém on sám spisy své vyčítá. (Erben XXV.) Četl domnění své Čelakovský ve schůzce učené společnosti r. 1840 (23. pros.), položiv mezi jiným i následující slova: „Kohož máme tedy za původního spisovatele považovati? Dle přesvědčení mého nikoho jiného, leč známého nám již spisovatele z téhož času, T o m á š e z e Š t í t n é h o, jinak ze Z á s m u k a Ch o t ě n i c.“ „Naskytujeť se v o b o u těch rukopisech tak nápadná stejnost slohu, jistých obratův v jazyku, ousloví, a jenom jednomu a témuž spisovateli oblíbených a vlastních slov, že nijak nelze tomu dáti místa, by skladatelé té a oné knihy býti měli dvě od sebe rozdílné osoby.“

V poznamenání připojuje však ještě Čelakovský slova: „Nalézá se ve veřejné bibliothece ještě jiný rukopis, též z konce 14. století, obsahující překrásný překlad spisu sv. Augustina „Soliloquia“ nazvaného, a kterýž z těchže příčin našemu Štítnému přivlastniti neváháme. Dalť by se i z této knihy nemalý registřík slov snésti, jakováž kromě „Mravných naučení“ (rukopis to pergaménový) a „Sedmi vstupnův“ ztíží v jiném jakém pramenu staročeské literatury se nacházejí a tudy Š t í t e n s k ý m i (Štitniana) slouti by mohla.“ „Podobno tedy, že náš Štítný mezi plodné a pilné pěstovatele literatury české za věku svého náležel.“ (Rozbor staročeské literatury v Praze 1842. str. 143, 144, vyňato z pojednání kr. české společnosti náuk, řady V. dílu 2.). Proti původu však Štítenskému toho překladu „Augustini soliloquia,“ jenž se v cís. bibliothece pod XVII. F. 21. chová, položíme níže k přátelskému posuzovaní pochybnosti své.

Poznání dvou rukopisův či vlastně překladův Štítného dle duše jich t. podlé obsahu a zvláštního slohu, Čelakovským počaté, mělo výsledek tak plný a hojný, že v krátkém čase t. od r. 1840 — 1843 již téměř všechny rukopisy Štítného, až na náš Budišínský a Musejní I. C. 11, v známost literatův českých byly vešly.

As rok totiž po pojednání Čelakovského v král. společnosti věd uváděl Jungmann dne 30. list. 1843 v též společnosti opět více rukopisův (nikoli pouhých překladův) Štítného ku porovnání, mezi nimiž dvé až posud neznámých. Jeden z nich je rukopis Opatovický tak zvaný, že z kláštera Opatovického pochází. Patřil p. Janu Červenkovi, a však nyní náleží českému Museum, kde se pod znakem I. C. 12. chová. Mylně má však Jungmann rukopis Opatovický za třetí vydání či vzdělání pergaménového rukopisu od r. 1374, neboť stává dvou toliko vydání, t. rukopis pergaménový sám od r. 1374 a rukopis Jindřicho-Hradecký od r. 1492.

Důkazy domnění mého kladu v následujícím. Rukopis Opatovický je sbírka toliko neznámého nám přepisovatele některých prací Štítného a tož sbírka neukončená. Začatá byla teprva po smrti Štítného na začátku století XV. (Erben XXXIV.) Chová v sobě (za první) spis, kterýž Štítný již v stáří 70 let dceři své zpořídil; (za druhé) překlad knížek Richardových o stavu člověka vnitřního; (za třetí) „Roberta Holkota výklad na knihy múdrosti“ ač nedopsané.

I knihy Richardovy i knihy R. Holkota nemám za věnovány dceři, poněvadž i obsah jejich toho zabraňuje, i to, že nejsou od Štítného ve sbírce dceři učiněné jmenovány. Slova však v knihách Richardových: „Později jsem splnil to, jehožs ode mne potřeboval,“ (Erben XXIX.) nevztahují se však přímo na syna Štítného, neboť jsou překlad latinského: „Sero quidem misi, quod petenti promisi“ (Venetiis 1592. I. p. 23. Coloniæ Agripinæ 1621. I. p. 35). Štítný překládal tyto spisy buď k vlastnímu prospěchu, jako ony sv. Augustina a Davida, buď ku prospěchu obzvláštnímu syna svého, o kterém níže řeč bude. Že nejsou i knihy R. Holkota dceři věnovány, vysvítá z ducha předmluvy:

„A kdož by miloval knihy tyto, múdrost by miloval a mohl by v pravdě filosof slúti. Neb to slovo filosof řecké jest slovo a dí se výkladem i jazykem naším: milovník múdrosti. A tak i ten, kdo učinil ty knihy, mohl jest nazván býti filosof, leč jest byl Šalomún, leč jiný někdo, jakož rozličně praví o tom mistři písma svatého.“ Tak otec zajisté nemluví k dceři, které sepsal knihy, téměř naskrz mravního toliko a prostonárodního obsahu, jako: „o těch sedmi blahoslavenstvích máš tam napřed. A tutoť dokonám ti ještě o sedmi dařích ducha svatého, a pak o některých staviích a o sedmeré kostelní svátosti, aby v tom nyní rozumna byla, coj' obecnější, až pak zda i uzřím, také-li budu míti psáti o skrytějších duchovních věcech.“ Synovi však byloby příměrno vykládati knihy moudrosti a to i slovy: „Ale když sú v kostele vepsány v biblí, čtúc je v kostele, čtúc je mistři ve školách: a i já, že mi to přezří vyšší, počal jsem z nich také řeč míti v českém jazyku, drže (se) jmenem mistra Ruperta, řečeného Golgot, jakoj' je ten četl ve škole. Ale nemínímť, bych jeho řeč latinskú chtěl česky klásti,“ atd.

Přepisovatel nedokonal, jak již řečeno, sbírku svou, zanechav přemnoho listův již ovšem čárkovaných, ale nepopsaných.

Co Jungmannem tak podivně hnulo, bráti různý rukopis Opatovický za třetí toliko vydání rukopisu od r. 1376, bylo, že několik článkův podobných ve všech třech svazcích byl nalezl. Kdyby však jen taková podobnost měla rozhodovati, zdali který přepis je pouhé obnovené vydání či nic, tu by splynuly veškeré rukopisy Štítného v rozličná toliko vydání. Neboť jisto jest, že Štítný po celém svém živobytí jen v jistém kruhu myšlének se pohyboval: a zrovna jen způsob a stupeň různosti odděluje, ač větším dílem dosti značně, rukopisy Štítného. Tak i překlady liší se stupňovitě toliko a poměrně od původních prací: a v nižádné původní práci nenalézá se původnost snad svrchovaná, jak sám Štítný svědčí (str. 22). V každé původní práci nalezneš více méně překladův svobodně zpracovaných. Tak v obecných věcech křesťanských souhlasí 12 článkův víry s kapitolou

jednou v Hugonově spisu o připravování srdce, tak bojování hříchův proti cnostem v rukopisu Budišínském s překladem sv. Augustina de conflictu. A přece, a to vším právem, rozeznává i Jungmann i původnost jich i jich různost.

V té záležitosti uhodil rázně a původně Erben na jádro té věci, čině rozdíl mezi „knihami“ Štítného a „knížkami“ (str. XVII). Knížkami rozumějí se, ač to většším dílem jen u Štítného samého, menší traktaty tak řečené, jichž každý činí svůj celek; sbírku pak takových traktatů v jedno sepsanou nazývá Štítný (opět připojujeme: „většším dílem“) „knihami aneb také svazkem.“ Čísloval Erben ty traktaty a vypočítal 26 takových knížek. Porovnáme-li různá tato čísla, i hned spatříme, že ovšem Jindřicho-Hradecký rukopis druhé je vydání rukopisu od r. 1374, nikoli však Opatovický třetí. Chovají totiž rukopisové tito v sobě následující traktaty:

Pergaménový.	*Jindřicho-Hradecký.*
Číslo 2. O víře, naději.	č. 2. O víře a naději.
„ 3. Výklad pateře.	„ 3. Výklad pateře a na zdrávas Maria.
„ 4. O stavu panenském, vdovském a manželském.	„ 4. O stavu panenském atd.
„ 5. O hospodářovi atd.	„ 5. O hospodářovi atd.
„ 6. O devíti stavích lidských.	„ 6. O devíti stavích lidských.
„ 7. Ostnec svědomí.	„ 7. Ostnec svědomí.
„ 8. O pokušení.	„ 8. O pokušení.
„ 9. O svátostech.	„ 9. O svátostech (s mnohými přídavky).

Opatovický.

Číslo 12. O hříších (překlad).
„ 13. O čtveru zlém (překlad).
„ 14. O šlechetnostech (překlad).
„ 16. O sedmi šlechetnostech a sedmi úhlavních hříších.
„ 15. O čtyrech šlechetnostech.
„ 22. O desateru božím přikázání.

Číslo 23. O dvanácti radách.
„ 21. O sedmeru blahoslavenství.
„ 18. O sedmi dařích ducha svatého.
„ 24. O múdrosti.
„ 9. O svátostech.
„ 6. O trojím stavu onoho světa. O třech jerarchách nebeských.
„ 4. O stavu panenském, vdovském a manželském.
„ 5. O hospodářovi atd.

Laskavý čtenář po přirovnání těchto tří rukopisův jednoho k druhému snadno pozná, že ovšem první a druhý jsou v obsahu sobě podobní jako vejce vejceti, že však rukopis Opatovický zcela jiná a nová sbírka traktatův jest, nikoli však vydání třetí; neboť chová v sobě mezi čtrnácti traktaty as čtyry toliko traktaty či knížky podobné oněm v pergaménovém a Jindřicho-Hradeckém rukopise, podobné, dím, poněvadž i čísla 4, 5, 6, 9 valně se liší obsahem a formou od čísel týchž v pergaménovém a Jindřicho-Hradeckém rukopise. Devět knížek jest úplně nových v této sbírce, a poněvadž větším dílem překlady toliko jsou, je i větší část Opatovického rukopisu naplněna jen překlady, rukopis pergaménový však a Jindřicho-Hradecký větším dílem jen pracemi původními. V Opatovické sbírce je též účel Štítného patrně naznačen, a to Štítným samým, že hodlá t. dceři novou a zvláštní sbírku zpořídíti (nikoli však původní svou práci od r. 1374, všem svým dětem a obecenstvu věnovanou, obnoviti).

Ostatně je rukopis Opatovický převelké důležitosti, a to hlavně za tou příčinou, že se pomocí jeho poněkud dá určiti rok narození Štítného. Mluví totiž v něm o nepokojích domácích r. 1394 a 1395 v Čechách povstalých za zpravování království Českého Prokopem markrabím Moravským (str. 185). Slova v něm: „Ale ať řku pravdu, svými rozličnými nespravedlnostmi všichni sme boha rozhněvali, že ten nepokoj přepustil na nás," zdají se zname-

nati, že v čas, kdež Štítný ten rukopis dceři skládal, nepokoj buď ještě nebyl docela uhašen, aneb aspoň nedlouho před tím. Poněvadž pak na stránce 252 dí: „Aj! již mi jde léto sedmdesáté,“ patrno, že odečtouce počet 70 od 1395 obdržíme r. 1325 co rok narození. Tak to klade Erben (str. XXV); Jungmann však pokladaje nepokoj zmíněný v jinou dobu vladaření Prokopova, t. v dobu 1397—1399, odpočítal 70 od 1400, což mu dalo r. 1330. (Výbor z literatury staročeské str. 635—636).

Přikládám v tom odčítání prvnímu způsobu t. Erbenovu větší k víře podobnost, poněvadž list krále Václava, jejžto z Archivu českého cituje, kterýmž král napraviti hleděl, co mu bylo vytýkáno a o čemž i Štítný se tam zminuje, datován jest dne 30. máje 1395. A však povstává přec ještě jakási pochybnost o úsečnosti r. 1325 co roku narození Štítného. Neboť Štítný i v jiném rukopisu, jenž jest složen teprv r. 1399 (Erben. XXVI) též se zmiňuje o onom nepokoji a téměř ještě jasnějšími slovy. Nezbývá tedy, tuším, na tomto místě nic jiného, než mysliti si rok narození Štítného neurčitě mezi lety 1325—1330. Jisto však jest, že před rokem 1325 nebyl Štítný narozen, a později dopátráme se i dále jinými důvody, že p. Erben blíže stál u pravdy, než Jungmann.

V témž pojednání, v kterém pokládal Jungmann rukopis Opatovický za třetí vydání práce Štítného od roku 1374, uvádí i jiný ještě rukopis, jenžto nyní v českém Museum pod známkou: I. C. 13. jest chován. Domníval se Jungmann, že ten rukopis s pergaménovým co do věci téměř cele se srovnává, co do řeči, že zhusta slovce mění (str. 196). Bral ho tedy za pouhý pozdější přepis rukopisu od roku 1374. Erben však dokázal, že vnější lestný toliko pohled rukopisu tohoto spůsobil domnění Jungmannovo. Neboť je, ač dosti nesprávně, snešen dílem z pergaménového, dílem však z jiného ještě rukopisu, o němž níže řeč bude. (Erben XXXV.) Je to nejchatrnější, co do správnosti, rukopis všech prací Štítného, od někoho si libovolně a neuměle uspůsoben, v němž již nevanul duch Štítného. Psán je r. 1465.

Cesta od Čelakovského nastoupená, totiž po slohu poznávati jakost rukopisův Štítného, byla jednou proklestěna a přiváděla vždy hlouběji v písemnictvo Štítenské. Nedlouho po roce 1841 t. poznáno bylo opět dvé rukopisův za práci Štítného, mezi nimiž přední místo chová žel! neúplný exemplář: „Řečí sváteční ch a nedělních z rok do roka," chován pod číslem XVII. C. 15. ve veřejné bibliothece Pražské. Psán je r. 1392, a tuším, že snad od Štítného samého. Jeť to též úplně nová práce, nové podniknutí, nové dílo jeho. Neměl tu již při něm Štítný starec hlavně a předně dětí svých na zřeteli, nýbrž obecenstvo celé, kterémuž jím podal doby umění svého takořka chronologickým pořádkem rozložené na svátky a neděle celého roku. Jsou to dva svazky dosti silné, a žádoucno by bylo, aby širší zprávy o nich vešly v obecenstvo, zvláště duchovní, než se posud stalo. Neboť jsou známé potud jen z výpiskův položených ve Výboru staročeské literatury (str. 743 — 778) ovšem dosti hojných. Podávají nám živý obraz nikoli jen zralé zkušenosti a rozumnosti Štítného, nýbrž i důležitý příklad hermeneutiky či vykládání tehdejšího, co se týká obsahu evangelií a epištol.

Že jsou však věnovány obecenstvu, patrno z předmluvy jiného ještě pozdějšího rukopisu Musejního (I. C. 11), o němž později obšírněji promluvíme. Tamť se totiž dočteme slov: „A když sě mnohým líbily ty mé knihy, zřídil jsem zvláště tři svazky jich znamenité, toto bude jeden: dokonám-liť jej, položímť na zad, co v něm bude." „A dva svazky učinil sem řečí sváteč-ních a nedělních z rok do roka, tu počav druhý, kdež jeden skonal sem." Patrno z toho, že na konci živobytí svého náš důstojný Štítný v novou dobu spisovatelskou vstoupil, v tu totiž, v které bezprostředně se obracoval k obecenstvu, a to v stáří takovém, kdež se už obával, že posledního svého díla ani nedokončí. „Dokonámliť jej, položím na zad, co v něm bude." Dle počtu Erbenova byl Štítný píšaje tento poslední svazek již 74 let věku svého, a radostně zvoláme, že přec ho dokonal důstojně a položil na zad, co v něm bylo.

Mimo ty rukopisy upozornil Jungmann v oné schůzce učené společnosti též na překlad Hugova spisu o připravování srdce. Hugo je zajisté překlad od Štítného a to před r. 1393 učiněný, poněvadž se sám v rukopise Opatovickém, jak jsme již výše viděli, naň odvolává: rukopis Opatovický však složen je dceři Agnešce hned prvá léta, kdež se byl vrátil Štítný v stáří 70 let do své tvrze Štítné (1394—1395).

Nejstarší a z časův samého Štítného pocházející „Hugo“ chová se v bibliothece Čelakovského v Praze, psán bezpochyby r. 1390. Je to rukopis pergaménový v malém 16., čítá 444 stran na pergaméně a 108 stran na papíře, ježto pozdější rukou, as na začátku 17. století psány jsou. Kde psán a od koho, neví se nic, poněvadž konec pergaménový schází, kde takové zprávy položeny bývají. S strany pořádku a obsahu srovnává se téměř veskrz s Holomouckým rukopisem, o kterém hned řeč půjde.

Mladší přepisy Hugova spisu chovají se i ve veřejných bibliothekách cís. v Praze (XVII. C. 18) a v Holomouci. V Holomouci, jak mi laskavě oznámil p. prof. Mošner, nalézá se ten spis v bibliothece pod titulem „Hugonis knihy o připravování srdce.“ In calce: „Scriptum in castro Šternberg nobili... dmm Eliza?.. (nezřetelně psáno). Explicit Hugo de præparatione cordis, finitus per dominum Mathiam de Prostano (t. Prostějov). Anno domini 1438. feria quinta in vigilia Ambrosii anno palma... (nezřetelně). Spis celý je rozdělen v 7 dílkův nadpisy opatřených, ku př.: „Skonává se šestý rozdíl o pozdvižení srdce. Počíná se sedmý rozdíl o rozedření srdce, jenž má jednu kapitolu.“ Začátek knihy zní: „Připravte srdce svá pánu.“ Slova ta jsou Samuele proroka, kterážto jest mluvil k lidu israelskému, a jsú psána v prvních knihách králóv.“ Konec: „Ale to, co jest připravil, jest zjevné poznání svrchované pravdy, dokonalé milování dobroty božské, bezpečnost věčného dědictví, kteréž bude míti věky věkoma. Amen. Daj to Bůh!“ Pravopis je následující: „Przypravte srdtze sva panu. Slova ta gsu Samuele proroka, kterazto gt mluvyl k lydu yzdrahelskemu atd.“ I bibliotheka Mikulovská

chová jeden rukopis: „Hugo“ z 15. století. (Jungmann. hist. lit. II. str. 43.) Spisy o připravení srdce v rukopisu Musejním I. C. 11. a v rukopisu cís. bibliotheky XVII. C. 18. jsou výbory toliko úplného spisu.

Žeby i sv. Augustina soliloquia v bibl. císařské XVII. F. 21. byly překlad Štítného, pochyboval bych, jak nahoře jsem již položil, skoro v tu dobu, a to hlavně za tou příčinou, že v nižádném spisu svém Štítný se na ně neodvolává, co by byl zajisté, jsa tak horlivý ctitel sv. Augustina, učinil, jako to učinil při všech jiných svých překladech. Též v rukopisu Musejním (I. C. 11.), jenž jest výbor všech spisův Štítného, od něho samého zpořízený a zhotovený, nalézají se i výbory z jiných nám známých překladův Štítného; o knížce však „sv. Augustina soliloquia“ není ani zmínky. I sloh této knížky zdá se mi býti prázdnější trochu, než jádrný a lapidarní sloh Štítného. Erben nepočítá jí též mezi spisy Štítného, ani se o ní nezmíniv (XXXI—XXXVI). Ta zpráva však v literatuře české (II. vyd. str. 39.) a jinde též, že vyšel Štítného překlad: „Sct. Augustini soliloqia“ tiskem, je patrně mylná, poněvadž tištěné knihy toho jmena jsou zcela jiných osob překlady. A však Jungmann sám mluví vždy s jakousi pochybností o tomto překladu. Tak i ve „Výboru“ (r. 1845) ještě dí: „Vidí se býti práce Štítného.“ Však filologie vyšší zapudí pochybnosti tyto snad v brzce.

V témž času nalézání tolikerých spisův Štítného (1840—1843) položil i p. Stárek obšírnější článek o knihách učení křesťanského do časopisu Musejního na r. 1841 (str. 317—332).

Mnoho krásného bylo tehdáž již nalezeno ze spisův Štítného v nezasloužilé zapomenutí upadlých; a však poklad nejdražší z nich kryl se ještě mimo vlast českou. O rukopisu Budišínském nevědělo se totiž tehdáž ještě

v písemnictví českém ničehož. Zásluha nálezu toho náleží opět Palackému. Palacký totiž konaje r. 1843 cesty po Německu v příčině zpytování archivův, nalezl v Budišíně (Bautzen) v Sasích vzácný onen plod literatury české. Poznav ho z předmluvy za nádherné dílo Štítného, přivezl je s sebou do Prahy, aby se postaral o přepis jediného toho exempláru, v cizích žel! nám nyní zemích zachovaného. Jmenuji rukopis Budišínský poklad předrahý všech spisův Štítného, ponévadž všechny téměř jiné spisy jeho jsou v přirovnání k němu skupeniny toliko menších knížek či traktatův: Budišínský rukopis však je vědecký celek a soustavná jednota ovšem v prostonárodním rouše, jak toho požadoval vůbec směr písemnictva Štítného. Neváhám jej stručnou a prostonárodní encyklopedií metafysických a ethických věd jmenovati, kterážto tím vzácnější jest, že tak důstojným citem a národním směrem je psána. Stanoviště její je patrné ze slov Štítného vlastních v ní položených: „Netřebaj' více, dosti jest věřiti sprostně? — Neodmlúvám, by sprostnému a nerozumnému k spasení nebylo dosti sprostně věřiti, jakož věří církev svatá. Ale kdož co milují, a najvíce jsú-li rozomní, myslí i mluví sic i onak rádi o tom" (str. 59).

Tato kniha nám otevře opět nový vzhled na působení Štítného. Musíme se však k úplnému jejímu pochopu v mysli povznesti až před onu dobu, kde skládal Štítný v roce 1374 původní svou práci, pergaménový exemplář, věnovav ji všem svým dětem. Mám totiž za to, že již před vykonáním té práce byl se přičinil ke spisování obsahu rukopisu Budišínského, či jak on sám jej nazývá: Besedních řečí. I p. Erben klade vzdělání jich „v čas před úmrtí dítek" (XX.) a to ovšem jen s strany prvního, pergaménového dílu rukopisu tak skvostně psaného, jako onen Pražský rukopis. Druhý díl na papíře psaný a pozdější rukou k pergaménovému rukopisu připojený je patrně pozdější toliko vzdělání téhož spisu již po úmrtí dětí shotovené, jak toho důkazův i u p. Erbena i ve spisu mém dosti najdeš. Věnuje Štítný i besední řeči na první pohled všem dětem svým: „Vymyslil sem knihy tyto,

jako by děti tázaly otce a otec jim odpovídal.“ A však domnívám se, že tu pod jmenem dětí rozuměti se mají hlavně a předně synové jeho dva. Položím i hned toho důvody.

1. Známo nám již z předešlého rozboru písemnictva Štítného, že spisy některé skládal vůbec dětem, některé však zvláště dceři. Obsah besedních řečí „je hlubší čili filosofické rozjímání o bohu, o prostřednících mezi bohem a lidmi, t. o andělích, a o člověčenstvu“ (Erben XX). Forma hlubší takového rozjímání, ba někdy i abstraktní, ku př.: „coj' to, co forma slove a co qualitas“ — „v bohu není spojení toho, ježto slove materia a forma, jako podstať, z níž jest, a postava nebo tvárnost, již jest zšlechcena a sličnost vzala ona podstať,“ nehodí se zajisté k vyučování dcer rytíře českého z 14. století. A skutečně stojí v Budišínském rukopise od přepisovatele psáno: „Předmluva na tyto knihy, v nichž v prvních zavírá, o čem tíží synové otce.“

2. Známo nám již a dokázáno p. Erbenem (VI.), že Štítný měl dětí pět. Na obrázku rukopisu pergaménového jsou vypodobněny tři dcery a jeden syn; v čas tehdy složení rukopisu od r. 1374—1376 byl mu již nejstarší syn zemřel, kterémuž bezpochyby zvlášť věnoval práci svou, poněvadž druhý syn Jan tehdáž ještě velmi mlad byl, jakožť i obrázek miniaturní ukazuje. Toť však je mi i důkaz, že besední řeči jsou složeny ještě před rukopisem pergaménovým od r. 1374. Nemohu ovšem nijakž historicky dokázati, že syn bylo první dítě Štítného; a však zavírati lze tak i z ducha spisu Budišínského i ze slov Štítného vlastních. Neboť v druhém vzdělání besedních řečí dí výslovně: „Jakožť jsem i obnovil knihy tyto, aby skrze to, že sem vám je psal, byly někomu k kratochvíli, a tak řkuť vám, ač vám jest toho i netřeba, ale pro jiné: neb se i ještě tím nestydím, coť jsem Vám psal.“ Toť přec patrně ukazuje, že první vzdělání besedních řečí bylo obvláštně věnováno „Vám“ t. dětem, nikoli však obecenstvu. I výrok Štítného: „Vymyslil jsem knihy tyto, jakoby tázaly děti otce a otec jim odpovídal,“ naznačuje účel jeho, někomu poněkud jen dospělému tou formou usnadniti vyrozumění těžšího obsahu. Děti to zaji-

sté byly, komu je psal, dcery však nikoli, neb těm nebude přec vykládati, co je forma a materia a qualitas, a to zvlášť, když k nim ještě v r. 1376 dí: „aby, co nyní pro svú mladost nemůžete rozoměti ani sdržeti v paměti;“ nezbývá tehdy nic jiného, leč na syny, a to na nejstaršího syna mysliti, neb ten mohl tenkrát as 15, 16 let v stáří býti. Po roce 1376 komu by byl medle besední své řeči psal, kde již dospělého syna nebylo? Janovi tehdáž as 10. letému nikoli. Děti a obecenstvo měly již z roku 1374 knihy o obecných věcech křesťanských. Kladu tedy se vší důvěrou a k pravdě podobností první vzdělání „Besedních řečí“ as v rok 1371—1373, kde byl i Štítný v nejdospělějším svém věku, 45—47 let.

A zdá mi se to také býti nejpřirozenější, že otec, pokusiv se dříve již v překladech, a za mládí svého slýchav tak rád mistry na učení Pražském a to ve fakultě filosofické či artistické, ve vzhledu na své syny do vědečtější jakési práce se dá, a to hlavně, by ukázal: „co bychom my víře křesťanské rozuměli, kdybychom jí od svých starost neposlúchali a naučení i prosvěcení neměli od učených v písmě svatém“? (str. 32.) Jak mile mu však nejstarší syn umřel, a Jan ještě velmi byl mlad, tu ho snad teprva zajala myšlénka, by všem dětem svým (a jimi i národu) netoliko podal překlady, nýbrž i prostonárodní výsledky skoumání svého i svého srdce, a ejhle! v rukopise od r. 1376 vidíme čtvero jeho dětí pozorně poslouchati vyučování jeho. Poznenáhla však dorostl syn Jan, a Štítný as v r. 1385—1390 dal se do nového vzdělávání besedních řečí, jakož i zároveň tehdáž obnovil práci mistru Albertovi r. 1375 (?) zaslanou a všem dětem věnovanou. V druhém vzdělání upustil však bez pochyby od přísnější vědecké formy prvního svého vydání, neboť rozdíl obsažní mezi pergaménovou a papírovou částí rukopisu Budišínského t. mezi prvním a druhým vzděláním je patrný, snad poznav, že syn jeho druhý k takovým rozjímáním hrubě se nehodí, více lna k světu.

Jeví se takový vzhled na toho syna Jana poněkud i v posledním pořízení Štítného, kdežto dí k dceři: „Nechžť sě s tím tělesným zbožím bratr obírá: a bude-liť ženu míti a děti bude míti, měj ji jako svú sestru, za toť prosím, a

děti (jeho) jako své děti: budú-liť světsky živi, neupřikřuj jim, ale ponenáhlu v dobrotě táhni je milostivě od světa k bohu s pomocí boží a bez rozpači.“ Zdá mi se, slyšeti v těchto slovech takořka mluviti otce obávajícího se poněkud o syna a dověřujícího více dceři. V druhém vzdělání byl tedy bezpochyby ráz vědečtější prvního vydání poněkud setřen a na stanoviště ono postaven, na kterém stojí i rukopis pergaménový od r. 1374. Dočítáme se tedy v druhém vzdělání besedních řečí již slov: „A tak dítky! ufaje, že z milosti, ne v hrdosti, ne z všetečstva, budete čísti v těchto knihách — v š e c k y ť míním, komuž kdy k rukama přijdú.“ — „I prošiť všech nelatiníkóv: čtěte opatrně v mých knihách, donidž čemu nemóžete rozoměti, nepřete se o mé řeči s latiníky a s hrdými nejvíc.“ (26. kap.) D í t k y: „Milý tatíku! ty znáš naše položení, rci nám něco k našemu běhu.“ — O t e c: „Tak jest bylo, ježto jsem psal n a j p r v řeči tyto, že běch řekl něco, ježto sě vás dotýká: ale tuto neřkuť téhož, neb v mém již nejste poslušenství, ale že tré vás jest chvalně a dobře tento život dokonalo, útěchu v tom maje, řkuť ještě něco, jakožť sem i o b n o v i l knihy tyto, aby skrze to, že sem v á m je psal, byly někomu k kratochvíli, a tak řkuť vám, ač v á m jest toho i netřeba, ale p r o j i n é, neb se i ještě tím nestydím, coť sem v á m psal.“ Toť je mé domnění nynější o rukopisu Budišínském, jež k sudbě literatův podávám.

Sotva že byl do Prahy přivezen a v Museum přepsán rukopis Budišínský, věnoval mu J u n g m a n n ještě na sklonku r. 1843 obšírné pojednání ve filologickém oddělení při vědecké společnosti české (Rozbor staročeské lit. II. str. 3—12 v Praze 1845). V tomto pojednání rozebírá zvlášť obsah jeho a uvádí vzácnější filologické názvy a průpovědi Štítného. Až posud byl Štítný vždy v drobtích téměř jen odkryt a to hlavně jen očím učených literatův. Přibližoval se však i čas, v kterém nový svět prací Štítenských jeviti se měl veřejně v literatuře.

První všeobecnější a veřejnější z hrobu vzkřísení slavil Štítný r. 1845. V tom roku totiž vydán byl „V ý b o r z l i t e r a t u r y s t a r o č e s k é“, plod neocenitelný činnosti Ma-

tice české. Obsahuje stručný životopis Štítného a přehled jeho tehdáž již známých plodův literarních, ač ovšem sem tam i v životopisu jeho, rovněž jako ve zprávách literarních poněkud pochybeno.

R. 1847 vydal p. Dr. Čupr v Musejníku (str. 249—276) „Tómy ze Štítného význam ve filofii“, aby „ukázal, že ve Štítném v skutku něco k přemýšlení jest, ano že zde počínek a jádro původního, národního filosofování se nalézá.“ Předkládal Dr. Čupr v článku onom prozatím obecenstvu „Rozmluvy nábožné“ (besední řeči) a „knihy o sedmi vstupních“, pokud se totiž obé toto ve Výboru z literatury české nalézá“ (str. 251), „zvlášť snaže se Štítného a jeho věk jen ze stránky filosofické oceniti, jeho učení metafysické, pokud se totiž v rozmluvách nábožných objevuje a pokud možná soustavně to učiniti“, k čemuž i dobrovědné základy z „knih o sedmi vstupních“ přičinil; napotom hodlal „ukázati, co z učení tohoto tehdejšímu věku vůbec náleží a co Štítnému, co tedy na věci původního čili národního jest;“ „konečně pokusil se vyšetřiti, zda-li by se nedaly Štítného původní myšlénky i v nynějším věku, ovšem v tak všestranném vědeckém postupu k novému rozvití upotřebiti a vzdělati“ (str. 253). Patrno, že ve veškeré od nás až posud uvedené literatuře spisův Štítného žádného se jiného díla nenalézá, ježto by našemu vlastnímu účelu tak na blízku stálo, jako práce professora Čupra, ba že si tu p. spisovatel obšírnější ještě směr byl vytknul, nežli jest náš. A však vadilo mu v uskutečnění směru hlavně to, že se obmezil na články toliko ve „Výboru“ podané a že k rozbírání dobrovědných základův si nevyvolil práce Štítného, nýbrž jen pouhý překlad ze spisův „bosáka Davida“. Přepínalť skutečně Dr. Čupr tehdáž poněkud cenu Štítného filosofickou, přirovnávaje prostonárodní jeho moudrost i k vědecké soustavě důmyslného Herbarta, neboť nalézal ve Štítném i „jakési daleké naznačení synechologie“ (str. 254), ano, že vše to, co spisovatel (Štítný) o kráse tvrdí, souhlasí docela s novějšími „výsledky krasoskumného přemítání“ (str. 269), jakož i v tom, že „se Štítného krasoskumný pomysl nej-

lépe hodí — by se daly Štítného původní myšlénky v nynějšku k novému rozvití upotřebiti a vzdělati“ (str. 271).

Umírnil však Dr. Čupr tehdejší své domnění již tím, že v r. 1851 v krátkém svém přehledu historie literatury české takto o Štítném vypravuje: „Už v 14. věku ukazují se nám první stopy pěkné prosy české. Tóma ze Štítného už tehdy, ovšem dle vzorů latinských (?) tak pěknou prosu si vytvořil, že až podnes, obzvlášť od věd filosofických hojného povšimnutí zasluhuje, ač co do věci mimo některé překlady tehdejších filosofův scholastických sotva co podstatně pro filosofii důležitého v něm najíti možná“ (str. 22).

R. 1848 a 1849 stavěl i Tomek ve svých dějích university Pražské o budově slávy Štítného. Praví totiž, jak následuje: „Cokoliv dobrého a podstatného obsahovala v sobě školská věda, muselo vybaveno býti z tvrdé slupky, do které to byla během času zabalila mrtvá učenost, a musilo to býti obráceno v záživnou stravu pro lidi všechněch stavů, toužící po obecném lidském vzdělání. Jen tím spůsobem, když kde myšlení to vyprostilo se z oněch těžkých pout a stalo se obecným jměním národů, bylo asi možná nabyti i ve vědě samé nového obratu vedoucího ku pokrokům. Rytíř Tomáš Štítný ve druhé polovici čtrnáctého století byl ten muž, který tuto dráhu nejrázněji nastoupil, svými spisy pro lid sám psanými zásluhu v tom ohledu největší sobě spůsobil a jiným myslícím hlavám svítil slavným příkladem“ (str. 107).

V témž roku 1849 vyšlo druhé vydání literatury české Jungmannovy, a kdo je přirovná k prvnímu vydání, snadno shledá, jak v krátkém čase známost a sláva Štítného byla vzrostla. Již nahoře jsem byl podotkl zde a onde, co mi se v domnění zvěčnělého Jungmanna, učitele mého, k opravení literarnímu hodné býti zdálo, zde připojuji to toliko, že v témž druhém vydání Jungmann vypravuje o rukopisu jednom, o němž prvé ještě nikdež známky nebylo, t. o tom, kterýž se nalézá ve veřejné bibliothece císařské pod znakem: XVII. C. 18. I pokládá ho za čvrtou recensi rukopisu pergaménového,

ač sám uznává, že cele nově vzdělán jest (str. 426).“ Není to opět žádná nová recensi spisu pergaménového, nýbrž správnější vzdělání rukopisu Musejního I. C. 11., o kterém i hned řeč bude, nežli opis onen Musejní I. C. 13., o jehožto chatrnosti nahoře řeč byla. Že to není žádné nové vydání rukopisu od r. 1374, patrno z obsahu. Rukopis pergaménový obsahuje články či traktáty 2. 3, a. 4, a. 5. 6, a. 7. 8. 9. 6, b. Onen rukopis však traktaty: 4, a. 5. 6, a, b. 12. 13. 14. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 9. Psán je r. 1463. Patrno, že chová v sobě sbírku spisův Štítného, obnovenou a to buď od Štítného, buď od někoho snad již po smrti jeho zpořízenou, jakéhož sebrání stopy i při musejním rukopise I. C. 13. jsme byli výše spatřili. O tom však více níže.

Roku 1845 a opět r. 1850 uvedl Palacký Štítného v dějiny národa českého, vyměřiv mu místo v působení století čtrnáctého. Praví mezi jiným o něm: „Zběhlý jsa ve všech naukách, které věku jeho příručny byly, měl spolu zvláštní dar, vykládati je lidu slohem příjemným, jasným a jadrným. Ve všech jeho spisech obšírných a hojných převládá sice duch a směr náboženský: to však nepřekáželo zabírati se tytýž i do rozjímání o věcech učených, zvláště z oboru filosofie prostonárodní, aniž dal se Štítný odstrašiti častým reptáním a nevražením učenců školních, domnívajících se, že věci takové nenáležejí před soud obecného lidu. Podivu hodným mistrovstvím užívaje veškerého bohatství jazyka českého, uspůsobil jej sám i k sebe učenějším rozpravám; a národ český čítávaje se zalíbením a prospěchem spisy jeho, přivyknul jimi rozjímati také delší pásma myšlének odtažených. Proto nesměli jsme tajiti se také jeho vplyvem v rozvíjení se událostí potomních“ (str. 36, 37).

V témž r. 1850 měl jsem sám v zimním běhu školním čtení na universitě Pražské o filosofii Tomáše ze Štítného na základě besedních těchto řečí, jichžto rozbor ostýchavě nyní podávám obecenstvu.

Na konci r. 1851 promluvil i p. Hanslík ve své „Geschichte und Beschreibung der Prager Universitäts-bibliothek“ pěkná slova zvlášť o skvostnosti a vzácnosti miniaturních obrázků v rukopisu pergaménovém od r. 1374. Dí p. Hanslík mezi jiným o onom rukopisu: „Eines der gehaltreichsten, für Böhmens ältere Sittengeschichte wichtigsten und zugleich durch künstlerische Ausstattung prachtvollsten Werke. Thomas von Štítný, Herr auf Zasmuk und Chotěnic, ein tiefer Denker und echter Weltweiser, verband mit einer für seine Zeit aussergewöhnlichen Bildung ein edles frommes Gemüth, mit einer bewunderungswürdigen Lebensweisheit, einer glühenden Vaterlandsliebe, die neidenswerthe Gabe, sich in klarer, kerniger und anziehender Sprache dem Volke mitzutheilen.“ „Den väterlichen Lehren und Ermahnungen an seine Töchter (!) als dem Hauptinhalte des im J. 1374 (!) verfassten und wahrscheinlich vom Verfasser selbst geschriebenen (?) Werkes sind allenthalben die interessantesten Aufschlüsse über Sitten und Gebräuche, öffentliche und Privat-Verhältnisse, insbesondere aber über das Jungfrauen- und Frauenleben des 14. Jahrhunderts angeknüpft.“ — Kdyby se ten náhled, že práce od r. 1374 byla zvlášť věnována dcerám, potvrdil, tím zřejměji by vynikal náhled náš, že obsah rukopisu Budišínského zvláště byl věnován synům či synovi. P. Hanslík vidí i v začáteční miniatuře „vier zierliche Jungfrauen um ihren belehrenden Vater voll gespannter Aufmerksamkeit versammelt.“ Přehledl patrně syna Jana. Dcery se poznají snadně po páscích nad čelem. (Erben. VI.) Nevím zdaž p. Hanslíkovi mimo rukopisy XVII. A. 6. a XVII. D. 31. i jiné ještě známy byly, alespoň o jiných se ve své knížce nezmiňuje (str. 618).

Patrno bohdá z tohoto přehledu všeho, co od času Balbinova až na náš věk v literatuře psáno bylo o Štítném, že značnou toliko prací literarní nový věk opět si byl osvojil důstojného toho muže a vždy více ještě si jej osvojuje, jako bezpochyby i za jeho časův ode všech vzdělaných znán byl, ač od mnohých pronásledován a nenávidín. Co však od jednotlivých vlastencův a pěstovatelův literatury české po-

různu toliko o písemnictví Štítného shledáno bylo rovněž jak k poznání jako i ke slávě Štítného: toť Erben, jejžto rovněž jak Čelakovského vděčně přítelem svým zovu a podporovatelem laskavým ve vydávání toho rozboru rukopisu Budišínského, toť, pravím Erben náš důmyslně v celek jeden spojil a k jasnosti neočekávané povyšil předmluvou svou výtečnou k „Tomáše ze Štítného knížkám šesterým o obecných věcech křesťanských, vydaným od university Pražské na památku jejího založení před 500 lety.“ (V Praze, 1852.) Je to správný otisk rukopisu pergaménového od r. 1376 s dodavky z rukopisův pozdějších. Rukopis pergaménový ležel tedy úplných 477 let v tiché soukromnosti, než byl vydán tiskem.

Byl jsem již několikrát výše nucen, užíti spisu jeho k vysvětlení mnohých dob temnějších v životytí a ve spisech Štítného, ač na mnohé stránce poněkud jinak jsem byl pojal obraz životytí Štítného nežli Erben. Tuto jestiť má úloha, stručně co dodavek ku předešlému ještě zvlášť poukázati na to, co důležitého literatura Štítenská prací Erbenovou byla zevrubně vytěžila.

S strany práce p. Erbena klademe předně všecku váhu na upozornění jeho na důležitost rukopisu Musejního I. C. 11., o kterém že promluvíme níže, výše jsme byli několikráte přislíbili. Pan Erben je totiž první, jenž pozornost literarní naň byl obrátil, a nevím skutečně, co bylo ukrylo rukopis ten vzácný před pátráním dřevnějších skoumatelův. Podotknuto již nahoře, že Štítný ve vyšším stáří svém, kdež mu děti dílem byly zemřely dílem poodrostly, přímo se obrátil k národu samému, a že účin toho obratu literarního dva svazky nedělních a svátečních jsou řečí, a jeden svazek sebraných jeho menších spisův či traktatův, t. j. onen rukopis Musejní, v kterém Štítný probrav předešlé spisy své duchem kritickým mnohé z nich zkrátiv, mnohé jasněji vyloživ a nad to mnohé zanímavé věci přičiniv (Erben. XXVI.), ukázal takořka, jak by rád byl vešel v paměť trvalou národa svého. Nejsem však toho mínění, že by to snad bylo jakési nové toliko vzdělání práce

rukopisu pergaménového od r. 1374, nýbrž mám je za vydání nové všech jeho spisův menších, ani Budišínského rukopisu nevyjímaje. Porovnejmež jen obsah pergaménového rukopisu a tohoto sebraných spisův.

Pergaménový.

Číslo 2. O víře, naději a o milosti.
„ 3. a. Výklad pateře.
„ 4. a. O stavu panenském, vdovském a manželském.
„ 5. O hospodářovi, hospodyni atd.
„ 6. a. O devíti stavích lidských.
„ 7. Ostnec svědomí.
„ 8. O lákání ďábelském.
„ 9. O sedmi svátostech.
„ 6. b. O trojím stavu onoho světa.

Musejní.

Číslo 4. O třech stavích křesťanských vůbec (panenském, vdovském a manželském) a přídavek: o manželích zvlášť. K tomu co přídavek:
„ 5. Hospodářóm, hospodyním a čeledi naučení.
„ 6. a. O devíti stavích lidských.
„ 6. b. O trojím stavu onoho světa.
„ 12. O hříších (s předmluvou) a s přídavkem:
„ 13. O čtveru zlém: Rykhardovy knížky.
„ 14. O cnostech s přídavkem.
„ 15. O jiných čtyrech cnostech (virtutes cardinales).
„ 16. O těch sedmi šlechetnostech, kteréž jsú proti hříchóm.
„ 17. Kterak bojují hříchové proti cnostem. (Augustini de conflictu vitiorum et virtutum.)
„ 18. O sedmi dařích ducha sv.
„ 19. Hugonis: o připravení srdce.
„ 20. O sedmi chodbách k životu věčnému.
„ 21. O osmeru blahoslavenství.
„ 22. a 23. O desateru božím přikázání a o dvanácti radách.
„ 9. O sedmeře kostelní svátosti.

Toť je patrně sbírka spisův Štítného nová, ač poněkud k sbírce Opatovické podobná. Opatovická sbírka chová traktaty v následujícím pořádku: číslo 12, 13, 14, 16, 15, 22, 23, 21, 18, 24, 9, 6 (b), 4 (a), 5, (a 25, 26). Sbírka dceři zpořízená rozpadla tedy ve dvě části, v první část překladův (č. 12—15) a druhou původních spisův. Sbírka obecenstvu zpořízená dělí se též ve dvě části, a však v první původních prací, a v druhou překladův (č. 12—20), načež následuje téměř co kniha třetí jakýsi dodavek opět původních spisův. Traktatu o dřevu múdrosti, jenž se ve sbírce Opatovické nachází, tuto není, a však máme tu opět jiné traktaty, kterýchžto dceři nenapsal, totiž:

Číslo 4. b. Knížky o manželích (s přípisem: tohoto hlasitě nečti před pannami).
„ 6. a. O devíti stavích lidských.
„ 17. Kterak bojují hříchové proti cnostem (dle rukop. Budišínského. Aug.)
„ 19. O připravení srdce. Hugo.
„ 20. O sedmi chodbách. Bonaventura.

Že však rozdělení sebraných spisův ve dvě části s přídavkem není pouhý náš nápad a liché domnění, patrno ze slov Štítného samého. Dí totiž skončiv traktat o trojím stavu onoho světa, v předmluvě nové k budoucím knihám o hříších takto: „Protož jakožť větší jest vóli boží činiti, než věděti; takéž prvé ji jest věděti, než činiti. Počátek jest poslušenství, chtíti zvěděti co je přikázáno; a veliká-li je strana uhovění, kdož ví, čeho nechati a co činiti. Protož po oněch prvých knihách tohoto svazku, ježto jsú o rozličných lidských stavích, položil jsem tyto druhé knihy o hříších, aby mohli, poznajíc, co je hřích, stříci se jeho a duši svú každý v stavu svém táhnúti od hřícha“ (list 53).

Teď nám je možné, na místě výrazů: původní spisy a překlady přiměřenější názvy podati obecenstvu. Vyvolili jsme si totiž název o rozdílu mezi překlady a původními pracemi jen proto, bychom na patrnou dvojitost oněch sbírek rázně poukázati mohli. Dceři podal dříve překladův, potom pak původních spisův sbírku, obecenstvu však naopak. Proč to asi? Leží to ve vlastnosti obou. Štítný překládal

jen praktické a hlavně asketické či mravocvičné knihy: theoretické či poučné knihy skládal ze své hlavy. Počal tedy v sbírce dceři zpořízené praktickými a mravními knihami, načež teprva jí dal těžší theoretické. Dí v Opatovickém rukopise sám: „I počalť sem, tobě chtě dáti tento první svazek knih těchto: o hříších a o šlechetnostech, jdi pak s ním za muž nebo nejdi.“ Nechtěl tedy z počátku ani více jí podati, nežli praktické či mravoučné knihy, totiž jen čísla: 12. 13. 14. 15. 16. A však jak dokonával tyto spisy, muselo býti k víře podobné, že nepůjde za muž; neboť dí v Opatovické sbírce v předmluvě: „A pakliť uzřím, a ty již nemíníš za muž, mínímť všecky své tobě napsati knihy,“ a na str. 193: „O těch sedmi blahoslavenstvích máš tam napřed. Ale o připravení srdce a těch chodbách tutoť míním těch knížek připsati — a tutoť dokonám ti ještě o sedmi dařích ducha svatého a pak o některých stavích a o sedmeré kostelní svátosti, aby v tom nyní rozumna byla, coj' obecnější, až pak zda i uzřím, takéliť budu míti psáti o skrytějších duchovních věcech, uzřímli, že potáhneš se k tomu.“ „O připravení srdce“ (č. 19.) a „o těch chodbách“ však nepřipsal, alespoň nenalézají se ve sbírce Opatovické (Erben. XXXIV.), ovšem pak ve sbírce obecenstvu zpořízené.

Nezdá se vůbec, že jí dopsal všeho, co přislíbil pod výmínkou první, jest-li že nepůjde za muž — a pod druhou, jest-li že uzří, že potáhne se dcera ke skrytějším věcem: neboť sbírka dceři učiněná byla psána mezi r. 1395—1400, poněvadž se v ní jmenuje Štítný již starcem sedmdesátiletým, a před rokem 1325 nemohl, jak patrno bylo výše, narozen býti. V roce 1399 dal se však již do sbírky obecenstvu věnované, což by nebylo bývalo možné, kdyby byl chtěl skončiti sbírku dceři věnovanou, neboť ta měla býti as šesti svazkův. „Tak mám za to, žeby měla ode mne dobrých šest svazkóv knih i s tímto prvním“ (v předmluvě).

Jaká však byla asi příčina, proč nedopsal té sbírky dceři, neví se nic. Žeby jí byl měl poznati za neschopnou ke skrytějším věcem, nemá nižádné k víře podobnosti

do sebe, neboť ze všech spisův jeho vysvítá, že měl velkou důvěru v ni, zbývá tedy jenom sňatek její neb smrt. Nehádal bych tu však sňatku Agneščina i za příčinou stáří jejího i duchovnějšího přirození. Neboť na snímku od r. 1376 je již vypodobněna mezi těmi třemi dcerami Štítného a to již poněkud dospělými, a od r. 1376 uplynulo až ke spisování sbírky pro ni nejméně 19 let (r. 1395). Zdá se, že matka dětí Štítného jaksi musela býti neduživa, což i na děti snad přešlo, neboť sama záhy byla zemřela, zemřel i prvorozený syn, potom opět dvě dcery a snad později i Agneška, a může býti, že jen syn Jan nejmladší, jenž se více měl k světu, z celé rodiny Štítného samojediný se zachoval. Že se Štítný obával neduživosti dětí svých, patrno z jeho slov: „Jižť vás jen dvé jest, a bůh to ví, dokud budete: a mněl sem nedávno, bych vás čtvero měl po sobě pozůstaviti.“ Tak psal v posledním svém pořízení, ježto položeno jsouc v rukopisu Jindřichohradeckém v letech psáno jest, kde Štítný, sám již dosti stár, nebydlil ve Štítném t. mezi 1381—1394. Že mu syn Jan nezemřel, ví se jistě, neboť byl mezi pány českými a moravskými, kteřížto pro upálení Husa v Kostnici horlivě domlouvali otcům sboru Kostnického, poslavše jim důtklivé psaní, opatřené 452 pečetmi, r. 1415 2. září. (Archiv český, III. str. 188.) Tamť jmenuje se výslovně: „Jan ze Štítného.“ Zda-li Jan již i za živobytí otce svého více lnul k náukám Viklefovým a Husovým, neví se ovšem s úplnou jistotou; k víře podobnost toho vybřeskuje však tuto níže, jakož i výše již jsem ukázati hleděl, že mu otec jaksi nedůvěřoval. Zemřela-li tedy v ten čas i Agneška, stál Štítný téměř duševně osiřelý a obrátil se tedy přímo se sbírkou svou od r. 1399 k obecenstvu. Tím je, tuším, dosti jasně vylíčen rozdíl mezi sbírkou Opatovickou a sbírkou Musejní.

Nežli se však do rozboru jejího pustíme, pokračujíce tam, kde jsme byli nahoře začali, t. ukázati na dvojitost ba trojitost její: potřeba jest, abychom takořka mimochodem jakýsi výsledek našeho skoumání nynějšího předložili obe-

censtvu laskavému. Poněvadž totiž sbírka musejní r. 1399 byla skončena, neboť v polovici rukopisu v kapitole 137: „Co potvrzuje víry naší“ stojí slova: „A to je veliké potvrzení víry naší: ajť tisíc let a čtvrté sto sě koná tímto letem, jakž se narodil spasitel,“ což patrně ukazuje na rok 1399 (list 85) — sbírka však dceři shotovená přece několik let dříve musela býti zpořízena; hyne tedy teď neurčitost nahoře naznačena, že po roce 1395 kdysi počata byla tato sbírka. Neb nemůž býti nijak jinak, než že toho roku či roku 1396 byla zpořízena, poněvadž roku 1399 již sbírka musejní hotova byla. Pakli tomu tak, tehdy ovšem, když odečteme od r. 1395 počet let starce sedmdesátiletého, vyskytne se nám r. 1325 či 1326 co rok narození Štítného (str. XXXIV.) a tím pravda domnění Erbenova.

A však vraťmež se ke sbírce samé. Spis Budišínský, totiž „besední řeči“, určeny jsouce, jak se domníváme, k potřebě synům toliko, vstoupily nyní úplně v pozadí, a vybráno z nich několik praktických toliko spisův k sbírce. V ní předpokládal Štítný u obecenstva už „poslušenství, chtíti zvěděti, co je přikázáno,“ a položil „v prvních knihách tohoto svazku“ jen o rozličných lidských stavích pojednání, a to hlavně:

A. *O třech stavích vóbec* svaté církve, totiž o pannách, o vdovách, o manželech.

B. *O devíti stavích lidských*, podobných k devíti andělským kůrám.

V druhých knihách však položena jsou pojednání naskrz mravy se týkající, a to hlavně:

A. *O hříších*, jenž slovú summa vitiorum s přídavkem: o čtveru zlém.

B. *O šlechetnostech*, jenž slovú summa virtutum s přídavky:

α. Virtutes cardinales.

β. Sedm šlechetností, kteréž jsú proti úhlavním hříchóm.

γ. O tom, kterak bojují hříchové proti ctnostem.

Tímto položil takořka základ ku „poslušenství, chtíti zvěděti, co je přikázáno," a podává nyní téměř co oddělení třetí:

A. Knihy o možnosti zvěděti, co je přikazáno, totiž „knížky o sedmi dařích ducha svatého" a „knížky o připravení srdce", rovněž jako i „knížky o sedmi chodbách k životu věčnému", jehožto obsah je: „sedmero blahoslavenství".

B. Knížky o desateru božím přikázání a dvanácti radách (s strany theorie) a „o sedmeře kostelní svátosti" (s strany praxi).

Z toho patrno, že nikoli náhodou a libovolně, nýbrž s promyšleným směrem sestaveny jsou knihy v této sbírce poslední.

I podává Štítný též výslovně toho důkazy. Tak ukončiv knihy o hříších slovy: „A všecko království hřícha zkaženo bude! A toho nám dopomoz hospodine! Amen," počíná knihy o šlechetnostech obratným přechodem, řka: „Když je blíž sebe dvé sobě protivné, každé z ní zřídlnější bude: jako když černé bude podlé bílého. A poněvadž jsú šlechetnosti proti hříchom, jako bílé proti černému, dokonav knížky o hříších, tudiž chci psáti o šlechetnostech, aby obé podlé sebe v svém přirození zřídlnější bylo." Vedl tedy i ve vysokém stáří svém důsledný duch myšlénky jeho, a opak jiným starcům, zkracuje v tomto posledním díle ku prospěchu průzračnějšího obsahu spisy své.

Druhá o nic menší zásluha p. Erbena při vydávání „šesterých knih" Štítného je ta, že opět první upozornil na poměr, v kterém náš Štítný byl k Miličovi. (Erben VII.) O nutných opravách v církevních záležitostech jednalo se tehdáž u všech pokročilejších, a jako vždy, utvořily se i tenkráte dvě protivné sobě strany: jedna mírného pokroku, druhá pádící k převratu. V čele mírnějších stál mimo jiné hlavně Milič, v čele neustupnějších později Hus. Milič zemřel r. 1374, a co horlivý jeho žák a přívrženec vystupoval vždy určitěji mezi světskými náš — Štítný.

Znamenitá jsou následující slova Štítného v poslední jeho práci: „Ježto pak chtí (některé panny) za muž, aby děti po sobě ostavily: není to zlý úmysl tomu, kdožby neměl lepšího aneb nechtěl: ale mohú-li věděti, jak se polučí (zdaří) ty děti? A což je bylo múdrých a vzácných lidí, ježto dosti nemúdré děti ostavili, a k hanbě byli rodu svému, mlčíc o tom, co jsme před sebú vídali toho!“ „Řídko to bývá, byť kdo takové ostavil děti, jakéž míní.“ „A jaká je to kořist, z porušeného těla jmíti ku porušení tělesné děti, leč by duchem božím byli k věčnému životu obživeni.“ „Mnohoť jest svatý Pavel těch dětí měl, a neměv tělesně i žádného: aniť je byl kněz Milič bez nich: byť nebyl on, snadť by i těch všech knih nebylo, kteréť jsem já psal“ (list 6).

Patrně jde z toho, že se tu Štítný sám pokládá za duchovní dítě Miličovo, t. za přívržence jeho, a působení své za pokračování v působení Miličově, ač i z jiných vlastností spisův jeho, ku př. z přílišného snad hanění tehdejších klášterův, též se co žák Miličův jeví.

Jde však i z nadřečeného citátu, že, ač nejmenuje ho výslovně, v něm na syna svého Jana si stěžuje, jenžto bezpochyby již za živobytí otce svého na straně Viklefitův urputně stál. Na to vztahují se snad i slova Štítného v předmluvě: „Psal sem svým dětem česky rozličné knihy — a když se mnohým líbily ty mé knihy, zřídil jsem zvláště tři svazky jich znamenité — a nejednú sem odpočinul od rozbroje mysli a od tesknosti, píše a klada ty knihy.“

Doufám, že předcházejícím rozjímáním následující přehled vzácnějších dob živobytí Tomáše ze Štítného větším dílem co potvrzený před mysl čtenářův se postaví.

Léta.	Věk Štítného.	Udalosti.
1325.	0.	1325—1326. Tomáš narozen ve Štítném.
1330. 1335.	4. 9.	Štítný poslouchá křesťanských věcí naučení v soukromnosti domácí i od otce i od mateře.
1340.	14.	Čte rád v písmě a přichází „v písma svatého nějakú známosť.“

Léta.	Věk Štítného.	Udalosti.
1345.	19.	1348. Učení Pražské Karlem založeno.
1350.	24.	Štítný rád mistry slýchal na universitě a „v učení ztrávil prvá léta své mladosti.“
1355.	29.	Rodičové zemřeli (?). — Štítný pán na Štítném, žije v nedílnosti s sestrou Petratou (a s sestrou Annou).
1357.	31.	Sňatek jeho manželský (?).
1359.	33.	První syn mu narozen (?).
1361. 1363.	35. 37.	Dcery tři mu narozeny.
1365.	39.	Překládá knihy mravoučné sv. Augustina, bosáka Davida a j. Poslouchá pilně kázaní Miličových v Praze (?).
1367.	41.	Syn Jan narozen (?). Matka zemřela (?). Milič putuje do Říma k papežovi Urbanovi V. Vrací se do Prahy.
1369.	43.	Štítný slýchá opět pilně kázaní Miličova v Praze a snad i mistry na učení Pražském (?).
1371.	45.	Skládá „Besední řeči“ synům svým, zvláště prvorozenému.
1373.	47.	Syn prvorozený zemřel 1374 (?). Milič zemřel 1374. Skládá všem dětem knihy o obecných věcech křesťanských.
1375.	49.	1375. Posílá je do Prahy mistru Albrechtovi. 1376. Zpořizuje skvostný přepis jich pergaménový.
1379.	53.	Pokračuje bezpochyby v překládání mravoučných spisův.
1381.	55.	1381. Štítné Zbyňkovi v nájem dáno.
1383.	57.	Štítný žije mimo Štítné (v Zásmukách [?], Chotěmicích [?], v Praze [?]).
1385.	59.	Dvě dcery zemřely.

Léta.	Věk Štítného.	Události.
1387.	61.	Vzdělává synovi Janovi (a dceři Agnešce) opět i „besední řeči“ i „obecné věci křesťanské“, zároveň spořádav poslední svou vůli.
1389.	63.	
1390.		Pohání Zbyňka před soud.
1391.	65.	
1392.		Skládá sváteční a nedělní řeči.
1393.	67.	
1394.		Přichází opět k svému ve Štítném.
1395.	69.	
1396.		Zřizuje dceři Agnešce sbírku svých spisův.
1397.	71.	Agneška zemřela (?).
1398.		Hus počal vyučovati. Syn Jan snad žák jeho (?).
1399.	73.	Pořádá úplnou a přepracovanou sbírku všech svých spisův, a to nikoli již synovi, nýbrž přímo obecenstvu.
1406.	80.	Umřel (?).
1415.	—	Syn Jan co Husita vytýká s 451 pány sboru Kostnickému i upálení mistra Husa i uvěznění Jeronyma.

Nebude teď možné toliko, nýbrž i nutno bude mrštiti okem po posud známých Štítného rukopisích. Neboť v knize samé, drževše se tehdáž jen udání Jungmannova, udali jsme dosti neúplně počet i spůsob jich. (Porovnejž str. 19.) Spořádáme je dle jich stáří. Toto však stáří může se z dvojího hlediště pozorovati: z prvního totiž, kdy Štítný sám skládal jich obsah, a z druhého, kdy rukou jiných byly přepsány a v přepisu k nám se dostaly.

Dle původního jich stáří kladl bych je teď v následující pořádek:

1. 1360—1370. Překlady různé, zvlášť pak obsah rukopisu XVII. F. 9. v čís. bibliothéce, totiž spis sv. Augustina o bojování hříchův se ctnostmi a bosáka Davida o sedmi vstupních. Možné, že už tehdáž Štítný překládal i Richarda o vnitřním stavu člověka a Holkota knihy múdrosti, ježto se nám v neúplné sbírce Opatovické na konci zachovaly. (Viz číslo 4. a str. XXVII.)

2. 1371 — 1373. „Besední řeči“, totiž první jich recensí, ježto se částečně v prvním pergaménovém oddělení rukopisu Budišínského zachovala, sáhajíc od str. 1. až po str. 78., v přepisu Musejním od listu 1. až k listu 32. a ve spisu našem až ke stránce 126. Těmto besedním řečem bylo až posud jméno dáváno: „Rozmluvy nábožné.“ (Porovn. str. XXXVII.)

3. 1374—1376. „Šestery knihy o obecných věcech křesťanských“, v rukopisu cís. knih. XVII. A. 6. Až posud bylo jim jméno: „knihy naučení (či učení) křesťanského“ dáváno, ježto pro značnější jich rozeznání od vědečtějších besedních řečí p. Erben proměnil v nadřečený titul. (Porovn. str. XXIV.)

4. 1377—1380. Překlady jiné a snad zvláště: Hugona o připravení srdce, jenžto se zachoval v souvěkém téměř rukopisu v bibliothéce Čelakovského, v bibliothéce cís. Holomoucké a Mikulovské. Skrácené výbory nalézají se též v rukopisu Musejním I. C. 11. a I. C. 13. a v cís. bibl. XVII. C. 18. Snad v ten čas, v kterém, pokud mi povědomo, žádnou jinou literarní prací zanešen nebyl, překládal i spisy: „o hříších“ (summa vitiorum), „o ctnostech“ (summa virtutum), „šlechetnosti stežejní“ (virtutes cardinales), „o sedmi chodbách Bonaventury“ a j. Nalézají se tito překladové poněkud zkrácené mimo nadřečené rukopisy i ve sbírce Opatovické I. C. 12. v Museum. Jak položeno již (str. XXIX), nezdají se mi ani sv. Augustina „soukromá mluvení“ (soliloquia), ani „zrcadlo hříšných“ (speculum peccatorum) býti práce a překlad Štítného. Mnozí bohoslovci nemají i původně ani „speculum“ ani „de conflictu vitiorum“ a j., ježto se připisují sv. Augustinu, za pravé spisy téhož svatého. (Viz Opera St. Aug. Parisiis 1586 a 1679—1700 v cís. bibl. B. 9.) Překlady „zrcadla“ nechovají se jen v rukopisu cís. bibl. XVII. F. 21., nýbrž i v rukopisu XVII. G. 8. A však na ten čas mi nelze jest přirovnati úplně jednoho k druhému a k původnímu spisu latinskému, jak jsem se o to částečně byl pokusil, jsa nucen přikročiti ke konečnému dotisknutí knihy této. Budiž toto zatím budoucímu skoumání ponecháno. (Porovn. str. LXIII. XXXVI. XXXVII.)

5. 1385. Druhé vzdělání šesterých knih o obecných věcech křesťanských, zachované v Jindřicho-Hradeckém rukopisu v cís. bibl. XVII. D. 31. (Porovnejž str. XIX.)

6. 1390 (?) Druhé vzdělání besedních řečí, zachované nám v papírové části rukopisu Budišínského od stránky 78 — 229 v Musejním přepisu od listu 32 — 82 a v knize samé od str. 126 až do konce. (Porovn. str. XXXVII.)

7. 1392. „Řeči sváteční a nedělní.“ Dva svazky. Neúplně žel! zachované v rukopisu cís. bibl. XVII. C. 15. Dílo velké důležitosti a posud ještě kriticky neprobráno. (Porovn. str. XXXV.)

8. 1396. Sbírka Opatovická dceři Agnešce učiněna, zachovaná v rukopisu Musejním I. C. 12. Pracoval zajisté Štítný delší čas o ní, poněvadž na začátku chtěl jen Agnešce sepsati a „dáti tento první svazek knih těchto o hříších a o šlechetnostech.“ Potom přičinil však i více, jak nahoře o tom už řeč byla (str. XLIX.), a posléze i o manželství zevrubněji, ač už dříve o podobných věcech jednal, ku př. při svátostech o stavu manželském; a dí: „Chtě aby v těchto knihách svých o sích i o oněch věcech psáno měla, takéť jsem připsal i o manželstvě.“ Štítný sám připojuje k tomu slova: „Nechtěl bych, by panna která četla tuto kapitolu před jinými, aneb by ji kdo četl před pannami, ale vdaným ženám mladým zdáť mi sě potřebné srozuměti tomu, což jsem tu položil, jakožto úloh stavu manželského.“ Ruka přepisovatelova však připsala barvou červenou: „Toho nečti panna žádná.“ Nezdá se vůbec, žeby byl tuto sbírku dceři dokončil. (Porovnejž str. L.)

9. 1399. Sbírka všech spisův či knížek menších Štítného obecenstvu spořádaná chová se ve správném rukopisu Musejním I. C. 11. Hodlám o tomto vzácném spisu šíře promluviti v „Koledě“ moravské na rok 1853, a podati zároveň hojnější z něho výpisky. Škoda, že nemohl tento spis vytištěn býti k slavnosti universitní, neb jím mluvil Štítný u vysokém už stáří svém ponejprv přímo k národu svému, a „Koleda“ moravská naplní tehdy v novějších

dobách poněkud opět přání Štítného, ovšem teprva po 454 letech, uvedouc ho přímo v národ. (Porovnějž str. XLVI.)

10. Na r. 1401 či 1402 (?) či na začátek 15. století kladl bych dle mého nynějšího zdání druhé rozmnožené vydání této sbírky od r. 1399, ač nám úplně v žádném rukopisu není zachováno. Nutí mne k tomuto domnění vlastnost i rukopisu v cís. knih. Pražské XVII. C. 18. i rukopisu Musejního I. C. 13. Jeden rukopis i druhý je ovšem přepsán, ba lépe řečeno, sepsán pozdější rukou, kterážto z různých spisův Štítného sestavovala si podobné sbírky spisův jeho, jakož on sám i sbírkou Opatovickou i Musejní (I. C. 12. L. C. II.) toho byl příklad dal. Spůsob však sepisování toho je takový, že buď přepisovatelé velmi úsilně se měli v přepisování spisův Štítného, buď že ještě jakési druhé vzdělání poslední práce té, měli pod rukama. Chýlím se k poslednímu domnění, poněvadž nemním, by úsilnost přepisovatelova v takový stupeň mohla vzrůsti, že by buď celé kapitoly ze svého přidávala, buď sloh a pořádek slov naskrz proměnovala. Rukopis cís. bibl. XVII. C. 18. počíná slovy: „Svatý Jan apoštol, jemuž hospodin ty tajné věci zjevil“ atd. Tak nezačíná žádný jiný rukopis, a tak nemluví žádný netoliko celou předmluvou, nýbrž i následujícími čtyřiceti listy naskrz přepracovanými; na čtyřicátém však listu počíná rukopis ten mluviti „o hospodářovi“ atd. a od té chvíle tak, že sotva slovce mění ze sbírky prvního vydání v rukopisu I. C. 11. zachované, a to tak přísně, že odtud i nadpisy nad kapitolami se nelíší od sebe. Neznám příčiny, za kterou by přepisovatel na začátku tak svévolně si počínal a najednou dále tak otrocky? Dám i jiné toho ještě příklady. V prvním vydání sbírky své mluví Štítný o příbuzenství velmi krátce, v druhém zdá se že připojil i obraz kmenu rodového k rukopisu, jakož to vysvítá z slov: „Protož znamenajte najprvé toto dřevo, toť má na zemi kmen a patero větví: toho dřeva kmen je otec a máti, a první větví jest první koleno, to jsú děti toho otce a máteře“ atd. Podobný obraz zdá se že Štítný položil jen v rukopisu „o obecných věcech křesťanských“ od r. 1376, jenž žel! vyříznut jest, neboť praví tam: „A těm kolenóm móžeš srozuměti v onom dřevu tam napřed,

ještoť jest napsáno... jakož vidíš, anoť sobě ruce dávají neb prsteny ti obrazci.“ Není však prvních čtyrydcet listův vzato z tohoto snad rukopisu, neboť text (ne toliko sloh) je úplně jiný, nežli v tom rukopisu od r. 1376, ač o podobných věcech se mluví, t. o stavu panenském, vdovském a manželském. V tomto druhém vydání poslední své práce položil opět ten obraz, o kterém v prvním vydání sbírky ani zmínky není. Dále praví při manželství v prvním vydání (I. C. 11): „Komuť není třeba, nečti toho, coť jsem napsal pro manžely, neb jsem musil o tom mluviti mnoho a hrubě: a ovšem hlasitě toho nečti před pannami, ani panny čtěte toho: ale mladé ženy a starší, aby věděly, co je zlé, neb co je hřích v manželství: súkromě, aby sě nestyděly, móžte to čísti neb slyšeti jako pošeptmo, aby sobě z malého hříchu nečinily velikého, skrze něž by snad u větší zlé vpadly.“ V druhém vzdělání o té věci mluví jen takto: „Nechce-li se toho pannám čísti neb slyšeti: ale manželé mladí obláště slyšte, ač bych sě nestyděl panen.“ Tak úsilně přec nebude přepisovatel měniti, jenž se potom několik set stránek otrocky drží první práce? V rukopisu druhém t. v Musejním I. C. 13. je naopak začátek téměř slovo od slova ač nesprávně přepsán z rukopisu od r. 1376, a to ve článcích o víře, naději a o milosti, u výkladu pateře, o trojích stavích, o hospodářovi, hospodyni a o čeledi, o devíti stavích lidských, ostnec svědomí, o pokušení. V článcích však potom následujících, počínajíc „o trojím stavu onoho světa“ až na konec, drží se však pořádku prvního vydání sebraných spisův Štítného, ač jak tuším, jinou jeho recensí už přepracovaného. Nalezl jsem totiž celé kapitoly, jichžto není v prvním vydání, ku př. o hříchu nočním, a též různé příklady a pověsti, ježto jsem darmo hledal v prvním vydání, ač je připomíná již ve sbírce zpořízené dceři své. Také místa následujícího, ježto se poněkud filosofie týče, nenalezl jsem doslovně v žádném jiném rukopisu, a nemíním, že by přepisovatel je byl samovolně způsobil: „Ó duše, ježto sě vždy žedíš a mútíš, od přirození chtíc vše věděti a uměti, hlédaj, aby tam (do nebe) přišla, kdež jediné boha uzříš tím viděním, všemu se naučíš, vše poznáš a vše viděti budeš: tamť se jistě Platova a Aristotelesova mú-

drost i Ptolomeovo vtipné hvězdářské umění proti onomu bláznovství bude zdáti; neb což zde o pravdě rozomíme, menší jest strana proti tomu, co nerozumíme, ale tam uzříš a podiviš sě a všemu srozumíš, a rozchutnáť sě tvé srdce“ (list 280). V prvním vydání sbírky je tato kapitola o nebeské radosti slovo od slova vzata z rukopisu Jindřicho-Hradeckého, a slov nadřečených darmo tam hledáš. (Viz list 51 a 52 v rukopisu I. C. 11. a dodavky Erbenovy na stránce 303—306). Toť bohdá přec jakýsi úkaz, že snad přepisovatelé z rukopisu čerpali, jehož se nám již nedostává: byloť to bezpochyby druhé rozmnožené vydání sbírky obecenstvu zpořízené. Jest-li tomu tak, viděli bychom v tom i důkaz, že Štítný ještě žil v prvních letech století patnáctého, dokonav téměř 80 let věku svého. Zdaž-li však dokončil druhou tu recensí, neví se nic, a lze pochybovati o tom netoliko pro stáří už vysoké Štítného, nýbrž i snad za tou příčinou, že jeden i druhý přepisovatel doplňuje patrně i z jiných rukopisův sbírky své.

Zda-li který pozůstalý rukopis rukou Štítného samého je psán, neví se nic, ač záhadkou by mohlo býti pět toliko rukopisův a to od I. až k V. níže položených. Položil jsem v předmluvě samé, čeho se o tom domýšlím, t. že bezpochyby téměř samé přepisy v bibliothékách chováme.

Dle stáří těchto přepisův půjdou ovšem rukopisové pozustalí a až posud známí po sobě jiným a to následujícím pořádkem, nežli dle doby skládání jich.

I. Od r. 1376. Nejstarší rukopis pergaménový v cís. knihovně Pražské XVII. A. 6. (str. XXIV).

II. As 1390. Hugona překlad v malém formátě, větší část a starší na pergaméně u p. Čelakovského (str. XXXVI).

III. Od r. 1392. Rukopis „řečí svátečních a nedělních“ v cís. knihovně v Praze. XVII. C. 15. (str. XXXV).

IV. Od r. 1396. Rukopis překladů sv. Augustina a bosáka Davida v cís. knih. XVII. F. 9. a výbor týchž překladův ve sbírkách I. C. 11; I. C. 12; I. C. 13; XVII. C. 18.

V. As 1400. První pergaménová část „besedních řečí“ v Budišíně (str. XXVII).

VI. Od r. 1438. Hugona o připravování srdce překlad. Rukopis papírový v bibl. Holomoucké (str. XXXVI).

VII. Druhá papírová část „besedních řečí“ v Budišíně (str. LVII. 6).

VIII. od r. 1450. Rukopis vzácný, obsahuje první sbírku spisův Štítného obecenstvu zpořízenou. V českém Museum I. C. 11. přepis velmi správně podlé původního rukopisu Štítného učiněný (str. LVII. 9).

IX. Rukopis Opatovický v Museum nedopsaný, sbírka to spisův Štítného, jejížto první větší část od Štítného dceři zpořízena jest (str. LVII. 8).

X. Hugona překlad v bibliothéce Mikulovské, posud mi jen z literatury Jungmannovy známý. Žádoucí by byla věc, by pan představený knihovny si neobtěžoval, o něm dáti širší zprávu.

XI. Od r. 1463. Rukopis v bibl. císařské v Praze XVII. C. 18. posud nepopsaný. Nápis má: De triplici hominum statu, virginali, viduali et conjugali. Collegii Novodomensis S. J. catalogo inscriptus 1603. Úvod: Svatý Jan apoštol atd. O panenství; o těch pannách, ježto chtí za muž; čeho se mají sdržeti, chtíc v manželstvo; že jest lépe v panenství ostati; kapitola o manželské nesnadnosti; o duostojenství panenském; jak črt odtahuje od panenství panny; kterým činem sluší panenství zalíbiti; pannám, ježto jsú již slíbily bohu čistotu. První, 2. 3. 4. 5. nepřítel panenské čistoty; o třetí radě slyš; o čtvrté radě slyš; pátá rada jest: o vdovském stavu; o vdovách, ježto jsú dlužny o někom pracovati; tuto jest pomluva o manželéch; že jsú sedmeří manželé, jimiž črt vládne; čeho sě je sluší před svatbou stříci; vyčítání rodu; kterak se mají na svatbách míti; kterak mají býti po svatbě; co je čistota a co je šeředství v manželstvě: nečti před pannami.“ Toť se končí na listu 39. Potom psáno: „Ale kdož by sě sdržeti nechtěl, ten manželstva neběhaj, neb jest tak šlechetný stav manželstvo čisté a bohabojné.“ „Tyto knížky jsú k hospodařóm“ atd. jako v rukopisu Musejním I. C. 11. (viz Erben str. XXVI. a XXXIV.) Musejní rukopis skonává se takto: „A kolikrátž kdo nemocen bude, tolikrát móž přijímati tu svátost. Deo gratias. Toť jest již konec. Buď bohu chvála, Amen.“ Rukopis však bibl. císařské takto: „A kolikrát kdo nemocen, tolikrát móž tu svátost při-

jímati.“ „A tak jest těm knížkám konec, jenž jsú psány léta od narození syna božího 1463, ten den na sv. Františka.“ Rukopis dobře zachovaný a dosti správně na papíře psaný velkými písmeny (str. LVIII. 10.)

XII. Od r. 1465. Rukopis v Museum chovaný pod znakem I. C. 13. Nápis: „Počínají se knihy tyto, najprvé o víře křesťanské a o hříších i o rozličných stavích.“ Na konci: „Skonávají se knihy tyto urozeného panoše Pavla z Sulevic a z Řehlovic, psané skrze Jakuba z Velemína léta od narození syna božího 1465“ (str. LVIII. 10.)

XIII. Od r. 1492. Jindřicho-Hradecký rukopis v cís. knih. v Praze XVII. D. 31. Pod první stránkou: „Tuto se počíná předmluva těchto knih slovútného muže Thómy z Zásmuk“ (str. LVII. 10.)

XIV. Od r. 1844. Přepis Musejní rukopisu Budišínského. Na konci: „Dundr př.“ „Přepsáno z rukopisu knihovny Gersdorfské v Budišíně a srovnáno v měsíci dubnu 1844. Václav Hanka.“

Nezbývá nyní, tuším, ničehož více, leč na vlastní svůj přítomný spis pohleděti a udati, co as k doplňování v něm a co k opravování by se dalo nalezti. Neboť uplynul téměř celý rok, co spis ten v tisku se nachází, t. od dubna r. 1851. Mnoho je ovšem předmluvou samou již dílem vyjasněno, dílem opraveno, což tedy mlčením zde opomíjím.

Připojuji tedy nyní ještě následující toliko dodavky a opravy:

1. Zahádka, zda-li v původním vydání „besedních řečí“ v jedné části Štítný otázky byl rozdělil mezi otce a děti, v druhé však části mezi duši a svědomí (str. 26. 27. 30.), není v knize úplně rozřešena. Nyní mám za to, že slova v předmluvě přepisovatelově: „Kdež rozmlúvá duše s svědomím“ ani v původním spisu nestála, a mylně jakousi pozdější rukou připsána byla. V přepisu Musejním aspoň naznačeno je na str. 2. zřejmě, že to jakýsi přídavek pozdější. Abych však budoucího zpytatele této záležitosti poněkud na snadnější cestu přivedl, připojuji, že Štítný v předmluvě své praví: „Vymyslil sem knihy tyto, jakoby děti tázaly

otce, a otec jim odpovídal.“ Ničehož tu nedí o duši a o svědomí, nébrž pokračuje i hned slovy: „Neb jako dí sv. Augustin, chtě o sv. trojici knihy psáti: Užitečno jest“ atd. Zdá se tedy, že při rozdělování otázek mezi otce a děti poněkud si bral sv. Augustina za příklad. I nalezl jsem skutečně v Pařížském vydání sv. Augustini soliloquia (1586 tom. I. 219) následující slova: „Scripsi duo volumina, me interrogans, mihique respondens, tamquam duo essemus, ratio et ego, cum solus essem. Unde hoc opus soliloquia nominavi. Augustinus.“ (Viz str. 162 a co na ní řečeno o rozdvojení osoby Štítného v podobu otce a dětí.) V rukopisu českém, jejž chová císařská bibliothéka v Praze pod znakem XVII. F. 21., nalezl sem cos podobného. Rukopis ten t. se končí slovy: „A tak jsú skonány knihy, jimž říkají zrcadlo sv. Augustina, v létě božím 1398 v úterý na sv. Vincencia v hodinu jako ve čtrnáctú: rukú Václava z Poříče, někdy řečeného Duchoně Libenského syna. Per manus Venceslai pgeň. cptil.“ V tom rukopisu stojí ve 22. kapitule slova následující: „Protož tyto knížky pro sprostnější jsú napsány, aby sě svú myslí zučili o těch věcech přemítati, jenž jsú k náboženství úžitečny: a tímto jsú obyčejem vymyšleny, jakoby duše otazovala a svědomí odpovídalo. Protož na počátku této řeči najprvé duše otazuje, a řkúc takto: Pověz mi mé svědomí, kdyby mi dáno bylo od mého boha, že bych mohla o tom mysléc, jak sem stvořena a jak lestný jest tento svět“ atd. Podobností tedy těchto neb jiných knih ke knihám Štítného pohnut, připsal snad někdo pozdější ona slova k předmluvě: „Kdež rozmlúvá duše s svědomím“, a nebo připojil snad celý ten traktat sv. Augustina ke knihám Štítného, čím by se i protivy, „kteréžto rozdělil jest ve troje knihy“ a „vypisuje v prvních knihách, v druhých knihách“ toliko poněkud vyrovnati daly. Ponechávám však, jak řečeno, budoucímu badání, by rovnalo tyto podobnosti, rovněž jak různosti rukopisův; poněvadž sám teprva teď, právě když se dotiskuje předmluva, jim na stopu přicházím.

2. Mezi tiskem toho spisu nalezeno mnohem více jiných a nových oběžnic, než na str. 70 je udáno, tak že již v říjnu r. 1851 tuším as 23 jich se počítalo. Už umdleli

téměř hvězdáři v dávání jmen nově vynalezeným hvězdám a odstoupili skutečně od znamenání jich jistými znameními, uvedše v obyčej nejnovější, je toliko číslovati. Nekonečnost přírodních věcí a úkonův vystupuje vždy patrněji na výsluní ve vědách přírodních. Koho by ku př. naskrz nepohnuly nové a dalekohledé nálezy s strany holothurií? — Vyobrazení soustavy Ptolomeovy v knize položené a kamenotiskem p. Šíra vyvedené, je dílem dle popsání Štítného, dílem podlé starších knih a obrázkův způsobeno.

3. Zanechali jsme i to ve spisu neurčité, jak skutečně smýšlel Štítný o neproměnném světě idejí, poněvadž v rukopisu „besedních řečí“ (str. 142, 143) překrátce toliko odbývá tento předmět. Nyní však nakloňujeme se k domnění tomu, že v tom ohledu pevně se držel Platona, neboť nalezli jsme v rukopisu: nedělních a svátečních řečí (cís. bibl. XVII. C. 15.) Štítného, an při vykládání stvoření světa takto mluví: „A tak dí písmo: Duch boží vznášel se nad vodami, totiž: bůh to jměl ve svém úmyslu, co chce z toho stvoru té jedné hromady vyvesti a učiniti“ (list 214).

4. Ve spisu samém a to hned na začátku jako i v dokonání jeho dosti hojně mluveno o poměru Nominalistův k Realistům; méně však o druhém poměru, jenž hýbal scholastickou filosofií, t. jak se má podstata k případkům. Poněvadž však rozřešení toho poměru se týká nauky o proměnách, čím i k filosofii hledí i k odpovědi k otázce o transubstanciací, s strany které Štítný ještě v sedmdesátém svém roku v pochybnostech vězel (str. 3), klademe zde zajímavé místo z poslední jeho práce, jenžto nás zajisté spokojí, jak posléze věřící mysl jeho uspokojila hloubavý rozum: „Ty divné věci, ježto jsú při skutku našeho vykúpení a opravení, nemajíť býti příčina nevíry, ale k chvále boží velebnosti v moci jeho všemohúcí, v múdrosti jeho nestihnuté a v dobrotě milosrdné. A chce-li kdo proti takovým pochybováním u víře posilu míti, kteráž jde z toho, že je tak mnoho divného při té svátosti, obmysl, co je divného v rozličném stvoření, a nepochybuj, že pán všeho v skutku našeho vykúpení a sám v sobě divně chtěl všecko divně převýšiti. A zda-li není divné, že je z ničehož stvořil všecko? že je tak řádně zřídil vše? — a to je učinil jen z své dobroty, ano

ničehož jemu nebylo třeba, jediné aby vše bylo a mohlo jeho účastno býti každé podlé pochopu svého.“

„I ukázalť jest pán, že mohl vyvesti proměny všemi činy.“

„Najprvé že z ničehož stvořil nebe a zemi: zemíť tu podstatu míním, jížť říkají mudrci materia prima aneb materia aformis.“ „Druhú proměnu vyvodí bůh, když ta podstata prvního stvoru ostane a uvede na tu podstať postavy jiné, tyto neb ony, že dřevo bude uhlem, uhel popelem, popel stklem, a tak i o mnohém jiném, jakož všeho přirození pravdy řídí a působí svrchní pravda, jenž jest bůh. A tak zkažení jedněch postav na též jedné podstatě jest a bývá vzniknutí druhých, aneb jedněch vzniknutí jest druhých zkažení.“

„Třetí proměnu bůh činí, dav moc, aby zvíře jedno urodilo z sebe druhé zvíře, a též o dříví neb o obilí.“

„Čtvrtú a divnú proměnu neznámú člověku učinil bůh v této svátosti, že v podstatě proměna bývá: že ne z té podstaty, kteráž je v chlebu neb u vínu, bude tělo neb krev syna božího, ale zhyne ta podstata, ježto je byla v chlebu neb u víně, a bude tu tělo a krev syna božího, a to tak divně, že dřévné postavy chleba a vína ostanú tak, samy nejsúc na i žádné podstati, neb chléb tu již není ani víno. A také tělo boží aneb krev není podstať těch postav chleba a vína.“

„Protož nedosíhneť toho smysl člověčí zde, a tu máme se víry držeti při tom, co je pán bůh chtěl míti divného při té svátosti. — A když jest mnoho divného v tohoto světa přirození, jaký je to div, že je při té svátosti, ježto je zvláští výborný jeho skutek, divnější něco? — Protož víry sě držme! A již množství věřících posilňuje nás v té víře.“ Rukopis Musejní I. C. 11. kap. 241. „Že čtverá jest proměna.“

5. Starší formy grammatikalní zachovával jsem ve spisu naskrz, jak jsem je v přepise Musejním nalezl. Aby však bez porušení starého textu tento rozbor filosofie Tomáše ze Štítného co možné přístupný byl učiněn, uvedl jsem vše v podobu novějšího pravopisu, změniv zároveň „ež“ veskrz v „že“; „kto“ v „kdo“; „jesto“ v „ježto“; „kak“ v „jak“; „inhed“ v „ihned“ a p. Působilo-li by však komu přece ještě některé starší slovo nesnáz, tomuť

připomínám to, co už radil starý přepisovatel Budišínského rukopisu z 15. století řka: „Složil a vyložil (Štítný) tyto knihy českým jazykem, a ačkoli v druhých slovích za našich let neobyčejných, ale v staré české řeči nalezených, kterýmž, často čta, porozumíš. A také jsa rozumen mluví řečí okrášlenú a milú. A jsúť na mnoho místech a zvláště na začátku rozumóv vtipných a vysokých pro ty, jenž jsú životóv k bohu pozdvižených a myslí svú, a jenž mají o bohu vyšší poznání než zprostní. Protož komužby se zdály u prvu těžky a nesnadny, nerozpakuj se, protož přetrp laskominy a ostrosť tu, jako onoho vína na oné svatbě prvního, potomť bude pochotnější dáno.“

Před čtením však ať čtenář laskavě následující místa opraviti si neobtěžuje: Na str. 23 ř. 4 „tré“ ve „dvé“ — str. 24 ř. 7 s strany „pět exemplárů“ viz předmluvu. — Str. 25 řádek 7 zdola „všechny“ čti „mnohé“ a viz předmluvu opravující. — Str. 26 ř. 17 na místě: „okolo r. 1400, v kterém sláva Husova“ čti: „okolo r. 1395, v kterém sláva Viklefova.“ — Na str. 17 ř. 16 smaž „tři syni“ a oprav dle předmluvy. — Na str. 70 ř. 14 a 15. „Jeť snad“ atd. smaž úplně. — Str. 71. ř. 7 zdola „oběžnic“ čti „stálic“. — Na str. 124 ř. 20, 21 čti takto: „Uzřel by, že jsú tři dni světla nezřejmého, ježto však rozdíl mají“ atd. — Na str. 219 ř. 4 zdola na místě „v rukopisu kněh učení křesťanského“ čti „v rukopisu Opatovickém.“

V Praze v únoru r. 1852.

I. J. Hanuš.

ROZBOR FILOSOFIE TOMÁŠE ZE ŠTÍTNÉHO.

„Nullum regnum ea tempestate inveniebatur,
quod regno Bohemiae comparari posset.“

Aeneas Sylvius.

Úvod.

Doba živobytí Tomáše ze Štítného.

Abychom důležitost pozůstalých spisův Tomáše ze Štítného úplně pochopiti mohli, zapotřebí máme, netoliko míti na zřeteli žel! překrátké zprávy o živobytí výtečného toho muže, alebrž i pozříti na poměry dějin politických a náboženských věkův jeho a věkův jej předešlých.

Žil *Tomáš ze Štítného* v 14. století, přepamátném v dějinách západní Evropy a národův slovanských. Připomínáme tu jen z udalostí *politických*, že v r. 1306 zanikla stará národní dynastie česká Přemyslovcův, a to zavražděním *Václava* krále v Holomouci, načež rodina Lucemburská *Janem* vstoupila na stolec český (1311); král Jan padl v bitvě u Kreščak ve Francousku. Syn jeho *Karel* byl r. 1346 za císaře vyvolen. — Mezi Slovany ostatními vynikal Jan *Kalita*, kníže Vladimirský, jímžto Moskva hlavním celé Rusi městem učiněna byla (1333), a Štěpan *Dušan*, slavný cár Srbský (1336). V Polsku povýšil r. 1320 *Vladislav* Lokietek moc svou knížecí na moc královskou; synem jeho *Kazimierzem* Velikým zanikla však už stará národní dynastie Piastův (1370), načež dynastie Litevská *Jagiellonův* (1386) na stolec královský vstoupila. — Z udalostí *církevních* budiž tu jen ukázáno na to, že papežům Římským v tomto století nebylo bojovati s francouskými toliko králi, poslušenství jim vypovědivšími, nýbrž v Římě samém se šlechtickými rodinami, ježto papeže naposled přinutili, odebrati se z Říma a ubytovati se v Avignoně (1305, 1309). Toť zavdalo příležitost k vyvolení dvou pape-

žův, jednoho v Římě, druhého v Avignoně, ba po sněmu Pisánském (1408) i třetího, tak že církev naskrz rozervaná po obnovení starého pořádku toužila. — Z událostí posléze všeobecné vzdělanosti se týkajících uvádíme tu souvěké se Štítným muži: *Dante* Alighieri (1265), Francesko *Petrarka* (1304), Giovanni *Boccacio* (1313), abychom na ducha, věkem T. ze Štítného hýbajícím i hned zde u všeobecnosti poukázali.

Tomáš ze Štítného sám byl narozen as v roce 1325 či 1326 ve Štítném, tvrzi to a vsi na hranicích česko-moravských ležící. Tamtě žil, vyjímajíc snad jen 13 let (1381—1394) až do smrti tiše a bohabojně, zaměstnán, ač to divně poněkud zní o rytíři středověkém, *literarními* pracemi. Neboť žádného podílu nebera na výkonném životu časův svých věnoval živobytí své tak skoumání vlastnímu, jako vychování svých dětí a spisování poučných kněh, jimižto prostředkem dětí svých i trvale na celý národ působil.

Kdo byli rodičové jeho, neví se nic, než což on sám o nich vypravuje, řka: „Z mládí mi jest milo bylo cos buď slýchati křesťanských věcí od *otce* svého a od *mateře*, pro něž jsem pak i v písma přišel nějakú známost.“ Na universitě Pražské tehdáž *Karlem* založené (1348) byl Štítný jeden z prvních jejích žákův a to obzvláště fakulty svobodných umění či *artistické*, ač povýšiti se nedal na hodnost doktorskou či *mistrovskou*. Vysvítá to z vlastních jeho slov: „Nejsem i jeden mistr, ačť jsem byl i ztrávil v učení prvá léta své mladosti.“ (Rukopis pergaménový na konci.) Holá je to tehdy pověst a zpráva, když ve vydání Balbinově „Bohemia docta“ (v Praze 1777) náš Štítný se uvádí co „Thomas *Magister* de Zásmuk“ (str. 189). O příjmení tom „de Zásmuk“ nalezneš bližších zpráv již ve předmluvě, kdežto i kritický apparat k životopisu a k spisům Štítného položen jest.

Kdy umřel Štítný, neví se nic, jisto však, že žil ještě v r. 1399 a snad i později.

Thomáš ze Štítného žil v době Viklefa a Husa.

Doba živobytí Tomáše ze Štítného leží, zvláště v ohledu na náboženské události, mezi živobytím a působením *Viklefa* a *Husa*, a otázka takořka sama sebou se namítá, zda-li i T. ze Štítného dojmem působení mužův těchto dojat byl, či nic.

Viklef či vlastně John z Vykliffu, bohoslovec a státník anglický, byl téměř v týž čas narozen jako Štítný; neboť ví se toliko, že Viklef okolo r. 1324 narozen byl, jako Štítný po roce 1325. Známo vůbec, že v druhé polovici století čtrnáctého, v kterou i bujarejší doba působení Štítného zasahá, spisy Viklefovy již známy a rozšířeny byly na universitě Pražské, a to zvlášť po provdání české kněžny Anny za krále Richarda II. Tímto bylo totiž i mnoho studujících českých, královnou podporovaných, přičiněno k poslouchání učitelův Oxfordských, mezi kterýmiž i Viklef vyučoval. Češi tito přinášeli s sebou do Čech nazpět spisy milého jim učitele svého Viklefa, dle kterých na učení Pražském čísti volno bylo i bakalařům. *) A poněvadž se hlavně týkaly knihy tyto záměrův podobných, samostatně již v Čechách od *Waldhausera* a *Miliče* zastávaných, byly rozšiřovány tím rychleji. Jediné v náuce o transsubstanciací lišil se Viklef v ohledu dogmatickém od jmenovaných mužův českých. A zrovna tato náuka přivedla i Štítného poněkud v rozpač. Neboť v rukopise, jejžto skládal as v 1395 či 1396, dí Štítný: „Aj, již mi jde léto sedmdesáté, a však ještě jsú mnú někteří mistři (viz Palacký str. 39) pohnuli tak, že neuměl bych za jisto pověditi, jest-li v té svátosti ještě chléb, pod nímž by bylo také tělo boží, či-li tu již zhyne chléb býti, a obrátí se v tělo boží? A to jsem já držal, mně, by byl kostel na tom ustanovil se, a podlé toho úmysla položil jsem to v některých svých knihách, kdež jsem řekl, by chléb tu již nebyl, a jiné cos buď, ježto k tomu sluší, také jsem položil: a ti mistři dosti podobným dóvodem ukázali mi, že tu ještě chléb jest v té svátosti i také tělo boží. Ale já raději řku: *nevím které jest*, než bych řekl: *toto* neb *toto*, když sej' v tom ani kostel ještě ustanovil." (str. 252.)

S strany náuky domácí *Waldhauserovy* a *Miličovy* je dojem těchto mužův na Štítného záhy už patrný. Neboť kdo přirovnáš spisy a tendencí zvlášť Miliče k spisům Štítného, potkáš se téměř s jednostejným úkolem obou. I to spojuje oba muže jemně spolu, že v náukách svých nikdy se ne-

*) „Poterit quoque scripta aliorum . . . pronuntiare, dummodo sint ab aliquo famoso de universitate Pragensi, Parisiensi vel Oxoniensi magistro compilata." (Monum. h. u. Prag. I. 41. 50.)

vypínali nad obecné mínění církevní, nýbrž smírlivým duchem vedeni jsouce své domnění vždy i opravovali i podrobovali autoritám církevním. Ba má to velkou k víře podobnost do sebe, že Štítný takořka co pokračovatel působení Miličova mezi světskými se jevil. Neboť smrt Miličova t. r. 1374 jestiť ona doba, v které Štítný o obecných věcech křesťanských počal psáti, zaměstnán jsa dříve dílem pouhými překlady náboženských spisův, dílem však, jak se domníváme, spisy více vědeckými. Zda-li Štítný znal i Husa, je záhadkou. Dříve ovšem, když se kladl s letopočtem Jungmannovým rok narození Štítného v rok as 1330, tu ovšem bylo k víře podobněji, že i Štítný bezpochyby dotknut byl náukou a působením Husovým; neboť dle toho letopočtu zasáhala by slova Štítného nadřečená: „Aj, již mi jde léto sedmdesáté, a však ještě jsú mnú někteří mistři pohnuli,“ téměř v čas děkanství Husova na universitě Pražské. Poněvadž však letopočet *Erbenův*, jímžto rok narození Štítného se klade v rok as 1325, větší onoho má k víře podobnost, klesá poněkud nadřečená kombinací, ač ovšem i letopočtem tímto není úplně vyvrácena.

Toto však nabývá jistoty téměř pohledem na patrný rozdíl spisův Štítného a spisův Husových i na vnější udalosti životní obou. Že v bujařejších svých letech Štítný častěji zajížděl do Prahy, patrno je ze spisův jeho vůbec; není však k víře podobno, žeby i v stáří svém užší spojení byl míval s universitou, na které Hus na důstojnost mistra teprva v tu dobu byl vyvyšen, jak Štítnému téměř již sedmdesát let bylo, t. v r. 1396. Teprva r. 1398 začal Hus veřejně vyučovati, a v době první své hádky s mistry s strany náuk Viklefových t. v r. 1399 byl Štítný už starec čtyr a sedmdesáti let. Není ani jisto, zda-li a jak dlouho as Štítný tehdáž ještě žil, když Hus počal poněkud v popředí událostí postupovati t. po r. 1402.

Podporuje pravdu v těchto vnějších udalostech ležící i naskrz duch spisův Štítného. Pravda jestiť ovšem, že i směr Štítného k opravám církevním čelil, a že i Štítný vždy s jakýmsi obáváním, žeby mohl upadnouti v blud a i jiné v blud uvesti, spisoval knihy své. Slyšmež ho jen samého: „A tak ufaje (doufaje), že z milosti, ne v hrdosti, ne z všetečstva budete čísti v těchto knihách — všeckyť míním, komužť kdy k rukama přijdú — k tomu vás najprv napomínám, aby od

pána boha žádali pomoci, by tomu *bez bludu* mohli rozoměti, co o jeho slyšíte velebnosti, aneb co se dále z toho, co slyšíte, *domyslíte.*“ A však toto obávání je jen uvědomění vnitřní o nebezpečnosti, rozumem chtíti dosíci pravdy, či, abychom to novějšími výrazy vytknuli, uvědomění o řídkosti a vzácnosti pravé filosofie náboženství, nikoli však vypínání jednotlivého svého domnění nad víru obecnou. V tom ovšem srovnávají se i Štítný i Hus, že *úmyslem svým se nechtěli* hnouti mimo církev; neboť jak Štítný mluví: „Mám za to, což mluvím neb píši o milém bohu, nedělímť se od úmysla svatých a křesťanských mistrov,“ takť podobně i Hus mluvil v Praze (1411) a v Kostnici (1415): a však v tom leží hlavní a podstatný *rozdíl* obou, že Hus nemluvil, jako Štítný: *„Se vším, což sem psal neb psáti budu, poddávám se kostelu k opravení a škole Pražské.“*

Stručný přehled dějin vzdělanosti lidské před věkem Tomáše ze Štítného.

Z nadřečeného rozdílu mezi Štítným a Husem je bohdá patrno, jak vzácné jsou spisy Štítného pro stanoviště své smířlivé. A však i vzácnosti té dotkli jsme se tu jen za tou příčinou, bychom co možná úplný obraz podali o muži nám přemilém. Nám jde t. v tomto spisu hlavně o to, bychom na vzácnost *filosofickou* spisův Tomáše ze Štítného patrně poukázali. K tomu přivádí nás však jediná toliko cesta, totiž ta, že na jakost *vzdělanosti* věkův Štítného a věkův předešlých v stručnosti poukážeme. Jsouť však živlové této vzdělanosti následující:

1. Vzdělanost *prastará národní.* Nestranné badání v dějinstvě bylo totiž již dávno dokázalo, že ještě před dobami, ježto slují doby jasné historie, pranárodové Evropejští, a to hlavně *Keltové*, *Germani* a *Slované*, každý zvláštní svou, totiž národní byli vynikali vzdělaností. Mezi národy těmi a dalšími národy orientalskými stály v pozdějších dobách hlavně národové *řečtí* a *římanští*, kteřížto dílem čilostí svou vnitřní, dílem postavením svým vnějším i na národy evropejské severnější i na orientalské jižnější byli působili. Působení toto nejpatrnější se stalo v pozdější době v Evropě

povstáváním tak zvaných *romanských* národův, v orientu však v dřevnějších už dobách povstáváním tak zvaného *Hellenismu*. I Hellenismem i Romanismem potracovali národové výše jmenovaní vždy víc a více národní své barvitosti, což vedlo tím více ke *všeobecnější* jakési vzdělanosti, čím více i národ Římský sám ztrácel původní svou jednotlivost, vnímaje v sebe vzdělanost hellenskou. Toť původ už a základ zjevu starého v Evropě, že dávnověké a ryzí vzdělanosti oněch pranárodův, pokud se v původnosti své zachovaly, naproti se postavovaly i vzdělanosti pomíchaných národův i vzdělanosti jařejší římsko-hellenské, hájíce se co možná proti důrazům vítězné se rozšiřující vzdělanosti všeobecnější těchto živlův.

2. Vzdělanost římsko-hellenská byla však *poměrně* toliko *všeobecná*, či jen všeobecnější nežli původní vzdělanosti pranárodův evropejských; neboť chovala i sama, ačkoliv poněkud setřenou a pomíchanou, přec však národní barvitost Římanův a Řekův v sobě, i když pomineme toho, co sama v sobě pocítila důrazův orientalských. Vzdělanost svrchovaně *všeobecná* povstala teprva *křesťanstvím*; neboť založeno jsouc veskrz na všeobecnou podstatu lidskou, nemá křesťanství ohledu na tu či onu jednotlivost, budiž si to národu, stavu, pohlaví, stáří atd. Křesťanství tedy uvádělo, jak vůbec a všude, světodějinnou vzdělanost, tak zvláště v Evropě naproti starým a různým vzdělanostem národním novou *všeobecně evropejskou mravnost*, a užilo za prostředek k rozšiřování jejímu nadřečené římsko-hellenské vzdělanosti. Barvitost této poměrně toliko všeobecné vzdělanosti protivila se vzdělanosti národní, nikoli však křesťanství, neboť duch křesťanství, sám v sobě jsa všeobecný, nepříčí se ani národnosti jedné ani druhé. Barvitost *hellenská* převládala na začátku, jak se křesťanství přibližovalo, abychom o jiných pomlčeli, k slovanským národům západo-severní Evropy, a zvlášť ke kmenům *česko-slovanským*. *Kyrill* (Crha) a *Methoděj* (Strachota) nejprvé k tomu z Řecka původ zavdali a v česko-slovanských říších konány bývaly na začátku obřady křesťanské způsobem hellenským.

Udalosti politicko-církevního dějinstva proměnily však naskrz položení toto. Již rozpadnutí římského císarství v dobu řecko-orientalskou a římskou za časův *Theodosia* císaře (395) zařalo oné poměrně všeobecné vzdělanosti římsko-

hellenské smrtelnou téměř ránu, rozdělivši Evropu ve dvě části, v západní totiž a ve východní, čímž i ta bez toho jen poměrná všeobecnost vzdělanosti stupeň značný všeobecnosti své byla ztratila. Působilo to i na formu rozšiřování se křesťanství, poněvadž na místě jednoho středu a kruhu, jak slušelo na svrchovanou všeobecnost křesťanství, nyní vystupovali (zvláště v Evropě) dva středové takořka v ellipsu proměněného kruhu, t. *Řím starý* a *Řím nový* či *Byzantion*. Byzantion, tuto starohellenskou osadu proměnil totiž již císař Konstantin jmenem svým v *Konstantinopolis*, skutkem však v nový Řím, v sídlo císařův: v Cařihrad. Patriarch Cařihradský, místo co měl páditi k sjednocení a k sjednání s Římem, aby opět jeden toliko byl střed křesťanství, jak toho pilná byla potřeba, hájil se a zachovával se vždy víc a více ve své jednotlivé barvitosti, což konečně k strastiplné události vedlo, že i křesťanství zevně se rozpadlo v církev *římsko-západní* a *řecko-východní*, čím Evropa ještě více a žel! trvale až na doby naše rozervána jest. Povstalo *obzvláštní* téměř dějinstvo západní Evropy a roztrhlo i národ Slovanský v kmeny východní a západní, což zvláště nás Čechy, Moravany, Slezáky, Lužičany (a polabské Slovany) záhubně dojalo, poněvadž větší nás část i mohútnější padla na východ, ostavivši slabší část západní na harc danou nebezpečnému vlivu neslovanských národův. S strany církevních záležitostí položilo toto rozdvojení Evropy a církve základ k tomu, že forma řecká křesťanství mezi západními Slovany ustupovala vždy více formě římské, až tato konečně se stala samostatnou. Hlavní událost, ježto v této věci rozhodla, bylo spojení *papeže Římského* Leona III. s *Karlem Velikým*, Franko-gallův králem. Císařové řečtí neupustili t. od směru svého, by opět dobytím Italie a zvláště Říma trvale spojili s Cařihradem, co onda spojeno bývalo, a aby tím zkřísili starožitnou císařství Římského slávu. *Papežové* tedy, tehdáž i následky bouře stěhování tak zvaného národův i nepokojnými Římany stíháni, žili v obávání, že snad utonou v rozsáhlé řeckého císařství říši, jest-li žeby se přece jednou císařům Cařihradským trvale poštěstilo, Řím podrobiti moci své; ohlíželi se tedy papežové Římští vůkol sebe o pomoc. Národu římského už nebylo,

vzdělanější jeho část byla, jak výše řečeno, pořečtěna a surovější část pomíchána již živly keltickými, germanskými a slovanskými, a na hrobě velikána staro-římského povstávali vždy čileji národové Romanští. Byliť papežové ze všech stran obklíčeni národy bujarými sice, ku př. Gothy, Longobardy a národy jinými pod jmeny těchto ukrytými, a však k učení Ariovu se přiznávajícími. Arianové, tenkráte v jižní Evropě v nejhojnějším počtu obývající, neuznávali Ježíšova *božství*, majíce jej jenom za bohaplného mudrce. Ovšem od kacířův takových nemohla papežům přijíti pomoc trvající: co jimi snad byli by získali na moci vnější, byli by potratili papežové na moci vnitřní.

Mezi všemi národy na půdě starořímského císařství novou, totiž romanskou národnost si tvořícími jediný byl kmen *Frankův*, či svobodných v cizině si půdu a jí novou vlast hledajících Germanův, jenžto se věrně měl k náuce římské. Ten kmen si tedy papežové vyvolili i za ochrance proti Cařihradu a kacířským národům Longobardův, i k tomu účelu, by vnější říše papežská na půdě spukřelé už poněkud národnosti římské stojící, čilými silami národu Francského na nevídaný ještě způsob se mohla rozšiřovati, a co byla ztratila na čas v zemích východních, trvale získati na západě. Byltě to dalekohledý úmysl papežův, aby Řím znova Římem se stal, a však nikoli už Římem, jenžto by jen co hlavní město vůkol sebe nashromažďoval zevně zajatých měst a národův: nýbrž na opak měl se Řím státi „metropolis“ veškerého člověčenstva, v kteréby se středilo vše, co svazkem křesťanské víry vespolek bylo spojeno. Opovrhnuvše tedy skutečnými pozůstatky starořímské světské vlády, totiž císaři řeckými, sídlícími v nenáviděném Cařihradě, vzkřísili papežové duchovního takořka *římského* císařství bytství, v kterém to mělo býti teď jen prostředkem k cíli vyššímu, co jindy bývalo jediným účelem. Pročež vyvolil papež Leo III. při příležitosti mzdy za pomoc proti Longobardům a povstalcům Římským *Karla Velikého* Frankův krále, a korunoval jej slavně r. 800 za císaře Římského v Římě.

Jako duše lidská a tělo v jednu živou jednotu jsou spojeny, taktě měli přímo křesťané západní Evropy, a pro-

středečně i ostatní křesťané světa celého spojeni býti v celek jeden velikolepý, v kterém papež co *duševný*, císař však co *tělesný* či světský vládce panovati měl. Poněvadž však duše myslíc své tělo řídívá, a tělo, co nástroj, vykonává toliko panující duše úmysl: panovala též moc papežská pevně nad tělem svým. A skutečně, přirovnáme-li vše, co víra křesťanská chovala důstojného v lůně svém, k záměrům pouze vnějším zřízení *feudalního* říše nové Franko-Gallův, dobudeme si i přesvědčení, že panoval skutečně duch nad tělem v říši nové římské. Neboť papežové založily zároveň s rozšiřováním víry všeobecné křesťanské, ježto hlásala království vyvolených na onom světě, co skutečný odblesk onoho světa i království vezdejší, v kterém nic jednotlivého a vlastního, co se nachází na člověku, nemělo míti výhradní platnosti, nýbrž hlavně *všeobecnost* lidská, t. stejnost ta všech před bohem, a to tak, že všeobecnost tato měla býti zároveň i podrobenost všech pod církví. Řím byl takořka znova založen co stežeje, okolo které nový svět křesťanský věrně se otáčeti měl, v kterémžto světě, naopak světa antického, na místě přírodních vlastností a rozmanitých, jedno vlastnosti duševní a všeobecné platnost míti měly. Nikdy ještě v dějinstvu snaha taková: vše, co je přírodní a jednotlivé, proměniti v duchovní a všeobecné, a vše, co stálo samostatně, sestřediti a odvislým učiniti, nikdy dím, snaha taková k sestřeďování všeobecnému a duchovnímu na oboře světa nebyla se jevila, jako tenkráte, když moc papežův mocně se stkvěla v dějinstvě západní Evropy.

Dvojí je to zvláště věc, kterou u všeobecnosti blahodějně působilo rozšiřování křesťanství v říši novořímské, jedna je t. uchránění *staré vzdělanosti* římské řečí latinskou, druhá vznešená *náuka* o blízkém poměru člověka k bohu a čirá z ní plynoucí *mravověda*.

Nešťastné rozdělení západní Evropy od východní bylo, jak už řečeno, západní Evropu odstranilo od dojmův blahodějných řecké řeči a literatury. Jestiť duchem svým pouhé dítě římská literatura v porovnání s dospělou vzdělaností řeckou, a ani krůpěje životné síly by už neměla, kdyby sama hned na prvopočátku nebyla se postavila na půdu pevnou řecké vzdělanosti. A však táž vlastnost literatury

latinské, že chovala přemnoho v sobě z literatury řecké, převzácnou ji učinilo tehdáž, jak zamezeno bylo zřídlo přímé vzdělanosti řecké v západní Evropě. Říše Franko-Gallův, stojíc dílem sama na půdě romanské, dílem však vykonávajíc dalekohledé záměry římských papežův, zdědila i řeč i literaturu latinskou a stala se takto nosičem a rozšiřovatelem vzdělanosti staro-klassické, ač bohužel! ve způsobě a formě málo chvalitebné.

Pouhá téměř vnějšnost poměrův feudalních byla příčinou, že vzdělanost v západní Evropě klesla na stupeň takový, že bývalý plamen osvěty klassické v jiskerku toliko a to téměř neviditelnou se byl proměnil. Ale ani té jiskerky nebyla by říše feudalní zachránila, kdyby nebývalo ústavův církevních, v které se co do tichých asylův byla ukryla. Jmena *Kassiodor* a *Boëthius* proslula již v šestém století po Kristu v tomto ohledě. Hlavně to byl Kassiodorus, jenžto v stáří svém zakládal kláštery, v kterých mniši odpočívajíce od hluku a rozbroje věcí světských, duchovnímu živobytí měli býti oddáni, a to netoliko živobytí contemplativnímu, nýbrž i živobytí takovému, kterým by uchráněna býti měla ona nadřečená jiskerka staré vzdělanosti. Počali býti shledáváni a opatrováni rukopisové starých autorův v klášteřích a kollegiatních kostelích a pilně přepisováni, aby i potomkům se jich dostalo. Tímto způsobem proměnily se kláštery ve *školy* a v ústavy, v kterých, na místo kleslých slavných ústavův k vyvinování řečnictví, filosofie a právnických věd, za časův klassické ještě vzdělanosti povstalých, poněkud přec se pěstovalo ono sice všeobecnější vzdělanosti. Kostelové a klášteři, ba někdy i školy *dvorské* císařův a králův, hleděli tedy takořka jedním obličejem v dávnověkost nazpět, druhým však napřed k rozšiřování t. křesťanství. Sice takových a to hlavně klášterních škol bylo ovšem, jak už řečeno, založeno i před Karlem Velikým, a však působením jeho teprva čileji vstoupilo v život. Téměř každý kollegiatní chrám a znamenitější klášter choval v lůně svém tehdáž jakési *studium* či *učení*, ježto v *sedm* částí roztříděno bývalo, již dle nauky a času Kassiodorova a Boëthiova. Sedmero těchto učení známo pod jmenem *sedmi svobodných umění*. A však rozpadávalo sedmero těchto učení ve dvě hlavní třídy či běhy: *tri-*

vium (grammatika, dialektica, rhetorica) a *quadrivium* (arithmetica, geometria, musica, astronomia) zvané. Staročeská jedna báseň udává nám jmena sedmera těchto svobodných umění tohoto troj- a čtvero-běhu školního, řkouc: „Počechuť (počaly) sě jmenovati, každá své jmě vykládati, prvé děchu *grammatika*, a druhé *dialektika*, třetí slove *rhetorika* (trivium), a čtvrtá *arithmetika*, *geometria* je pátá, *musika* sě šesté chvátá, sedmá jest *astronomia*, jenž jest všech hvězd pravá via (quadrivium).“

Zajímá nás tu však z tohoto sedmera semen vzdělanosti všeobecnější tehdejších časův hlavně jen vzniknutí *filosofii scholastické* či *školní*, poněvadž proti formě její bojovati uvidíme i našeho Štítného.

Jako školy klášterní zahrnovaly v sobě a spojovaly i ostatky klassické literatury staré i živly křesťanského umětelstva: taktě i mezi svobodnými uměními *dialectiku* či *filosofii*. Obsah pravdy t. vzhled na boha a na svět byl již větším dílem *vírou* podán, a více méně byla tedy jen forma poněkud soustavní hledána ve spisech starých filosofův, mezi nimiž Platon a Aristoteles největší slávu byli sobě získali, ač známi bývali z dosti chatrných toliko překladův. V školách klášterních jmenovávali se i učitelové *scholastici* i žáci tací, kteřížto sami se chtěli státi učiteli. Odtud pošlo jméno *filosofie scholastické* v středním věku. Posílali kláštery výtečníky žákův svých i do jiných klášterův, kde slovútnější který vyučoval scholasticus, a ti žáci sami mnohdy disputacemi různými připravovávali se k budoucímu svému určení. Mezi všemi svobodnými uměními dobyla si tím způsobem *dialektika scholastická* největší rozsáhlosti, tak že v běhu časův nejhlavnějším předmětem vyučování se stala. V zárodku však filosofie této leželo símě, které ve vzniku svém i celou scholastiku rozložilo ve dva tábory. Hýbal totiž i scholastikou už rozdíl mezi *pojmy* a *věcmi* či mezi *všeobecnostmi* a *jednotlivostmi*, rozdíl totiž i pod nynější formou: Denken und Sein, nikoli však úplně ve filosofii zažitý. Jedni tvrdili, že pojmy či všeobecnosti jsou věcní *skutečnosti*, nazývajíce se zvláště v pozdějších dobách proto *Reales*, Realisté: druzí tomu na odpor kladli všeobecnosti jen co slova či jména věcí, pročež *Nominales* či Nomina-

listé sluli. K těmto hádkám připojila se i otázka, zda-li to, co *podstata* či substancí jest, samo v sobě může býti proměnné, či jen to, co *případek* či accidencí sluje. Nebyly to hádky snad pouze formalní, nýbrž vztahovaly se, jako vše ve scholastické filosofii i na víru. Také se hádalo o bytství božské, zdaž všeobecné je či jednotlivé, tak o transsubstanciací a p. Zmínili jsme se tu o těchto věcech, poněvadž i filosofii Štítného zápasiti uvidíme s otázkami takovými.

Až potud brali jsme však ohled na tuto vědělanost středního věku jen abstraktně, poněvadž jsme k ní nehleděli ve skutečných jejích poměrech k jednotlivým a různým národnostem, mezi kterými se pěstovala. Z tohoto vzhledu považována, jeví se forma této vzdělanosti co velmi *záhubná* u vyvinování národností. Neboť veškerá učenost a vzdělanost brávala vždy více *latinskou* toliko barvitost na sebe, odkud to jde, že až podnes poněkud jazyk latinský za obecný jazyk učených se jeví. Vzdělanost národní klesala vždy víc a více tak, že téměř národovci co nevzdělaní se jevili, vzdělaní pak takořka v jeden toliko národ latinský splývali.

Toť se jevilo zvláště záhubně v literatuře a vzdělanosti slovanské, poněvadž tu v obecném živobytí ještě se připojil důraz národův germanských a to zvlášť následujícími udalostmi.

Nestálať trvale říše Karlem Velikým založená; neboť již r. 843 rozešla se v říše synovcův jeho *Lotkara*, *Karla* a *Ludvika*, kterýmžto činem dána byla příležitost ku počátku tří říší na místě jedné, t. říše Italské, Francouzské a Německé. Italie, půda to starořímská, stala se na začátku i dědicem novořímského císařství a král její Lothar slul i císařem římským. A však ne na dlouho. Potomci Karla Velikého byli vymřeli, říše Franská a Italská chřadnuly co den více, až konečně říše německá králem svým *Ottou* Velikým r. 962 k důstojnosti císařské se pozdvihla a jakožto dědic samojediný bývalé říše Karlovy pod jmenem posvátné říše římsko-německé vstoupila co živel nový v dějinstvo. Tato udalost ulehčila ovšem valně vyvinování sil národních ve Francii a v Italii, a však upoutala tím více národy Slovanské. Neboť v rozšiřování vzdělanosti všeobecné pod formou výhradně latinskou pokračovali horlivě mezi Slovany kněži němečtí, k čemuž i se strany společenského živobytí přibylo to ještě,

že práva německá v městech slovanských rozšiřovati se počala, poněvadž osadníci, řemeslníci a umělci němečtí od císařův a králův do zemí voláni byvše i všemožně podporováni bývali. Taktě byla třída měšťanská, u jiných národův v středním věku tak blahodějná, záhubou vzdělanosti slovanské, jak toho ve vlasti naší města nyní více méně poněmčilá, původně však ryzí česká, ku př. Litoměřice, Žatec, Kutnáhora, Praha, Brno, Holomouc a jiná dosti zřejmě dovozují.

V soustavě feudální měl totiž císař německý nad jinými pány státi neodvisle: v tomť ho však i všickni jiní páni hleděli následovati, pročež i králové čeští vynakládali vši svou sílu, by ve své zemi neodvislými se stali od menších pánův a rytířův. Za tou příčinou naddržovali městům a německým osadníkům v nich, by jimi nových důchodův a těmito nové síly nabyli proti šlechtě.

Štítný jak bojoval s latiniky časův svých.

Patrno ze všeho nadřečeného, že vzdělanost středověká pádila vždy více k tomu účinku, by *jednotlivosti* utonuly v jednotvárné toliko všeobecnosti. A však jednotlivosti jsou tak dobře živel jeden živobytí, jako je všeobecnost sama, neboť každý je ovšem *člověk vůbec* a však i člověk ten *obzvláštní*. Ten živel potlačený nedal se však naskrz udusiti, jako vůbec nic přirozeného. Tak choval i střední věk sám v sobě zárodek k novějším dobám, v kterých popřáno bývá jednotlivostem více se zjevovati a vyvinovati, nežli bylo dříve volno. Patrno to je postupováním zvlášťě dvou živlův k popředí vzdělanosti, totiž: *věd* a *národnosti*.

Vědy byly v klášterních školách pěstovány hlavně za příčinou vycvičení schopných učitelův církevních toliko, a skutečně téměř jen řád duchovní požíval v středním věku vyšší poněkud vzdělanosti. Z této podrobenosti pozdvihovaly se tedy vnitř vědy vždy úsilněji, až si naproti pouhým klášterním školám (studia particularia) vystavěly *vysoké školy* co zvláštní umětelné obce a spolky, *universitates* a *studia generalia* zvané. Zavdalo příležitost k rychlejšímu jich vystavení zevně zvlášť působení *Arabův* v Evropě a tahův *křižáckých* do Orientu. Arabové byli se totiž už v Asii vyučili vědám od

Syrův a Syrové od starých Hellenův, a přinášeli tedy přes *Asii* a *Afriku* i do západní Evropy hojné pozůstatky prastaré vzdělanosti zvlášť filosofického a přírodovědeckého obsahu. Téměř jen sto let po panování Karla Velikého byli už Arabové na jihu Evropy založili učilišť množství, co vzory takořka pozdějších křesťanských universit. A však i tahy křižákův přispěly k tomu čilejšímu pohybování se duchův, poněvadž jimi kratší ještě cestou, nežli prostředkem Arabů, spojena byla (ovšem jen na čas) Evropa západní s východní, vlastí to staré vzdělanosti. *Forma* umění a vyučování byla i na vysokých školách z prvopočátku taková, jako na klášterních školách, neboť vyučovalo se výhradně po *latinsku* a od mistrův téměř naskrz *duchovních*.

Štítnému však se zdál podstatný obsah věd tak nutný, že ho přál podati každému. „Sv. Pavel, dí Štítný, k Židům hebrejsky, k Řekům řecky, každému v řeči jemu srozumitelné psal, proč já bych *Čechům*, krajanům svým, česky psáti se ostýchal? Budu česky psáti, proto že Čech jsem a pán Bůh Čecha jako Latiníka miluje.“ — „Latiníci hyzdí knihy české, ač i dobré, snad chtíc, aby jen *sami* múdří byli vidíni.“ — „A tak dítky! ufaje, že čísti — budete v těchto knihách, *všeckyť míním, komu kdy k rukama přijdú*.“ „Čta je na *hradě*, v *kostele*, — na *poli* i v *besedě*.“ „Čtúc v nich a zvláště v svátky doma ve vsi, kdež ani kazání bývá, ani nešpora.“

Národnosti nešetřilo se na vysokých školách toliko tím, že bylo na nich dle různých *národův* žáctvo zřízeno, nýbrž že poznenáhla na místě pouhé latiny národními řečmi každé země vyučováno bylo v pozdějších dobách, ovšem až na fakultu theologickou, kdežto v úplné důslednosti zachovává se jazyk latinský co řeč církevní.

Vysoké školy Pražské zvlášť za času Štítného.

Co řečeno nyní o podstatě vysokých škol, bude tomu ještě patrnější, kdož předně *obsah* umění a *formu* tehdejších škol, a dále i stav jich *tehdejší* od zárodku, jenž se v *budoucnosti* vyvinovati měl a i vyvinoval, úsečně rozeznal. Vidíme-ť i Štítného takto rozeznávati formu a jich obsah, neboť on, jenž tak tvrdě dí: „Nepřete se o mé řeči s *latiníky*

a s hrdými najvíc," praví rovněž: „Se vším, co jsem psal neb psáti budu, poddávám se kostelu k opravení a *škole Pražské*."

V Praze bývalo ovšem již dávno před založení university učení *partikularní* na hradě Pražském, a však přece vidělo se i císaři i papeži za potřebné zříditi co doplněk a zárodek umětelnosti bujařejší *učení generale* *) v Praze. Že přirozené bylo zřizování škol těchto, patrno i z toho, že za příkladem Bononské, Pařížské a Pražské vysoké školy v krátkem času, t. v 14. ještě století v Krakově, ve Vídni, v Heidelberku, v Kolíně, v Erfurtu atd. povstávaly školy podobné, ač žádná z nich k té slávě nebyla dospěla, jako tehdáž universita Pražská. Spisovatel souvěký Beneš z Weitmíle o vzniknutí university Pražské takto vypravuje: „že bylo takové učení v městě Pražském, kterému nebylo nikdy podobného ve všech krajinách německých, a přicházeli k němu z cizích zemí, t. z Angličan, ze Francouz, z Lombardie, z Uher, z Polska a ze všech okolních zemí studenti, synové pánů a knížat, a preláti kostelů z rozličných krajin na světě. A učiněno bylo město Pražské z učení takového pověstné a slavné v cizích zemích." Byloť skutečně jednou (1389) až na 11.000, podruhé (1408) až na 30.000 studentův v Praze, jak Tomek a Palacký dokazují.

I na Pražské universitě panoval boj mezi *Realisty* a *Nominalisty*, co se týče vědy scholastické: a za autority filosofův držáni byli zvlášť *Aristoteles* a *Platon*. Slyšmež, jak o tom vypravuje *Tomek*: (Děje university Pražské, str. 97.): „Realismus, který se v jistém způsobu skloňoval ku pantheismu, a proto tehdáž církvi uvodín býval v podezření, a místy skutečně zapovídán, mezi jinými horlivého měl v Praze zastavatele Stanislava Znojemského, jenž sepsal zvláštní dílo pod titulem „Universalia realia" (rukopis bibl. univ. Praž. VIII. E. 11.) obsahující obranu právě hlavních zásad všeho realismu, že totiž všeobecné idey nejsou pouhé výtvory myslícího ducha lidského, pouhá slova, jak říkali

*) „*Generale* studium, quod in partibus illis summe foret expediens, non haberetur — cum *particulare* dudum in ea (Metropolitana Pragensi) fuerit studium." Tak zní slova papeže Klimenta. „Datum Avinione 7. kalendas Februarii. Pontificatus nostri anno quinto."

nominalisté, nýbrž že mají svůj skutečný byt i bez ducha lidského, kterýž že jich právě teprv pojímá, netvoří.

„Pročež přistupme," dí Stanislav, „před trůn milosti s důvěrou mysli své, tu i onde prosíce, hledajíce a tlukouce, jsou-li čili nejsou v myšlení božím formy věcí idealní, obecné." Načež přistupuje k důkazům, že jsou ona universalia, a kdož je zapírají, že uvodí pouhé nějaké zdánlivosti sofistické. Mnozí zajisté pravověřící mužové že považují to i za nevyhnutedlné k spasení, věřiti v ony formy idealní; nebo prý byl by velmi nevěřící před bohem ten, kdo by jemu chtěl smyslový tento svět upříti; ale ouhrnek oněch ideí, toť že jest svět prvoobrazný (mundus architypus), mnohem vzácnější tohoto světa smyslového; protož kdoby směl tento prvoobrazný svět bez patrného důvodu upírati bohu, nebyl-liby též nevěřící před bohem?"

Štítný náš je sice též nakloněn k realismu, a však nikoli výhradně, neboť směrem svým nábožným veden nepoddává se i žádné soustavě úplně. (Viz kap. XXXII. a před.).

Jestiť to velmi zajímavý zjev mysli jeho, že, jak mile ho realismus příliš daleko zavesti usiluje ve všeobecnosti, zvláště s strany bytství boha, on vírou se sprošťuje nebezpečného toho důrazu. Tuším, že týž *Stanislav* ze Znojma, nejslavnější to realista tehdejší, i na Štítného působil. Se strany náuky o transsubstanciací a otázky, zda-liž i laikové hojněji mají přijímati svátost oltářní, nalezl jsem v Balbinu upozornění na jeden starý rukopis latinský, v kterém uvádějí se autority, jimžto se i Štítný ve spisech svých klaní. Jsouť to mezi jinými spisy Adalberta *Rankonis*, bratra *Davida* bosáka, *Miliče*, *Bonaventury*, *Tomáše z Aquině*, *Bernharda*, *Augustina*, *Hieronyma*: což dokazuje, že i Štítný zastával jistou stranu na učení Pražském zastoupenou. (Boh. docta. ed. Ungar. III. 101. 102.)

Kdyby byly tyto různé strany tak mírného ducha bývaly, jako Štítný, byla by i sláva učení Pražského i blaho celé země dále květlo, a však různictví to rostlo vždy u větší míře, a bylo konečně záhubou i učení i života. Vyniká v tomto různictví zvlášť *Jan Hus*, jenž ovšem s úmyslem rázným a dobrým, a však s následky neblahými (v stáří už vysokém Štítného) vystupoval na učení Pražském, by na něm

v boj vešel i proti potlačitelům *národnosti* české i svobodného *vyučování.*

Známoť totiž, že s počátku na vysokých školách Pražských Němectvo převahu mělo nad národovci tím, že Češi při uspořádání řízení universitního měli hlas jediný toliko, cizí však národové tré hlasů. Jmenují se ovšem mezi národy cizími podlé Sasů a Bavorů i Poláci; nebyliť to však slovanští Poláci, nýbrž (zvlášť po založení university Krakovské) němečtí Slezáci, Pomořané a Prušané. Hlas Čechů (mezi kterými beztoho i Němci v Čechách byli zahrnuti) byl tedy vždy proti třem hlasům cizích národův slabý: kterážto nepřiměřenost aby dále netrvala, pohnula Husem, že duchem národním proniknut před krále svého českého, tehdáž již Václava, byl vstoupil s prosbou, by Čechům tří, cizím však národům jednoho toliko hlasu se dostalo, což i skutečně se stalo. Šlo i tehdáž Němcům o pěstování jednotlivé národnosti výše, nežli o všeobecné umění universitní; neb uraženy se cítíce vystěhovali se žáci i učitelové z Čech do Německa, kde Lipskou universitu (1409) a jiné vysoké školy si zřídili. Z toho jasno, že jednotlivostí práva, v středním věku neuznaná, na universitách na jevo vstupovati počala. Podobná věc jest ve sporu učení Husova s církví. Církev dává (a co společnost positivní i dáti musí) pevná a *všeobecná* pravidla víry; Hus jevil *jednotlivé* své mnění. Chránění dogmat stanovních, tedy živlů všeobecných a zachovávajících, co jest a co bylo — a pokračování v nových a jednotlivých nálezích ducha lidského jsouť od jaktěživa poly různé, ba mnohdy i protivné sobě v dějinstvu kultury lidské. Máť i jeden i druhý pol svá práva, a v smíření obou založeno jest blaho člověčenstva. Nebof pol všeobecnosti stále zabraňuje veškerému pokroku, tedy i živobytí duchovnímu; pol však jednotlivosti, jsa v ustavičné měně, na místo živobytí obnovujícího-se vždy klade ustavičný převrat. I církev křesťanská neuznávala ve všech dobách světodějinných stejných dogmat, a sněm církevní v Kostnici zvlášť k tomu účelu se byl shromáždil, by opravy uvedl přepotřebné „i při hlavě v církvi a v údech“. Hus co *mistr* vysokých škol úplné měl právo, jeviti vědeckým způsobem na vysokých školách, co se mu zdálo býti výbornějšího nad obyčejné mnění církevní; neb vysoké školy, jest-li vůbec mají míti

jakýsi význam ve společnosti veřejné, musí státi na půdě svobodného vyučování: onyť ochrance býti mají a pěstounky důvodných theoretických vynálezů ducha lidského, a nikdo nemá míti práva, zamezovati jim pěstování vynálezů těchto, jak dlouho se důsledně na půdě *vědecké* chovají. Neboť vynálezy vědecké, jest-li vůbec pravda v nich, směřují samy sebou k tomu, by se vyrovnali s životem, a vyrovnávání to pro společnost lidskou tak nutné jak blahé, žádá samo sebou svobodného vyvinutí vynálezů, neb zamezený vynález není již ryzím vynálezem. Ze stanoviště positivního chybil tedy Hus, že nerozeznával úřad svůj *doktorský* od úřadu *kněžského*, že totiž, čemuž měl vyučovati na vysokých školách toliko, by to *vědou* bohosloveckou bylo posouzeno, co kazatel v kapli Bethlehemské jižjiž za neomylnou pravdu církevní národu hlásal, k čemuž poslednímu neměl dostatečného práva. Jakť zvítězil v boji o národnost, takť padl v boji o svobodné vyučování vědecké, ku kterému právo positivní na universitě Pražské teprv 400 let po Husově smrti zavítalo; z čehož se tím více radovati máme, že spojeno jest se semenem aspoň vyučování v národní řeči. Neboť k víře se velmi podobá, že v době dávnověkosti i za časů pro universitu nejskvělejších nezazněl u veřejném vyučování hlahol *český* z úst mistrů či doktorů Pražských: vědám vyšším vyučovalo se po latinsku, a můžeme říci, že rokem 1848 ponejprv emancipován byl jazyk národní od pout dávnějších latinské a od pout novějších německé řeči.

Jako *Hus* o právo národnosti u veřejném řízení universitním bojoval proti zvyku universitnímu: tak i *Štítný* spisy svými bojoval proti obyčejům vyučování universitního výhradným. Nebojovalť ovšem Štítný snad proti universitě co učilišti, nebojovalť proti *škole* vysoké, nýbrž proti *vysoké* škole *latinské*, proti hrdosti latiníků, jižto chtěli, „aby *jen sami* byli múdří vidíni“, bojovalť proti vzdalování věd od národu přeučenou latinou, neb sám praví, že „*rád slyšel* v mládí své *mistry*“ — „v *učení* ztráviv prvá léta své mladosti“ a že „zná vóli svú, již by *rád myslil, mluvil* a *psal* jiným k témuž, jakož má v tom utěšení a k oddechnutí od rozbroje, hluku a běhudlné mysli“; bojovalť Štítný mužně, aby universita Pražská zproštěna byla roucha cizího: bojovalť on slovem o to,

čeho jiným národům již dávno se dostalo a po čem i my prahneme, po *vzkříšení ducha národního ve vědách* a po *zživnosti* jich v živobytí obecném! *) —

Spisy Štítného s strany obsahu filosofického.

Co se *spisů Štítného* týče, byla důstojná na ně pozornost v novějších teprva časích od literatů českých obrácena s tím prospěchem, že až podnes *šestero* spisů Štítného jest vynalezeno. Dle vyřknutí Štítného samého v rukopisu Opatovickém: „Knihy učení křesťanského“ jest doufati bohdá, že nescházi nic více z pozůstalosti jeho. Neb dí sám: „že míní *všecky* své dceři napsati knihy — aby měla v čem by čtla, sobě a jiným k užitečné kratochvíli, také že má za to, žeby měla od něho *dobrých šest svazkův knih*“. Nejsouť ovšem, bohužel! rukopisy všecky úplně nám zachovány. Šestero spisů těchto různého obsahu jest však jmenovitě, jak následuje:

1. *Rozmluvy náboženské* — rukopis to *Budišínský*, jehožto rozumný obsah proskoumáme v listech těchto.
2. *Knihy učení křesťanského* — kterýchžto rukopis skvostný universita Pražská ke cti Štítného a ku památce pětistyleté založení svého nyní (1851) vydává.
3. *O sedmi vstupních.*
4. *Řeči sváteční.*
5. *Knížky Hugovy o připravení svého srdce.*
6. *Překlad sv. Augustina soliloquia animae ad deum.*

(Spis: „Zrcadlo hříšných“ jest bezpochyby dílo Husovo, nikoli, jak mnohému, ku př. Bočkovi se zdálo, dílo Štítného.)

---

*) Na důkaz, že značný krok již jsme ku předu, uvádíme tu první návěští o stolici učitelské českého jazyka v Praze: „Von dem lön. böhm. Landesgubernium. Se. k. k. Majestät haben allergnädigst bewilligt, daß an der hiesigen Universität ein Lehrer der böhmischen Sprache mit einem Gehalte von 600 fl. jährlich angestellt werde, welcher auch verbunden sein soll, sich von der Landesstelle, so oft dieselbe seine Meinung über einen zu seinem Fache gehörigen Gegenstand zu verlangen für nöthig erachtet, gebrauchen zu lassen. Prag am 8. Junius 1792. Johann Debrois.“ Toť bylo světélko bledounké.

Se strany ceny jazykozpytní stojí rukopisy tyto na čele všech národních spisů onoho věku, neb u žádného spisovatele nenajdeš „jazyk tak jadrný, hebký i jemný“; i sám Budišínský rukopis starý chvalitebně již zmínku činí o jemné jadrnosti řeči Štítného, řka: „A také jsa Štítný rozumu (dospělého), mluví *řečí okrášlenú a milú.*“ — „Složil a vyložil tyto knihy českým jazykem, a ačkoli v druhých *) slovích za našich let neobyčejných, ale v staré české řeči nalezených, kterýmž *často* čta, porozumíš.“

Co se *obsahu* knih těch týče, v tom všecky se srovnávají, že s touhou jsou psány tou, aby *rozumné uvědomění* spojili a smířili s *vírou* katolicko-křesťanskou; neb Štítný, jak jasně vyjde z následujícího pojednání, nebyl přítelem pouhé či tak zvané *slepé víry,* ačkoliv mu víra dle obecného svých časů smýšlení vždy jest základem *všeho* seznání.

Z ohledu rozumného toho uvědomění mají knihy Štítného pro nás Čechy se strany *filosofického bádání* cenu svrchovanou, proto že ve čtrnáctém století, věku to Štítného, nebylo jiné filosofie nežli takové, ježto na základě víry hodlala tomu, „*což věří, porozuměti,*“ jak Štítný sám o to usiluje. Kdož bys tedy hledal ve Štítném snad soustavu nějakou filosofickou pouze rozumovou, či jak se ve školách pravívalo: *theorii a priori,* ihned odlož spisy jeho, neb marně hledáš, co nelze možné jest najíti v nich; neboť vyrozuměl-li jsi dobře filosofii, tehdy jsi shledal, že ona větším dílem v jednotu rozumovou toliko hodlá spojiti vědomosti času svého, a to tím způsobem, že nejdříve s lucernou sudby si vyjasňuje, co úhrnkem se brává za pravdu, a vybravši si, co se sudbě zdá pravdivého, to jednotou rozumnou v celek jeden živý, v náhled filosofický skládá a pojímá. Jsouť ovšem mínění rozličná o spojování *rozumu* s *vírou,* i náhled náš bohdá v pojednání tomto samém a rozbírání náhledů Štítného dosti patrně na jevo se postaví, avšak vždy spojování rozumu s vírou předůležitý jest úkon v dějinstvu vzdělanosti lidské, a to předůležitý i pro

*) Tak píše rukopis Budišínský bez pochyby mylně dle Jungmanna, jenž čte: *druhdy* („v Rozboru“ str. 4.), ačkoliv staří, ku př. Všehrd, kladou slovo druhý i ve smyslu: některý, mnohý, totiž co má druha, co nestojí samo o sobě.

vědy a zvláště pro vědy filosofické i pro *víru* a náboženství. Spojování toto a smiřování počalo, jak spisy otců církevních nás vyučují, již tenkráte, když víra křesťanská v kolébce své ležela; a spojování a smiřování toto i v našem věku ještě nepřestalo, jak spisy ku př. Hermese, Bolzana, Günthera a j. na jevo dávají, ačkoliv vědy tak hrdě již vypínají hlavy své, že dle domnění některých, víra v ochablost kleslá jižjiž žezlo panování odevzdává vědám: panování, dím, ne-li nade všemi, ale přece nad vzdělanými, kterýchžto počet prý den ode dne bujaře roste.

Nemají však rukopisy *Štítného* všecky stejnou cenu a vážnost filosofickou, a s *trojího* snad vůbec, jak tuším, stanoviště posuzovati se dají, jest-li ohled jazykozpytný, u všech neocenitelný, z zřetele našeho pustíme.

První stanoviště jest *historické*. Ve všech spisích Štítného prosvítají poměry stavů, vzdělanosti a událostí věku jeho; tak nám ku př. tyto „*Rozmluvy*“ patrný podávají důkaz, jak porušený již za časů jeho byl stav klášterní i se strany mnichův i se strany jeptišek; „knihy *učení křesťanského*“ vysvětlují nám stav socialní a politický čtrnáctého století v Čechách, mluvíce o daních, stavech, manželství, panenstvu, o pánech a poddaných a p. *) Budoucí spisovatel dějinstva vzdělanosti Českého národa nucena se pocítí, opět a opět do rukou bráti spisy Štítného co zřídla jasná a důkladná.

Druhé stanoviště jest *náboženské* vůbec a zvláště katolicko-křesťanské, jak již z titulu spisů Štítného vysvítá a z účelu jeho: tomu, „*což věří*, porozuměti.“ Avšak i tu rozdíl patrný mezi *poučujícími* či dogmatickými spisy a mezi *pobožnými* či mysl pobožnou rozněcujícími a vzdělávajícími ji. K posledněǰším patří: „Řeči na neděle a svátky celého roku,“ — „Sv. Augustina soliloquia či mluvení soukromé,“ — „O sedmi vstupních knihy, ježto jsú velmi dobré každému, kdož chce v duchovenství prospěti“, — „Knihy o připravení svého srdce.“ K *dogmatickým* či k poučujícím spisům Štítného patří hlavně: „Rozmluvy tyto náboženské“ a „Knihy *učení* křesťanského.“

*) Za tou příčinou vydal Palacký již r. 1838: „České obyčeje a mravy za věku císaře Karla IV. Výpisky z knih pana Tomáše Štítného“ (Čas. česk. Mus. 1838).

Třetí stanoviště posléze jest *filosofické*. Tu sluší nám zření míti na podíl rozumu vůbec a rozumu Štítného zvláště ve spisích jeho pozůstalých. V ohledu posledním otázka o *původnosti* či originalnosti myšlení Štítného na jevo se staví. Nejenom spisů jeho obsah, nýbrž i Štítný sám se vší upřímností nás poučuje o stupni této jich původnosti, téměř při každém rukopisu udávaje způsob povstání jeho. „V rozmluvách nábožných“ ku př. dí: „Bůh chce, aby ho lidé poznali v skutcích jeho, an v poznání jeho je věčný život — zpravil to tak bůh, aby se mladší od starších učili: o tom také *mysle* a rozjímaje, jak mi jest z mladu milo bylo, cos buď slýchati křesťanských věcí od otce svého a od mateře, pro něž jsem pak i v písma přišel v nějakú známost. *Vymyslil* jsem knihy tyto, jako by děti tázaly otce a otec jim odpovídal.“ I v jednotlivých částkách udává, kdy a kde byl čerpal z pramenův; ku př. v 7. kap. těch rozmluv nábožných rce: „a tak mistr *Hugo* psal k nížky jedny: tyť chci k tomu, ježto tížete, za pravidlo v rukú míti.“ A tož táží se děti: „Jak bychom mohly najsnáze věděti velebnost boha?“ — V knihách učení křesťanského opět dí: „*Sám jsem je skládal ze své hlavy*, jakž mi sej' zdálo podobné, což jsem kde četl neb slýchal na kázaní aneb od učených, aneb se mohl sám *domysliti*.“ — Kterých spisů původcem není, tyť též udává zřejmě; o knihách o sedmi vstupních ku př. rce: „Tyto knihy vám jsem *zpořídil*, *ne* sám jich *skládav*.“ Spisy: „Svatého Augustina mluvení soukromé“, tak též „Hugovy knížky o připravení srdce“ již dle jmena co *překlady*, ač překrásné a svobodné, čtenářům před oči se staví. Neboť i tyto knihy nejsou překlady pouhé, nýbrž jsou více dle vzoru původních přepracované spisy. Byltě Štítný příliš samostatného a pohyblivého rozumu, nežby, dle praktického svého úmyslu, totiž psáti pro národ český, podlé poměrů národa tohoto nebyl měníval původní který spis. Že takto skutečně jest, ukazuje zřejmě nejenom porovnání tak nazvaných překladů s původními spisy, nýbrž i slova vlastní Štítného o tom svědčí, dle kterých takto psával: „dílem je zkrátiv, dílem šířiv, dílem i původními částkami rozmnoživ.“ Pohyblivost tato a samostatnost ducha Štítného trvala až do smrti, neb ve velkém jsa již stáří dal se do přepracování knih po zemřelých svých synech, z čehož povstalo

více vydání či recensí vlastní rukou Štítného sepsaných a příčinu podalo k rozdílnosti *rukopisů* pozůstalých i jednoho a téhož spisu Štítného. Taktě „Rozmluv nábožných“ známo vydání dvojí, „knih křesťanského učení“ známo jest tré recensí.

Ptal-li by se nyní kdo, poznav stupeň původnosti ve spisích Štítného, jaký podíl má asi *rozum* vůbec v poměru k víře ve spisích jeho, totiž jsou-li spisy Štítného *filosofické* či *nábožné?* odpovědíti bylo by lze za *první* u všeobecnosti: že dle *záměru* Štítného: smířiti rozum s vírou, spisy jeho filosofické jsou zároveň i bohovědecké. Za *druhé* však nezapomeňmež na rozdíl spisů nadřečených, jenžto se nám poskytl na hledišti náboženském. Poučující spisy Štítného filosofičtější jsou ovšem spisů pobožných, jak účel jich obou toto na bílední staví. Porovnáme-li konečně ze spisů poučujících „Rozmluvy nábožné“, ježto Štítný sám: „*Besední řeči*“ jmenuje, „s knihami *křesťanského* učení“, i titul i obsah ukáže, že dílo první, totiž „Rozmluvy nábožné“ je Štítného dílo nejvíce *filosofické*. Toť platnost do sebe má zvláště se strany první těchto besedních řečí části, jak to i neznámý nám spisovatel předmluvy našeho rukopisu uznal, řka: „Jsúť na mnoho místech, a zvláště *na počátku rozomóv* vtipných a *vysokých* pro ty, jenž jsú životov k bohu pozdvižených a myslí svú, a jenž mají o bohu *vyšší poznání*, než sprostní.“ Toť jest i příčina, proč i my ve spisu tomto přítomném k „Rozmluvám nábožným“ obzvláštní bereme zřetel, a proč zvláště z nich a v nich obsah a okres rozumování Štítného poznati hodláme. Jasně a zřetelně bohdá! každý čtenář tomu vyrozumí, že tyto „Rozmluvy nábožné“ takořka zrcadlo jsou, v kterém tehdejší způsob filosofování před oči nám vstoupí: jenom tohoť ať žádný neočekává, by Štítný do disputování duchaprázdného časů středověkých měl se pouštěti, nepsav ani pro klášterní, ani pro vysoké školy, nýbrž pro milý mu národ český.

Hlava první.

Vzácnost Budišínského rukopisu.

Teď, když se máme k tomu, bychom obzvláštně se obírali se spisem Štítného, kterému obyčejně jmeno *„Rozmluv nábožných“* se dává, jehožto však co nápisu nikoliv ve spisu samém nenalézáme *): patrně to bije v oči, porovnáme-li ho se spisy druhými, že tento v *jediném* toliko *exempláru* a tož *mimo Čechy* se nám byl zachoval; „knih učení křesťanského“ naopak známe již potud *pět exemplárů*, kterých dva ve veřejné knihovně Pražské vysokých škol, dva jiné též v Praze v bibliothece českého Museum se chovají, ostatní však, byv jměním soukromým p. Červenky, kněze církevního, nyní též v národním Museum se nalézá.

Exemplář *jediný* „Rozmluv nábožných“ chová se v Gersdorfské bibliothece v *Budišíně* (Bautzen) v Sasích, a z toho rukopisu Museum české, důležitost jeho poznavši, rukou p. Dundra r. 1844 dalo obstarati přepis, jejž p. bibliothekář *Hanka* srovnal s původním rukopisem Budišínským a umístil mezi rukopisy národního Museum. I jediný tento exemplář v Budišíně sestaven jest z *porušených dvou* částí, jedné totiž počáteční na *pergameně* psané, druhé na *papíře*, kdež naopak

*) V rukopisu stojí jenom: „Předmluva na tyto knihy, v nichž první zavírá“ atd. a „Tuto již počíná řeč najprvé sám s sebú, a potom s dětmi;“ a v kapitole 29., totiž II. oddělení třetí kapitole, dí Štítný sám: „avšak v té kratochvíli, ježto jsem počal ty **besední řeči**, řku, co mohu.“

jiné rukopisy Štítného větším dílem, a zvláště „Knihy učení křesťanského“ na skvostném pergameně a skvostně psané se zachovaly. Nezdáť se, tuším, patrný tento rozdíl ve způsobu a zachování rukopisu Štítného pocházeti z pouhé náhody, nýbrž k víře je podobno, že úmyslně rukopisy vzácného díla prvního ke zkáze a k záhubě přivedeny byly.

Příčiny však záhuby této *úmyslné* rukopisů vzácných snad z následujícího na bílední vstoupí. Dílo to „Rozmluv nábožných“, či jak je Štítný sám nazývá *„Řečí besedních“* je, jakožť i nahoře již jsme byli podotkli, mezi všemi spisy Štítného nejvíce *filosofickými* rozmluvami naplněno, ano skutečně náhledy filosofické o *bohu, světě, člověčenstvu* a p. obsahuje. Jeť ovšem pravda, že náhledy tyto z úmysla nikde přímo nepříčí se náhledům církevním, neboť Štítný výslovně v předmluvě praví: „Bylo-li by mi *ukázáno*, že bych kde pochybil, dal bych se rád navésti pravdě, protož vždy řku ku opravení kostelnímu: *podávám se*;“ avšak přece již to *rozumování o věcech církevních v českém jazyku a pro národ Český* a obávání Štítného samého, aby mu všichni *„bez bludu“*, mohli vyrozuměti, a hojné vzývání, aby boha poprosili, jenžto by při čtení je měl chrániti před bludem, lehce zavdaly příčinu pozdějším národnímu a svobodnému vyvinování nepříznivým věkům ku *podezření*, že kniha tato buď sama v sobě již je kacířská, buď přece símě plodné ku kacířství v sobě chová, obzvláště když nezapomeneme, že Štítný žil ve věku *Husově*. Známo, že po bitvě na Bílé hoře (1620) účel otců Jezuitů v Čechách byl ten, aby Čechy, kdežto téměř všichni od víry katolické se byli již odchýlili, opět byly navráceny k víře římsko-katolické, a že mezi jinými prostředky k účelu tomuto pohříchu! i ten prostředek jim sloužil, že vyhlazovali beze vší útrpnosti všechny knihy české, ježto jim jen trochu podezřelé byly; vyhlazovali Jezuité nejenom knihy zřejmě husitské a protestantské, nýbrž téměř všechny rukopisy náboženského obsahu psané a opsané za časů Husa a Luthera, vyhlazovali vše, co rozumovalo (a zvláště *pro lid* rozumovalo) o víře. K víře podobno tedy, že i rukopisy Štítného, rozumné *rozmlouvání* křesťanské obsahující, podlehly též osudu tomuto, a že příznivá jenom náhoda ty dvě již porušené částky rukopisu v Budišíně byla zachovala, ježto neznámá nám ruka

spojila v celek jeden. K víře podobnost této věci roste ještě valněji, jest-li připomeneme, že i v nejskvostnějším rukopisu Štítného: „*naučení* křesťanského“, pocházejícím z bývalé bibliotheky *Jezuitů*, skutečně částka jedna *vyškrabána* jest po slovech: „a chceš-li čísti o tom, což přisluší k tvému stavu, znamenaj, což jsem psal *duchovním lidem*.“ — Patrno tedy, že ruka censurní byla vládla nad Štítným! — Však i Štítný sám tušil v pozdějších živobytí svého letech jakousi různost myšlení svého s míněním církevním; neb v Opatovickém rukopisu takto vypravuje: „Aj! již mi jde léto *sedmdesáté*, a však ještě jsú mnú někteří mistři pohnuli, tak že *neuměl* bych za jisto povědíti, jest-li v té svátosti ještě chléb, pod nímž by bylo také tělo boží, čili tu již zhyne chléb býti a obrátí se v tělo boží: a to jsem já držal, mně, by byl kostel na tom ustanovil se. A podlé toho úmysla položil sem to v některých svých knihách.“ (Str. 345.) Taktě psal Štítný okolo roku 1400, v kterém sláva *Husova* na universitě Pražské nejvyššího skoro již stupně byla dosáhla. (Viz str. 3.)

Rukopis Budišínský jest celek úplný. Důkazy z obsahu jeho vnitřní.

Avšak i otázka jest, zdali rukopis Budišínský a tedy i přepis Musejní v pravdě je *celek* či nic; *Jungmann* ku př. v Rozboru staročeské literatury (částka druhá, str. 8.) jest k tomu domnění nakloněn, že „rukopis Budišínský *jednu* toliko částku celého (původního) spisu v sobě zavírá.“ Zdá se nám však tomu naopak býti, a dáme toho důvody, podporujíce náhled náš, že totiž rukopis Budišínský *celek jest úplný*, ačkoliv složený z částí dvou vydání.

Jungmann zvláště za tou příčinou nachyloval se k mínění o neúplnosti rukopisu, že na čele jeho stojí slova: „Předmluva na tyto knihy, v nichž *v prvních* zavírá, o čem tíží synové otce; *v druhých* tiže duše svědomí, a oni zase jim odpovídají.“ Skutečně v rukopisu Budišínském výslovně rozmlouvání mezi *duší* a *svědomím* se nenachází, kteroužto část dle Jungmanna chová „pan archivář Boček (již zemřelý) v Brně“. Mínění to zevnějším způsobem i tím jest podporováno, že

v předmluvě původního *přepisovatele* rukopisu Štítného zřejmě stojí „kteréžto rozdělil jest v *troje* knihy“.

Přepisovatel však i v té samé předmluvě uvádí *dvě* jenom knihy, řka: „I věziž, o čem v *prvních* knihách vypisuje: najprvé o poznání boha atd; v *druhých* knihách najprvé o poznání a milování boha, o náboženství atd.“ O *třetích* knihách není tam již zmínky žádné, z čeho bohdá jde, že slovo „troje knihy“ omyl jest přepisovatelův (bohužel nikoliv jediný) na místě „dvoje knihy,“ proto že *on sám* skutečně jenom dvě, a to v té samé předmluvě uvádí. Podobný omyl nachází se ku př. v 25. kapitole; stojí tamť: „*Tři* dny máme, jimiž má světlo duše naše: k *jednomuť* sluší smrt, k *druhému* pohřeb, a vstání k *čtvrtému*.“ Neznámá ruka opravila na tom místě mylné slovo „čtvrtému“ v pravidelné slovo „třetímu“. Možné však i to, že slova: „rozdělil *ve troje* knihy“ smyslem svým nikoliv na obsah spisu, nýbrž na rozdělení mezi tři syny se vztahují, neb „*synové* tíží se otce“, a teprva když synové mu byli umřeli („že *tré* vás jest chvalně a dobře tento život dokonalo“), přepracoval Štítný spis celý pro pozůstalou svou dceru. Událost přepracování tohoto v samém spisu Budišínském ze slov Štítného patrně vysvítá: „Tak jest bylo, ježto jsem psal najprv řeči tyto“ — „ale tuto neřkuť téhož“ — „řkuť ještě něco, *jakožť jsem i obnovil knihy tyto*.“ *)

Tvrdíme tedy, že:

1. *První část* rukopisu Budišínského, totiž část na pergameně psaná, jest pozůstatek původního vydání Štítného pro syny (alespoň se strany nezměněného obsahu, neb i přepis na pergameně zdá se býti z 15. století) a že ona v bývalé své úplnosti na dvě části rozdělena byla, v jichžto první (nám až na malý kousek zachované) *synové se tázali otce*, v druhé pak *duše svědomí* se tázala. Druhá tato část v původním vydání bohužel snad na věky literatuře české odňata jest. Jak mile Štítný pro pozůstalou svou dceru přepracoval „řeči tyto“, upustil v části druhé od názvu: „rozmlouvání *duše se svědo-*

*) O jiném ještě a možném smyslu slov: „ve troje knihy“ více později, až k rozbírání vnitřního obsahu rukopisu přistoupíme.

mím“ a *užíval od začátku až do konce* v prvním a v druhém oddělení *nápis: rozmlouvání otce s dětmi*, neb *výslovně* vyrozumíval již v druhém vydání „dětmi“ *„všeckyť, komužť kdy k rukama přijdú.“* Toť příčina, že v druhé části na papíře psané rukopisu Budišínského *duše a svědomí* místo své odstoupily *dětem a otci.*

2. Máme tedy druhou část rukopisu Budišínského za oddělení druhé, za „druhé knihy, v kterých táže duše svědomí.“ Důkazem toho jest nám mimo nadřečené důvody věc dvojí, a tož *první*, že skutečně obsahuje vše to, o čem dle předmluvy opisovatele jednati mají rozmluvy mezi duší a svědomím a sice:

dle předmluvy:

„V *druhých* knihách (kdež rozmlúvá duše se svědomím:

najprvé:

O poznání a milovaní boha — o *náboženství*, a kterak se má duše jeho samého přidržeti a svět a *ďábla* a tělo své v jich žádostech opustiti — co jest člověk a *odkud pošel* a kam *zabloudil* a z čeho zasě *vyšel.*

Dále:

Dary a *dobrodiní* mnohá a veliká duchovní i tělesná, jež člověk od boha vzal a béře, kterak jich má vděčen býti a z toho jeho zamilovati a k němu se vešken pohnúti a *obrátiti.*

Opět dále:

O dvojí radosti *duchovní* a *tělesné*, která úžitečnější — o pomstě a smrti zlé *hříšných* a jich bídách pekelných, o radosti a o odplatě *dobrých* a pochotné smrti jich, a o království nebeském, které

dle skutečného obsahu:

Kap. 33. „Dobřes nám připomohl k rozumu *v těch vysokých nebeských věcech*, milý tatíku, pověz nám také něco o ráji a o *Adamovi.*“ I kapitoly 34. 35. 37. jsou podobného pokračujícího obsahu.

Kap. 36. „Proč jest bůh stvořil *anděla* toho, jehož by tak *zlý* byl.“

Kap. 38. „Když jest *člověk* tak lehce vážil toliko dobrého, a malé *nezdržal* zapovědí, a moha držeti, jak jest kdy bůh zapomněl té proti sobě křivdy a *učinil pomoc* jemu, aby tak v smrti nezahynul.“

Kap. 39. 40. 41. 42. „Rozněcujíť k dobrému pomluvy tyto (o *smrti Kristově* a *spasení*), chceť se nám více tázati o takých věcech, i řekl jsi: že jest hodno *obrátiti* se hříšnému. Pověz nám, na čem záleží hřiešného obrácení: na jeho li vůli, či na zvláštním *daru* boží milosti.“ Podobný obsah mají i kap. 43. 44. a pokračující kap. 45. 46. 47. 48. 49.

Kap. 50. „Kudy to jde, že tak jsú rozličtí lidští úmyslové: jedni stojí po *marném světu*, a druzí po tom, jehož jest *dobré*. (Kap. 51 až 55.)

Kap. 56. „Rci nám něco k našemu běhu?“

Kap. 58. „Právět svět tento Babylon slove, neb vše jest v něm

jsú v něm přípravy a úžitkové, a o chvále boha a s ním jeho zvolených.“

v směsici a v neřádu: a řád-li to jest, že se *zlému* vede jako *dobrému*“ atd. Kap. 59. 60. 61. 62.

Kap. 63. „Ee! pověz nám něco o tom, jak těch sedm vláštích a úhlavních hříchóv bojují proti šlechetnostem a nepokoj činí dobrým“ atd. Kap. 64—71.

Patrno z tohoto porovnání, že předmluva přepisovatelova velmi povrchně toliko udává obsah díla, což ještě patrněji vysvítá z porovnání skutečného obsahu „kněh *prvních*“ s obsahem v předmluvě udaným.

Dle předmluvy:

„I věziž, o čem v prvních knihách vypisuje:

Najprvé o poznání *boha* a trojice svaté, a tak o božské *jednotě*, a kterak móž bůh po stvoření poznán býti a o jeho *moci, mádrosti* a *dobrotě*, a skrze které věci více, a v čem móž a má bůh poznán, ctěn a tak milován býti.“

Dále: O přirození a důstojenství anjelském, o jich mocech, o devíti kóřích andělských a způsobu a zvláštnosti jich kóru každého.“

Dle obsahu kapitol:

Kap. 1. „Co jest *bůh*.“ (Kap. 1—5.)

Kap. 6. „Ó tatíku! kdyby kdo neslýchal o bohu, mohl-li by rozumem svým poznati boha?“

Kap. 7. „Kterak troje věc nezřejmá jest v bohu: *moc, mádrost* a *dobrota*.“ (Kap. 8. 9. 10. 11. 12. 13.)

Kap. 14. Rádi bychom slyšeli, co boží *jednotu* ukazuje. (Kap. 15—26.)

Kap. 27. „Dostiť máme dívánie v našie milosti v tom, cožs nám o bohu pravil do té doby: jediného otážem ještě, a skrze to přijdem k tomu, abychom také o *andělích* vztázali něco.“ Kap. 28. „Ee! tatíku, by o sv. andělích také nám pověděl něco.“ (Kap. 29—33.)

Ačkoliv předmluva mnoho zatajuje a to mnoho důležitého, co skutečně knihy i „první“ i „druhé“ obsahují, a mnoho jináče klade, nežli skutečný to činí obsah rukopisu, přece i z předmluvy i z obsahu patrno, že vlastně *troji* jest věc, o které Štítný mluví, totiž:

v kapitolách 1. až do 27. o **bohu**,
„ 27. „ „ 33. o **andělích**,
„ 33. „ „ 72. o **člověčenstvu**.

Lehce možná, že v původním rukopisu Štítného oddělení toto buď přímě, buď nepřímě i zevně naznačeno bylo, což snad opisovateli příčinu podalo říci: „Složil a vyložil Štítný tyto knihy českým jazykem — — kteréžto rozdělil jest *ve troje knihy*.“

Poněvadž zevnějším způsobem knihy o bohu a o andělích spojeny jsou v oddělení *první*, snad pro poměrní krátkost svou, zvláště o andělích, a knihy o člověčenstvu v oddělení *druhé*, vysvítá nyní: že slovům „rozdělil ve *troje* knihy“ vyrozumíme i tak: rozdělil je *vnitř*, dle vnitřního obsahu, ve *troje* knihy. Zevně však „vypisuje v *prvních* knihách: — v *druhých* knihách.“ Že tomu tak skoro bez pochybnosti jest, vysvítá z mluvy dětí v 27. kap.: „Dostiť máme dívání v naší milosti v tom, cožs nám *o bohu* pravil do té doby — přijdem k tomu, abychom také o *andělích* vztázali něco, a pak o tom, ježto *nás* dotýče zde *na světě*.“ Že ostatně obsah udaný v předmluvě souhlasí *více* s obsahem *prvních* kněh, nežli s obsahem druhých, jde z toho, že druhé knihy dle později *přepracovaného* rukopisu zevně přidány jsou k prvním knihám, ačkoli přece v té míře k sobě jsou podobny, že zřejmě a dostatečně poukazují na to, že co obsahovati mají *rozmluvy mezi duší a svědomím*, skutečně obsahují kapitoly 33—72 rukopisu *Budišínského* a tedy i přepisu Musejního, dále že rukopis tento jest *celý*, ačkoliv složen z částí nestejných, a že tedy není jiného rukopisu, jenžto by obsahoval zvláště rozmluvy mezi duší a svědomím.

Důkazy vnější, úplnost rukopisu Budišínského tvrdící.

K těmto důvodům *vnitřním*, úplnost rukopisu Budišínského chránícím, přistoupí nyní důvody *vnější:*

Když *Jungmann* r. 1843 o rozmluvách nábožných Tomáše Štítného ve filologickém oddělení král. vědecké společnosti české v Praze čtení své měl, vyjádřil se, „že druhá částka rukopisu, totiž rozmlouvání duše s svědomím, nachází se v jiném rukopisu u p. archiváře *Bočka* v Brně“, a připojil zároveň: „o kteréž aby širší zprávu veřejně učinil (Boček), jest velice hodno žádosti.“ Kdyby byl p. Boček skutečně měl rukopis ten, nebyl by zajisté váhal, ihned uveřejniti „širší zprávu“ o drahocenném klénotu svém; avšak uplynulo až podnes více než 5 let (neb roku 1845 čtení Jungmannovo teprva v rozboru staročeské literatury tiskem se uveřejnilo), a potud nikdo nepodal ani dost malé zprávy o této věci. Když spisovatel

tohoto pojednání r. 1847 v Brně v prázdninách meškal, prohlížel s pomocí přívětivou pp. *Šembery* a *Chytila* pozůstalosti literární zemřelého již tenkráte Bočka v klášteře Starobrněnském sv. Tomáše, kde pod péčí veledůstojného preláta pana Cyrilla *Nappa* se chovaly, ale rukopisu Štítného nebylo ani spatřiti; nicméně však přece ještě jednou a to r. 1850 pro důležitost věci obrátil jsem se písemně k pp. *Bratránkovi* a *Chytilovi* v Brně a později znovu k prof. *Helceletovi* s udáním zřejmým zprávy Jungmannovy, aby laskavě ještě jednou prošli pozůstatky literární Bočkovy, hledajíce onen rukopis. Prohledavše vše, ani rozmluvy svědomí a duše nenalezli *), ani jiného rukopisu Štítného: jenom to se naskytlo p. Chytilovi, že mezi papíry Bočkovými nalezl zaznamenanou onu zprávu Jungmannovu. Tato zpráva tedy bez pochyby nějakým nedorozuměním povstavši v niveč nyní se rozplynula, a rukopis Budišínský nemá i zevně v literatuře ničehož, čím by úplnějším se státi mohl.

V *druhém* vydání svém literatury české odstoupil skoro Jungmann sám od mínění svého dřívějšího, neboť takto praví (str. 41): „poněvadž v něm udaného na počátku druhého rozmlouvání ducha se svědomím nestává, určiti na ten čas nelze, zdaž *celý* jest, jelikož na konci jedná o ráji, o zavedení člověka, o spasení jeho, o sedmi hlavních hříších a cnostech.“ Doufámež, že rozbor náš následující díla skutečného bude s to, by všelikému pochybování konec učinil.

Rozbor předmluvy Štítného.

Nyní přistupmež již k spisům Štítného samým v Budišíně chovaným.

Z *předmluvy přepisovatele* Budišínského nám neznámého již nahoře, co bylo důležitého, po různu jsme udali; zevně liší se ona od úvodu Štítného slovy: „Tuto již počíná (Štítný)

*) P. Helcelet takto odepsal: Rukopisu Štítného, jakého ty hledáš, tu není nikoliv, ani s jmenem, ani bez jmena, jak praví p. Chytil. Než několik inkunabulí podobného, jak hledáš, *titulu*, ale bez auktora, jest tu, jejichž tituly tuto sděluju: 1. Dialog aneb rozmlouvání pobožné ducha a duši. V Praze 1609. atd. — 4. května 1850.

řeč najprvé *sám s sebú* a potom *s dětmi*.„ Dí takto: „Bůh všemohútně milosrdný skrze Mojžíše proroka svého *mluví* — chtě, aby se lidé ptali naň a na skutky jeho — věda, že v poznání boha jest věčný život, a chtě, aby svou volí lidé táhnuli se k němu, jimž jest dal na to vůle svobodnost, aby v nich dobrého stranu lepší učinila ta svobodnost, když by se, chtíc a mohúc jinému chtíti, po bohu táhli a naň se ptali“ — *a dí:* „Otíž otce svého a poví', svých starších vztíž a ukážíť.“ Co bychom my víře křesťanské *rozoměli*, kdybychom“ atd.

V řeči této Štítného samého s sebou, t. předmluvě takořka Štítného, pozornosti hodny jsou sady následující:

„Co bychom my *víře křesťanské rozoměli*, kdybychom jí od svých *starost* (starších, předkův) neposlúchali a naučení a posvěcení nejměli od *učených* v písmě svatém?“ Tímto udává zřejmě účel svůj Štítný a účel filosofie středověké vůbec, ježto nehledala snad, jakož to úloha byla starodávných mudrců, pravdy ještě neznámé, nýbrž *pravdu již danou*, hodlajíc ji proměniti v *jistotu vědeckou*. Pravda tato, totiž *víra*, byla sice *srdci jistá*, nikoliv však naskrze *jistá rozumu:* nebyla rozumem od jednotlivce pojata, nebyla seznána. Seznání toto vzbuditi, totiž doplniti věřící srdce pojímajícím rozumem, či slovem: víru vědou, úloha jest i Štítného dle obecného způsobu filosofů středověkých, s tím však rozdílem, že Štítný vzbuditi chce ku poznání rozumnému národ, filosofové však větším dílem jenom školní své žáky.

Vzbuzování toto jiných k rozumu uznává Štítný co vůli nejenom jednotlivce, nýbrž boha samého, řka: „A tak pán bůh chtě vešken pořad (pořádek) jmíti ve svém království, zpořídil mladší i starší, *sprostnější* a *rozomnější*, aby *jedni od druhých* múdrost táhli“ — „a ktož budú *učeni*, budú se stkvíti jako *hvězdy* nebeské u věčné věčnosti, ježto zučí mnohé k spravedlnosti; neb *cizí* oheň popaduje lid nezučený — a toho ten oheň najspíš popadne, kdož není naučen, by boha poznal. A také i zde mezi těmi, ježto *tíží* (tázají) o potřebném, a mezi těmi, ježto jim v dobrotě *odpovídají*, rozmáhá se a roste milost (láska), když *svorně* a *jednostajně* budú pravdě rozoměti; neb nesvorných úmyslóv nemohú spolu mile býti.“

Těmito slovy Štítný naznačil jest nejhlavnější závadu filosofování středověkého, kdežto s jedné strany zameziti to-

mu chtělo, aby „*cizí* oheň nepopadal lid“; neboť jak dlouho nepojímá rozum osobně pravdy mu vně dané, jest mu tato cizí, totiž neosvojená ještě — s druhé však strany chtíc *jednu* víru, jednu pravdu udržeti u *všech* „svorně a jednostejně“ či katolicky, podávalo ji mysli *různé* jednotlivců k rozjímání a k probírání, kteroužto snadno vchází v nebezpečenství, státi se rozdrobenou a rozumem každého proměněnou. Patrnoť zajisté i dále, že takové filosofování katolické přeouzkou toliko mezerou vzdáleno jest od protestantství, kteréžto dle hlavní zásady své jednotlivcům dovoluje, vykládati si svobodně písmo a víru.

Toto však nebezpečenství, rozjímáním vejíti v *blud* (jenž na stanovišti víry nic jiného není, leč *různicí* se mnění od obecného věřících smýšlení) předobře známo je Štítnému, kterýž pudu svému vnitřnímu, mluviti o bohu rozumně, odolati nemoha, a obávaje se, „že ve mnoho mluvení nebude bez hříchа“, obrátí se posléze k bohu, řka: „Mój bóže, vyprosť mě od mnoho mluvení, ještoť je trpím *vnitř* ve své hubené duši před tvým obličejem, proněžť sě tvému modlím milosrdí: neb *nemlčím myšlením i tehdy, když mlčím hlasem!* a kdybych jiného nemyslil, *jen* to, ježto by sě líbilo tobě, neprosil bych, by mě od toho mnoho mluvení vyprostil: ale mnohá jsú má myšlení taká, jakož ty znáš myšlení lidská, že jsú marná; dajž mi Hospodine! ať jim *nepovoluji*, ač kdy mám v nich libost, aby to *zavrhl*, a v tom, abych netržal (nemařil) chvíle, jako trží mě; ani jim daj ve mně tak silnu býti, abych z nich všel v takové *skutky:* ale učiň mě v *svědomí* i v mém úmyśle před nimi bezpečna.“ Posilněn rozpravou touto s bohem, hrději se obrátí Štítný k obecenstvu slovy: „Protož vzdy řku: ku opravení kostelnímu *poddávám sě*, ale ne by *lecktos* chtěl mě súditi a mé řeči, jinak je bera, než já míním.“ Ovšem! neb rozhodnutí, zda-li se co srovnává s vírou, či vězí již v bludu, mnohokráte jen rozhodnutí jest jednotlivce, a nemajíc platnost všeobecnou, samo býti může bludné. A přece s druhé strany: co by byla a kde by byla filosofická *pravda* skutečná mimo vědomí jednotlivců? — jím a v něm tato vždy dorůstává k dokonalosti!

Hlava druhá.

První oddělení:

O bohu.

První kapitola.

Důkaz jsoucnosti boží. Rozum toliko nalézá, co bůh není. Bůh jest nevýpravná věc svrchovaná. Teprva v nebi poznáme boha úplně, zde pojímáme jej vždy nedokonale.

Rukopis náš končí úvod Štítného slovy: „*Děti* již počínají tázati otce o tom, *co jest bůh* a skrze co má poznán býti: již poslyš pilně o tom: a toť již bude *prvá kapitola.*“

Děti tázáním svým uvádí čtenáře hned u prostřed filosofie netoliko středověké, nýbrž i všeobecné k předůležitému pojmu *boha.* „Když nám tázati tebe, rádi bychom *co je bůh* srozuměli“ *). Byl to ovšem hlavní pojem té filosofie, ježto chtěla víře, totiž zjevení božímu, porozuměti; avšak soustavně toto vtrhnutí „in medias res“ chváliti se nemůže, neb čím důležitější jest pojem, tím více předchůdců pojemových mu zapotřebí, aby jemu důkladně bylo vyrozumíno; a i ku prostonárodnímu filosofování Štítného lépe by se bylo hodilo, jiným poznáním usnadniti si odpověď na otázku: *co je bůh?* Trne skutečně i Štítný sám nad otázkou, kterouž mu děti dávají,

*) Náležíť to k vlastnostem slohu Štítného, psáti ku př. „coj' bůh“ místo: co je; „ježtoj' se nepočal“ místo: ježto se jest nepočal; „nebyloj' bohu potřebí“ místo: nebylo jest bohu potřebí, a p.

řka: „O dítky! krátké, ale daleké a převysoké učinili jste otázání.“ — „O té tak vysoké věci (o bohu) s bázní a s *strachem* a s skrovností sluší *mysliti* i *mluviti*, a velmi snažným uchem v nábožném srdci a s milostí, ne z všetečstva, *poslúchati:* neb není bludu nebezpečnějšího, nežli v tom, co je bůh, zablúditi, to za bůh vzíti, ježto není; nic těžšího, než té tak *svrchované* věci rozumem dosíci — nic také úžitečnějšího jí nemóž býti nalezeno, než co kdo věrně, právě, bez bludu móž poznati o slavném bohu.“

Dříve ještě, než udá Štítný, co mu je bůh, podává důkaz o *jsoucnosti* boží, čerpaný ze jsoucnosti rozumně spořádaného světa, co výjevu božské moci a moudrosti, důkaz, jenž ve školách filosofických sluje „*kosmologický* či světovědný o jsoucnosti boží“: „Nedá se mýliti rozum, že bůh jest: všeť stvoření volá, že bůh stvořitel jest, neb nic se jest samo neučinilo.“ Znamení to i dětinského věku té filosofie, i vroucnosti víry, že nedostatečnosti *vědecké* tohoto důkazu neprohlednul jest střední věk. Ve formě od Štítného dané spoléhá důkaz tento v sadě: „nic se jest samo neučinilo.“ Ovšem! jest-li se jednotlivé věci, jednotlivé události, takořka na ostrově, samy o sobě berou, i zkušenost již nám poznati dává, že nic se samo neučiní: a však tatáž zkušenost nás vyučuje, že každá věc a každý účinek v přírodě, každá událost v dějinstvu s jinými věcmi i událostmi souvisí a v souvislosti té i příčinu svého bytí nalézá, kteráž opět jiných věcí a událostí příčina jest. Pozorně proskoumajíce svět skutečný nenalézáme nikde pouze jednotlivých věcí, nýbrž vždy *spojení* toliko a *poměry* veškerosti, a mimovolně namítne se přitom mysli otázka: zda-li tato spojená a poměrní veškerost, kteroužto vesmír či svět nazýváme, nemá dostatečný svůj základ a kořen sama v sobě? Zkušenost vyhledává příčiny jsoucnosti jednotlivých tak nazvaných věcí vždy v jich *poměrech* a popokračuje, ovšem volně, od jedné příčiny k druhé bez unavení: rozum však, jako oko, mrští zrakem po cestě a hledá, zda-li kdy bude *konec* pokračování tohoto zkušebního, zda-li se zkušenosti poštěstí, najíti *poslední* příčinu, příčinu všech příčin, či nic? Taková příčina pak nebyla by již pouhou příčinou, neboť by nepřičiňovala, jako jiné příčiny, jenom cosi k jinému, nýbrž byla by počátek či počin všeho, byla by sama

bohem! Ta však byla by se nevyhnutelně sama učinila a sada Štítného: *nic* se jest samo neučinilo, padla by v niveč.

Usnadnil si dále Štítný dokazování hlavně i tím, že zkrátka svět jmenuje: „vše stvoření.“ Ovšem: vše *„stvoření“* volá, že bůh jest stvořitel; ale kde dokázal Štítný, že svět jest *stvořen?* Tvor býti a stvořen býti není pro bůh! jedno a též. *Tvor* čili tvar jest všeliká věc jednotlivá, kteráž obzvláštností svou od jiných věcí se liší; *stvoření* však jest představa *vírou* daná, znamenajíc věc, vůlí ducha velebného z ničehož v život povolanou. Pojem „stvoření“ není tak snadný, jak se střednímu zdávalo věku, a mnoho pochybností vynesla proti němu již filosofie, avšak nesnadnost tuto zakryla jest docela pevná Štítného víra. Že bůh *jest* a že bůh *stvořitel* jest, toť mu základ zřejmý všeho bádání; avšak dosti podivně neupokojí ho uznání toto: vyřknuv, že bůh jest *stvořitel*, hledá ustavičně ještě: *co bůh jest.* „Protož všeliký lid pohanský, židovský, křesťanský, kacíři i filosofi mají něco za bůh: ale *co je bůh*, toho smysl člověčí neobsáhne (neobsáhne).“ — Jenom Židé a dle nich i Křesťané *) mají boha za stvořitele, nicméně ptá se Štítný dále, co je bůh. Jestiť toho mínění, „že, *co bůh není*, nalezneme, ale *co jest*, toho *nemůžeme dosáhnúti.*“

Zdá se ovšem, že tu nás přivedl Štítný ku *konci* bádání, co je bůh; neboť nelze-li dopíditi se, co je skutečně, marné by bylo ustavičné tázání a hledání, co jest bůh. Avšak nastojte! náš Štítný, na pohled ovšem nedůsledně, udává nám, netoliko v této kapitole, nýbrž i v následujících přece, co bůh jest. „Bůh jest nevýpravná věc *svrchovaná*, jehož nic lepšího, nic blaženějšího, nic velebnějšího nemóž býti pomyšleno, ani tak dobré, tak blažené, tak velebné: neb v tom vychází nad každý smysl angelský i člověčí, vždy jest nad to výbornější, nežli móž kdo *povědíti* neb *pomysliti.*“ Zdánlivá tato nedůslednost říci: že, co bůh jest, nemůžeme dosáhnouti, a přece knihy o poznání boha psáti a skutečně i udávati *„coj' je“*, v tom má svůj kořen, že jinak pojímá *rozum* boha a jinak věří v boha

*) Mimo náboženství Židů a Křesťanů zná náboženství Zoroastrovo toliko podobný pojem *stvoření* světa vůlí a slovem (λογῳ) boha — ostatní náboženství mluví téměř vůbec jen o *povstání* světa.

srdce. Rozum, chtě pojmouti boha co základ všeho jednotlivého, nucena se vidí, pojmouti jej co bytnost neobmezenou a tedy i *neurčitou*, proto že každá určitost je poměrní obmezenost: pojav však boha co neobmezenost a neurčitost, dílem jej rozum pojímá a ví, co jest, dílem však vyslovuje, že *není* to a ono, totiž že není cosi určitého. Přesvědčíme se o tom i v ostatních Štítného kapitolách. *Víra* naopak nespokojí se ani s *pojmem* neurčitým ani s určitým boha, zapotřebí majíc *obraz* jednotlivý, jasný a zřetelný boha; neboť kde rozum spokojen jest *všeobecným* pojímáním, tamť víra touží po vidění *jednotlivosti* již dle duševědního postavení svého k rozumu. Protož dobře praví Štítný: „Ano, je to smysl, svój nesmysl znáti a nerozum (v pojímání totiž boha rozumem), že nám jest nelze zříti v jasnost slavného božství a v ten jakýs blesk duchovní toho jakéhos vnitřního světla, v němžto jest bůh, k němuž nelze přistúpiti. Ale v pokoře zaslúžíme, silnú držíc a pravú křesťanskú víru, že *opatříme* (vůkol a vůkol spatříme) boha svého skrze Krista pána našeho, když budou nám až do čista *srdeční oči* učistěny v onom věčném království jeho.“ Víře jest bůh předmět nejenom určitý a jasný, nýbrž i názorní či viditelný učistěným srdečním očím; víra při vidění boha není v té míře činná, v jaké je jenom *vnímavá*: rozum naopak nenalézá žádného již daného a hotového pojmu boha, ale musí si ten pojem svou činností *utrořiti*. Hle! jakž povědom toho byl Štítný: „Protoť sú mnozí bludové pohanští vyšli i kacířští, že *ve svých úmyslech vymyslíc sobě boha* takto neb takto, řekli, by to *bůh* byl.“ Rozumný či vědecký boha pojem jest tedy i Štítnému *vymyšlen v úmyslu*, totiž myslí lidskou utvořen, jenom že pevně za to má, že nikdy se nepoštěstí mysli lidské, jistý a ouplný si utvořiti pojem boha. „Neb jakž *kdo* móž největší velebnost pomysliti, vždyť jest nad to; *vejdi člověk jakž móž k srdci vysokému*, nad to bůh povýšen bude.“

Druhá kapitola.

Bádání rozumu, co je bůh, slouží jen k útěše věřícím. Nejlépe se vyřkne, co je bůh, když díme, že jest, neb to je jemu býti, to vše býti. Bůh jest bez proměny a bez pohnutí. Bez boha nic není, on sobě jest, on všemu jest. Bůh jest pravý počátek všeho, a stvořil, aby dal účastnost sebe i stvoření, svět z ničehož. Ve všem vůbec je činnost boží.

Důsledně s výroky svými v první kapitole dává v *druhé* kapitole Štítný dětem tázajícím se: „A tak jest bůh obecen v řeči“ (zjevný slovy) „a tak jest dalek, aby, co jest, poznán mohl býti?“ jasnou odpověď: „*Toť tak ovšem!*“ s tím však přídavkem: „ne by v plně (z úplna) lidé, co jest, stihnúti mohli, ale kratochvíl měli a útěchu, *kochajíc* se v *myšlení* o něm, *hledajíc dojíti jeho.*“ Pocítil zajisté Štítný sám v sobě rozkoš tu, ježto skrytá leží v myšlení a bádání, jako vůbec vykonávání každého přirozeného úkonu s citem příjemným spojeno jest *), že s výrokem: „a tak *v té kratochvíli* hledajíce spolu, co by bůh byl,“ přikračuje k vyjasnění pojmu boha.

Upamatujeme-li se však, že hlavní vlastnost pojmu tohoto jest neurčitost obsahu jeho: „coj' bůh,“ vyrozumíme zajisté tomu, že biblický výrok boha samého: „Já jsem, jenžto jsem“, Štítnému býti se zdá úplným pojmem boha; neb pojem *bytí* beze vších přídavků, či jak Štítný vypravuje, pojem: „*jest*“ co neurčitý drží v sobě všechny možnosti: „*vše móž* v tom býti rozumíno, když díš, ježto *jest: neb to jest jemu býti, to všebytí*, a kdyby i sto přidal takých věcí, nechybil by se s tím, když díš: „ježto *jest.*“ Pojem: „*bytí*“ či „*jest*“ tak neurčitě, avšak přece určitelně se jeví, že „díš-li co k tomu, nic si nepřičinil, a pakli nedíš, nic si neujal.“

Že skutečně výrok: to jest bohu býti, *to všebytí* (sein Sein ist alles sein), jenom *neurčité bytí* či *bytí vůbec* (všeobecně) znamená, patrně jde z toho, že kdybychom na jednotlivé věci, na „*to vše*“, na vesmír či *svět*, zřetel náš obrátíce,

*) Již Aristoteles má ve své metafysice za to, že rozumu lidského konání, t. rozumování a bádání, tak je nutno a příjemno, jako je oku příjemno hleděti a viděti. Jiní mluvili jsou o pudu k rozumování podobným způsobem, jako o pudu k růstu, k pohybování atd.

vyřkli: bytí boha je to vše, totiž: *světem* býti, i hned by každý rozdíl podstatný mezi bohem a světem zmizel a Štítný náš by stál na půdě *pantheismu* či všebožnictví a k tomu ještě pantheismu nejhrubšího způsobu, což by Štítnému zajisté blud byl přehrozný. Nelze se tedy dáti mýliti slovy trochu pošilhávajícími Štítného: „a kdyby i sto přidal takých *věcí*, nechybil by se s tím, když díš, ježto *jest*", neb co on tu „věci" jmenuje, jsouť pouhé vlastnosti, ku př.: „veliký, dobrý, blažený, múdrý — neb cožkoli díš do něho takového", a přidávání takových věcí nezmění nic v neurčitém pojmu: „*bytí*" či „*jest*", neb Štítný sám praví: „pakli nedíš, *nic jsi neujal*".

Patrno bohdá! že v sadě: to je bohu býti, *to všebytí*, důraz přízvuční netoliko na slově „*vše*", jak na slově „*bytí*" spočívá; neb *vše* tu znamená jenom *nic pouze jednotlivého* či určitého, jak bohdá vysvítá z nadřečeného a zároveň i z následujícího. *Býti* je Štítnému pouhá *stálost* „bez proměny i bez pohnutí vždy *jsa*" a „jediný sám bůh jest právě bez *proměny* kteréžkoli: vždy *týž*, vždy *též*, vždy *tudíž* a vždy *takéž* sám v sobě; o jiné i jedné věci, ježto on není, nemóž býti řečeno v plné pravdě: *jest*, neb kromě něho není nižádná věc bez pohnutí a bez proměny sama v sobě." Patrné jest, že Štítný tu s mnohými mudrci souhlasí, představujícími si boha bez proměny, zvláště za tou příčinou, že proměnou ku proměnenému vůbec přistupuje něco nového, co před proměnou nebyla ještě jeho vlastnost, přistupování také ovšem by nesouhlasilo s pojmem boha, kterému „jest býti, to *všebytí*". Co Štítného pohnulo k tomu, by vyloučil od boha veškerou proměnu, jest rozličný smysl slova proměny. Štítný, jako jiní filosofové, béře jej co *povstání*, tázaje se: „neb kdyby někdy nebyl bůh, jak by to dal sobě, aby byl a býti *počal?*" Ale ani ten, ani smysl, něčím *novým* se státi, neleží *nutně* v pojmu proměny, jenž obsahuje v sobě jenom zápor *pouhé* stálosti; příroda ku př. ročními časy vždy se proměnujíc, nestává se proto již podstatně jinou. Kdo boha chceš pojmouti beze vší proměny, nezapomeň, že bez proměny nelze jest mysliti *života* a že tedy bůh tvůj bez proměny vůbec byl by i bůh bez života! a tento byl-li by ještě bohem?

Obávání tedy marné, žeby proměnou buď ztratil cosi

buď získal bůh, „ani co jemu mine, a co znova má přijíti jemu“ — přinutilo Štítného pouhé stalé *bytí* do něho díti, a odejmuti je každé jiné věci: „o jiné i jedné věci, ježto on není, nemóž býti řečeno v plné pravdě: *jest.* A tak *bůh jest* a *bez boha nic*, neb jakož on sám není bez sebe, takéž bez něho nic býti nemóž. *On sobě jest, on všemu jest.* A tak, jakž jediný on jest, *jenž svébytí sám,* i to, že jsú skrzeň jiné všecky věci, *jest.*“

Činnost jakousi a tudíž i proměnu mysliti v bohu, tak nutně leží v pojmu boha skryto, že i samými řečenými slovy Štítný zamezuje poněkud sadu svou: „jediný sám bůh jest právě beze *proměny* kteréžkoli,“ neboť převýborným výrokem svým: „on *sobě* jest, on *všemu* jest,“ dí Štítný do boha již více než pouhé bytí; neb kdo sobě jest a všemu, tenť *jest* (má bytí), a zároveň s bytím svým takořka obracuje se k sobě a ke všemu svou vnitřní činností či pohyblivostí. Pohyblivá tato poměrnost bytí božského k sobě a zároveň ke všemu jmenuje se ve vědě filosofické starší: reflexio in se ipsum et in alium, v novější však: Das „für Sich Sein“ und „für Anderes Sein“; český výraz tedy: „sobě býti“ a „jinému býti“ je výborný či klassický i ve smyslu starobylosti i ve smyslu přiměřenosti.

Ještě více zamezuje Štítný v odporu s sebou samým pojem svůj boha bez proměny slovy následujícími: „Bůh jest *počátek* všeho: mnohé věci slovú a jsú jiných věcí počátkové, ale i ty své počátky od prvních mají, až tak vždy dojde, že každý počátek jiné věci, ježto bůh není *); aneb ať řku: všichni ti počátkové počátek svój mají od tohoto počátku prvního, ježto jest bez počátku, vždy *sám v sobě*, bez proměny i bez pohnutí: vždy *jsa.*“ „A tak jest bůh pravý počátek všeho, ježtoj' se nepočal, a od něho vše má své počátky.“ Neboť počátek býti jest něco počíti toliko, co dříve

*) Smysl sad těchto ovšem zřejmý jest, přece však cosi nedostávati zde se zdá, snad: že každý počátek jiné věci — *není první, ve věcech tedy počátek všeho* — ježto bůh (jest) není. Následující sada v textu Štítného zdá se požadovati vynechanou tuto sadu, značnými tištěnou literami. Vynechaných takto sad stává bohužel! množství v rukopisu, později připsaných. Výbor čte: „ježto bůh, není.“ V rukopisu stojí: „jessto buoh nenie.“ Snad: „*ještě* bůh není?“ —

nebylo, či proměniti něco svou činností; kteroužto myšlénku sotva kdo důsledně spojí se slovy Štítného: bůh jest nejenom bez proměny, nýbrž i „bez *pohnutí*, vždy *jsa*“. Jak mile kdo se pustil na půdu *rozumu*, tenť vyjasněnými svými pojmy i *protivy* v nich vyrovnati si má, nikoli však je chudými a abstraktními představami, jako tu představou: „vždy *jsa*“, před okem duševním sobě zakrývati.

Jest to vůbec nejhlavnější vada filosofie středověké, že ona množství protiv ve svých pojmech a ve svém vyvinování jich nevidouc, více *usilovala* o spojení rozumu s vírou, nežli aby je skutečně byla spojovala. Za příklad nám buď i to, kterak si Štítný dle vzoru středního věku představuje *věčnost* boha a časnost či *nevěčnost* světa. Dokazuje *věčnost boha* slovy: „neb jak by to dal sobě bůh, aby byl a býti počal.“ Tajně v slovech těchto skrytý jest smysl, že co je nic, samo v jsoucnost vyvinouti se nemůže, že z ničehož nic nepovstane, poněvadž „*nic*“ jsouc pouhá prázdnost, není s to, by se vyplnilo a „*něčím*“ se stalo. A však i se strany světa dí Štítný: „Od boha má vše své počátky a s nímž nic není od věčnosti“. — „Darmo hledají filosofi, z čehož jest počátek světa, nebylo je bohu potřebí toho, z *něhož* by svět učinil, když *chtě*; bez něhož by nemohl sám svú mocí počíti světa, anebo toho sobě nestvořiti z ničehož, z něhož by pak svět způsobil. Ale sám svú mocí, aneb z své moci, skrze svú múdrost, rovnú sobě v své dobrotě, aby dal *účastnost* sebe i stvoření, učinil jest vše a zpořídil a drží, z *ničehož stvořiv*.“ V těchto sadách dvojí myšlénka pozornost naši k sobě vábí, myšlénka totiž *věčnosti* se spojencem svým *časem*, a myšlénka *stvoření z ničehož*.

Rozumíme-li smyslu slova *věčnosti* skrze pojem *bezčasnosti*, pak ovšem i bytí neurčité, „vždy jsa“ věčné jest a bezčasné, proto že v myšlénce pouhého „bytí“ pranic se nerozeznává, tedy i žádná posloupnost časová a s ní i žádný počátek. Vůbec potřebí jest, upamatovati se zřetelně, že to, co se v obecném živobytí *čas* jmenuje, není žádná *věc* samostatná, jsoucí snad mezi jinými jednotlivými věcmi, nýbrž že čas jest představa *posloupnosti* proměn či událostí bezprostřední, jest-li se na *obsah* událostí zřetel žádný nebéře a události tedy jenom co pouhé *doby* se pojímají; čas tedy,

ačkoliv se to rozumu obyčejnému příčí, není věc samostatná, nýbrž *vlastnost* toliko či *forma* proměn skutečných. *) Neměli bychom tedy říkati: *vše* se stává v času či vše je *v času* (jako se říkává: to se stalo v této věci a v prostoru), nýbrž *čas* (totiž tato posloupnost) je *ve všem*, co se proměnuje, tak asi ku př. jako je rychlost v běhu, rozmanitost v úkonech jarních. Určíme-li si tedy pojem boha vyměřeností: že jest počátek neproměnný proměn světských, určili jsme jej i vyměřeností: bezčastnosti či věčnosti, a zároveň i pojem světa plného proměn vyměřeností: častnosti či nevěčnosti.

Však i jiná časnosti představa vplítává se vůbec v pojímání poměru boha se světem, t. představa, že *čas nějaký* (t. částka času či časní doba) byl uplynul, prvé než bůh stvořil svět: tato představa však chová v sobě protivy, jichž nelze jest pojímati, protivy, t. že před světem, před souborem *všech* proměn, *nebylo* proměn a tedy ani posloupnosti proměn a dob, čili čas, zároveň však také, že před světem uplynul nějaký, byť i předlouhý a nepřehledný čas, t. posloupnost proměn. Kdož takto si představuješ *čas* před světem, věz, že tímto pojem božské věčnosti si kazíš, neb fantasií či obrazotvorností svou přenášíš čas, jenž panuje *jenom ve světě*, mimo svět, a tedy, poněvadž mimo svět podlé vlastního tvého mnění stává boha toliko, *na boha!* Lépe tedy řekneš: *světem* počal se jest *čas*, než by si řekl: *časem* počal se jest *svět*. **)

---

*) Kořen slova „*čas*“ neleží snad v „čaji, čáti = čekám, čekati“, jak tomu Jungmann chce, nýbrž snad v „čnu, čnouti, čal, čat (po-čnu, po-čnouti, po-čal, po-čat)“ či ve „čtu, čísti, od čehož i „čet (po-čet), „četa“ = množství, „čest = část = částka, t. doba pochází. Čas = soujem všech částí, všech dob? — „Doba“ se má tak k „času“, jako se má určitost k neurčitosti. Hod (hody) je přiměřená k účelu jakémusi doba.

**) Porovnejmež s tímto úvod v evangelium sv. Jana: „Na začátku bylo slovo a to slovo bylo u boha a to slovo byl bůh, to bylo na počátku u boha, všecky věci skrze ně učiněny jsou a bez něho nic není učiněno, což učiněno jest.“ (I. 1—3.) (*Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος κ. τ. λ.*) Arab Abu-'l Fath Muhamed aš Šarastani (umřel 1153 po Kristu) znal evangelium sv. Jana s začátkem následujícím: „Ve věčnosti bezzačátečné

Se strany stvoření světa z *ničehož* pevně se drží Štítný víry, kteráž jsoucnost světa má za účinek neobmezené *vůle* boží a moudrosti. Sudba či kritika filosofická pojímání tohoto bývá rozmanitá, t. dle mínění filosofického o zčlověčení či anthropomorfizování pojmu boha, a dle náhledu filosofického, co jest *vůle* atd. Zřejmé jest, že představa stvoření z ničehož povstala z nesnadnosti, pochopiti začátek světa, při čemž pak velmi by bylo radno, představy *začátku* a *počátku* řádně rozeznávati, co se vůbec bohužel! nestává.

Začátek jest první doba časnosti, ježto již do oboru světa padá, nikoliv do boha, tak že nelze přísně logicky říci: bůh jest začátek všeho, nýbrž bůh jest *počátek* či lépe ještě *počin* světa a původ. Lépe by se i hodilo říci: od *stvořitele* či od boha stvořen jest svět, nežli: svět je ze stvořitele stvořen, proto že slůvko ze k dvojí pošilhávající myšlénce podává příležitost: neb i znamená původ z nějaké látky či z materie, jako biblí ku př. udává, že Adama bůh stvořil jest ze země, Evu však z Adama.

Pojem stvoření nezdál se tedy i na biblickém základě odporovati pojmu stvoření z něčeho, a proto že před světem nebylo ničehož mimo boha, povstal náhled biblický: z ničehož nestvořil bůh svět, mimo ze sebe. Nespokojil však náhled tento rozumu skoumajícího, *jak* to možná? — pročež mnozí pojem boha v dvojí takořka část si rozloživše, vyřkli, že bůh co živý neproměnil se při stvoření, avšak že z podstaty své byl učinil svět; druzí však docela nerozumně mluvili o *látce* věčné, z které bůh způsobil svět.

Náhled tento *druhý* zavrhuje rázně Štítný slovy: „Nebylo je bohu potřebí toho, bez něhož by nemohl počíti světa, anebo toho sobě nestvořiti z ničehož, z něhož by pak svět způsobil.“ Kdyby si byl bůh stvořil látku k stvoření světa, tehdy ta látka sama byla by již světem: pakli by ji byl nestvořil, nýbrž byla-li by mu dána již látka, tehdy by nebýval bůh bohem t. neobmezeným, jsa látkou danou vázán. *Boha* tedy a *látku* mysliti si v prvopočátku zároveň samostatné je holý nesmysl. Ale i stvoření z podstaty své příčí se víře Štítného,

---

bylo slovo a slovo bylo u boha a bůh byl to slovo a vše slovem tím povstalo.“ (Halle 1850. I. str. 262.)

jenž dí: „Odstup to od nás, bychom to směli pomysliti, by z sebe, t. *ze své* neporušené a neproměnné *podstaty* učinil bůh které věci, ježto, ač by i dobré byly, a však porušné a proměnné.“ —

Slůvko: „ze“ znamená dále i hnutí jakési či působení, u prostřed či ve vnitřku počátek svůj berouci a přechod jakýsi prostorný z jednoho k druhému. I náhled tento Štítnému je protiven, neb výslovně dí: „z něhož vše, ne jako *ze semene*, ale jako ze stvořitele.“ Podobalo se ovšem mnohým představovati si takto počátek světa, proto že ze semene téměř tak tajnou určitý tvor pochází cestou, jako jest cesta tajná, kterou svět vzal počátek svůj; představování toto není však nic jiného nežli odpočinutí unaveného na cestě bádání cestovatele, neb otázku další ponechává otevřenou: co bylo dříve, semeno či strom, z kterého semeno pochází? či jak se obyčejně praví: co dříve bylo, vejce či pták? — —

Aby všemohoucnost boží při stvoření ještě rázněji osvědčil, vyřknul Štítný: „*Skrzeň* (boha) *vše*, takéž nikdo jiný není, ježto by kromě něho co učinil jakžkoli. Bůh činí, skrze kohož co kdy ráčí, ale ten účinek více jest *skrze bůh*, než skrze toho, ježto činí.“ — Veškerá činnost ve světě, tedy i sama proměnlivost úkonů světských, dle tohoto náhledu jest účinek boha, jenž co neobmezený vladař vládne světem. V tomto náhledu zakládá se středověké představování *nicoty* světa; neboť jak se *veškerá* moc a jsaucnost myslila býti v bohu toliko, tehdy již nebylo ničehož, coby stávalo ve světě mocného a jsoucího, poněvadž se svět dualisticky co jiné bytí odděloval od bytí boha. Pojem důsledný *nicoty* světa chová však odpor a protivu v sobě, totiž tu: jak účinkem všemohoucího býti může ničemný svět? přičíť se dále náhled ten s mravní svobodou člověčenstva, jakož v starodávnosti *Pelagius* mnich ji hájil proti sv. *Augustinu*, kteréhož však posledního se drží Štítný.

My však rozbírání myšlének těchto ponecháme si až na pozdější kapitoly, v kterýchžto Štítný ku předmětu tomuto se opět navracuje. Ostatně patrné jest a patrněji ještě bude, že odpověd na otázky tyto rozmanité a důkladné rozhodnutí protiv možné jest jenom prostředkem *soustavného* bádání, nikoli však pouhého rozbírání, kterýmžto jenom smysl a důležitost

bádání Štítného rádi bychom na bílední vystavili a na to pozornost obecenstva obrátili, že mnohokráte jen nejasnost a nedůslednost myšlének mnohému usnadní spojování rozumových představ s vírou.

Třetí kapitola.

V bohu je vše, a bůh je všudy. Bůh byl dříve, nežli svět stvořil, a nepadl by, i kdyby svět zhynul. Bůh není dobrý, byť jiné byla jeho dobrota, jiné on; jeho dobrota on jest, a tak i o moci i o můdrosti boží. V bohu není složení toho, co slove materia a forma. — Lidé rádi milují nepravdu (tmu), avšak pravda (světlo, poznání boha) přece zvítězí.

V *druhé* kapitole byl se Štítný již dotknul pojmu *prostory* slovy: „V Bohu jest vše, ne tak jako něco bude v místě, ale v moci jest jeho to vše, což jest," pročež v *třetí* kapitole děti se ho táží: „pověz nám, když *vše* jest *v bohu, kde* pak bůh jest? kde-li je *byl*, dokudž jest nestvořil světa?"

Odpovídá Štítný: „Ať řku krátce: *všudyť jest bůh*, ale onde jinak a onde jinak, jako všude je duše v člověčím těle, ale velím (mnohem více) činem v hlavě výbornějším, takéž v nebesích jest (bůh) jakýms činem výbornějším, nežli jinde." Pozorujmež, že Štítný nepatří k filosofům, jižto velmi povrchně hlavu za jediné sídlo duše udávají, jemu jest duše *všude* přítomná a ve všech údech vládne tělem. Takť i bůh ne jenom v hlavě takořka všehomíra: v nebesích jest, nýbrž ve všem míru, v celém světě. Výborné toto porovnání a u výsledcích svých daleko sahající je však se dvou stran nebezpečné trochu náhledům církevním, a to i se strany *nebes* i se strany *boha*. Hlava totiž na druhých těla údech není nezávislá, působíc s nimi soudobí jedno: taktéž i nebesa byla by jenom úd světa, jenž by bez země býti nemohl, proto že v každém organismu každý úd držán jest druhými toliko údy; *rozdvojení* tedy všehomíra v *nebe i zem* padlo by důsledným vyvinutím tohoto porovnání. Padlo by však i rozdvojení *boha* a *světa*, rozdvojení to, na kterémžto náhledy středověké téměř co na svém základě spoléhají. Neboť v tomto soudobí nerozdvojeném byl by a vládnul by bůh tak, jako duše je v těle svém a jím vládne; vesmír by byl tělo boha, a *bůh* duch či *duše všehomíra*, či abychom přísněji

to vyřkli, bůh teprva a svět by byl jeden vesmír, bůh a svět byli by *„jedno a vše,“* jako člověk živý duší a tělem svým je jednota živá a všedobí, a teprva když by toto „jedno a vše“ všehomíra umíralo — což by ovšem v pojmu svém se příčilo — rozdělil by se bůh od světa, byl by bůh *mimo* svět! Naopak dalo by se mysliti, že kdo chová boha v myšlénce své abstraktně mimo svět, že ten nikoliv živého a pravdivého boha si nepředstavuje, nýbrž že mu jest svět jenom mrtvolou, z které se byla duše již odstranila.

Zajisté by *Štítný* nebyl přisvědčil k důslednosti této, což nám opět budiž za znamení, že důkladné spojování rozumu s vírou není tak snadná věc, jako mnohokráte mnohé tvrditi slýcháme; povrchně kdo bádá, tomuť arci lecjaký rozumový důvod i bez důslednosti dostačuje, avšak co by byl rozum bez jasnosti a důslednosti? nerozum! Mírníť i Štítný skutečně nesnadnou důslednost porovnání svého, udávaje způsob, v jakém bůh jest *všude*, řka: „Ale ne tak jest (bůh) v nebi neb kdežkoli na kterém místě, aby *jej tak držalo místo*, aby jím bylo *zaměstnáno*; není místa i jednoho, byť tu nebyl ve svém *bytství*, jemuž latiníci říkají *„essencia“*, a takéť není místa i jednoho, byť jej držalo.“ Patrno, že tu Štítný dvojím způsobem určil pojem všudypřítomnosti boží, *zaporným* totiž způsobem a *kladným*.

Zaporný způsob již i neobyčejnou nám nyní formou grammatikalní: *„ne* tak *jest“* naznačený nalézáme; drželo-li by, či obklopilo-li by místo nějaké boha, byl by bůh jím obmezen, a zaměstnal-li by bůh místo nějaké t. vyplnil-li by to místo, byl by prostorný a smyslný, což by se ovšem pojmu boha příčilo. Jak tedy? — Není bůh co bůh celý všude, nýbrž *„bytství* či essentia“ boha je všude. Jestiť však bytství či essentia“ soubor vůbec všeho podstatného a všeobecného, důmyslní takořka výtah podstat z věcí skutečných. Bylinství ku př. jest essentia či bytství jedné každé byliny t. bylinstva a v jedné každé bylině přítomné, neb co by byla růže ku př. a tráva a křoví a stromy, kdyby nebyly bylinami, kdyby neměly dílu v bylinství či bytství byliny? Bylinou býti, totiž bylinství jest všech bylin bytství. Takto prý i bytství boží všudy je přítomné. Náhled tento, či abychom výrazu Štítnému obyčejného užili, *„dívání* takové“ má dobrou svou

stránku, má však i nedobrou či nebezpečnou. Dobrou chová v sobě stránku: proto že ovšem všudy přítomnost boha jím představovati lze jest, a to bez prostorných a smyslných poměrů. Avšak jako ve mnohém růžovém křoví skrytý líhává had, tak i v „tomto dívání“ skrytý leží had bludu. Bytství totiž není bytnost *vzdálená* a *odloučená* od věci, kteréžto bytstvím jest; bytství není bytí samostatné, nýbrž jenom *představa* všeho toho, co se skoumajícímu zdá býti neměnlivého, stálého a podstatného u věci. Bytství každé věci *rozum* teprva si tvoří odloučením *podstatného* od *nepodstatného*, a vždy se jevícího od toho, co jen jednou neb podruhé se ukazuje; bytství jest tedy jenom tvor myšlének, totiž myšlená jsoucnost všeobecná a u všeobecnosti své chudobná, ježto vyloučila jest ze sebe mnoho sice *skutečného*, avšak *rozumu* co nepodstatné se jevícího. Není ovšem tvor tento myšlének, t. bytství, pouze vymyšlen a smyšlen, spoléhaje na pozorování a vybírání si podstatnosti ve věcech *skutečných*, avšak přece *oddělenost* jeho od věcí skutečných jest jen vyobrazena mimo zkušenost.

S pojímáním poměru toho (*bytství* či všeobecné jsoucnosti ke *skutečnosti* a jednotlivosti) zápasil celý téměř střední věk, jehožto učenci jedni měli *všeobecnosti* za jsoucnosti i mimo jednotlivé věci (universalia *ante* rem), druzí pak za nicoty toliko mimo jednotlivé věci (universalia *post* rem, vel *in* re tantum). *První* vyobrazovali si všeobecnosti co zvláštní druh *věcí* (rerum) jmenujíce se později *Reales*, druzí měli všeobecnosti jen za slova (voces) a jmena (nomina) jednotlivých pravdivých věcí, pročež i *Nominales* sluli. *)

Má i náš *Štítný* co zápasiti s poměrem tímto, neb mu rozum podává boha pravdivého jen u všeobecnosti, víra pak podává téhož boha v konkretní jednotlivosti. Důkaz to nový a ještě důkladnější prvního, že víra vždy má jednotlivější představy; rozum však, když se chce spojiti s vírou, na skutečnou výšku víry jenom po řebřících všeobecných a ne-

*) Není zapotřebí zajisté šířiti tu slov, že středověcí Reales natoliko od Realistů pozdějších a našich věkův značně se lišili, taktéž jak Nominales od Idealistů, nýbrž že i na odpor jim stojí. Středověká filosofie stojí vůbec na půdě sensualistické, a jest-li se přibližuje idealismu, přibližuje se mu mysticismem toliko.

určitých představ dostati se může, což jsme bohdá již v rozbírání pojmů v první kapitole nazbyt dokázali.

Ostatně leží ten červ, kteréhožto rozum v pojmu všudypřítomnosti boží překonati nemůže, v pojmu *prostoru* samém. *Čas* a *prostor* jsou vůbec ony oči, kterýmižto rozum lidský tak rád nejenom na přírodu, nýbrž i na vesmír celý, ba i na boha samého hledívá. Do oka toho jednoho, t. do oka pojmu *času*, již nahoře jsme si pohledli (str. 42), pohledněmež nyní i pojmu *prostoru* do očí.

Prostor (prostora, prostranství) je dle etymologického smyslu slova to, co se rozprostírá, roztahuje, jest-li že nikoli na věc či látku rozprostřenou, nýbrž na rozprostírání samé *bez* určité *látky* zřetel náš obracujeme; prostorných věcí je *množství*, prostoru však není než *jednoho*. Není tedy prostor *věc jedna* skutečná snad mezi jinými věcmi skutečnými, není to (jako čas) věc vůbec, nýbrž *vlastnost* či *poměr* vedlejšnosti či vedlé sebejsoucnosti (Nebeneinandersein) věcí hmatných a (prostředně) viditelných. Co se hmatati a viděti nedá, není tedy ani v prostoru t. v délce, šířce a výšce; nikdo rozumný nebude ku př. zajisté mluviti v skutečné pravdě o délce citů, snah a p. *) Důsledně (takť se zdá) nemělo by se tedy dokonce mluviti o prostoru se strany boha, neb co duch neviditelný jsa a nedoteknutelný, není vůbec v prostoru jako není v času, a kdo tomu právě rozumí, mohl by i říci: bůh není *nikde* t. na *žádném jednotlivém* místě, proto že vůbec není prostorně vedlé druhého. Avšak nepřirozené a úsilné rozdvojení *smyslného* a toho, co leží *mimo smysl*, nikdy v skutečnosti tak nepanovalo, jakož udávala filosofie školní; taktéž i střední věk, ačkoliv dělil boha nadsmyslného od světa smyslného, přece nedozrál k tak vysokému stupni nadsmyslnosti důsledné, aby si mohl mysliti boha *úplně* mimo svět a mimo prostor. Z myšlénky: bůh není v prostoru vůbec t. bůh není nikde, na žádném totiž jednotlivém místě, utvořila

*) Vysokost a hlubokost tónů v hudbě tomuto představování si prostor nevadí; neb předmětový původ tónů, totiž pohybování vlnivé těla zvučného, jest ovšem prostorný (viditelný, ba i hmatní), ále nikoli zvuk co výtvor činnosti nervové: tenť se nerůzní již kolikostí prostornou či quantitou, nýbrž *jakostí* či qualitou.

se myšlénka sprostředkující nad smyslnost boha se smyslností světa, bůh je *všudy*.

Ale i opak všudypřítomnosti boha, t. myšlénka *„v bohu jest vše“*, pro nejasnost pojmu prostoru působila neznáze Štítnému, neboť to, co by v obsahu svém chovalo věc prostornou, muselo by nutně, zdá se, samo býti prostorné. Tomu aby se vyhnul Štítný, praví: „Ne tak jest v bohu vše, jako v místě — ale vše jest *v moci* jeho a v múdrosti a v milosti.“ — Patrně převrátil si Štítný tu představu prostoru ve smysl nepřímý a nevlastní, klada na místo představy *velikosti* boha *prostorné velikost dynamickou* či silojevnou, t. mocnost a *velikost morální*, moudrost totiž a dobrotu! —

Avšak tím vším na jednu toliko část otázky dětí byl jest odpověděl Štítný, totiž na otázku *„kde pak bůh jest;“* druhá část otázky, t. „kde-li jest byl, *donidž* jest nestvořil světa“ očekává ještě odpovědi. Takť ji dává Štítný: „A jakýms svým výborným činem, jakož jest vše v něm, tak on *ve všem:* a jakož jest byl dříve, než svět stvořil, sám v své velebnosti, tu jest i ještě; neb ne proto jest stvořil světa, aby měl kde býti, ani tak jest ve světě, žeby padl, kdyby svět zhynul.“ Již nahoře, rozbíravše pojem *času*, pochopili jsme bohdá, že věčnost boha je bezčasnost, a že tedy důsledně představy minulosti a budoucnosti ani klásti ani zapírati by se neměly, nýbrž dokonce od pojmu boha odvrátiti. Nevímeť i dále, zdali by pozornější čtenář i jiných protiv nenalezl v představování tomto. *Bytstvím* svým, pravil prvé Štítný, je prý bůh všudy ve světě, a nyní dokazuje, že bůh nestvořil světa, aby měl *kde* býti, a že není tak ve světě, žeby padl, kdyby svět zhynul. Avšak bytství či essentia beze věcí bytných či jsoucích co by bylo? Zahynuly-li by ku př. *všechny* růže, všecka tráva, vše křoví a vůbec všechny rostliny, vymřel-li by totiž svět rostlin skutečných úplně, kde a co by bylo asi bytství jich, bylinství? Filosofia *Platonova* (a k té se přitulovali Realisté středověcí) tvrdila jsoucnost nadsmyslnou takových všeobecností či ideí, filosofia však *Aristotelova* (oblíbená Nominalistům) nepodávala všeobecnostem jsoucnosti, leč v jednotlivých smyslných věcech.

Odpověděv takto na otázky dětí svých, ještě *troji* věci takořka mimochodem dotýká se Štítný v této kapitole, *první*

t. že vyměřuje pojem boha tím, jehož nic většího nemůže býti představeno: vše *určité* velké, větší ba i největší zdá se mu příliš malicherné býti se strany boha. Praví sám takto: „Toť jest bůh, jehož nic většího nemóž býti pomýšleno: v kteréžkoli velebnosti, móž-li co většího srdce pomysliti, neříkaj, byť bůh menší: protož, kdož co móž vymysliti největšího, ještě nerci, by *to* bůh byl, aneb by tak byl: ale rozuměj, že je ještě nad to, neb to by větší bylo, co by nemohlo býti, by tak bylo veliké pomýšleno.“ Poslední sadě, myšlénku na pohled trochu tvrdě vyslovující, snad takto se vyrozumí snadněji: „to, co by nemohlo býti pomýšleno, aby tak v skutečnosti bylo veliké, bylo by větší toho, co v skutečnosti se smysliti může největšího.“ I tento pokus vyměřování pojemu boha, tvrdí náhled náš nadřečený, že rozum Štítného představoval si boha, co *neurčitost* samu, a že tedy nutně všecko skutečné či určité veliké, i kdyby se mu zdálo poměrně největší, jižjiž co určité vylučuje z pojmu boha.

Důležitější však jest *druhá* věc, jíž se tu dotýká Štítný: rozbírátě on totiž sám v příkladu dobrého, mocného a moudrého, metafysický rozdíl *všeobecného* a *jednotlivého*. Jednotlivec *dobrý* a *dobrota* není totéž: dobrý jest jeden určitý, dobrota je neurčitá všeobecnost, ježto úplně v jednom toliko jednotlivci vyjeviti se nemůže, poněvadž více dobrých jest, z nichžto každý na svůj způsob v sobě jeví dobrotu. Pročež praví Štítný: „Díte-li, dobrý jest bůh, aneb mocný, neb múdrý, pravda jest, že je tak podlé *obyčeje* naší řeči, ale není tak *v sobě*, v *své plné pravdě*. Neb když řku: dobrý jest, neb mocný, neb múdrý, slovo vzní: *někdo* jest dobrý, neb mocný, neb múdrý *nějakú* dobrotú, neb mocí, neb múdrostí, a ten, (který) by neměl dobroty, neb moci neb múdrosti, nebyl by dobrý, neb mocný, neb múdrý. A tak řka: dobrý jest, dvé nějak ukazuje, *jedno* toho, ježto má dobrotu, *druhé* tu dobrotu, jíž jest ten dobrý. Ne tak jest bůh dobrý, *byť jiné byla dobrota, jiné on:* ale v něm to jest *jedno*, cožkoli jest; *jeho dobrota* on jest; a tak o jiném o všem.“ — Patrno jest, že jen tenkráte říci se může, jeho (boha) dobrota, mocnost a moudrost *„on jest,“* když bůh sám se béře v rozumu co neurčitá bytnost, proto že dobrota, mocnost, múdrost neurčitosti jsou a všeobecnosti. Neurčitostem těmto

a všeobecnostem dada jsoucnost a to jsoucnost největší a bohu rovnou, jeví se nám Štítný co *Realista* středního věku. Stáli jsou Realisté tito („Reales"), jak nahoře už o tom jsme se byli zmínili, na opak *Nominalistům* („Nominales") tvrdícím, že neurčitosti a všeobecnosti *nic* skutečného nejsou, nežli „flatus vocis," t. pouhá jmena. Realisté středního věku odvolávali se na autoritu *Platona*, Nominalisté na *Aristotela*, ač i jedni i druzí (zvláště však druzí) nerozuměli svým starým mistrům. Štítný co Realista přidružil se tedy též k Platonovi, ač ne vždy důsledně. Důsledně však kdyby rozjímal co Realista, musel by Štítný sadu si dáti líbiti: Dobrota, mocnost, múdrost — toť jest bůh! — když sám byl vyřknul: *jeho dobrota on jest*, „a tak o jiném, o *všem*."

Že v bohu „vše jest *jedno*, čožkoli jest", t. že bůh jednota jest pouhá a totožnost beze vší dvojistoti, zřejmě tvrdí Štítný, udávaje, „že v bohu není spojení toho, ježto slove *materia* a *forma*, jako *podstať*, z níž jest, a *postava* nebo tvárnost, jíž jest zšlechtěna a sličnost vzala ona podstať, ježto táž jsúc, by jinú postavu měla, jiné by byla." Slovem: *materia* nerozumí Štítný co Realista nikoli snad jen čeho smyslného, nýbrž slovo to zní u něho tolik, co realní obsah, co jsoucnost, co bytství; pročež vykládá i slovo materia česky *„podstať"*, t. po nynějšku: podstata, substantia, essentia. Podstata či bytství co sluje, toť nejenom vědecká logika, nýbrž bohdá i rozbírání nadřečené vynalezlo co *všeobecnost* a neurčitou stálost či totožnost věcí; forma tedy či postava a tvárnost jest Štítnému *jednotlivost*, a proto, že vše, co podíl béře v jednotlivosti, je jedno mezi druhým a je druhým obmezeno, nemohl Štítný říci: že bůh jest spojení či složenost jednotlivosti a všeobecnosti, formy a materie. Bůh jest mu „podstať, ježto táž jsúc" (jednota totožná jsouc), není tak rozdvojená, „by jinú postavu měla, (či) jiné by (formy, tvárnosti) byla." *) Dobrota ku př. jest podstata, a ten neb jiný dobrý, jsou formy (či tvárnosti, jednotlivosti) podstaty (či materie) té, t. dobroty.

*) V rukopise mylně stojí: „by jinú postavu vzala měla, jiné by byla"; buď slova „vzala" vynechati třeba, buď čísti: by jinú postavu vzala a měla a jiné (postavy) byla (nežli jest podstata sama).

Pozorování však hodno, že Štítný, ačkoliv zřejmě co Realista se jeví, přece formě či postavě důležitost velikou přisobuje. Podstata či materia jest mu ovšem jsoucnost či *realnost*, avšak realnost ještě bez *„sličnosti“*: formou teprva podstata stává se *„zšlechčena“* (veredelt, voller, reicher), a formou ona chudá, neuhlazená, nemotorná všeobecnost či podstata nabývá teprva své *„sličnosti“* (Wohlgestaltheit, Artigkeit, Art).

Jinak rozumuje ovšem nyní filosofie empirická *): jí jsou jednotlivosti pravdivé a jediné realnosti či skutečnosti, a všeobecnosti jich jsou, ačkoliv nutné a podstatné formy, přece jenom abstrahujícím rozumem odděleny od pravdivé skutečnosti jednotlivých věcí; ne jenom to, co Štítnému jest materia či podstať, má se nyní za formu *představování* si realnosti u všeobecnosti jich, nýbrž jest-li se jednotlivost postaví *naproti* všeobecnosti, jestiť i jednotlivost jen forma jiná představování si realnosti, t. u obzvláštnosti jich: filosofia nynější má za to, že *každá skutečnost rozumu* jeví se co všeobecnost (podstata, materia) jen poměrně, totiž jest-li rozum má zření na *ni* samu; jest-li však rozum porovnávající na ni ohled béře zvlášť v *poměru* jejím k *jiným* věcem, že se mu jeví tatáž skutečnost nutně v jednotlivosti, t. v postavě různé, v různosti, rozdílnosti. Realnost pravdivá či skutečnost každá jeví se tedy našemu rozumu ve *dvou* formách, v *jednotlivosti* a *všeobecnosti*, jichž tedy ani jedna ani druhá nejsou *věci* samostatné, nýbrž jenom *způsob* rozumového pozorování našeho.

Unaven téměř rozumováním tak subtilným nicméně jako nutým, vzdechne si Štítný ku konci kapitoly této: „že lidé více milují *tmu*, než světlo“, a pro rozličné nemravné příčiny nedbají, poznávati jej (t. světlo, boha) a milovati. V této více

*) Filosofie důmyslní či spekulativní znát ovšem jiné podstaty, než poměrní všeobecnosti, u Štítného nelze však pustiti se na stanoviště spekulativní v rozbírání myšlének jeho, proto že on sám, ač nevědomě, větším dílem stojí na stanovišti empirickém toliko. Jakého však stává rozdílu mezi filosofií empirickou a spekulativní, tohoť se čtenař zvědavý dočte v Nástinu logiky na základě metafysickém. V Praze 1850. str. 15—56.

k povzbuzení mysli, nežli k rozjímání psané části pozorujeme následující paměti hodné sady:

„Co je sám v sobě (bůh), to jedinému sobě znám *v plně.*“ —

„Bůh jest jakás přeupřímá upřimost, ježto všamo dosáhá, a nelze se jí i jednomu obinúti.“ —

„*Síla* pravdy jde na vše strany.“ —

„A toť jest súd spravedlivý, kdož chce tomu, ježto je neřádné a nepravé, aby pak víc nezbyl toho.“ —

„Nebudeť lze upřímě se pravdě vychýliti, aneb se jí obinúti, pokaliti ji, ani lze bude zasloniti se světlu tomu, ani se skrýti lze bude svědomí svého.“ —

Čtvrtá kapitola.

Po čtveré věci: t. po dlúhosti, širokosti, výsosti a hlubokosti bůh poznán býti může.

Jasné vědomí Štítného o *důslednosti* myšlének prosvítá v této překrátké kapitole čtvrté tím, že znamenav uchýlku svou od theoretického rozmlouvání o vlastnostech božích a přichýlení k rozjímání ethickému ve třetí kapitole, ihned na začátku této nové kapitoly takořka mírnou předhůzku od dětí přetrpěv, navracuje se k uskutečnění svého účelu, vyrozuměti „coj' bůh.“

„*Děti:* Chtěchom býti v kratochvíli, rozmlúvajíc, co by bůh byl, a ty pak dojdeš žalostných věcí!“ — (t. že lidé více tmu milují než světlo). *Štítný* přechází znovu do theorie tím, že udává poznání boha býti závislé na dobrotě srdce, řka: „Řekl jsem běch dříve, že dobrý jest bůh těm, kdožť pravého jsú srdce: protož, dítky! budtež pravi protiv bohu a upřími v spósobu jeho, dobrýť vám bude. Čistú (jistú?) bude chválu míti v světlu jeho ten čistý, ježtoj' se nikdy nezšeředil. — — Avšak abych v žalosti neskonal své odpovědi k vaší otázce, ježto tížete: co by bůh byl? řkuť: jest *dlúhost, širokost, výsost, hlubokost!*“ —

Dalo by se ovšem namítnouti ihned, jak tato „čtvernost“ udána v bohu souhlasí asi s představou božské trojice (— a skutečně rce Štítný: „ale snad díte: slychali sme, a tak *vě-*

říme, že jest *trojice* osob v jednotě božské jakž nám tuto *čtvernost* v bohu ukazuješ?“ —), nepouští se však Štítný na tom místě do rozjímání toho, nýbrž tvrdě v krátkosti, že „jest vždy *jeden* bůh ve své božské podstatě“, a připovídaje, „že o tom potom pilněji promluvíme,“ obrací se k vyjasnování této „čtvernosti“ slovy: „A nyníť to dořku, ježto jsem počal: ten bůh náš jeden podlé toho (čtverého), (abychom my mohli nějak, co jest, pochopiti, a ne podlé toho, jakož jest v sobě pětidcáť větším), aneb i stem móž nám nějak oznámen býti: protož na to jsem vzal tuto věc čtverú, abych jako ono jinú, a ono jinú stezkú, a vše v jedné cestě dovedl ku poznání boha, ale v té čtveré věci čtyr osob v Bohu neukazuji, ani rozdílu v božské jednotě; ani té dlúhosti, širokosti, vysosti neb hlubokosti, ježto nemóž bez *místa* býti, jakož vidíme v tělesných věcech“, t. není tato „čtvernost“ čtvernost prostorních jakostí.

Přece však se zdá Štítnému pokus ten, chtíti pochopiti, co je bůh, čtverností nadprostorních těchto jakostí, věcí předúmklivou, než aby se dlé způsobu středověkého bádání neodvolal na autoritu positivní. Jeť mu ta stanovní mocnost sv. *Pavel*, a zvlášť proto, že (v psaní k Efezským III. 18.*]) tvrdí, že by netoliko rád poznal, co je bůh, nýbrž i stihnul, t. důkladně pojmul: „Díť znamenitě (sv. Pavel), abychom *stihli* (boha), nejen poznali; toť tím míní, abychom ne na tom chtěli dosti jmíti, ač bychom poznali, co je to (čtvero), *stihnútiť* jest úžitek, nejen v *poznání!*“ Jeť to ve filosofo-

*) Citaty Štítného téměř nikdy nejsou doslovné; na důkaz toho klademe zde jednou na vždy nahoře naznačený verš sv. Pavla dle Kralické biblí: „Klekám na kolena svá před otcem pána našeho Jezu Krista — abyste, v lásce vkořeněni a založeni jsouce, mohli *stihnouti* se všemi svatými, kterak by byla širokost a dlouhost a hlubokost a vysokost.“ Štítný, aniž citoval list k Efezským, aniž kapitolu a verš, dí toliko: „A vzalť jsem čtvero z řeči pilné sv. Pavla, ježtoj se, až klaněje svá kolena, modlil za to: aby ti, ježtoj je miloval v boze, mohli se všemi svatými stihnúti, kterak dlúhost, širokost, výsost a hlubokost (by byla v bohu).“ Přečasto splývá citat tak jemně u Štítného s vlastními jeho slovy, že aniž lze mnohdy udati bezpečně, kde se končí citat, a kde počíná rozmlouvání vlastní Štítného.

vání předůležitý rozdíl, poznání pouhé vnější líšiti od seznání důkladného a pojemního: od „stihnutí“; a ačkoliv tu Štítnému více rozdíl mezi poznáním *vírou* a stihnutím *rozumem* na mysli tane, přece naznačen takořka již tu rozdíl později ve filosofii zobecnělých výrazů, poznání a *posteriori* a poznání a *priori*, a skutečně shledá snadně nepředpojatý, že poznání lidské vírou jeden toliko je druh seznání všeobecného a posteriori, t. počínajícího danými dobami, buďsi událostmi, buďsi výroky.

Pátá kapitola.

Dlúhostí boha vyrozumí se jeho věčnosti, širokostí milosti, výsostí moci, a hlubokostí posléze důkladnosti súdov jeho.

Pátá kapitola teprva rozjímá takořka to, co byla čtvrtá jen naznačila o té čtvernosti v bohu, neměvši v sobě žádného zevrubného a důkazy opatřeného obsahu. Po otázce dětí: „Milý tatíku! jak jest to čtvero stihnúti?“ vypisuje již Štítný „tu čteru věc, skrze niž boha móžem poznati a jej oblíbiti.“ Věren jsa svému rozdílu mezi *poznáním* pouhým a mezi *stihnutím* hlubším, vypisuje na začátku, čemu vůbec má vyrozumíno býti slovy: dlúhostí, širokostí atd.

„Bůh jest *dlúhost;* tú dlúhostí mínímť *věčnost*, a ta je tak dlúhá, že skonání nemá ani počátka — ani počtu ani času, a ta věčnost — bůh jest.“ —

„Jest také bůh *širokost* neúměrná, a ta širokost není, by ji držalo místo, ani je súžena kterým krajem, by kde jí kraj byl; ta širokost je *milost* boží, a ta milost bůh jest, ježto ničehož, co je on učinil, nenávidí — a tak i nepřátely (boží) ta širokost jest obklíčila, a vyběhla jest i nad to dále, nad každý smysl, nad každý rozum, lidskýť míním neb anjelský, ale však nad svú spravedlnost nevychodí. — Co bych řekl o ní ještě, o ní více, (že) věčná jest — netoliko jest věčná, ale jest *věčnost*. — Vidíte-liž, že je tolikáž šíř jako dlúhost? — a k této jest jedno, bůh je ta věčnost, bůh ta milost, *to vše spolu* a jeden bůh; jako je každé *to o sobě samo*, bůh jest dlúhost neztažená a širokost neroztažená, v tom každém vyšel jest z těsnosti *místa* (prostoru) i také času, ale

svobodstvem svého přirození, ne tělesnú velikostí, neb neúměrný jest, ježto je vše učinil u míru.“

„Běch řekl také, bůh jest *výsost*, bůh jest *hlubokost*, v jednom, nade vším v druhém prošel jest, ač i skrytú, všeho tajnost. Toť vždy pravím, není v bohu nerovnosti, vším, což v něm jest, ježto on jest, jest rovně nade vše. (Viz rozbor třetí kapitoly.) A tak skrze výsost *moc* jeho nestihnutú věčnú také rozumějte, jíž smyslu nelze stihnúti i jednomu stvořenému, a taká hlubokost *súdov* jeho, že i také jich projíti nelze.“

„Každý, kdož srdcem zazří těchto všech věcí v bohu tak prostú a rovnú jednotu, musí řéci v tom *dívání o múdrosti:* Moc, všamo zřéc, vše pořídíc v spravedlnosti, o! jak vše řídíť přepochotně.“

„Jedna je bůh věc, z níž mnohé věci a činové rozličnì, a ta věc jedna jest dlúhost pro *věčnost*, širokost pro *milost*, výsost pro *velebnost*, také moci hlubokost pro *múdrost*.“ —

Teprva teď po „poznání“ obracuje se k „stihnutí“ těch věcí, „neboť uměti tomu (těm slovům) rozuměti, anebo mluviti o tom, není to stihnutí ještě.“ Způsob „stihnutí“ tohoto t. hlubšího tomu vyrozumění, má však na tom místě u Štítného ráz *mystický* do sebe, neb aprioristické to seznání nepřipisuje většímu a bystřejšímu namáhání rozumu, nýbrž daru božímu. „Stihneť to člověčí svatost s pomocí daru božího.“

„Ale chtěl-li by snad někdo rád věděti, jak stihuji? — Jsi-li svat, stihl jsi a víš, nejsi-li, buď (svat) a zvíš sám, zkus sě.“ —

„Ale snad by chtěli vzvěděti, co činí člověka svata? — Svatať činí člověka žádost svatá, ježto trží mysl v svaté bázni boží a v svaté milosti jeho.“

Toť jest hlavní rozdíl mezi mystickým a mezi spekulativním badáním, že se strany *formy* mystik obsah hlubší skrývá v obrazích a symbolích, důmyslný však badatel střízlivých užívá pojmů; se strany *původu seznání* však klade mystik důraz větší na (vyšším vplyvem) dosažený a (vlastním mravním přičiněním) zasloužený vyšší obyčejného stavu stupeň napnutí mysli, kdež badatel naopak štítí se vášně při seznávání, obávaje se, že by jí odejmuta byla chladná důsled-

nost rozjímání jeho, a klada důkladnost výsledků zvláště v přípravy theorické.

„Kdož ústavně miluje bez rozpačí s dobrú myslí boha svého (jenž jest prvé ukázal milost, a proň vše, což on miluje), v té nerozpačí stihl jest *dlúhost;* rozšiř ke všem, i k svým nepřátelóm milost pro bůh, i zstihl jsi *širokost;* boj se boha rozhněvati, ztratiti neb neuctiti ve všech svých činech i ve všech věcech, a stihl jsi *výsost* a *hlubokost.*“ — „Ale taká *dívání* (visiones, intuitiones, speculationes?) potřebují čistého srdce a svobodného od všeliké milosti věcí světských a tělesných, aby ani také hrubostí bylo obtíženo; a tak dívání taká pohnú myslí, odhoní hříchy, založí šlechetnosti, uvedú počátek múdrosti a pokoru zachovají; neb jakž by se *pokora* hnula, tak všecko šlechetností jiných shromáždění jiného není, jen pád a ruška (ruch, rušení); jako když se pohne základ veliké zdi, všecka zeď padne a ruší se; neb pokora jest pevný základ úlohu všech šlechtností, a pokora všech ostříhá šlechetností, aby jich nadutá hrdost jako prachu nerozdula.“

Toto rozjímání na jevo nám dalo jednu ještě vlastnost bádání mystického, tu totiž, že mystik obyčejně jen naznačiti může, co stihnouti hodlá, než aby to v jasné úplnosti mysli druhých podati mohl; cítě nepřiměřenost slov k vroucnosti srdce svého, béře nedostatek ten za nutnou pokoru, kdežto badatel, stoje mimo stanoviště mysticismu, nepřiměřenost tu hledá v nedostatečnosti jedné každé osobnosti při pojímání svrchovaného či neobmezeného boha.

Šestá kapitola.

I rozum pozná, co je bůh, jest-li neohlechl hlukem světské marnosti. Jen sprostému a nerozumnému dosti je k spasení, sprostně věřiti. Pohanští filosofové nebyli poznali v plné pravdě, co je bůh.

V *šesté* kapitole důležitou otázku k rozhodnutí si předpokládá Štítný, dada děti tázati se: „kdyby kdo neslýchal o bohu, mohl-li by *rozumem svým* poznati boha?“ Totě otázka, ku kteréžto odpověd rozhoduje bytí či nebytí, možnost či nemožnost *bohovědy filosofické*; a zajisté kdyby to

býval účel Štítného, aby podával čtenářům svým vědu přísně *soustavní*, nutně by byl hned na začátku rozjímání svého rozřešil otázku tuto. Odpověď zní rozumně dle náhledů oněch časů. Ujišťuje t. náš Štítný hned na začátku kapitoly, že ovšem rozum poznati *může* boha, neb „všecko stvoření volá, že bůh jest," a jest i „hlas všeho stvoření, ježto boha ukazuje."

Dvojí však udává příčinu, proč mnozí rozumem nevyrozumějí dobře boha: *první* jest, že mnozí ohlechli hlukem *světské marnosti*, a ježto by také, *jak* jest, stvoření vidúc, porozoměli, to nedbají." *Druhá* příčina podporující první jest vzata z oboru víry, udává totiž, proč „ohlechli hlukem světské marnosti", a zní takto: „když padl v hřích člověk, oslepen v rozumu, *ob velikú* stranu *) žádost trží (táhne, trhá) k nestatečnému, a v paměti jiného rozbroje plno, tak že neprojde ižádný rozbroje tohoto světa, aby milostí (láskou) nevelnul (nepřichýlil se) k něčemu, pro něž dbav nebude, boha hledati, po něm se ptáti, a tak hlas všeho stvoření, ježto boha ukazuje, něm bude; neb jen *tomu* volá (hlas ten), kdož umí jej rozsúditi: a kdož se jest milostí stvoření poddal, ten nemóž jeho rozsúditi, ani se ptá po bohu dále, k stvoření milostí ulnuv." Patrno, že i těmito slovy vždy ještě možné to býti soudí Štítný, aby rozumem vynalezl člověk, co je bůh, řka, že *tomu* volá stvoření, kdo *umí* rozsúditi je." Znak božství v stvoření nezdá se tedy býti Štítnému v samé míře *objektivní* či předmětní, jak mu jest *subjektivní* či úsobní (podmětní), zakládaje je v posuzování jednotlivce, jehožto rozum hříchem nikoliv úplně, nýbrž jenom „ob velikou stranu (z veliké části) byl jest oslepen." I v první kapitole dí již Štítný: „ač však hřích nás *dokonce* neoslepí."

První příčina, kterouž udává, že tací, totiž kdož ohluchli hlukem světské marnosti a ulnuli jsou milostí k stvoření, rozumem boha poznati nemohou, má hluboký smysl filosofický, a to ten, že kdo uváznul v *jednotlivostech* skutečného světa, nepoznav *jednoty* jich, nesezná ani boha, neboť ta-

*) Čísti se může buď: „o b velikú stranu", t. z veliké části, buď: „o b v e l i k ú stranú", t. dosti velikou částí. Jungmann zná přídavné jmeno „obveliký" z obecného toliko užívání.

kovému jest ovšem svět pouhá hromada věcí, nikoliv však vesmír.

I výslovně tvrdí Štítný možnost bohovědy filosofické, řka: „že mohl by člověk *rozomem* poznati, že bůh jest, a že jest (poznání to) výbornějším činem, než co jiného," jen že přednost při poznání boha podává *víře*, „zjevením milosti jeho", ne snad, žeby rozum lidský sám v sobě byl úplně slabý a nedostatečný ku poznání boha, nýbrž že „při přirození našem porušeném tak *zemdlel* jest našeho rozumu zrak, že snáze by *sova* (!) svým mdlým okem spatřila a sežrela kruh sluneční v blesku jeho, než my rozumem svým blesk božské jasnosti." Měla-li by se slova tato Štítného přísně vykládati, následovalo by, žeby člověk vše badání o bohu, co úplně marné zavrhnouti musel, nechtěl-li by se vůbec nedůsledným státi a rozumem svým takořka po dobrodružství toliko bohosloveckém shánětí se. A zrovna rozum středověký to byl, nad míru s bohem se obíraje, jenžto vyřknuv, že není spůsoben k badání, toť sobě samému nevěřiv, v badání se pustil, čímž nepřemoženou životní svou vlohu a snahu k badání na bíledni vystavil. Ostatně již nahoře jsme tomu byli vyrozuměli, proč seznání *víry* vždy jasnější a zřetelnější se býti *zdá* nad poznání filosofické, neb filosofie jenom u všeobecnosti (pojmy), víra však u jednotlivosti (obrazy) seznává předměty své. I Štítnému nemuselo se toto srovnání rozumu lidského se „*sovy*" mdlým okem úplně pravdivé zdáti, neb jak by byl mohl o sobě vyříci, „že ještě mi milo jest, *mysliti o tom*, a i *jiným* po sobě k tomu, ježto je mně milo, *příčinu* dáti" — a jak by byl sepsal tolik knih rozumných o bohu, a to obsahu takového, jenž leží mimo okres pouhé víry. Tato nedůslednost více *pokoře* nežli *rozumu* Štítného přičítati se musí.

Jasný a nikoli mdlý rozum svůj dává Štítný i v této kapitole ještě patrně na jevo, řka: „že jen *sprostému* a *nerozumnému* dosti jest k spasení, *sprostně* věřiti", a že ti, „kdož co *miluji*, a najvíce, jsou-li *rozomni*, myslé a mluví sic i onak rádi o tom" (o bohu) — „a také dotud slyší někdo chválu něčí, dotud o něm přemlúvá s jinými, dotud v mysli přemítá o něm, až jej i oblíbí, zamiluje, a utvrdí se v milosti jeho." Rozumné badání o bohu tak nutné se zdá býti Štítnému, že

praví, že bez něho „*zplanívají* (planými či špatnými se stávají) *i křesťané*, že ač slyší, aneb jako ze sna ač rozomějí, že bůh jest, ale *dále* o něm nechtí věděti a nedbají, ježto by o něm *vzvěděti* mohli; i budú někteří pravíce, hledajíc *omluv*, aby se právi ukázali, *pravdy* o bohu nechtíc vzvěděti: *netřeba je více*, dosti jest *věřiti* sprostně!“ Na to odpovídá Štítný: „Neodmlúvám, by *sprostnému* a *nerozumnému* k spasení nebylo dosti, *sprostně* věřiti, jakož věří církev svatá, ale“ atd.

Ku konci kapitoly udává nám ještě Štítný, co skutečně byli bez osvětlení víry poznali „pohanští mudrci, na to se davše, aby poznali skryté a vysoké věci.“ Naivně ovšem či prostosrdečně přivěšuje Štítný k tomuto slova: „jimž (t. pohanským mudrcům) v tom (v zpytování skrytých věcí) byla *práce* dána, ale nám jest toho *úžitek* schován,“ neb jinak soudí dějinstvo o práci této a o úžitku. Scholastikové totiž středověcí velmi valně pohanských a muhamedanských mudrců spisů byli užívali, a náramnou „práci“ si dávali, aby vyrozuměli jim, z čehož mnozí jen ten smutný „úžitek“ byli vzali, že byli vyloučeni z lůna církve. Ostatně žádná doba dějin filosofických tolik „práce“ na zpytování skrytých věcí nevynaložila, jako doba filosofie scholastické, ačkoliv na konci svém konečně jenom ten „úžitek“ z toho si byla vyčerpala, že shledala, kterak pravda *theologická* jest jiná, než pravda *filosofická*, neboť vyřkli jsou výslovně Scholastikové pozdější sadu: „Theologice valet, filosofice non valet.“

Medle, což pak poznali pohanští mudrci? „Počeli poznávati (dí Štítný) že je něco, od něhož jest vše, a to, od něhož jest vše, jest nade vše; — srozoměli, že bůh není tělo, protož minuli všeliká těla hrubá i ona světla, jakož jsú slunce a hvězdy, a hledali nad to výše, co by bůh byl: i poznali také, že to, co je pod proměnú, že není vždy jednostajné, nemóž býti počátek všeho, ale jest od toho, ježto jest v sobě beze vší proměny, tak jak jest najlép býti; — srozuměli také, že duchovní přirození důstojnější jest, nežli tělesné, a co pak přirození, že je ovšem nad to, ježto je obé to od něho učiněno; — a také tomu srozoměli, že jiná jest ozdoba těl a jiná duchóv, a že jedna těla více mají krásy své a ozdoby, a dru-

há méně. A tak jsú srozoměli, že to bůh jest, od něhož a skrzeň vše to jest, v němž jest první a neproměnná krása. Toť jsú poznali filosofi — poznavše však boha, nectili jako boha, zhynuli božím přepuštěním ve svých *výmyslech* — že tu pak čest, ježto na samého sluší boha, stvoření činili, stvoření se modlíc — a tak oni filosofi zahynuli, nepřijdúc věky věkóm ku poznání plné pravdy.“

Tuť máme krátkou ovšem historii dějinstva filosofie dávnověké, avšak jakou? — Celá dávnověkosti doba nezná rozdílu věcného a *podstatného* mezi *tělem* a *duchem*, jak jej tu udává Štítný, jenž jenom skly svého věku na mudrce dávných věků hleděl. Řecký mudrc *Anaximander* vyslovil ovšem, že podstata a počátek světa cosi smyslného (jakýsi prvek smyslný) býti nemůže, proto že všech určitých věcí původ býti musí takový, jenž není sám v sobě již určitý či obmezený, avšak neurčitý Anaximandrův počátek světa nestojí nikoli co duch naproti smyslným věcem. *Anaxagoras* boha arci jmenuje „*um*“ či „*νοῦς*“, avšak ne ducha v smyslu středního věku, proto že Anaxagorův „*bůh-um*“ byl přivedl smyslné prvky věcí v pohybování, by je tímto spořádal v krásný svět. Překroucené jest i to udání Štítného, „že to, co je pod proměnú, že není vždy jednostajné, nemóž býti počátek všeho,“ neboť jediní *Eleatové* to byli, kteří *pouhé bytí* měli za původ světa; přemnohým jiným mudrcům zdálo se to býti vadou a nedostatkem, počátek světa míti vždy jenom „jednostajný“ bez ruchu a života.

Nemá však Štítný sám učenost svou s strany dějin filosofických za převelkou, skončiv kapitolu těmito slovy: „Protož nebývajme ve svých srdcích hrdi, buďme mali sobě v svú oči, múdrosti světské neufajme, abychom také nepřišli v nějaké svých výmyslóv zatočení a nezhynuli.“

Důkaz nový, že rozum Štítnému vždy jenom *neurčitý* podával pojem boha, jest i to, že on „*přirození*“ boží ani za „*tělesné*“ nemá, ani za „*duchovní* přirození“, nýbrž je klade „nad tě (ta obě) ježto je obé to od něho učiněno.“ Pozorovati též sluší, že na tomto místě Štítný *podstatného* rozdílu nečiní mezi přirozením tělesným, duchovním a božím, nýbrž jenom *stupňový*, klada duchovní přirození za „*důstojnějšé* toliko nežli tělesné“ a boha jenom za *ještě důstoj-*

nějšího „nad tě, ježto jest obé od něho učiněno.“ Avšak nemáme za to, že by se měla zvláštní vážnost klásti na tento výrok, jak tušíme, mimochodem toliko nám podaný.

Sedmá kapitola.

Nezřejmá v bohu moc, múdrost a dobrota mohou sezříny býti v stvoření, jako v zrcadle.

Sedmá kapitola co úvod toliko se má k následujícím, udávajíc, že „*nezřejmé* věci boží mohú býti sezříny od člověka, ježto je *svět menší*, když ty věci, ježto jsú učiněny, budú srozuměny.“ Zároveň je kapitola ta přechod předešlých kapitol v budoucí, jakť z tázání dětí vysvítá, řkoucích: „Utěšeno i úžitečno cos bude takého o pánu bohu u mysli míti; ale když blesk veliký jasnosti jeho velebnosti porazí zrak našeho ještě rozumu mdlého, že nelze veň upříti mysli, jak bychom mohli najsnáze viděti velebnost jeho?“ — Přechod ten činí Štítný slovy: „Otci světí ve svém utěšeném náboženství v pokoji mysli a v uklidnosti zřeli k boží velebnosti, jakž který moha, a patřili naň *skrze* to, ježto stvořeno mocí jeho.“ „Troje věc nezřejmá jest v boze, a od toho trého pochází vše. Jest *moc* v bohu, jest *múdrost*, jest *dobrota:* a to vše jest nezřejmé v sobě, a to vše spolu i každé zvláště *jest bůh* nezřejmý, ale *skrze* jeho stvoření jako skrze *zrcadlo* mózem naň zříti a ty tři nezřejmé věci v něm upatřiti darem jeho.“

Pozorna tu činíme čtenáře na porovnání člověka s „*menším* světem,“ i na to, že tvrdí Štítný, že ve světě větším t. v stvoření vůbec, sezříti můžeme jako v *zrcadle* to, co jest neviditelné v bohu a i boha samého, když ty věci, ježto jsú učiněny, budú srozuměny.“ A k srozumění takovémuto přistupuje Štítný v následujících kapitolách, v kterýchžto děti takto k otci mluví: „pověz nám o každém, o tom“, t. o těch všech třech věcech.

Osmá kapitola.

Moc boží vysvítá ze stvoření nesčíslného z ničehož.

V *osmé* kapitole dokazuje Štítný „najprvé, v čem se dívati boží *moci*“ je možné. Upozorňuje, že třeba pomysliti si, „co je *nic* a co je *něco*, jakť jest to od sebe předaleko“ — „a když by to byla veliká moc, ježto by i jedinú věc a najmenší mohla z ničehož učiniti, jak jest velice tu moc vážiti, ježto je tak velikú věc a tak mnoho věcí a z ničehož učinila!“ Důsledně jmenuje tu Štítný svět jenom „*velikú* věc a tak mnoho věcí“, nikoliv všebytí, proto že mu bůh již dříve slul „bytství“ pravé, a důsledně mluví o moci boží, nikoliv však o „všemohúcí moci“ boží, neboť z veliké věci a z mnoho věcí jde důsledně jenom mnohomohoucí takořka moc. Aby tedy konečně i všemohoucí boží moc dokázal, používá Štítný *subjektivní* (úsobní) nemožnosti lidské, počítání těch „mnoho věcí“ dokončiti. „Kdož zná všecko neb slýchal, co je ono jiného, a ono jiného pokolení? a co je všech lidí počet a jich vlasóv? co je píska? a tak o všem jiném bezčíslných věcí, ježto je v nich bezčíslný počet: v počtu, v míře i u váze, v šíři i u výši, v dlúhosti i v hlubokosti. Diviš se, že nemóžeš těch věcí stvořených stihnúti? div se více té velebné moci, ježto je mohla to vše a z ničehož učiniti. *Tak s rozumem mysliti* o stvoření, pochop (počátek) jest a přístupek, boži velebnost poznávati, a divic se jí, chválu jí vzdáti a v pokoře a v bázni býti pod mocí tak všemohúcí.“

Poznamenati hodno, že mezi „rozličná zvířat pokolení, ježto mají *živú duši*, každé podlé rodu svého“ Štítný i „*lidi*“ uvádí, načež následují: lvové, koně, skot, zvěř polská (polní), myši, ptáci, ryby, chrústy, múchy, žížely, t. jak patrné dosti přírodopisním pořádkem *).

*) V bibli udává se posloupnost následující: „Vydejte *vody* hmyz duše živé v hojnosti a ptactvo, kteréž by létalo nad zemí: i stvořil bůh velryby veliké a všelijakou duši živou, plazící se a všeliké ptactvo. Vydej *země* duši živou, hovada a zeměplazy i zvěř zemskou.“

Devátá kapitola.

Múdrost boží vysvítá z krásy stvořeného světa, krása je ve světě jako písmeno, a múdrost boží smysl jeho.

V *deváté* kapitole druhá z těch nezřejmých božských věcí, t. *moudrost*, od Štítného dokázaná jeví se nám a to důkazem *krásy* světa. Rozumí „v kráse a v ozdobě stvoření“ souměrnost světa vůbec „slušnost a pořad“ věcí. V deváté však kapitole Štítný jenom všeobecně tímto rozjímáním a dokazováním se zabývá, ponechávaje si obzvláštního rozboru a důkazu na následující kapitoly. Zdravá a rázná mysl míle vysvítá z té kapitoly, a výslovně s jasným uvědoměním ubezpečuje nás i Štítný sám, „že je chutno o tom přemítati a kratochvilno.“ Již v sobě krásné porovnání nám také podává Štítný, totiž porovnání světa s *knihou*, rukou boží psanou, v které každé stvoření jako *slovo* jest: co při slovu smysl, toť při stvoření souměrnost jest a krása.

Avšak slyšmež Štítného samého: „Svět tento jest jako obecné všem knihy jakés, ježto jsú psány boží rukú, t. mocí boží a múdrostí, a každé stvoření obzvlášť jest jako slovce těch kněh, ježto jsú k ukázání moci jeho a múdrosti.“ Vícekráte již se nám byla poskytla příležitost, poukázati, že Štítný více čerpá a dokazuje z rozumu, nežli se mu samému zdá, tuť máme nový toho důkaz: „A jakož bývá, že neučený, uzře knihy, vidí slovce psaná, ale *nerozumí*, co které míní: takéž člověk nemúdrý, ježto jen jde podlé obyčeje hlúpé zvěři a *mysli k bohu nepřiloží*, vidí vnější postavu *) v zřejmém stvoření, ale co je *proč*, tomu nerozumí: ale duchovní člověk, ježto vše móž rozsúditi v té sličnosti, ježto je v stvoření zřejmá, *vnitř* sezří, jak jest divná a veliká múdrost boží, ježto je vše to tak ozdobně zpořídila.“ Slovce psaná (písmena, litery), jsouce pouhá *znamení* slov a myšlén-

*) Mylně stojí v přepise Musejním rukopisu Budišínského: „v *n*-*nější* postavu“ na místě: „*vnější* postavu“, neboť několik jen řádků doleji stojí: „nemúdří diví se jen *vnější* kráse.“

jsouce, nikdy v sobě nezavírají již *smyslu* slova, t. myšlénky samé, jenžto v mysli, v rozumu čtoucího leží: smysl co myšlénka vždy jest cosi více úsobního (či subjektivního), nežli předmětního: pročež by byla i krása světa, chtěli-li bychom porovnání toto Štítného důsledně rozebírati, více úsobní, nežli předmětní: a v skutku mnoho bylo filosofů tvrdících, že mysl lidská z vnitřnosti své krásu a p. na svět ven přenáší, vidouc předmětné jenom v rouchu *svém* vnitřním.

Slyšmež dále Štítného, jak i on z daleka ovšem k náhledům těmto přistupuje, řka: „Protož *všemť* jsú divni skutci boží: *nemúdří* diví se jen vnější kráse a sličnosti stvoření krásného, a tu k tomu milostí velnú: a kdo je *múdrý, skrze to*, ježto vně vidí, hluboce obmyslí božskú múdrost, jakož *v jedněch týchž* knihách jeden chválí, že jsú pěkné, dobře připravené, druhý, že jest v nich dobré písmo, třetí chválí *vnitřní rozum*, ježto je v tom písmu.“

Takořka obávaje se, že příliš byl již chválil krásné stvoření, vede k tomu Štítný, aby žádný nad světem stvořeným nezapomenul boha stvořitele. „Ale tomu i dobré jest, ježto umí *vnější krásu božskú* obrátiti k úžitku duchovnímu: že nevelne milostí k stvoření krásně a slušně zpořízenému, ale od stvoření k stvořiteli, ježto je to tak řádně vyvedl, obrátí milosti.“ Upozorňujeme tu na výraz, dle náhledů středověkých zajisté neobyčejný: „vnější krása *božská*“, na místě „krása *světa*“, abychom zároveň ukázali, že i Štítnému mimovolně pojem boha někdy splývá s pojmem světa, ačkoli výslovně dí: „člověk, vida a opatře a pilně znamenaje všeliké stvoření a všeliký pořád v něm, má mysl *obrátiti* k boží chvále, ježto je *všeho krásného najkrasší krása* a tak divná, že k ní porovnávajíc všelikú krásu, i krása by se nezdála: neb nade vše je krásy múdrost jeho.“

Takto určiv a ohradiv si světské krásy pojem, přikračuje Štítný k jednotlivějším důkazům krásy, jsa toho totiž přesvědčení: „jakž koli mnohými a rozličnými činy jest krása a sličnost v stvoření dokonána: však zvláště záleží ve *čtveře* věci: *jedno* jest, když slušně bude na svém místě; *druhé*, když slušné má své pohnutí; *třetí*, když má sobě slušnú formu neb tvárnost; *čtvrté*, když má slušnú barvu

aneb což buď *) takového, ježto v tom bývá libost čichóm, neb ježto bude tím dobré něco: toť míním, ježto latině *qualitas* slove, i *neumímť* český vyříci toho.“

Desátá kapitola.

Přední příčina krásy je slušnost krásného na svém místě. Místní tato slušnost jeví se se strany látky ve spojení rozličných dob věcních, zvláště však ve spořádanosti hvězd, času proměn a v hodné složenosti těla lidského; se strany formy ukazuje přístupnost všech stran a přiměřenost jich i krásu, i touto múdrost boží, zvláště však smíření protiv či sjednání jich v jednom světě.

V *desáté* kapitole jižjiž Štítný první ze čtyr těch věcí, kterými krása a sličnost v stvoření jest dokonána, rozebírá, totiž: „když slušně jest a hodně na svém *místě*.“

Podáváť nám i hned, co sám rozumí v tom slovu slušnosti a hodnosti na místě: „Aby co mohlo býti slušně a hodně na svém místě, musí *všech svých stran složení* hodné míti a pevné, a aby *přístupně* ty strany složeny byly.“ Ve dvojím tedy pokládá pojem místní krásy: 1. v složení hodném a pevném, což vysvítati bude z udání *částí* a 2. v *přiměřenosti* či přístupnosti složení, tedy, abychom to tak říkajíc po vědecku trochu určili, v *látce* složené a ve *formě* složenosti.

A. Čím více dob a různých látek a čím pevněji jsou složeny, tím více obdivuje Štítný slušnost jich a hodnost. „Viztež, jak dalekým úmyslem, jak divnú múdrostí vešken kruh *všeho* stvoru spojen spolu, a tak slušně, tak přístupně a tak trpně, že i velmě *nepodobné* strany k sobě jsú v *jedné* oboře stvoru všeho, a netolik nepodobné k sobě, ale také i *protivné*. Podobna-li věc k sobě *tělesné* přirození a *duchovné*? těla nebeská a ta nebesa, v nichž jsú hvězdy, podobna-li jsú k tělóm zdejšího přirození, ježto slovú čtyři elementi? onať jsú těla ovšem jiného, než tato těla přirození: avšak jsú těla, nejsú duchové, a mezi filosofy slovú pátý *byt*, essentia. Avšak múdrost boží všecko to spojila v svět *jeden*

*) I v rukopisu i ve „Výboru staročeské literatury“ čteme: „buď“, dlé smyslu zdá se však „bude“ správnější býti. Neb i hned následuje: „neb ježto bude tím dobré něco“.

a do vůle jeho nezboří jedno druhého, a vše jsa tak v tom pořadu, jakož vše uložil ten řemeslník (umělec) múdrý, potřebu činí všemu, což se urodí na tomto světě a dává život.“

Nyní již přistupuje Štítný k *jednotlivým* věcem světa, totiž:

I. k částem *prostorným* tohoto pátého bytu, a kreslí nám velmi zajímavě náhled středověký o *složenosti všehomíra*. Známoť, že i nynější filosofia přírody a hvězdověda zkušební nevývratně byly dokázaly, že prostor světa je *bezkonečný*, ačkoliv proti tomu sprostý náhled dosti se zpírá, nemoha toho pochopiti, co je bezkonečnost všehomíra. A přece kdo i ze sprostých a neučených mysliti by si mohl poslední snad hvězdu nad zemí naší a pod ní? a kdyby i myslil, mysliti by si musel vždy prostor, v kterém by byla, tedy i něco, co by bylo *za ní*, čím by nikdy ku konci pravdivému nedospěl. Známoť i dále, že i filosofia přírody i přírodověda zkušební vesmír znají u věčném se vyvinování, a to tím způsobem, že nejenom vždy totéž znovu se opakuje, ku př. proměny dob ročních, nýbrž že i nové vždy se přirodivá v přírodě, rovněž jako i v dějinstvu, že totiž svět či vesmír není a nebyl nikdy hotový a celý, nýbrž vždy jen vznikající. Náhledů takových vědeckých časů nynějších staří neznali a i Štítný si vyobrazuje svět v podobě vejce skořepinou nebeskou jakořka obklíčeného, řka: „Aj, jakť jsú trpna nebesa najvyšší (ježto dlé náhledu starých slula a byla „křišťalová“), ona, ježto stojí, nehnú se, neběží a *vše tělesné jsú obklíčila*, jako vajce skořepina, *všudy vůkol*, svrchu i vezpod.“ Zjevné jest, že staří jen dlé pohledu *smyslného*, jenžto jím modré klenutí vzduchu co konec světa viditelného ukazoval, skutečně i toto zdánlivé klenutí za stálého cosi, co se „nehne a neběží,“ mívali a je pevné a průhledné či „křišťalové“ býti soudili. „Pak, kdež jest najdál ode všech stran toho nebe, v pravém prostředku, tu jest hrubá *země*, na nížto my jsme, a ta je také múdrostí boží tak utvrzena, že se *nehne*, vždy stojí, tvrdí, netočí se. A okolo země vody běží, povětří nad tím také běží, vet čas *) dma (vanouc) odtadto, jakož jest to nedarmo zjednala božská múdrost: ohnivý kruh jest nad povětřím všudy vůkol, a ten také běží a točí se: pak

*) Výbor staročeské literatury má „ve čas“.

nad tím nebe *jedno*, v němž měsíc jest; pak *druhé* nad tím, v němž jest Merkurius; *třetí* opět nad tím, v tom jest Venus, ten planeta, ježto má moc vzbúzeti smilné milosti, jakž hvězdáři pokládají; v *čtvrtém* nahoru nebi, tu jest slunce vloženo; v *pátém* Mars, ten sváry vzbúzí, války a boje; v *šestém* jest ten planeta, ježto dobrotu vlévá v srdce a k smlúvám a ku příznivé milosti táhne a dobrá činí léta, obměkčije tvrdost Saturnovu a studenost, a Marsovo horké a suché zapálení obvlažuje; v *sedmém* nebi jest pak ten Saturnus, a v *osmém* nebi jsú obecné všecky jiné hvězdy, ježto s nimi vůkol vždy běží — nad tím osmým hvězdovým nebem jest *deváté*, ježto tak běží najprúze, a nad tím teprv to nebe *křišťalové*, ježto stojí bez pohnutí, mezi nímž a mezi zemí svój běh mají jiné věci.“

Zem co střed, a *nebe* křišťalové co okres jsou Štítnému *pevná* tělesa, mezi kterými vše jiné se točí a mění. Jak by byl asi Štítný a střední věk s ním odpověděl, kdyby se kdo tázal: na čem či v čem spoléhají tak pevně tělesa tato dvě hrubá a těžká? neb to, co vedlé kterého tělesa jest, nutně samo prostorné býti musí. A v skutku znátě Štítný i prostory jiné mimo svět. Slyšmež ho! „*Nad* křišťalovým nebem jest ono duchovné, slavné nebe, ježto *plamenné* sluje a po řecku empyreum.“ Takť na jednom místě této kapitoly, na jiném však takto: „Nad zemí ušlechtilejší elementy, až nebes kruhové, oni jako ponebí výšež, výšež! A co je v tom, ježto není známo lidem! Až pak ono vrúcí milosti, ježto slove *plamenné* nebe, ne pro žhavost horka ohnivého, ale že *plá* vrúcí milostí, v němž jsú pořady *andělských* duchóv, v němž jest bydlo *svatých* a to plné *královstvo* nebeské v radosti a u vidění boha. A nad to nade vše — jest *bóh* divný způsobce a stvořitel toho všeho.“ Z příležícího průměrného nástinu položení nebes zřejměji ještě bude čtenářům, jak si Štítný prostorně představoval posloupnost nebes. K lepšímu však vysvětlení následující ještě poznamenání připojujeme.

1. Divné jsou to v představování si nebes protivy, že střední věk, ač naši zem údolí slz a nářků jmenovati byl obvykl, přece ji u *prostřed* soustavy nebeské postavil a okolní *všemu* se točiti dal, boha pak, na kterého přece vše zakládal, ve zvláštní byt až na *krajiny* všehomíra vystěhoval.

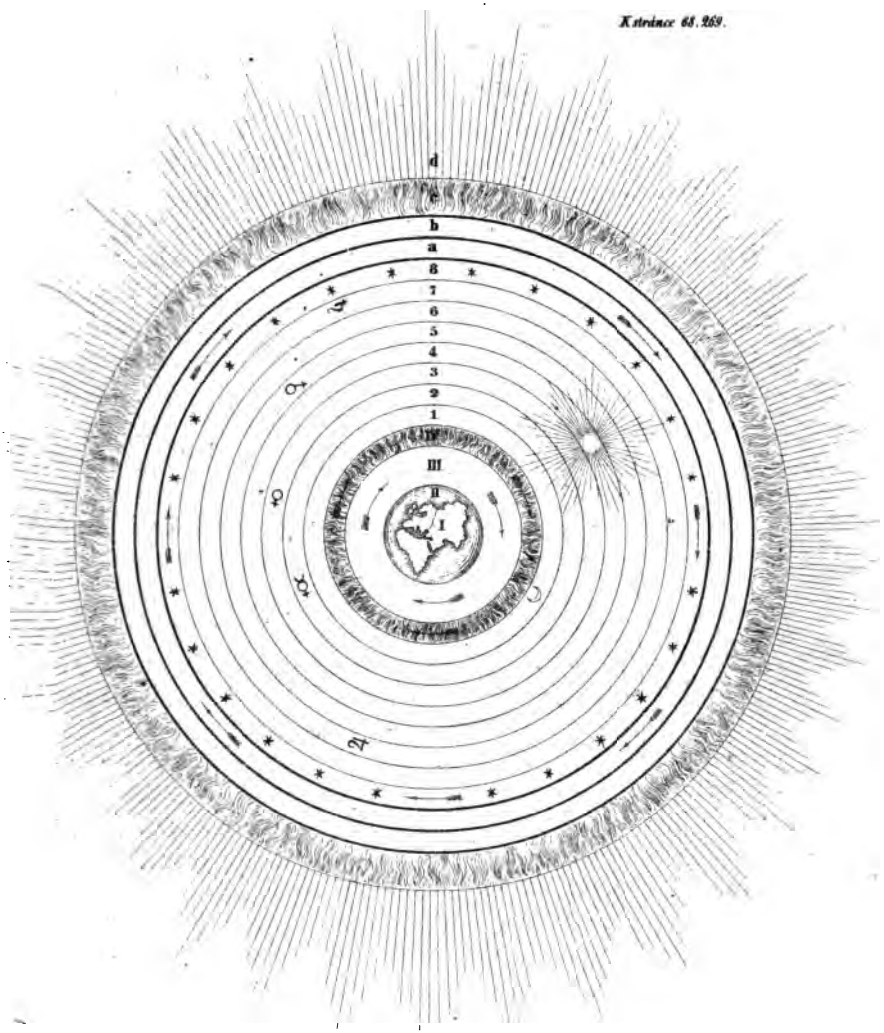

I. *Země.*	II. *Vody.*	III. *Povětří.*	IV. *Ohnivý kruh.*
1. Měsíc.	*2. Merkurius.*	*3. Venus.*	*4. Slunce.*
5. Mars.	*6. Jupiter.*	*7. Saturnus.*	*8. Stálice.*
a. Nebe prvního pohnutí.	*b. Nebe křišťálové.*	*c. Nebe plamenné či empyreum.*	*d. Světlo duchovního. ho nebe. Bůh.*

Jak v mysli své měl boha pevně odloučeného od světa dualismem svým, takť si i smyslně byl vymyslil *hráz* pevnou mezi světem a bydlem nebeským, t. „*nebe křišťalové*, ježto stojí *bez pohnutí*, mezi nímž a mezi zemí svój běh mají jiné věci.“ *) — Byt duchů *netělesných* (ku př. andělův a boha) lišil se tedy *tělesnou* mezerou od bytu tělesných tvorů všeho druhu, což dalo k tomu příčinu, že nevědomě *prostorní* představování vmísilo se střednímu věku u prostřed představ neprostorných nebes. Mimovolně opakuje se prostorní toto představování si nebes položení i v rozdílu bytu boha a bytů andělův; neboť ač by Štítný rád čistě vyloučil představování toto, přece vyřknul, že „*nad* to nebe plamenné, *nade* vše jest bůh“ týmž způsobem, jak byl dříve určil: „že jest *nad* tím osmým nebem hvězdovým deváté, a nad tím teprva to nebe křišťalové“ atd., t. svrchovaně „*nahoře*“. Slovy jeho: „a nad to, nade vše, neřku místem, neb i ve všem všudy jest, i nade vším i pode vším jest bůh“ nevylučuje se prostorní toto představování, nýbrž naopak, vyplňuje se bezkonečně. Neboť zapíráním konečného či místního prostoru v představě boha neruší se pojem vyrčený prostorního oddělení tělesného od netělesného, ani tím, že slovy „nad to nade vše“ mocnost boží dynamická se jeví. Hlouběji kdož ohledáš poměry představování takového, snadně poznáš, že vplyv náramný mají na představování náboženské vůbec, a že náhledy *astronomické* novějších časů, rozbouravše soustavu nebes středověkou, pobourali jsou velkým dílem i náhledy prostonárodní náboženské oněch časů, ku př. co se týče položení nebes, bytu boha, svatých a andělův; neb dle astronomie novější není již žádného „*nahoře*“: neboť všude je nahoře tak, jako všude je dole. Astronomie takto znepokojila snad více takových náhledů, než filosofie a jiné vyvinování rozumu v dějství pokolení lidského **).

*) Starým Indům spočíval svět na hřbetě ohromných slonů, ježto byli držáni a obklíčeni (i se světem) od hada světového, co však drželo hada světového samého, na to se neptali dále staří Indové.

**) Vplyv takový v náhledy náboženské pocítil, bylo tomu asi půl druhého sta let po Štítném, mírný a učený přítel Lutherův, Melanchton, rozhněvav se nad míru na rušitele středověké astronomie, na na-

2. Což zvláště měl býti Štítnému onen „*ohnivý kruh* nad povětřím země vůkol všudy“, nevysvítá z jiných slov Štítného, bezpochyby jest myšlénka kruhu toho zkostnělá představa *tepla* zemního, ježto střední věk stejným způsobem co kruh si vyobrazoval, jako si byl vyobrazoval hnutí všehomíra co zvláštní nebe deváté, o čemž však ještě později něco řečeno bude. Možná ovšem, že kruh onen *ohnivý* nic jiného není, nežli prostorné a důsledné doplňování *čtyr* elementů či živlů: země, vody a povětří, kteréžto nejenom po různu na světě se nalézaly, nýbrž i hmotně pohromadě: obrazotvornost tedy spojila v kruh i oheň a obklíčila jím povětří, ačkoliv ho neviděla. Znamení to, že idealismus či zvěcnování důmyslem vypátraného panuje nejenom ve vědách filosofických, nýbrž i mimo ně se nachází skoro všude. Jeť snad „ohnivý kruh“ Štítného zodiacus = zvěrokruh či sluník = ekliptika?

3. Štítný, jakož staří vůbec, znali sedm toliko hvězd či bludic, počítajíce k nim mylně i slunce. Myslilo se, že každý den (ba každá hodina) opanován je jinou hvězdou, z čehož mínění povstalo, že každého sedmého dne panování slunce ku př. a měsíce znovu se opakuje. Obmezený tento počet sedmi v panování se střídajících hvězd již za časů starých Egyptčanů a Babylonů zavdalo příčinu ku povstání *téhodne* či okresu sedmero dní. Za časů povstání literarního starého zákona náhledy tyto již a ještě panovaly, jak patrně v představě stvoření světa za šestero dní prosvítá. Starodávné toto představování astronomické, ačkoliv nyní již úplně vyvrácené, přece nezjinačilo spořádání společenského života našeho, založeného na sedmeru dní týhodne, což dokazuje, že v dějinstvu někdy s hynutím příčin nehynou následky. Neznámé byly Štítnému bludice v novějších teprva časích nalezené *): Flora, Vesta, Iris, Metis, Hebe, Astraea, Juno, Ceres, Pallas,

šeho *Koperníka* († 1543). Dozvěděv se totiž, že náhled Kopernikův astronomický a s ním i vědomost se rozšiřovala, že *země* co hvězda mezi hvězdami *v nebi* je ustavičně, rozsápal se tak proti náuce Koperníkově, že pronesl znamenitá slova tato: „že potřebí bude, tuto daremnou a bezbožnou náuku Koperníkovu pomocí vrchnosti vší mocí udušovati.“ (Viz Augsb. všeob. nov. 1844, číslo 75.)

*) Mimo nejnovější v Neapoli 1850 nalezenou hvězdu Parthenope.

Neptun a Uranus, ježto ve spojení s druhými jemu známými hvězdami, t. s Merkuriem, Venuší, Zemí, Marsem a Jupiterem, s měsícem naším *sedmnáctero* bludic, či jak nyní oblíbeno lépe říci: oběžnic vesměs činí. Ze známých mu oběžnic Štítný *Jupitera* toliko *nejmenuje*, jenom udávaje, že to je planeta, „ježto *dobrotu vlévá v srdce* a k smlúvám a ku příznivé milosti táhne a dobrá činí léta“, což ovšem v ústech jeho, jenžto vší dobrotu klade v boha a od boha odvozuje, jaksi podivně zní. *Nejmenovaný* tento Jupiter „jest mezi dvěma krutýma planetama“, t. Marsem a Saturnem, a mezi Marsem a Saturnem nalezli také hvězdáři později tak nazvané Asteroidy. — Jak patrno, zná Štítný jmena oběžnic jenom latinsky, a toť jsou hlavně bezpochyby ony „řeči“, kteréžto Štítný musel „podržeti, ježtoť jí (řeči) učí pohanských mudrcóv filosofia“: v pozdějších teprva středověku časích, ač již původem Klena *Rozkochaného*, souvěkého se Štítným, oblíbena se stala a rozšířena jsou jmena česká Merkuria: *Dobropán;* Venuše: Ctitel a později *Krasopaní;* Marsa: *Smrtonoš;* Jupitera: *Kralomoc;* Saturna: *Hladolet;* a purismus překloudný našich dnů zná i jmena Urana = *Nebešťanka;* Vesty = *Čistěna;* Junony = Jovina či *Královna;* Pallady: *Mudřena;* Cerery: Živa, *Živěna* či Štědrona; Iris: *Dužena;* Metis: *Věhlasa;* Hebe: *Češna* č. Číšena; Astrea: *Hvězděna* a p. jmena, ač ne příliš chvalitebná *).

4. Sedmá a poslední oběžnice byla Štítnému *Saturnus* a nejvzdálenější od země, a do osmého nebe, kde teď hvězdářům panuje Uranus, nejvzdálenější nám známá oběžnice, klade Štítný již „obecně všecky jiné hvězdy“, jichžto neznal ještě co stálic, neboť mu *„vůkol vždy běží“*. *Slunce* bylo Štítnému pouhá oběžnice — Koperník je proměnil v stálici a nynější astronomie znovu v oběžnici, otáčející se okolo centralního jakéhosi slunce. Nevěděl Štítný o náramné oběžnic poměrné vzdálenosti mezi sebou, neb jenom okem smyslným

*) V jednom starém „hvězdářství“ mluví se o 14 nebeských okrotách či okrscích: země, vody, povětří, ohně — měsíce, dobropána, ctitele, slunce, smrtonoše, kralomoce, hladoleta, nebe křišťalového, nebe prvého hnutého, nebe ohnivého nehnutého. Viz Rozbor lit. staroč. str. 193, v Praze 1842.

viděl je na obloze nebeské všecky pohromadě. Nad tímto nebem myslil sobě deváté nebe, nebe *všeobecného pohnutí* či *pohybování*. Bylatě starým příčina pohybování těl nebeských neznáma, ježto dle smyslného pohledu počínalo jest osmým nebem; tam, tedy hned na začátku hledali a kladli staří tu příčinu, vyobrazivše si ji velmi hrubě, co kruh vždy a velmi rychle se otáčející a vše jiné k otáčení nutící. Ještě hruběji tedy nežli naši přírodozpytci, kteřížto neznámé příčiny dříve co látky hmotné, nyní co síly či mocnosti dynamické si vyobrazují, vyobrazovávali si staří příčinu neznámou pohybování co *prostornou* a takořka *tělesnou*, pohybující sebe a s sebou i jiné věci, nebadajíce však již po odpovědi na otázku, odkud a proč ona sama se pohybovala. Nebe deváté bylo tedy starým *pojem* pohybování *zvěcněný* či hypostasis představy pohybu. Odvozujíce neznámé opět z neznámého, neuspokojili se jím a rádi by se byli lépe seznámili s tímto devátým nebem. Ještě za časů Komenského bylo přísloví obecné: *„Chtěl by nové věci s devátého ponebí slyšeti,“* a i Štítný sám podává nám důkaz, že jiní jinak si nebe to představovali, řka: *„Mněl* jsem dříve, by osmé nebe těch hvězd mnoha, ježto lpí v něm, bylo prvního běhu kruh, ježto jiné kruhy nižší s sebú trpočí (strká) vůkol protiv jich běhu, tak že prúze je svým během trpočí, nežli jdú oni svým, ale *naučen* jsem potom, že jest nad tím osmým hvězdovým nebem deváté, ježto tak běží najprúze.“ Škoda že neudal Štítný, kdo a čím ho byl naučil o tomto devátém nebi.

II. Okresliv složenost *prostornou* všehomíra zmiňuje se Štítný i o múdré složenosti *času* či *proměn* světa, řka: „I toť jest slušno znamenati, v jaké múdrosti zpořídil bůh *časy:* ne vždy den, ne vždy noc; po noci den, ježto k dílu vzbudí a svítí, po dni noc, aby ustalí v práci odpočinuli. Delší den, když jest potřeba toho, a noc delší, když jest méně dělati třeba. A také i v tom učinil bůh proměny, aby někdy byl déle den noci, někdy kratší, a někdy aby obé sobě rovno bylo, aby, bylo-li by vždy jednostajné, tesknosti lidem neučinilo; neb sie (to) i ono činí libost. A tak opět jěř, léto, podzim, zima, ti zvláští časové čtyři mění postavu tohoto světa. Teplem jerným počne se svět obnovovati, létem bude jako v své síle, a na podzim bude jako uzrav starati se, až zima jako zahubí a pře-

móž svět: ale opět znova božím způsobem bude vše obnoveno.“ — Poznamenati hodno,

1. že Štítný ovšem velmi prostosrdečně klada proměny časů jenom v poměr k *užitku* a *pohodlnosti* lidské, úkonů přírodních v jich objektivní přiměřenosti nezná, neb mu ku př. den v létě jenom proto delší jest, že v létě lidé více mají co pracovati nežli v zimě; roční časy jsou mu tedy „hody“ či hodící se doby ku pracem. (V. str. 42.)

2. Známosti geografické byly za časů Štítného jenom na nízkém stupni, proto že ještě neví, že pod rovníkem den a noc jsou *vždy* sobě rovni, leč by se na místě: „*někdy*“ čísti mohlo: „a *někde* aby obé sobě rovno bylo.“

3. Škoda že Štítný ustanovičné časů proměny neprobírá až na jich počátek, *na začátek světa*, jak probíral části prostorné od země skrze devátero nebesa až k bohu; nutně by byl a důsledně přišel ku porovnání pojmů *věčnosti* a *časnosti* (času), což by ovšem bylo velmi zajímavé z úst jeho.

III. Múdrost boží dokazuje Štítný posléze i složeností *těla* lidského, „neb nazvaný jest člověk v písmě *svět menší*, protož v *spojení* člověčím takéť jest znáti boží múdrost.“ — „Pakli jest daleké (v poznání) to, ježto je tak boží milost zpořídila aneb jeho múdrost, a nemóž kdo vysokého nebe obmysliti uložení: ale znamenaj údy těla svého. Aj! když jiné tváři nerozumné pohnuty jsou k zemi obličeji, člověk má sprostý zrůst a tvář svú vzhůru, aby bylo nad jiné tím ukázáno člověčí důstojenstvo, a že má svú smysl vzhůru táhnouti k nebeským věcem, nejen k zemi, jako zvěř hlúpá, ježto je tělem i obličejem k zemi pochýlena. Aj, jaká je proměna v tom, což záleží v hlavě, a v tom, což v nohách, a jakť jest každé hodně v svém místě ustaveno. Nohy drží najnižší místo, aby nesly a držely tělo všecko, hlava najvyšší, aby vše tělo vedla, z daleka očima upatřéc, ušima uslyšéc hodné neb nehodné, aby to pak rozum potkal hodně; ruce v prostřed masa, ježto by se držalo sílú kostí. Jak skrze některé kosti má mozk své skryté próchody, aneb žíly některé skrze kost některú, jakť mají dírky sobě připravené božím způsobem, jakť tu kosti vyrostly z masa a vynikly *),

*) Takť píše rukopis; v Výboru stojí: „*vymkly*“ od vymknu, vymkl.

kde je třeba toho (jakož do zubóv vidíme), a jinde jsú skryté: jakť jest vše maso koží obklíčeno, aby mělo vnitř svój pokoj před úrazem protivných věcí své ušlechtilosti, ježto by hrubosti nestrpěla; až i nehty dal, jako helmy každému prstu. A kdoť by vše mohl počísti strany i *vnitřní* těla člověčího, neb i jiného, jak jest vše opatrnú boží múdrostí zpořízeno a každá má sobě hodné místo.“

Z nadřečeného zřejmě jde, že střední věk složenost těla lidského více *tušil*, nežli skutečně poznával, neb sám Štítný nejvíce jenom povrchnost těla znaje, volá: „A kdoť je, by vše mohl počísti strany i *vnitřní* těla člověčího!“ pitva tedy, jako vůbec vědy přírodopisné bývaly ještě tehdáž velmi zanedbány*).

B. Štítný při obdivování dílů všehomíra, proměn časů a částí těla lidského v nadřečených sadách bral ohled více méně na *látku* toliko či materii složenosti; obracuje však i ještě pozornost na formu složenosti, na přístupnost či přiměřenost, řka: „A zdali i to neukazuje boží múdrosti v tom uložení a v jeden svět tento zřejmý *sjednání* tak protivných věcí spolu, v elementích i v hvězdách nebo v planetách, ježto jsú to vše strany tohoto zřejmého světa, že je tak vše dobře obmyšleno a tak slušně? Aby strana jedna druhé nebořila, mají ty protivné věci sobě opět *mezi sebú* věc některú v *prostřed*, ježto by s oniem i s oniem v něčem podobnost jměly a přízeň, aby to protivné k sobě skrze toto bylo připojeno a v přízni bylo, tím jsa smířeno, ježto k onomu tímto, a tímto k onomu má podobnost. Takéž netolik trpno, ale i krásno bude to spojené v tak mnohých proměnách a v tak slušně zpořízených.“

Sady tyto Štítného jsou velmi důležité a paměti hodné, anoť v nich uznáno, že ve všem míru bývají složeny a smířeny protivy, poly v jednotu, „netolik trpnou ale i krásnou“, a to *sprostředkováním* jich a přechodem. — Známo, že jeden z novějších mudrcův protivy i ve věcech i ve pojmech vyhlašoval za nesmysl, jiný však že pokládal ve *smíření rozumné protiv* blahobyt všeho: náš Štítný by byl souhlasil s tímto, až na to, že moderní mudrc smíření protiv

*) Téměř tři sta let po Štítném, t. teprva r. 1600 pitvalo se *první* tělo člověčí v Praze.

v podstatu jich vlastní klade, Štítný však na stanovišti středověkého mudrctví stoje, protivy jen *vnější* mocí t. mocí boží smiřovati umí.

Jedenáctá kapitola.

Krása stvoření záleží i v slušném jeho pohnutí. Jeť pohnutí čtvero druhů: pohnutí prostorné, zrůst, pud a úmysl. Pohnutí prostorné je opět dvojí, mechanické a dynamické.

Důkaz múdrosti boží od Štítného podaný jest tak zvaný *teleologický* či účeloslovný, spoléhaje na *krásném* spořádání světa, kterážto krása Štítnému leží i v *úměrnosti* i v *přiměrnosti* světa, t. ve *vnitřní* a *vnější* souměrnosti všech věcí všehomíra. Důkaz tento počal nám podávati Štítný již v deváté kapitole, klada krásu „ve *čtveré* věci, z kterých *jedna* jest, když slušně bude na svém místě, *druhá* když slušně má své pohnutí.“

Druhé této věci věnuje kapitolu *jedenáctou* v které synové takto mluví k otci: „Také vzbuď ny (nás), abychom *hnutí* rozličná srozumějíc i v tom dívali se boží múdrosti v způsobu jeho.“

Rozeznává Štítný *čtvero* hnutí, totiž hnutí *prostorné*, *zrůst*, *pud* a *úmysl*, řka: „čtvero hnutí jest, o němž mluví jakož zvláště filosofi: *jedno* jest s místa na místo, *druhé*, ježto přibývá něčeho, když roste, neb ubývá, když hyne, *třetí*, když s radostí zvíře táhne se k onomu neb k onomu, *čtvrté*, ježto v rozumu činí proměnu.“ Avšak neprobírá Štítný „dlúhé řeči o těch hnutích filosofů“, nýbrž dotýká se žel! „jen zřejmého, aby i v tom příčinu měli, božské se múdrosti podívati.“

S strany hnutí *prvního*, „ježto jest s místa na místo“, upozorňuje Štítný na pohybování zákonné těl nebeských. Uvádíme zde z toho následující:

a) Známo je Štítnému, že se oběžnice pohybují v tak nazvaném zodiaku či zvěrokruhu, neb takto rce: „každý planeta má svůj běh jiný v tom okršlku, ježto *zodiak* *) slove,

*) Dobrovský nazval zodiak „*zvěřinec*“ — (tak zvané menagerie slouti by tehdy mohly a měly „zvěřinice“). Smetana jmenuje zodiak „*zvěrokruh*“, Presl *sluník*.

v němž dvanácte jest znamení“ (známá ta znamení: skopec, rak, blíženci, lev atd.).

b) Jemu země naše, jak nám již z 10. kap. známo, stojí stále a slunce se otáčí: „ale slunce a najvyšší planeta v třidcát letech, a pak ono hvězdové nebe to velmi *malitký* drobet pohne se u mnoho letech protiv běhu toho prvého kruhu nebe najvyššího, ježto běží.“ (Viz kap. 10.) „Tímť *bůh* činí léto a zimu, dlúhé a krátké dni neb noci, a někdy rovné.“ Pro neznámost přírodních úkonů jsou tedy Štítnému proměny času a běh hvězd jenom *prostředek* v ruce boží, kterým činí léto a zimu a p., nikoliv *příčiny!* Větší přičinlivost vlastní klade však Štítný v planety s strany vplyvu jich na „světské věci“, bezpochyby z ohledu astrologického. „Tímť během rozličným těch planetóv a nebí ony mnohé jsú rozličnosti pořadem boží múdrosti. Neb v jednom místě slunce neb měsíc, neb jiný planeta vyvedú věc jednu a v jiném jinú; též všecky hvězdy, tato s túto učiní to, a když se s jinú sběře, učiní jiné: toť činí proměny v světských věcech.“ *)

c) Štítný má též nějaké tušení o pohybování s místa na místo, ježto není pouhé mechanické, nýbrž dynamické (či chemické): „Voda také jde v oblacích, ve mhle, neb zemi, *parú* jakús, *divnými* jakýmis *próchody* táhnúc se z moře i od země, až učiní studnici, pramen, že potóček poteče, neb déšť bude z oblakóv“ atd. Úkon tento proměnující vody v páru zdá se Štítnému podobný býti úkonům životním člověka, neb i v člověku rozeznává dvojí hnutí: „Jestiť i v člověku hnutí to dvoje: jedno *vnější* s místa na místo — druhá hnutí *vnitř* má vždy ústavná v sobě člověk, jakož srdce má vždy svój běh bez přestání, v němž záleží život — od srdce pak má a béře své hnutí a svój běh krev v žilách po všem tělu, u větších i menších; v plícech, ježto povětřím srdce obvlažují dyšic, také jest běh ústavný.“ Mimovolně každému porovnání toto v mysl uvádí podobenství povstávání páry a dešťů s dýcháním a tok vod do moře s tokem krve po celém těle, t. podobenství živobytí zemského s živobytím lidským. I z životozpytců novějších jsou mnozí, jižto na podobnost živobytí zemního s živobytím

*) V rukopisu stojí bezpochyby mylně: „ve světských viece.“ *Věcech* či *více?*

lidským až podnes důkaz klásti nezapomenuli, jak o tom „Planetognosis“ svědčí, pobídnutím výtečného jednoho fysiologa slovanského v r. 1850 vyšlá. Rozdíl mezi hnutím vnějším a vnitřím i pro duševědu chová v sobě cosi zajímavého, neb Štítný liší obojí hnutí duševědně tím, „že *vnější* hnutí člověka svú *volí* jde, kamž chce člověk, aneb hne aneb nehne, kterýmž chtě údem — druhá však *vnitřní* hnutí nejsú poddána *vůli* — leč bdí, leč spí člověk, ti běhové v něm nepřestanú, a neustane tím během srdce ani žíly, ani plíce!“ Zná tedy Štítný rozdíl mezi pohybováním v těle *volným* a *mimovolným* (willkührliche, unwillkührliche Bewegungen), ježto přírodo- a duše-zpytci někteří našich dnů uznávají, kladouce volné pohybování v přičinění nervů michových, mimovolné však v přičinění nervů sympathetických; jiní pak životozpytci tohoto rozdílu neuznávají, udávajíce, že i nevolná pohybování přičiněním lidským volná se státi mohou, ovšem jen na čas; indičtí prý fakirové ku příkladu, jako my na čas dychání, tak i pohybování srdce svého zastavují. Rozeznává Štítný dále i pohybující duši a pohybované údy, řka: „Toť jest pořadem boží múdrosti, že jsú tak klúbové a přieby (přehyby, příhbí) a žíly k tomu způsobeny tělesné *zřejmé*, a pak vóle, ježto je nezřejmá, netělesná, ale jest duch, hne tak brzo kterým chtíc údem k tomu hnutí způsobeným.“ Není však Štítnému i duše poslední příčinou hnutí, nýbrž bůh „ten první, ježto *všim* hýbe, což se hýbe, a sám v sobě nemá hnutí jednoho, ani proměny, pán hospodin.“

II. S strany hnutí druhého druhu, „ježto přibývá něčeho, když *roste*, neb ubývá, když hyne,“ velmi málo nám oznamuje Štítný, jenžto s podivením toliko na divné to hnutí, kterýmžto vše „jde u velikost z malosti,“ zvolal: „Kdož jiný než bůh způsobil to hnutí v přirození? Jakož se nic samo, což jest nebylo, nemohlo učiniti, takéž nemóž samo sebe přivětšiti.“ Neznámý mu jest dokonce v příčinách svých úkon životní zrůstu, a i novější vědy, ač mnoho o nich mluví, málo vědí až posavad o silách životních (viz kapitolu XVI.) ba mnohá přírodověda jich dokonce neuznává za skutečné.

III. Třetí hnutí, t. *žádosti* zvířecí, dosti uměle kreslí a duševědně Štítný, řka, že „libost dotčení (dotýkání, Berührung, Gewährung, Befriedigung) toho neb toho drží v pa-

měti nějaký jako obraz, i potáhne se (zvíře) žádostí jakous, hledaje libého a chtě zbýti nelibého.“ Jsouť to žádosti v užším již smyslu, t. chtění, obrazem či pamětí rozkoše bývalé vedená. Zná však Štítný chtění na nižším stupni, t. bez jasného vědomí, chtíče t. či lépe ještě *pudy* či *puzení* zvířecí zvaná, řka: „aneb když tím svým zvířecím přirozením mní (zvíře) něco sobě libého, i potáhne se k tomu, aneb něco protivného, i kryje se toho.“

Dušezpytce při tomto místě zvláště zajímá *a)* rozvržení mezi *duší, žádostí* a *myslí* ve slovech Štítného: „To hnutí jest v té *duši žádost*, ježto táhne *mysl*, ač mysl má slúti zvířete i nerozumného, k něčemu, ježto vidí, slyší, voní, chutná.“ Zdá se totiž, že mu slovo „*mysl*“ na tomto místě smysl má vnímající duše doby (receptivitas, vnímavost), ačkoliv i smysl vyšší tohoto slova, v kterém skoro totéž znamená, co rozum, duch, srdce, předobře zná, připojiv sadu: „ač mysl má slúti zvířete i nerozumného.“ „*Žádost*“ napotom by se určiti dala co druhá t. působící duše doba (spontaneitas, protičinnost, volnočinnost). „Divné způsobení boží múdrosti, že zvíře bez *rozumu*, nevěda, by toto z tohoto, a toto z tohoto vyníti mohlo neb jmělo, a však má *žádost* jakús přirozenú, ježto táhne k tomu, v němž záleží život jeho aneb plod jeho.“ Slova „*rozum*“ užívá zde Štítný v smyslu rozjímání výsledků jakéhosi činu, či pamatování na následky jednání svého, t. za mysl důkladnou a důslednou.

Zajímají i *b)* jmena tak zvaných *pěti smyslův*, jež *Štítný* vyčítá, totiž: „*viděti*, *slyšeti*, *voněti*, *chutnati*, *dotýkati*-se,“ a zvláště smysl nyní tak nazvaného hmatu, o kterém takto mluví: „neb *číti* rozličnú věc *dotčením* (dotýkáním) těla, ježto pak žádostí hýbá.“ Číti to srovnává se s smyslem německého: spüren. V jedné české básni alegorické z 14. století takto se uvádějí smyslové pod podobenstvím koňů: „Prvý kóň *vidění* slove, ten prudkostí jako plove: druhý kóň to jest *slyšení*: třetí kóň toť jest *vonění*, čtvrtý slove *pokušení*, pátý kóň to jest *dotčení*“ atd. Patrné jest, že tenkráte na místě našeho „chutnání“ říkávalo se „*pokušení*“, a to výborně od pokusiti, a na místě „hmatání“ říkávalo se dotýkání či „dotčení“. Komenský později psává, ač nepříliš chvalitebně: „chuť“ či šmák a „cit“.

Pamětihodno jest též *c)* rozvržení žádostí v positivní a v negativní: *potáhne* se k tomu = verlangen; chtě *zbýti* nelibého = verabscheuen či „*kryje* se toho“.

IV. Čtvrté hnutí posléze „přísluší jen člověku (neb k andělu), ježto v *rozumu* činí proměnu to hnutí, a což nemá rozumu, k tomu to hnutí nepřisluší, neb hnutí to jest, když rozum k onomu neb k onomu obrátíme, a ve čas jej jasnější má, ve čas potuchlejší.“ — Porovnávajíce hnutí toto rozumné s hnutím nerozumným, nalézáme, že je to vlastně činění s vědomím důvodů jednání svého, a s vědomím následků „ve čas“ jasnějším, „ve čas“ potuchlejším, udušenějším, slabším.

Nakresliv před očima našima čtvero toto hnutí (či vlastně patero, neb první, jak jsme byli nahledli, je mu buď mechanické, buď dynamické), podal nám skutečně Štítný obraz *stupňů* hnutí, ježto ve smyslu filosofie Aristotelické (κίνησις hnutí), kteréhož se zde patrně Štítný přidržuje, je totiž co činnost, působení, proměna. Nejnižší stupeň jest *pohybování prostorné* z vnějších příčin, vyšší stupeň jsou *proměny dynamicko-chemické*, na které následuje *zrůst rostlinný*, *puzení zvířecí* a *jednání lidské*. Ovšem měl při kreslení tomto Štítný ten toliko záměr, aby spořádáním těchto druhů hnutí zřejmě dokázal múdrost boží, což i skutečně tím na jevo dal, že při nejvyšším hnutí stupni, t. při rozumném jednání, ulehčil srdci svému slovy: „Dosti diviti se v tom hnutí nalezne člověk, když znamená, co je onen rozum nestvořený nad tento stvořený rozum, ježto uměl svým rozumem tento rozum tak divně a vždy spravedlivě učiniti i pořiditi, ježto všech lidí činy, vůle, myšlení v pravdě pořídí a rozumně.“ —

Dvanáctá kapitola.

Slušností formy či tvárnosti své je stvoření též krásné, jako posléze zvláštní svou jakostí (qualitate). Krása stojí nad pouhou příjemností. I duchovní přirození mají své jakosti. Různé druhy jakostí různým způsobem dokazují múdrost boží.

V *dvanácté kapitole* přikračuje Štítný k důkazu krásy světa, založené „ve slušné *formě neb tvárnosti*“, co mu je dle rozvržení 9. kapitoly *třetí* všeobecný znak krásy, ku kte-

rému ještě *čtvrtý* znak se připojuje, leže v příjemné *jakosti* či vlastnosti věci.

Nežli však k důkazu samému o kráse *světa* přikročí, podává nám Štítný takořka mimochodem kousek mudrování středověkého o kráse *lidské*, jak prospívá ku blahu duchovnímu krásných. Známoť, že střední věk pohrdával mnohdy krásou, maje pohřební jakýsi náhled o účelu lidstva.

Na konci 11. kapitoly byl vyřknul Štítný, že rozum boží tak jest vznešený, že „i ze *zlého* zlých vybrati móž *dobře*, a že zlým dobrého nepřivede ze zlého jich, ale těm dobrým, ježto milují jej, jimž divným spósobem boží múdrostí *všecko* jest pomocno k dobrému.“ Tomuto slovíčku „*všecko*“ diví se děti, tázajíce se, jest-li i *krása*, tato popelka takořka darů božích v středním věku, pomocna k dobrému? „O-všem,“ odpovídá Štítný, avšak pod výmínkami: „Krásní pomoc mají k dobrému tomu, aby se *více* líbili bohu: ne tím, že jsú krásni, budú více líbiti se bohu, ale tím, že i krásu majíc, mohúc se jí líbiti světu, však nedbají na to, ale bohu svú krású, ježto jim dal ji, obětují vzácnú obět.“ Otázku namítající se zde mimovolně mnohému, jest-li to vlastnost boha bývá, dávati něco, aby se mu to dávalo nazpět, pomíjí Štítný dokonce, obraceje se tu s potěšnou řečí k nekrásným: „A kdož (nemaje jí sice) moha žádati krásy, i *nežádá jí*, netbá na ni pro milost boží, také ten není nelib bohu, ač i nemá veliké krásy.“ Štítný k tomuto důvodu ještě i jiný důvod potěchy připojuje chytře, totiž: že takový nekrásný je i „tím bezpečnější od *světských* půtek.“

Teď se mu samému již zdá býti hodné, přikročiti přímě k účelu kapitoly této, čož i činí, řka: „Ale snad by tuto bylo o té *třetí* věci promluviti, abych vás ponukl, jak by i v této poznali múdrost boží.“ — „Ta věc *třetí* jest *forma slušná*, a ta bude tím slušnější, čím bude ta *čtvrtá věc*, ježto krásu dokonává, s oněmi slušnější dána formě. Ta věc slove *qualitas* latině.“ — Rozeznávář tu Štítný *věci* a *znaky* jich, či *podstatu* předmětnou a prostornou (ježto „*postavu*“ jmenuje) a *případky* (doby případné, příbytné, adhaerentiae, accidentiae), qualitates. Pojem „qualitas“ určuje slovy, že „jest cos, ježto když čemu přijde, učiní to, že takovéto bude, neb takovéto“ (takový, jakový, qualis). Proto že vlastně

i „forma či postava“ jest qualitas jedna věci, tedy v pojímání úplném nerozlučná od jiných případků, mluví vzájemně v této kapitole Štítný i o „*formě*“ i o „*qualitate*“, kteréhožto jmena Štítný na *tomto* místě po česku nevykládá, ačkoliv ho v *druhém* oddělení rukopisu tohoto již co „*jakost*“ (kakost) najdeme. Oblibuje si tento rozdíl a tento výměr pojmů Štítný převelmi, řka: „Na to sem se o tom vzmínil, věda, že hrubí v rozumu (nevzdělaní) nevědí, co je to; aby, kdož má hbitější rozum a čte v mých knihách, rozuměl, co je to, ježto *forma* slove, co je *qualitas*. Jednoť (t. forma) jest postava a jako obraz, a druhé (t. qualitas), ježto učiní *takový* ten obraz neb tu postavu, že bude (ku př.) bílý neb černý, krásný neb škaredý, libů věcí či nelibú.“ Dříve však, než „k dívání“ rozličných forem a qualitatum přistupuje, vyjevuje, co odblesk tehdejší krasovědy, rozdíl mezi krásou *předmětní* a krásou úsobní či *podmětní*, kterémužto poslednímu však jmenu krásy již odepírá, nazývaje ji jenom libost, chutnost a p., řka: „*Ústóm* také libé neb nelibé dal bůh ty pochotnosti (příjemnosti), ježto jsú qualitates, ale ne po těch slove krásné něco, ale chutné.“ — „*Dotknutí* také má své qualitates, těmi také neslove něco krásné, ale bude libé neb nelibé dotčení toho.“ Barvy tedy pro zření, zvuky pro sluch ba i vůně pro vonění mohou býti podlé Štítného krásné. O čidlu vůně výslovně to určuje: „Nos má také své (pochotnosti), a tomu také říkáme, že *krásně* neb škaredě voní.“ Nelze pochopiti, proč „pochotnosti“ nosu přednost by měly míti před pochotnostmi úst, a předobře nynější krasověda vylučuje úsobní libosti vůně z pojmu krásy, na kterýchžto místě však uvádí v oboru krásy jakosti hmatné a to vším právem. A skutečně i Štítný sám byl by náhledy své o smyslných krasách podstatně snad změnil, kdyby si byl toliko vzpomenul, že takto sám s sebou jest v odporu. Neboť „forma či postava“ mohou dle něko býti krásné, avšak což jiného „postavu *okrúhlou* neb *obdlúžnou*, *tlustou* neb *rovnou*“ pojímá, nežli smysl hmatu či dotčení, dotýkání? Míní se ovšem téměř všeobecně, že pojímání takových prostorných vlastností náleží zraku: avšak oko zřením svým (jest-li vůbec na původní a jednoduché úkony názorní pozornost obrátiti bude libo) kraluje jenom nad barvami, a o okrouhlosti, dlouhosti, tlustosti, rovno-

sti věcí i slepí zrození předobře hmatem či dotčením rozhodují. Strany těch svých „qualitates“, abych jich rozdíl od prostorných forem rázně naznačil, tvrdí Štítný, že i „*duchovné* přirození takéť má své qualitates: a tak duše, nebo člověk skrze duši, má-li dobrotu, dobrý bude, jmá-li šlechetnost, šlechetný, a tak i o jiném, ježto když má to duše, taková bude.“ Patrno z toho jest, že mu *dobrota*, šlechetnost a p. jsou „qualitates“; avšak v tomto pojemním křoví „qualitatum“ vězí značný had protiv u Štítného, jenž spojoval dříve „postavy“ s „qualitates“; neboť kde je při „duchovném přirození“ ta postava či ten obraz, na které takořka lpí ta jakost, „ježto učiní *takový* ten obraz neb tu postavu?“ O tom nemluví pranic Štítný, ba oně i zapomíná dále, co byl o bohu vyřkl v třetí kapitole slovy: „Ne také jest bůh dobrý, byť jiné byla *dobrota*, jiné *on*, ale v něm jest to jedno, cožkoli jest: *jeho dobrota on jest*, a tak i o jiném, o všem.“ Když tedy dobrota je pouhá jakost či qualitas, a i bůh jest dobrota, tedy bůh sám byltby důsledně též jenom jakost či qualitas, t. on by byl pouhá vlastnost bez podstaty, na které by lpěla tato vlastnost. Určením takovým pojmů proměnilby se konkretní pojem „*boha*“ (Deus) v pojem abstraktní „*božství*“ (Deitas, Gottheit).

Na konci kapitoly této teprva přistupuje k rozjímání Štítný, jak z rozličnosti forem a jakosti věcí vysvítá boží *múdrost*. Neboť přemítání o bohu je mu hlavní úlohou, a rozjímání, co je krása, cestou toliko mu je, dostáti úloze své. Nedůsledně ovšem upouští tu Štítný od rozdílu krásného a škaredého, formy a jakosti, a vesměs jenom na *rozličnost* forem zření maje, dí: „A tak mnoho je divání v tom boží múdrosti, jak jest *rozličné* věci zpořídila, že jsú pro rozličné věci (formy *a* jakosti či jenom jakosti = qualitates? *) divny, někdy že jsú *veliké*, někdy že *malé*, někdy že *neznámé*, někdy že *krásné*, někdy že *pěkné*, někdy že *mrzuté*, a tak i o mnoho jiném.“ Probírá teď příkladně tyto jakosti, totiž:

Nejprvé velikosti a malosti: „viztež, co se zdá divnější, velicí-li zubové u slona, čili malí oni, ježto mol jimi rúcho střiže?“ —

Druhé neznámosti: „Diváme se jako některým více, že

*) Zrovna toho určujícího slova neudal tu Štítný.

jsú nám neznámé, že jsú daleko od nás jinde, aneb že málo jest rodu toho.“ Divný na první pohled to ovšem důkaz! Neznámost, jest to forma či qualitas? — a jak může neznámost býti důkazem moudrosti boží? — a však nastojte, neznamená tu Štítnému „neznámost“ prostou nevědomost, nýbrž řídkost, vzácnost, neobyčejnost. —

Třetí krása a pěknost. „Některé věci divny jsú pro svú krásu, pro slušnost údóv a stran k stranám tak pořídně připravených a sjednaných, že jakoby zvláštní pilnost stvořitel přiložil k těm věcem, a tak vše spořídil slušně, že i črní chlupi nad očima na hladké a bílé tváři budú slušni, a kdyby jich nebylo, nebyla by tvář tak slušna. — Divný pořád v tacím *) peří v pavovém, ano to, což k oku zřídlno, má krásné líce, a to, co je zakryto, není tak krásno, aneb co je vezpod jako na ruby; divné, že z tak mnoho peří bude jako z jednoho postavce zšité rúcho, že jedno péro nevyroste dále než sluší, ale každé dotáhne svého místa; a tak bude v tom místě barvu zřédelnú míti, jakž se vždy přirovná k jinému.“ Škoda, že tu Štítný „pěknost“ míchá s „slušností na svém místě“, o které bez toho již byl jednal nahoře, a že nelišil slova toho smyslu ode smyslu slova „krásy“.

Po *čtvrté, mrzutost.* „A pak také je divno, když co mrzutého a jako potvořeného uzříme.“ Velká toť pohříchu nedůslednost v dokazování. Hlavní totiž zásada byla Štítnému, že krása a přiměřenost jsou důkaz boží múdrosti; „mrzutost“ předmětní či mrzkost, nedokonalost, zpotvořenost věcí důsledně tedy odporují múdrosti. Že nelze tu mysliti na důkaz jakýsi apagogický či záporní, jest patrné; nezbývá tedy ničehož, leč buď bráti „mrzutost“ asi ve smyslu „hrůzy, hrozitosti,“ buď viniti Štítného z nedůslednosti. S strany prvního připomínáme netoliko na přísloví: *Strach* vytvořil si první bohy (timor fecit primos deos), jehožto ohlas zní v přísloví ruském: V kom je strach, v tom i bůh, a v rusínském: Dě (kde) strach, tam i bih' (bůh), nýbrž i na přísloví: začátek múdrosti je *bázeň* boží (initium sapientiae est timor domini); se strany nedůslednosti však na to, že důslednost nebývá nejhlavnějším znakem věřící mysli, anať vidívá srdcem, nikoli hlavou to, co

*) Snad: „v ptačím péří?“

viděti *chce*, totiž svůj ideal, a zvolá s Štítným: „A tak ze všeho divání takým věcem možem povstati k divání božské múdrosti.“ —

Třináctá kapitola.

Důkazem dobroty boží je stvořený svět, neb pro svou potřebu nic nestvořil bůh; též nikoli k svému, nýbrž k úžitku stvoření, zvlášť rozumného stvořil bůh svět. Úžitek ten je však čtverý. Ve skutcích božích neučinilo množství stvoření újmu u velikosti, ani velikost v kráse.

Třináctá kapitola jedná o *dobrotě* boží, třetí to „věci“ v bohu mimo „*moc*“ a „*múdrost*“, „od nichžto pochází vše.“ Jsouť to dle 7. kapitoly „nezřejmé věci boží, ježto mohú býti sezříny od člověka.“ Pročež děti se tíží: „Pověz nám také, co zřejmých věcí nezřejmú boží *dobrotu* ukazuje?“

Odpovídá Štítný nejprv u všeobecnosti, potom v obzvlášnosti.

„To vše, co je stvořil, dobrotu a milost ukazuje; neb pro *svú* potřebu ničehož jest nestvořil, mohl jest býti beze všeho sám v sobě vždy blaženě, ale vida, že móž své dobroty účastno stvoření učiniti každé podlé pochopu jeho, stvořil jest vše a v své dobrotě drží vše.“ Všeobecný tento důkaz o dobrotě boží dává i Platon při otázce: *proč* bůh stvořil jest svět? „Dobrý byl“ (ἀγαθος ἦν), odpovídá, „a nezáviděl ničemu.“ Novější ovšem badatelé neuznávají úplně moci důkazní tohoto rozumování; jimť jsou pojmy boha a světa tak nutně v rozumu spojeny, jako ku př. pojmy příčiny a účinků, důvodů a následků a p., čímž by i pojem boha bez pojmu světa ani mysliti se nedal.

Důkaz tento jest ovšem též jen negativní, neb dokazuje z *nepotřebnosti* světa boží dobrotu. Podává nám však Štítný i affirmativní důkaz, řka: „A to, že vše tak řídí a působí opatrně k *úžitku* zvláště stvoření *rozumnému*, zda-li jeho dobroty převeliké neukazuje? Aj! nebe, země, povětří, hvězdy, vody i vše, co je ve světě, i běh časův, jimž se léta navracují, staré věci obnovují, pohynulé opravují, vše k úžitku lidem, vše dobrotu ukazuje toho, ježto úžitku hledá tím našeho.“ Dle tohoto rozumování je Štítnému dobré to, co přináší úžitek, svět pak bohem stvořený přináší lidem úžitek, tedy bůh je

dobrý. Neobracuje tu Štítný pozornosti své na škodlivé ve světě věci, nýbrž jenom na úžitečné, čímž k obzvláštnímu dokazování jižjiž přikračuje.

„*Čtverým* činem úžitek máme stvořených věcí: některé jsú nám tak *potřebny*, že bychom nemohli býti bez nich, a toho je dal bůh větší hojnost; některé jsú nám ku *pohodě* větší nad pilnú potřebu, ačbychom i mohli trvati bez nich u přirození; některé jsú, ježto v nich i pohody nehledáme jiné, jen že jest *pěkno;* některé pak i nad to jsú lidem *vzácné* věci, ač by i pohoda tělu nad pilnú potřebu bez nich byla, i slušnost skrovná; však kdož má to, vzácno jest jemu.“

Patrné jest, že tu Štítný v nejširším slova smyslu béře úžitek a dobrotu, neboť k úžitku počítá nejenom potřebu, nýbrž i pohodu, pěknost a vzácnost věci, ku př. „víno“, „bílou číši“, „pití drahá“. Divíme se ovšem, takto v středním věku viděti psáno o dobrotě boží: „a v tom jest veliká boží múdrost (a) dobrota ukázána, že nejen ku potřebě pilné dal člověku potřebně věci, ale i nad to;“ neb tane nám na mysli myšlénka, že takové věci nad potřebu ku pohodě, pěkné a vzácné jsouce, odvrátiti by mohly, dle náhledů středověkých, mysl od boha. A však nastojte! volá jižjiž Štítný: „V tom pak múdrý jměl by největší úžitek, kdož by *nevelnul* milostí k takým věcem, ježto vidí, že vzácny jsú světu, a k bohu obrátil milost, pro boha nechal toho, v němž není potřeby pilné, jen jakás hrdost, a *příliš* veliké péče na také věci neukládal, ale ač by již užíval světa, aby tak byl, jakoby ho neužíval. Takť po těchto zřejmých věcech mózem dojíti myslí rozumu, kdož chce někdy od světského rozbroje mysl odtrhnúti k oněm v bohu nezřejným věcem; ale kdož jeť vždy v světském trku nepokojen a rozbrojen, s tím není poč, o ty věci rozjímati, jakož říkají, že není třeba v mlýně hústi.“

Ku konci této kapitoly, takořka co přídavek, uvádí Štítný ještě jeden důkaz moci, múdrosti a dobroty boží, jak se mu zdá původní, řka: „Jest ještě *jedno*, ježto mi se vidí podobné tomuto, diviti se v skutcích božích, že jest spolu tak zachoval: že i *veliké* věci učinil i *množství* jich, a vše zpořídil *krásně* a k tomu vše *úžitečné*. Viztež, žeť není div, kdo divá (diví) se tomuto: neb vidíme to, že nemóž to býti v lidských činech: chce-li člověk *mnoho* čeho učiniti, *veliké*

to nemóž býti; a pakli chce, by velikého učinil něco, nebude opět moci býti mnoho toho; moc nestačí, na mnoho věcí rozdělena, by veliké vyvesti mohla. Člověku jest *aneb* k množství, *aneb* k velikosti své snaženství obratiti, k obému nelze: písař slovce malá spěšně píše, ale chce-li veliké napsati slovo, větší práci naloží na to, a čím více pospíchá, aby napsal mnoho, tím nekrasší bude písmo. Ale v skutcích božích množství stvořených věcí neučinilo jest újmy u velikosti, ani velikost ujala počtu, ani spolu velikost a množství krásu a slušnost odjala úžitka toho, k němuž jest vše učinil to, co je učinil stvořitel všeho a spósobce."

Čtrnáctá kapitola.

Množství vlastností v bohu nepříčí se jednotě božské, a v skutečnosti je téměř každá věc i jednota i množství najednou. Jednota boží vysvítá zřejmě z uspořádání všehomíra. Jsouť různé jednoty vyrostlé pouhou hromadou, sjednání zevnějších částí, souhlasnosti a podobnosti (harmonií): jednota však boží jedno jest v bytství jednostejného svého přirození, jako duše je jednota, s tím sice rozdílem, že duše se mění, bůh však nikoli.

Spokojeny jsou sice děti s výkladem Štítného o moci, múdrosti a dobrotě boží, a však přece nebezpečné se jim býti zdá, ustavičně mluviti jen o *množství* věcí v bohu, aby tímto netrpěl pojem jednoty; obracejí se tedy k Štítnému s otázkou: „Rádi bychom slyšeli ještě, co boží *jednotu* ukazuje, v čem jest sled (stopa) toho, že je bůh *jeden*?"

Pojem této jednoty boží rozebírá Štítný *ve 14. kapitole*, v kteréžto však na začátku, aby ihned dokázal, že množství znaků v jednotu shrnouti lze, „hrubý najprv příklad" podává, „že ve *všem* zřejmém jest sled nějaký *trojice v bohu i jednoty*." — „Aj uzříš kterézkoli tělo, kámen, dřevo, slunce, měsíc i cožkoli, toť bude *jedno* v sobě a v té jednotě jest *trojice*: tlustost té věci, dlúhost a širokost." Podivný jest rozum lidský. Novějším badatelům, ku př. Herbartovi zrovna ta vlastnost věcí, kterouž obsahují v sobě v skutečnosti více znaků, zdá se býti důkazem, že jednota jich je jenom zdánlivá: avšak Štítný beze všeho rozpaku na skutečnost tuto klade důkaz svůj porovnávací, nezakládaje si ovšem mnoho na něm, proto že „podobněji

ukázal trojice svaté sled, jakož mluvil o moci, múdrosti a dobrotě boží až do této doby.“ I později (v kapitole totiž 19. až 21.) spatříme Štítného, an se znovu k tomuto předmětu navracuje. Na tomto místě však dokazuje jednotu boží z *pořádku* všehomíra, řka: „rozum, hna se vtipně k tomu, uzří to, že bůh jest *jeden* stvořitel všeho i působce, ježto nemá počátku ani skonání.“ — „Ano je řekl filosof: není dobré mnoho knížat, t. v jednom pořízení,“ dokládaje: „protož v pořízení všeho světa *jediné jest kníže*, a to bůh jest.“ Rozbíraje toto „pořízení všeho světa“ v obzvláštnostech, uvádí i hvězdy, ježto „jsú tam *pod námi*, ježto se nikdy neukáží, nikdy nevzejdú.“ — Netušil ovšem, že „tam pod námi“ i lidé žijí, ježto se radují z těch hvězd, jako my z našich. Zavírá však důkaz svůj o jednotě boží ve všemmíru následujícími sadami: „Divný běh větrův (větším dílem ovšem i nám ještě nevyskoumaný), dštóv (dešťův), potokóv, řek; i mnoho je v světě rozličných těch běhóv, avšak není zmíšení v přístrojí světa všeho. Zjevné jest, že je ve všem způsob toho *jednoho*, ježto vše řídí: a kdyby od jednoho nešel ten způsob, onen by k jinému táhl a onen k jinému, že by ten běh byl zmíšen a rozdělen: a to vždy vidíme, že jest vždy jednostajně rozličen běh nebeský, protož jedeň jest počátek všeho a působce.“

Zajímavější v příčině filosofie moderní jest následující rozeznávání pojmu jednoty boží od pojmů jednot, působených *hromadou* spojených *zevnějších* údův, *souhlasností* („svorností a sjednání“) a *podobností*.

„Rozličně móž něco slouti jedno: *někdyť* něco slove jedno pro shromáždění (a tak díme stádo jedno, ano bude dobytka mnoho); *někdy* spojením něco slove jedno (jako tělo jest spojené ze mnoho údóv); *někdy* díme něčemu jedno, by bylo pro svornost a pro sjednání neb pro podobnost (jakož díme, všechť jest hlas jeden, ano i on, i on, i on hlas svůj vypustil), ale to vše nic právě *není jedno*. Ne takť jest jeden stvořitel všeho: i v té jednotě vyběhl jest nad to nade vše, což jest jedno.“ — Jednota boží zdá se Štítnému nejpodobnější býti jednotě *duše*, neboť ta „jedno jest v bytství *svého jednostajného přirození*, že nemóž to jedno *v strany* býti rozděleno, neb stran není v hromadu spojení.“

Ale i jednota duše nevyrovná se jednotě boží úplně, proto že tato jest dle Štítného beze vší proměny. „Bůh je pravějí jeden, neb vždy týž, též a takéž jest bez *proměny*, ani jest té posošnosti (podrobenosti), by mohla která jemu proměna příjiti a jinak jej učiniti; protož bůh jest vždy to jedno, *jakž* jest a *což* jest, a najvýš jedno v svém božství: takéž, by bylo to slovo v obyčeji, *nadjednější**) jest nad to nade vše, co kdež jest jedno.“

K rozjímání širšímu hodí se i konec kapitoly této, v kterém Štítný nechce líšiti „jednotu boha“ od boha samého, řka: „není v božství jiné bůh, jiné jednota jeho,“ nýbrž: „*tato jednota — bůh jest.*“ Již nahoře zpozorovali jsme, že Štítný všeobecnosti či abstraktnosti, jako jest pojem múdrosti, dobroty a p., vyrovnává úplně s bohem; tuto-tě jich neopakuje jenom, nýbrž i přikládá k nim „jednotu“, což tím podivu hodnější jest, že ta jednota boží jemu vysvítá z jednoty spořádání světa, pročež by Štítnému vlastně představy: „*bůh*“ a „*jednota světa vnitřní*“ v pojmu splývaly. Zdá se však, že tato nebezpečná důslednost přece trochu tanula na mysli Štítnému, neb sám ihned doložil: „jakžkoli to vždy znám, nemohu tak, jakž jest, o bohu řeci, neb nevýmluvný jest: však mluvím, jakž moha, za to maje, že se nedělím *úmyslem* od církve svaté. A tak řku ještě: takť jest bůh jeden, že vše, ježto jest, jinými jedno jednotami, než bůh jest jeden **); přirovnáš-li k jednotě boží, nebudeť jedno, ale připodobnáš-li, tehdyť bude.“

---

*) Takto má rukopis a takto píše i „*Výbor*“; přece však čísti lze by bylo: „najjednější“, ačkoliv i „nad-jednější“ výborný má smysl filosofický. V 21. kapitole stojí zřejmě: „bůh jest najjednější, jakož jsme o tom mluvili dříve.“

**) Zdá se, že by as takto zde se čísti mělo: „že vše, ježto jest, jinými jedno *jest* jednotami, než bůh jest „jeden“, i skutečně podobá se, jakoby bylo stálo vyškrtané j za slovem: jedno, t. jednoj'.

Patnáctá kapitola.

Trojím činem bývá proměna ve věci: jedním, když místo promění, druhým, když promění postavu, a třetím, když čas promění. Proměna času je však buď místní, buď postavní. Neproměnný je bůh toliko: neměnit místa, neb jest všude ve světě jako duše je v těle, a všudy jsou skutky boží moci, múdrosti a dobroty. Jednota boží nevadí, by nemohl býti všude, neb nedvojí jest bůh jen pro bytství svého jednotu.

Než byl dokončil 14. kapitolu, promluvil Štítný ještě takto k dětem: „Rádť bych vám ukázal, dítky, jak jest bůh bez vší proměny, ale prvéby musili srozuměti, kolik činy móž věc některá proměnu vzíti.“ Na to v *patnácté kapitole* děti k němu dí: „Pověz nám to milý tatíku!“ „Trojím činem bývá,“ dí Štítný odpovídaje jim, „proměna, v kteréž kdy věc která bude: *jedním*, když místo promění, *druhým*, když promění postavu, a *třetím*, když *čas* promění.“

„*Místo* učiní proměnu v něčem, když bude hnuto něco s místa na místo, že jinde bude, než jest bylo, a však *to* bude, *co* bylo; ale jindy vzalo je proměnu, když, co je, jinú *postavu* bude jmíti, než jest mělo, větší bude neb menší, aneb čímkoli jinak bude neb jinakové, než jest bylo, ač též ostane tudy, ježto i bylo, však jest vzalo proměnu. Třetí proměna z túto dvú proměnú bývá, neb *čas* ničehož nemění, jen to, ježto v postavě aneb v místě proměnu vezme; neb takovým věcem móž řečeno býti: „*takto* je byla,“ neb: „*taká* je to,“ aneb „bude *takto*,“ „byla je *takto*,“ „*takto dávno* jest,“ „jakž *tak* jest, takto dlúho *tak bude*,“ „byla jest *tamto*.“ *)

Patrné jest, že jenom na pohled trojí proměn způsoby uvádí Štítný; neboť „*čas* ničehož nepromění,“ co není bez toho buď *místem* („byla jest tamto“), buď *postavou* („byla je takto“) proměněno; proměna místem též jest jenom proměna zdánlivá, nejsouc žádná proměna sama v sobě, zbývá tedy jenom pravdivá proměna postavy. Nicméně však, nic

*) V rukopisu stojí: „byla-j tato“ a opraveno „tamto“. Ostatně velmi chybně psaná jest tato kapitola, zvláště strany punktuací, ku př.: „Byla-j tato z toho mož te vrozum vzieti ež to jt neproměnne. Jehož nepromění“ atd.

se na to neohlédaje, obracuje se Štítný, ač jest-li že vůbec na tomto místě v rukopisu cosi neschází, rychlým obratem k bohu, řka: „Z toho móžte v rozum vzíti, že *to* je neproměnné, jehož nepromění, ani móž proměniti *místo* neb jiná *postava*, než jest; a když to dvé (toliko) promění (v čem naučení), tehdy ani čas — a *to* jediný jest sám bůh.“ — Vyřknuv toto u všeobecnosti, přechází Štítný k obzvláštním proměnám, totiž v této kapitole ku proměně *místní*, kterouž zapírá o bohu důvody následujícími.

„Že nemění *místo* boha, to je skrze to, že bůh jest *všudy*, a což jest všudy, na každém jest místě, a což jest na každém místě, jakž by pohnutí mělo s místa na místo?“

Zbývá nyní ještě důkaz *všudypřítomnosti* boží, kterýžto ihned takto vede Štítný: „A že bůh vešken jest všudy, toť móž rozličně býti ukazáno: *Najprvé* tím podobenstvím, že duše, ježto k obrazu božímu stvořena, jest *té* jednoty, že není z stran spojena, jako tělesná věc, ježto všecka ve všem těle a v každé straně těla všecka; neb to vidíme: kterážkoli strana těla bude i jediným jehly ubodením uražena, zví to duše, učije, neb jest všudy ve všech stranách; by kde nebyla, tuby bolesti neučila. A když to tak jest, tedy bůh, pán stvořitel všeho, ovšem jest všudy vešken, vše s sebú naplňuje, není tak súžen, by jen byl v některém místě a *všude* nebyl.“ Při představování si všudypřítomnosti boží připadne Štítnému na mysl i místo *pekelné*, a důsledně dí: „A tak jest (bůh) i v pekle.“ Na to ihned očekává od *čtenáře* námitku: kteroužto mocí jest bůh v pekle? „či mocí svú jest v pekle?“ — Mluvívá Štítný v rozmlúvách těchto obyčejně jen se svými dětmi, avšak jako na okamžení zapomínaje na poměr tento, očekává od *čtenáře* námitku slovy: „Pakli dí *lektor* (čtenář) onen: mocí svú jest (bůh) v pekle?“ načež opět příme ke *čtenáři* se obrátiv, vece: „Milý *lektoře!* dotiž se mistrov, jest-liť co jiného boží moc v bohu, než byť (bytství) boží, ježto slove: essentia?“ Tímto učeným způsobem ukončí tu hádku, odvolávaje se takořka nezjevně na třetí kapitolu, kde byl jednal i o bytství božím, i o tom, „kterak bůh není tolik na jednom místě, ale všudy.“

Učeností touto scholastickou veden, vzpomíná si Štítný i na jiný ještě důkaz všudypřítomnosti boží, na důkaz ovšem

trochu subtilní. Uvykli jsme již Štítného samého viděti, že pojem boha srovnává s abstraktními pojmy; nepodivímež se tedy, že najednou, přepodkládaje, by bůh byl totéž, co *pravda*, takto k nám mluví: „A kde je, by nebylo pravdy? neb ač kde nebylo-by pravdy, ale to je pravda, že není tu pravdy.“ — Aj! hleďmež, jak by náš prostosrdečný Štítný mohl býti obraten v kouscích subtilních filosofie scholastické, kdyby mu vůbec co na nich záleželo. „A tak ani móž býti pomyšleno, by nebylo *všudy* pravdy. To také vecech (řekl jsem) ku podobenství; věděť, že jest bůh jiná jakás vší pravdy pravda, nad tu pravdu, ježto jest sled vrchní pravdy.“ —

Již nahoře naznačené podobenství boha s duší a světa s tělem působí však Štítnému nesnáze s strany bytí boha mimo svět. „A tak řku: bůh jest všudy, jakož duše jest všudy v svém tělu: ale duše je s tělem člověk *jeden*, když tělo živí*) a jest v tělu. Ne tak jest bůh v světu, jinak bůh svět naplňuje, že ona drží tělo a tělo ji, a *sebú* bůh svět naplňuje, ale svět nedrží boha, a bůh svět drží. A tak bůh jest všudy, ale nic jest jeho neobklopilo.“ Jakoby si na subtilném svém dokazování všudypřítomnosti boha se všudypřítomností pravdy skutečně pranic nezakládal, přikračuje ke *druhému* důvodu všudypřítomnosti boží, ačkoliv důvod následující, jest-li vůbec počítáme, již třetí jest. **)

„*Druhé*, že bůh jest všudy, tím móž býti ukázano, že všudy jsú *skutci* božské moci, múdrosti i dobroty; všudě vidíme to, jehož by nemohla moc jiná, než božská, a bůh jest svá moc: není bůh jiné a jiné moc jeho, a tak i o jiném.“ ***) Rozeznává však Štítný skutky *bezprostředně* a *prostředně* z boha pocházející, a i prostředně pocházející béře za důkaz všudyjsoucnosti boží, řka: „A jakž-

*) V rukopisu čteme: „živi“ chybně bezpochyby; dalo by se tedy snad i čísti: „když tělo živéj'“, t. dle obyčeje Štítného místo: „když tělo živé je.“

**) Snad je i otázka o přítomnosti boží v pekle, i subtilní dokazování všudypřítomnosti boží pojmem pravdy jen účinek glossatora jakéhosi, nikoliv však Štítného, čehož důkaz by byl i „lektor“.

***) Takto čtu dle obdoby (analogie) v 3. kap., kdežto text zní: „byť jiné byla dobrota, jiné on — — a tak i o jiném, o všem“. V rukopisu stojí takto: „není bůh jiné jediné moc jeho. A tak i o jiném.“ Slovo „jediné“ stojí co starší forma na místě „nežli, leč“.

koli když král pošle svú moc protiv nepřátelóm, potepe-li jeho moc nepřátely, dějí: „král pobil,“ aneb co buď takové, však není to tak vlastně povědíno, jako když řku: že bůh to učinil, když to učiní někdo, ne bůh jsa; neb což kdo činí, který skutek, to bůh skrzeň činí, od té se děje ten čin pravdy, ježto je všeho pravda, aby *to* tak bylo a *to* takto pravda, činí z tohoto toto a z tohoto toto. Ale viz, kdo co *proč* činí, kterým-li úmyslem, zlým-li či dobrým; neb to vše rozsúdí pravda: a to učiní, že zlé zlým bude odplaceno a dobré dobrým, a protož řku: všudyť jest pravda ta nejvyšší, ježto bůh jest.“ Zjevné jest, že vplítáním abstraktního pojmu „pravdy“ důkaz tento druhý všudyjsoucnosti boží splývá s prvním.

Jednota božská či jednostejné bytství boží příčiti se zdá všudyjsoucnosti jeho, pročež i Štítný k dětem se obracuje s námítkou: „Ale snad díte: když jest byť božská nebo božství tak jedna věc, že stran nemá a nemóž býti rozděleno, jak móž býti na *každém* místě, zde i onde?“

„Divnéť se to zdá a nepodobné, když chceš o duchu mysliti, jako o tělu; ale vezmi v rozum, že pro jiné jest tělo nerozdílno a pro jiné duch: *tělo* proto nerozdílno bude, když by také malosti bylo, že by nemohlo býti rozdvojeno; a tak tělo kteréžkoli kamene neb dřeva v najmenším drochtečku (drobtečku), ač *skutkem* nemóž býti pro drobnost rozděleno, však *mysl* v sobě móž to na dvé rozděliti a každú stranu opět; takéž vše, což móž, že jest tělo, neřku okem viděti, ale myslí pomysliti. Ale *duch* ne pro malost je nedvojit, ale pro jednotu bytství svého; a tak ten duch nejvelebnější stvořitel a působce všeho nedvojit jest ovšem, v sobě jeden jest, a všudy jest, neb bůh jest. V každém jsa místě, nikdež není obklíčen, vše i sebú naplnil a vše drží, a jeho nic nedrží, ani sebú zaměstknal kterého místa. A když jest v *každém* místě, proměny s místa na místo nemóž míti. A že nedrží jeho i jedno místo, (pročež) není, by které jím místo bylo zaměstnáno.“ *) — „Ano, když má mysl jest na kte-

*) Slovo: „pročež“ nenachází se v rukopisu; snad by i bez něho takto se čísti mohlo: „A že nedrží jeho: i jedno místo není, by které jím bylo místo zaměstnáno.“ Toť by znělo však trochu tvrdě.

rém místě, že myslí snad jablko, neb hledí na ně, čili jest má mysl neb mój zrak zaměstnal místo na tom jablku? zdali by i tisíc jiných nemohli proto, že já na ně myslím neb hledím, také na ně nemysliti neb nehleděti? — a bůh jest nad to.“ —

V důvtipném tomto důkazu třeba, by na dvojí věc bylo pohledíno, na smýšlení totiž Štítného, jest-li vůbec možná *děliti těla bez konce*, a na náhled o všudypřítomnosti *duševní*. Se strany prvního náhledu liší se Štítný od přírodozpytců, kteříž to vědu o prvcích či atomech mají za pravdu, tvrdíce, že nikoli malost malých těl další dělení činí nemožné, nýbrž podstatná jednota jich bytství: Štítný neuznává prvků či nedrobtů věcních; jemu jest drobteček jenom malinká částečka, oku toliko nerozdílná, nikoli však v sobě. Novější vědy přírodní uznávají také tělesné „jednostejné bytství“ (einfache Stoffe, Atome), ku př. kyslíka, vodíka a p., a zároveň neuznávají veskrz duševního „jednostejného bytství“, že by toto bylo věcní počátek (monada) zvláštních činností, nýbrž mnohým vědám jest bohužel! to, co duch a duše sluje, soubor jen představní činností, ježto prý jen stupnově se liší, nikoli však podstatně, od činností tělesných; jiným zase vědám je duše ovšem „jednostejné bytství“ (einfaches Seiendes, einfaches Reale), avšak neproměnné a beze vší činnosti.

Podobenství Štítného přítomnosti mysli na jedom místě ke všudypřítomnosti božské platnost svou má se strany *theoretické* toliko, nikoli však se strany *praktické;* neb mysl ovšem a zrak a p. theoretické úkony nezaměstnají místa na věci, skutek však praktický ovšem, a přece jsou Štítnému „skutky boží“ důkazem všudypřítomnosti boží.

Šestnáctá kapitola.

Bůh se nemění ani přibytkem ani úbytkem, ani že jinak bude, než jest byl: není proměny v postavě jeho, a to ani proměny, jako bývá ve věcech tělesných, ani proměny duševní, t. v rozumu, v mysli, v žádosti.

Podlé rozvržení v patnácté kapitole jest úloha *šestnácté* kapitoly mluviti o druhém druhu proměn, t. o proměnách *postav*, či odpovídati k otázce: „Kudy to jde, že není v bohu druhé proměny, oné, ježto v postavě bývá.“

Vyměřuje nejdřív Štítný takž jakž pojem proměny této slovy: „*To*, ježto v postavě proměnu béře aneb se mění *přibytkem*, aneb *ubytkem*, aneb že jinak ona bude věc, než byla dříve, aneb jiné — nic *toho* boha nedotýče v božském jeho přirození.“ Následují tuto důkazy:

„Že nemá *přibytkem* proměny, tak móž býti ukázáno, že to, ježto roste a přibývá jeho, *béře* vše *odjinud* odněkud *něco*, jehož jest nemělo, neb i žádná věc nemóž toho z sebe vziti, jehož nemá. Odkudžby pak vzal co stvořitel *všeho?* protož neroste, nebéřeť v se nic odjinud, aby tím byl větší; takť jest vždy v svém božství, jakž najlép jest býti.“ Tajně předpokládá Štítný v tomto dokazování, že mimo boha již ničehož není, t. že bůh *je vše, co jest*, neb jenom pod touto podmínkou důkaz přesvědčující svou má moc. Myslilo-li by se totiž, že bytí boha a bytí světa by bylo bytí dvojí, bylo by i stvoření světa již přibytek bytí božího; neb bytí světa nelze jest míti za ouplně ničemné, proto že ničemného nic nemůže vyjíti z boha. Že stvořením světa docela žádná změna v bohu se nestala, může se ovšem lehčeji *vyříci*, nežli důsledně *myslíti;* neboť stvořením všemohoucím zajisté něco přibylo ve skutečnosti, čehož nebylo dříve, a stvoření světa samo, co vůle a skutek svrchovaný, jsouc činnost boží, jest i změna, ovšem nikoli nerušící absolutní důstojnost boží; neb změna v ničem jiném není založena, leč v tom, že bůh, nebyv v poměru se světem, vstoupil stvořením v ten poměr. Nesnázím pojímání takového aby se vyhnuli, myslili si někteří badatelé, že od věčnosti bůh myslil jest svět v podstatě jeho; jiní však přímo toho byli domnění, že od věčnosti svět bohem jest stvořen. Pře takové pomíjejí, jak mile jasné pojmy, co je *čas*, a jak se rozeznává samočinná *změna* od trpné toliko *proměny*, vyniknou v mysli lidské.

„*Ubyti* jeho také nemóž, byť mění (menší) byl; neb tak jest jeden, že stran nemá, by mohla která býti od něho odlúčena; a cožby v ubytí mohlo od něho býti odděleno, to by byla strana jeho, když byla v spolku s ním dříve.“ Týmž důvodem možné by bylo dokázati, že přibytkem nebéře žádné proměny bůh, neb jednota přísná či jednostejnost přirození vylučuje za touž příčinou i ubytí i přibytí.

Nyní přikračuje Štítný ku *proměně v užším* smyslu, „že jinak ona bude věc, než byla dříve, aneb jiné,“ aby dokázal, „že se také v jiné bůh neobrátí, ani jinak bude, neb jinakové bytství jeho nebo božství.“ „Rozumějte,“ dí Štítný, „že jiné jest *tělesné věci* vzíti na sě, neb v sě tu proměnu, a jiné *duchu*: a bůh jest duch, ale ne tělo; protož není třeba mnoho mluviti o tom, jak tělesné věci berú tu proměnu, abych ukázal, že té proměny není v bohu: ale ukážiť, žeť i té proměny nebývá v bohu, ježto bývá v duši člověčí neb v andělském duchu. A však muši krátce dotknúti o tělesných věcí proměnách, aby tím lépe byly duchóv proměny od tělesných rozeznány. *Těl proměna* v tom záleží, když jich *strany* budú jinak složeny než byly, aneb když v těch jakovýchs věcech (míní tu Štítný od něho tak řečené: qualitates či vlastnosti, jakosti) neb v některé z nich věc tělesná proměnu vezme, ježto móž to oko nebo ucho, nos neb ústa aneb dotčení zvířecím přirozením býti rozeznáno (?), aneb v nějaké své tajné moci neb síle neb trpnosti.“ Zde znovu, jako již podotknuto v 11. kapitole, „dotčení“ znamená tolik co dotýkání, hmatání; a pamatovati hodno, že Štítný nikoli úkony ostatních smyslů, nýbrž jenom čidla jich uvádí (oko, ucho, nos, ústa). Zná také již představu *„tajných mocí* neb *sil* neb *trpností“* tělesných věcí, představu vědami nynějšími zavrhnutou, a tož tím právem, že skutečně nic jiného, nežli neznámost a nevědomost představu tuto tajných sil a jí podobné představy v život byla uvedla. Neb *„trpnosti“* nejsou nic jiného leč představy možností, státi se tím neb jiným (Vermögen, Receptivitäten), a *„moci neb síly“* představy možností, vyvesti ze sebe to neb ono bez poznaného zevnějšího důvodu (Kräfte, Aktivitäten). Neznámost pravého způsobu povstávání zrodila představy sil, pročež byly nazývány: *tajné*. Čím více vědy pokračují v poznání poměrných a vzájemných činností všehomíra, mizí „tajné síly a trpnosti“ z věd, a kdež ještě zůstávají, tamť jsou jenom pomníky nedozralosti.

Obracuje se nyní Štítný k proměnám *duševním* slovy: „A duchu proměna záleží ve *dvém:* v znání nebo u vidění (toť za jedno beru), a v tom, ježto mysl trží (trhá, táhne) některá žádost, ježto latině slove *affectus.*“ Proměny druhé třídy, t. tržení mysli, vyjasňuje takto: „když mysl bude ve

čas veselá, ve čas smutná, veselejší neb smutnější, a tak i v studu i v milosti i v čemžkoli takovém proměnu béře aneb móž vzíti, móž-li býti veselejší, milovnější nědky než někdy, a tak řku o jiném, což by méně neb více mysl tržalo.“ Po vykreslení proměn duše *praktických, citů* totiž a *žádostí,* jichžto co různých úkonů duševních ještě nerozeznává, vyjasňuje před námi *theoretické* proměny duše „v znání nebo u vidění“ (Anschauen oder Erkennen), což za jedno béře, a to tím způsobem: „A *druhá* proměna v duchu (důsledně by bylo třeba říci: první proměna) v tom záleží, když bude (duše) múdřejší, vzví něco, ježto je dříve nevěděla, aneb jasněji bude rozuměti.“ — „Jak jsme poddáni jěm proměnám, to vidíme.“ —

Dotčené nerozeznávání „citů“ a „žádostí“ napravuje trochu Štítný tím, že takořka za přídavek ještě o jedné se zmiňuje proměně, ačkoliv nedůsledně (neb byl jest řekl: „duchu proměna záleží ve *dvém*“) totiž: „A mysl naše také proměnu béře, když učiní člověk něco, jehož pak želeti bude, aneb když chce něčemu, jemužto jest dříve nechtěl.“ Držíme-li se tedy slov Štítného, poznáme, že dvojí, *theoretickou* t. a *praktickou* uvádí duševní proměnu; hledíme-li však na obsah, tu jeví se nám trojí proměna, mysli, seznání a žádosti.

Po takových přípravách velmi krátce dokazuje Štítný, „že nic těch proměn není v bohu.“ „Ani jest bůh posošen k tomu, by se mohl od blažnosti v hubenstvo hnúti, jakož se andělóm stalo, ježto svój úmysl od něho hnuli, jenž jest všech blažnost, ktož stojí v něm, držéť se jeho; neb bůh ne odjinud má své blažnosti, ale sám z sebe.“ „Že ta proměna nespadá na bůh, jako ji mívá mysl člověčí, to jde tudy, že bůh jest ta *největší múdrost,* že nikdy nic neučiní nerádně, by potom *žel* bylo jemu *); aniž kdy *chce* co jiného, jen to, což vždy chtěl od věčnosti, protož vždy jest neproměnná vůle jeho a libost jeho, neželeje minulého, ani úmysla svého v jiné měně, než jakž jest umyslil od věčnosti.“ I v tomto obsahu prosvítá rozdíl mezi *rozumem* („největší múdrost“), *city* či myslí („žel bylo jemu“) a *žádostmi* („chce co jiného“) —

*) Jak se asi s tímto srovnává výrok biblický: Genes. VI. kapit. 6. a 7. verš. „Žel mi, že jsem učinil člověka,“ toť ohledává Štítný v 17. kapitole.

Sedmnáctá kapitola.

Písmo svaté pro hrubost toliko myslí lidských vypravuje o vášních božích. Taktéž nikoli pro modlitby naše, nýbrž pro dobrotu svú a múdrost činí nám bůh dobrodiní, avšak jsú modlitby přece cesty dobrodiní božích.

Sedmnáctá kapitola obsahuje dvojí toliko námítku a její odstranění, a toť *první:* „Zda chybáš toto, zda nepomníš, že písmo svědčí, že bůh — vida, ano všeliký stav svého přirození porušil v žádosti smilného zapálení, kromě toho jediného s dětmi jeho, jehož pak zachoval v korábě od potopy, ježto přepustil na vešken svět — řekl: „Žel mi, že jsem učinil člověka.“ *Druhé*, „když bůh toho, coj' umyslil, nepromění, čemu by bylo modliti se?“ —

„Neblúdímť (dí Štítný) řečí túto od naučení svatého písma křestanského a otcóv svatých; protož znamenajte to, co řkuť: Neželéť bůh, nepyče v své útrobě ničehož, coj' učinil; neb jest vše v najvyšší múdrosti, v najplnější opatrnosti učinil, vše, coj' učinil, a věda prvé, než jest učinil, jak co vyjde; ani bůh žele v zamúcení mysli své, ač kdo činí proti němu; neb neškodí bohu zlost i jednoho, a bude-li kdo protiven bohu, tak jeho moc a spravedlnost ozdobuje, když dá hodnú pokutu svým protivníkóm, poraze je; jako mocnú dobrotu a milost jeho, když dá radost a útěchu svým zvoleným, svým milým. A k tomuť řku, jakožto učí a řkú otci svatí: že písmo má obyčej pro lidskú hrubost, že často dí o bohu což buď podlé lidského podobenství, aby hrubosti lidské uvedlo boha v paměť a úmysl, ježto, u plné řkúc pravdě, ne tak jest to v bohu, ale nějakým podobenstvím; a tím činem tuto dí bůh v písmě: „žel mi, že jsem učinil člověka.“ A též říkají: Bůh se rozhněval, nebo hněvá. Neb písmo tú řečí a těmi slovy ukazuje pomstu boží, že tak chce mstíti zlosti nad zlým člověkem a šeredným, ježto nedrží řádu svého, jakoby žel jemu bylo, žej' kdy učinil člověka; ale bůh v sobě v útrobě své neželéť, nehněváť se, jako my, s svú nechutí, ale pomstí zlosti, jakoby se hněval, jakoby pykal nebo želel.“ —

Patrno, že tu Štítný naráží na tak zvaný Anthropomorfismus v pojmu boha či na *zčlověčení* pojmu a vlastností boží.

Nesnadnost, pojem svrchovanosti boží poněkud přece vypsati a vyměřiti, přimělo i bohoslovce i filosofy k tomu, by si osobnost božskou myslili ve tvaru lidském. Takové porovnání povýšuje ovšem jasnosti v představování si boha, uvádí však v tu nesnáz, že se na místo čiré *osobnosti* vplítá v pojem boha *jednotlivost* či individualnost lidská, ježto obmezeností svou vadí svrchovanosti božské. V *krásném* umění nelze ani minouti této měny osobnosti s jednotlivostí, proto že tvar krásný vždy jednotlivý býti musí. Filosofia sama vešla v tomto ohledu ve dvě výstřednosti, protože dílem kladouc boha za jednotlivce, nepojímala ho již co svrchovaného; dílem však upustíc od veškeré osobnosti boží, na místě pojmu boha kladla pojmy: pouhého bytí, všeobecné podstaty, všeobecného ruchu a p. I při jedné i při druhé výstřednosti mizí pojem boha. Toť pohnulo *Feuerbachem*, že neslýchaným způsobem tvrdil, že pojem boha nic jiného není, leč soujem vlastností lidských, fantasií lidskou očištěných! toť prý jádro anthropomorfismu. Pravdy se dopídíš, jest-li v *theoretickém* ohledu vyloučíš z pojmu boha co možná veškeré vlastnosti lidské, v *praktickém* ohledu však neúhonně ber boha za pravzor lidské dokonalosti.

Námitka *druhá*, kteroužto činí děti Štítnému, je: „žeby nebylo *proč* se modliti, kdyby bůh úmysla nikdy neproměnil.“ Tane dětem na mysli, že dle múdrosti své každému již, co mu je dobré, nevývratně ustanovil jest bůh; modlitba tedy nezdá se jim býti potřebná, protože ničehož změniti nemůže a marně tedy se vykonává. K vyvrácení námitky této i *positivní* důvody přivádí Štítný, i *rozumové*, řka: „O druhém, ježto díte, pročby se bylo modliti, kdyby bůh úmysla nikdy neproměnil, řkuť, že se je potřebí vždy modliti, a boží jest to *ustanovení* (modliti se), neb ta počest od nás na bůh sluší, onž jest a od něhož nám jde vše naše dobré.“ — „Ač *ne pro modlitbu* naši, ale pro svú dobrotu činí nám dobře, však to činí *skrze* modlitbu naši a skrze prosbu: takéž modlitba naše cesta bude, po níž jdú k nám od něho jeho rozličná dobrodiní; ač nám *jest* to dáti, což nám dává, před věky *úmyslil*, však tak jest úmyslil dáti, jakož dává, abychom prosíc (a) modléc se zaslúžili vziti, a hodni byli daróv jeho, a mysl naše a žádost naše aby v modlitbách se rozněcujíc vždy táhla se k němu.“

Osmnáctá kapitola.

Myslícímu člověku mění se vždy mysl, protože přechází od jednoho předmětu, místa, času na druhý a jiný. Takových proměn není v bohu: jenž vše spolu jedním viděním vidí jako oko všudy vůkol sebe, a vždy vida; neb jeho znání, jeho vidění jest on sám.

Pozorně kdož četl kapitolu 16., zajisté byl i s námi seznal, že má příliš krátký konec po takých připravách, záležejících v rozdělení proměn tělesných a duševních, a hlavně v rozeznávání (slovem) dvojího druhu proměn duševních. V očekávání slušném pozorného čtenáře, žeby obšírnějšího cosi ještě přijíti mělo, neklame Štítný, jenž v *osmnácté kapitole* takto tázati se dá dětím: „Ještěs nám toho *nedopověděl*, že té proměny bůh nemá v sobě, ježto z *znání* přichází důchóm lidským neb andělským, o tom také pověz nám něco.“ Beze všech dalších příprav dí Štítný:

„Trojím činem jest proměna v poznání našem: I. někdy bude *větší*, než bylo, II. někdy *menší*, a III. když jedno po druhém poznáme a v mysl vezmem, ježto ač jsme znali, ale v mysli své neměli, aneb jměvše, opět z mysli vypustili, také je to proměna.“

„A ta třetí proměna poznání *jednoho po druhém* bývá ještě čtverem činem:

1. *Jedna* v tom proměna, že v čas *jedno*, a potom *jiné* v mysli máme, neb všeho spolu držeti mysl naše není dospěšna.

2. *Druhá* jest proměna, že jednu věc v mysli maje, a však ve čas vedlé *této věcí* její, ve čas podlé *této*.“ V dvojím smyslu užívá tu Štítný slova: *věc*, po prvé ve smyslu podstaty, po druhé však ve smyslu vlastností či znaků toliko, tak žeby vlastně měla zníti ta sada: avšak ve čas jen podlé této vlastnosti její, ve čas podlé této (jiné). Přidával Štítný k tomu i důvod i příklad, řka: „Neb mysl naše *všech* takých věcí (t. vlastností) spolkem neobsíhne. Jako bůh (se všemi vlastnostmi najednou) bude nikomu v mysli, a však někdy jen podlé toho, že je mocný, někdy že je múdrý, někdy že je dobrý; a tak i o jiném.“

3. „*Třetí* proměnu činí *místo*, když ve čas tamto, a ve čas tamto myšlením budem; neb na jednú v též chvíli by na

všech místech mysl naše byla, neb i andělská, hrubá je k tomu, jakž bůh hbitě bude a brzce zde i onde.“

4. „*Čvrtú* proměnu *čas* činí v myslech našich, když to i někdy, ježto *bylo*, a někdy, ježto *jest*, a někdy, ježto *bude*, myslíme: neb mysl naše těch tří spolu časóv neobsíhne, a tím činem proměnu čas činí v naší mysli, když myšlení to, ježto *) máme v některú chvíli, opustíme, a potom jiné vezmem; neb jednoho myšlení my nemáme vždy.“

Dle Štítného mění se tedy vědomí naše *buď* tím, že na jiný předmět myslíme, *buď* že jiné vlastnosti téhož předmětu obadáváme, *buď* že od vzdálené jedné místnosti přecházíme myslí naší na jiné, *buď* posléze, že od minulosti k přítomnosti a k budoucnosti v mysli pokračujeme.

„Ale bůh jest nad to nade vše vyšel, ten ve svém znání, v svém vidění nemá těch i jedněch proměn, neb jeho znání, jeho vidění není jiné, jen *sám on;* poznání jemu *nepřibývá*, neb plné má všeho a — jak móž čeho neznati neb nevěděti (neviděti? **]) ten, jenžto je vše stvořil, vše řídí, vše drží, vše je prošel, a jest při všem. *Ubyti* také nemóž poznání jeho, neb jakož jsem to již mnohokrát řekl, *není jiné on*, a *jiné* to, *že zná*, a tak jeho neubývá, řekl jsem to dříve. Ani má těch proměn, jako my, ježto ve čas toto, ve čas takto máme u mysli, a ve čas tamto při minulém, ve čas při budúcím, ve čas při tom, ježto jest, mysl svú máme. Neb on *vše* spolu *jedním viděním* vidí, *co* které jest, *jak* jest, *kde* jest, *kdy* jest, ne, by jednó vida, v tu chvíli nechal druhého; ale na vše spolu zří, jako na jedno, a na každú věc, jako na vše. A vidí tak bez proměny, nového nic nepřijde vidění jeho ***), ani kdy mine; co uvidí, to vždy viděním svým jednostajným, kdy co *má* býti, kdy *jest* a kdy *mine*.“

---

*) Více poklesků písemných chová tato kapitola; tak stojí na místě „ježto“ *to jest*, na místě „znaní“ *znám*, na místě „kak móž“ *tak móž* a j. v rukopise Musejním.

**) Psáno stojí: „neviedieti“, tedy by se mohlo čísti: nevěděti, avšak Štítný vždy mluví zvlášť o vidění boha; někdy je psáno: „viedienie,“ někdy „vidienié“ jako *oka* vševidoucího.

***) Psáno je: „vidíme jeo“, mylně ovšem a skráceně pro vidienie jeho.

Tuto prozřetelnost božskou aby smyslným způsobem učinil ještě snadnější k pochopení, užívá Štítný středověkého porovnání vidění s okem v skutku dosti vtipného: „Pokládá *Hugo* k tomu tak i příklad, řka: Kdyby *veškeren člověk* byl *okem*, a nebylo mu jiné býti a jiné viděti, ale též, kamž by se která věc hnula, zaň, předeň, na stranu, před ním by byla — a on bez pohnutí jednostajným viděním viděl by ji: ta věc by šla, ale to vidění stálo by. Tímť podobenstvím jest v bohu vidění minulých věcí, a těch, ježto jsú, i budúcích bez proměny, ale v těch věcech jest proměna.“ Jmenovaný *Hugo* byl pod úplným jmenem svým „Hugo de S. Victore“ známý v středověku a proslulý mystik, jenž pro úrodnost vyučování svého i *učitel* (didaskalos) byl jmenován, jakož i pro příchylnost svou k sv. Augustinu *druhý Augustin* (alter Augustinus). Velmi důležitá jest tato kapitola tím, že Štítný v ní pojem boha vyměřuje slovy: „že jeho znání, jeho vidění není jiné, než *on sám*,“ t. že bůh jest znání či vidění samo. Takto i *Aristoteles* pojem boha byl určil téměř doslovně, řka: „Bůh zná (ví, myslí, νοεῖ) a podstatný obsah znání jeho jest on sám, neboť to, co myslí bůh, musí býti bůh sám neproměnný a důstojný.“ Odvozuje však Aristoteles z toho i přítomnost boží v mysli lidské, a tož v tom smyslu, že myšlení lidské je myšlení boží v mysli lidské toliko, a že tedy mysl lidská není mimo boha, a bůh mimo mysl lidskou. Bez pochyby namítaly se i Štítnému takové důslednosti, vycházejíce z pojmu totožnosti boha s svědomostí jeho vše pronikající a vše pojímající. Takové důslednosti však příčily se mysli jeho s pojmem křesťanským boha; neboť sotva že dořekl nadřečená slova: „jeho znání je on sám,“ i hned varuje děti před nebezpečnými důslednostmi slovy: „A pakli kam z *těchto řečí*, ježto s vámi mluvím, *zajdete*, jemuž nemóžte rozoměti, doplňte *silnú* vírú, a na mé řeči, ačť jsú i *pravé* — se neobracejte; neb snad jim nemóžete rozuměti, což já míním, a učte se ku prostým slovům víry křesťanské, vzdadúc poklonu srdcem bohu a řkúc: „O výsosti bohatství a umění božího, jak jsú nestihnuti súdové jeho!“ — *A na tom buď o tom dosti.*“ — Až k žalosti to pohne každého rozumného a nepodjatého, když takto v protivách mluviti slyší Štítného, jenž maje rozum spokojiti rozumem, místo toho přihrádkou svrchované víry jej odstrašuje od dalšího pokračová-

ní, ač přec sám chce tomu, „*což věří, vyrozuměti*“, jak na jiném místě rázně pronesl. Vidíme ho i tu podléhajícího náhledům středověkým, kdež odhodlaně volá: „neobracejte se na mé řeči — ačť jsú i *pravé!*“ — V tomto příkladu jasně se spatřuje, že nikoliv hlava, nýbrž srdce zamezovalo střednímu věku *důslednou* filosofii, a přece jinak tak panovala hlava v Štítném, že nespokojiv se srdečnou vírou, psal rozumně, a chtěl býti čítán od rozumných. „A na tom buď o tom dosti.“ — —

Devatenáctá kapitola.

Bůh jest jeden s strany božství svého, avšak trojí s strany osob božských.

Kratounká *devatenáctá kapitola* připravuje toliko k poznání boha *trojího*, vyvracujíc námítku dětí: „Přivedls nám v rozum, že *jeden* jest bůh; ale když věříme, že jest bůh v *trojici*, rádi bychom slyšeli o tom, jaký je v trojici počet: ale v tom, co je *právě jedno*, není *počtu?*“ — Odpovídá Štítný: „Právě jste řekli, že v jednom není počtu, ale počátek počtu jest.“ Zavání, jak patrno, odpověď tato trochu subtilností scholastickou, jako i následující rozjímání: „*Jeden* podobnost toho, jako je v bohu to, co jsem řekl, ukazuje, ale ne by ovšem takéž bylo, že jeden jest počátek počtu.“ Míní Štítný slovy těmito asi: Řekneme-li, bůh *jeden*, ukazuje slovo jeden, že vše v bohu je v jednotě a že vše v bohu je sobě podobné a podobností svou jedno: neukazuje však slovo jeden, že jeden bůh je počátek počtův, po kterém by as následoval „druhý“, „třetí“ bůh atd. Vysvětluje Štítný věc tuto o jednotě boží a o trojici ještě dále: „Ale chciť podlé sv. Bernarda říci naučení: Myslíte-li *zvláště o osobách* — neb mluvíte: třiť jsú, počet jest tu: jinýť jest syn, jiný otec, jiný duch svatý; — a pakli o božství mluvíte, neb myslíte: *jednoť* jest všech osob tří a každé z nich zvláště, neb každá osoba *bůh jest plný*, a všecky tři spolu *jeden bůh* jest, v jehož jednotě božské není počtu, ani stran kterých.“ Patrno, že Štítný tu rozeznává *osoby božské* a *božství*, neb dí: „myslíte-li zvláště o *osobách*“, „a pakli o *božství* mluvíte“. S strany osob prý platí *počet:* tři, s strany božství však nikoli, tu je jeden to-

liko bůh či *jednota* božská. Míchá se tu však pojem *jednoty* s pojmem *jednostejnosti*, neb vlastně takto dí Štítný: „*jedno* jest božství či *stejné* všech tří osob a každé z nich zvláště, neb každá osoba bůh jest plný“ atd.; míchá se tu však i dále pojem *božství* s pojmem *boha*, jakoť to i v německé řeči někdy bývá slovy: „Gottheit“ a „Gott“, a v latinské řeči slovy: „deitas“ a „deus“ (viz str. 82.), kteréžto míchání převelkou nejasnost v myšlení působí. Neboť sluší pojmy: „božství“ a „bůh“ tak dobře rozeznávati, jako známé pojmy: „člověčenství“ a „člověk“. Člověčenství jest *výbor* či jednota všeho podstatného, co se při každém člověku či při člověku *vůbec* mysliti musí, t. důstojenství člověčí; člověčenství jest tedy pojem abstraktní (odtažený) a všeobecný, protože se při něm na zvláštnosti skutečných a jednotlivých lidí žádné zření nebéře, ba aniž bráti se smí; pojem „člověčenství“ však liší se dále i od pojmu „člověčenstvo“, kterýmžto posledním pojímáme soubor, či hromadu všech jednotlivých lidí bývalých, jsoucích a budoucích. Taktéž je „bůh“ jako „člověk“ skutečná osoba, „božstvo“ jako „člověčenstvo“ je soubor božských takových a lidských osob, „božství“ však jako „člověčenství“ znamená podstatu toliko či důstojnost božskou a lidskou, nikoliv však cosi skutečně jednotlivého. Podlé rozjímání Štítného, v kterém, jak naznačeno, následuje sv. Bernharda, platí sada: „*jeden* jest bůh“ jenom o *božství!* Tímto způsobem byl by *jeden* bůh *jenom v abstrakci* či v odtaženosti, nikoli však ve skutečnosti; *v skutečnosti byli by tři bohové*, či *tři osoby!* — Ovšem leká se Štítný sám takých výsledků, chtě rozumem pochopiti jednotu a trojici božskou najednou, a volá úzkostně: „A protož *věřte* a vyznávajte, že věříte, *ač i rozum nemóž zde dosíci toho*, že trojice jest v osobách boha jednoho, a v božství jest jednota, v níž jsú tři osoby vlastní, každá majíc v sobě sama život věčný; jakžkoli syn vzal jest (počátek) od otce, a svatý duch od obú pochodí, však má syn všechnu plnost tím urozením z otce nevýmluvným, a takéž duch svatý tím pochodem: a v pokoře věrní zaslúžíte, že to uzříte; a v radostném duchu díte s žaltářníkem, přičiníc táž slova, jako byla ona královna řekla, vidúc múdrost Šalamúnovu: Jakož jsme slyšeli, tak jsme viděli v městě boha našeho, a ještě nad to, neb i polovice toho nám jest nevypraveno, co je chvály jeho.“

Dvadcátá kapitola.

Člověk duší svou je obraz trojice svaté: duše je jedna toliko a má trojí moc: mysl, rozum (znání) a milost.

Skutečně odpovídají děti na pobídku Štítného, by věřily v trojici, ihned na začátku *dvadcáte* kapitoly takto: „Ovšem *věříme*, že to tak; a ač bychom nic tomu, jak jest, nerozuměli, však máme věřiti, neb víme, že je psáno: Nevěříte-li, nesrozumíte.“ Nicméně však nespokojují se děti *pouhou* vírou: žádost poznati, co vlastně je ta trojice, vzbuzuje rozum jich; pročež takto k Štítnému mluví: „A však *nutí* milost (láska) ku poznání toho, jelikož móž poznán býti, jehož víra, že je takého milování hoden, ukazuje.“ Načež Štítný: „Když to tak jest, že jest z milosti mílo mysliti a mluviti o bohu, jehož jest nelze, tak jakož jest, vypraviti, chválím to; a *protož* ještěť chci o té *nevýpravné* trojici svaté *pomluviti* a, jakž moha, ukázati, kde by se zdálo najhodněji dívati vidění tomu tak velikému *).

Patrno ze slov těch, že *rozumování* střednímu věku a tehdy i Štítnému vždy se zdálo býti nebezpečné, ba téměř i hříšné, a že jen tenkráte se rozum k obadání připouštěl, když byl oděn rouchem víry a za příčinu a účel úkonů svých udával horoucí lásku svou k bohu. Za našich dnů naopak se děje. Rozumu s vášněmi spojenému nerádo se svěřuje skoumání pravdy, proto že každá vášeň spatřuje předmět hledaný ve své vlastní barvě, pročež se požaduje od skoumatele, aby rozum svůj, jest-li vůbec k ryzí pravdě jím přistoupiti hodlá, sprostý měl i od náklonnosti i od protivnosti k předmětu, o kterém bádá, neboť pod tou výmínkou toliko *nepodjatě* skoumati a pátrati bude. A po rozumném seznání teprv pronikne se zřetelně poměr, v kterém člověk stojí k seznanému předmětu, což náklonnost neb protivnost rozumnou tvoří. Tak to bylo i u Štít-

*) V rukopisu: Knihy křesťanského učení, takto praví Štítný o sv. Trojici: „Každý mluví o sv. trojici a dobře činí; neb sprostně, ač i nerozumí, jak to jest, má věřiti. — A však ne proto, bych rozuměl, toto píši: ale což rozumím, to píši. — Kdož pilně znamená a srozumí, co jest duše, pozná obraz trojice svaté a jakž takž počne svatou trojici poznávati, jako myslí chytaje nějak, ale však nepopadna poznáním plným. — Mimo to *dále* nerazif (neradímť) *mysliti* o té divné trojici svaté.“

ného, ač slovy vnějšími jinak tvrdí: poznav rozumně boha, miloval jej svrchovaně, ba můžeme i říci: poznav *sebe samého*, pokračoval tím k seznání *boha* a od seznání k milování jej. Potvrzují toho i slova následující, kterými hodlá ukázati: „kdeby se zdálo najhodněji dívati vidění tomu tak velikému.“ — „Bychť řekl: v *andělích*, ježto v písmě slovú podobnost boží: tiť jsú dosti dalecí ku poznání: ale dí o *nás* písmo, že jsme obraz trojice svaté. Se před sebú máme; v sobě, v obrazu božím, jakož možem, opatřme boha. Ale nemnite, byť obraz boží byl člověk pro podobnost *tělem* k bohu: ale pro *mysl* svú, pro *duši* svú slove veškeu člověk obraz boží; jakož pro napsání obraza některého i ta cka (deska) slove obraz, na níž jest napsán ten obraz pravý trojice svaté, kdež jest v nás co najdóstojnějšího.“ „A nerovně jest důstojnejší duše naše, nežli tělo: protož v duši zřiem *) (t. trojici), ježto jest jen jedna a má své tři moci, že jest každá jiná, než dvě oně: *mysl*, *rozum* a *milost*.“ „*Mysl* jaks jakoby *rozum* z sebe urodila, a pak *milost* jde i od mysli k rozumu i od rozumu k mysli; mysl zná se, a miluje se, aniž by mohlo mílo mysli býti, že jest, kdyby neznala sebe, a když zná se mysl, že jest, a mílo je jí, že zná se: a to je vše *člověčí* duše, a *v ní* jest ta trojice: *mysl*, *znání* (rozum) a *milost*. V tom obrazu trojice svaté *porozoměite*, jakž móžete, oné nad to vyšší trojici v bohu, i to znamenajte, jakť jaks skrytě *mysl* z sebe znání rodí; neb mysl, mysléc, seznání jako rodí z sebe; a pak bude milost z obého toho pochoditi, že mílo je mysli, že jest a zná se; a takéž i znání jest milo, že zná se, a i ta je mysl milá, ježto zná, že jest; a *znání* nic menší není, než mysl, neb jakož jest mysl, tak zná se; aniž jest *milost* menší mysli a znání toho, neb tak mnoho mysl miluje se, jakož jest a jakož zná se — a opětě: mysl jest v milosti, když pamět jest, že miluje, neb mysl jest pamět; a milost jest v paměti, když jest; a také v znání jest obé to, a znání jest v tom každém. Aj, jak jest divně trojice jakás v duši naší v divné jakés *nerozdílnosti*, avšak v nějakém *rozeznání!* Ale však nad toť jest výbornější trojice svatá, ježto jest, ví, chce vše neproměnně.“

*) V rukopise stojí doslovně takto: „ten obraz pravý trojice svaté, kdež jest v nás co najdostujnějšího. A nerovné jest dustojenství duše naše nežli těla. Protož v duši zřem“ atd.

Patrno, že tu Štítný duševědním způsobem zpodobňuje poměry, v kterých dle víry a nauky učených bohoslovců stojí osoby trojice božské k sobě, jak přecházejí v sebe, a jak sebe vyrovnávají. Mysl lidská mu jest obrazem *otce*, rozum *syna*, a milost *ducha* svatého. Nechtíce se však vydávati v dogmata positivní, pustíme úplně mimo sebe stránku tu positivní onoho porovnání. Nás zajímá při této velmi uměle provedené konstrukcí, kterážto dialektickému přechodu myšlének se podobá:

1. Že v ní Štítný (ovšem zjevně v patrném odporu s kapitolou 16., v které *dvě* toliko stránky duše výslovně uvádí) výslovně *tři* nejhlavnější moci duševní rozeznává. V 16. kapitole odděluje totiž „znání" nebo „vidění" od „žádosti, ježto mysl trží", ač, jak jsme v rozboru kapitoly té byli již podotkli, obsahem i tam rozeznávati se dá: *mysl*, *rozum* a *žádost*. „*Mysl*" se Štítnému býti zdá střed či základ veškerého života duševního, asi ve smyslu *srdce* či německého *Gemüth* a latinského *animus*, a odpovídá v trojici božské též *otci*. Duševědně jest srdce či mysl jednota, či jak by Štítný lépe řekl: „*sjednání*", urovnání a poklid všech citů a pocitů (sebecitů), a tedy základní původ i jasného seznání, t. rozumu, i určitých žádostí, které Štítný na tomto místě jen pod jednotlivostí: milostí totiž uvádí, a skutečně není ani jednoho seznání, ani jedné žádosti, ježto by nebyly spojeny s citem, s srdcem, s myslí.

2. „*Rozum*", či jak Štítný častěji, a jak se podobá i raději říkává: „*znání*" jest mu jasné a důkladné vědomí, a v trojici božské obrazem jest *syna*, kterým teprva, i podlé víry křesťanské, seznání jasné a důkladné světu se vyjevilo.

3. „*Milost*" posléze jest vlastnost příjemné žádosti, jest příjemnost činnosti či jemnost působení a náklonnost či láska, a representuje v trojici *ducha* svatého. Co jemnost působení duševní není ovšem bez mysli (citu) a bez rozumu (seznání) možná *).

4. Ještě zajímavější tohoto rozeznávání „mysli", „rozumu"

*) V rukopisu: Knihy křesťanského učení podlé sv. Augustina kreslí Štítný obraz sv. trojice v duši lidské takto: „I řku toto tré: *býti*, *věděti* a *chtíti*. Neb *jsem* a *vědě* a *chci*: jsem, věda a chtě, a věda, jsa a chtě, a chci, jsa a věda."

a „milosti“ jest uznaný od Štítného *přechod* jich a jednota vnitřní, kteroužto Štítný sám obdivuje slovy: „Aj, jak jest *divně* trojice jakás v duši naší, v *divné* jakés *nerozdílnosti*, avšak v nějakém *rozeznání!*“ — Vzorem by tu mohl býti Štítný dušezpytcům minulého století, kteřížto troje nejhlavnější doby živobytí duševního pod jmenem *duševních sil* či *mocí* tak byli rozdělili v duši, jako by to byli skutečně v ní oddělené skrýše či ohrady tři v duši. Cena duševědní tohoto vzájemného přechodu mysli v rozum a milost, a naopak, byla by ovšem důkladností valnější zvětšena bývala, kdyby byl Štítný nepřikročil k rozbírání jeho s účelem *positivním* toliko, a tehdy takořka mimochodem: nýbrž kdyby účel pouze vědecký byl vedl mudrce našeho ve vyměřování těchto pojmů. Ten positivní účel je však i příčina, proč Štítný, obávaje se, žeby trojice duševní, nemajíc tří osobností, nýbrž jenom tři vlastnosti v sobě skryté, pojem božské trojice takžjakž pokaliti mohla, ihned k nadřečenému rozjímání připojuje: „A v této *nějaké* podobnosti veliká je ještě nepodobnost: ano, naše zrcadlo jest k *našemu* obrazu učiněno, avšak, ač jest v něm náš obraz a podobnost nějaká k nám, však ještě tak není náš obraz, jako my jsme.“ „Takéž i mezi božskú velebností a mezi duší naší, v níž jest obraz boží, rozumějte, že něco jest tu *podobnosti*, avšak jest mezi tím *nepodobnost:* neb bůh stvořitel a duše stvoření, bůh neproměnný a duše proměnná; ano také psaný obraz neb vyřezaný má k nám nějakú podobnost, ale větší nepodobnost.“

„A to pak držte bez pochybu o svaté trojici: že bůh v své moci vždy jest u věčnosti bez počátka, a nikdy jest nebyl bez múdrosti; vždy božská múdrost v božské moci, a vždy z ní jde divným božským úrodem, a vždy *jest vyšla* v plnosti božské.“

„A *ne* tak *vyšla*, by vždy *nešla*, a ne tak z ní vždy jde, by vždy v své plné dokonalosti (nebyla): vždy se ta vrchní múdrost *rodí* z té moci vrchní, a vždy jest dokonale *urozena* moc ta všemohúcí, ježto *rodí*. Otec jest ta múdrost najvyšší nestvořená, ale od otce urozená jest syn, a vždy věčný jest syn, věčný otec, vždy otec v synu a syn v otci, syn s otcem a otec s synem; a vždy jde i vyšla jest rovná milost od otce i od syna, nic menší, nežli jest syn neb otec. A jakožť

vždy říkám: což slyšíte neb čtete, ježto nemóžte tomu rozoměti, doplňte vírú, a tak i tuto: že otec i syn i duch svatý jest bůh jeden v té nedílné svaté trojici, v jehož jmenu křest jsme vzali.“ Dobře pamatuje tu Štítný, že „*vyjíti*“ má smysl dokončené činnosti, a v bohu naopak vždy jest „urozena“, avšak zároveň i vždy rodící moc a múdrost. Důsledně měl by tedy Štítný i mluviti o *jevení* toliko božském, nikoli však o *vyjevení*, a i stvoření světa neměl by pojímati co rázem dokončenou činnost, nýbrž co urozenou — rodící! A skutečně zdá se i Štítnému opět zde rozumování toto o trojici nebezpečné býti, proto že varuje děti, řka: „A jakožť *vždy* říkám: což slyšíte neb čtete, ježto nemóžte tomu rozoměti, *doplňte vírú.*“ K tomu však ještě připojuje slova: „A o *tom* také *opatrně* myslte, že řku: *moc* božská že je otec — a *múdrost* že je syn — a *milost* že duch svatý; neb dí sv. Augustin v třináctých knihách zpovědních: „že to není *vyřéci* snadné.“ Ani snadné jest to *mysliti*, proto-li *trè* jest ta trojice, kdo dí: by nebylo tím a jedním činem? — a kdo smí to vyřéci drze a kvapně, by to takým bylo vší věcí některým činem? I dí pak sv. Augustin: „Vyznaj má víra, a rci pánu bohu svému: Svatý, svatý, svatý pane bože můj, v tvém jmeni jsme křtěni: otče i synu i duše svatý.“ A to *věřte*, to vyznávejte: všemohúcí otec, všemohúcí syn, všemohúcí duch svatý: avšak ne tři všemohúcí, ale jeden všemohúcí. A tak i o jiném, o všem!“

Dvadcátá první kapitola.

Nikoli rozum, anobrž víra toliko chápá věčnost boží a časnost narození Kristova, trojici božskou a jednici Kristovu, neproměnnost boží a proměnu u narození Kristově. Božství nepřistúpilo k narozenému v tělu Kristu, aniž neodstúpilo od něho, byvše od počátku na věky s ním a v něm spojeno.

Na začátku dvadcáté první kapitoly chlácholí děti starost otcovu, totiž se strany nebezpečenství, rozumovati mnoho ve věcech víry, a tož tím, že dávají na jevo, pevně že *věří*, a zároveň že i *rozum* jim se jasní, řkouce: „Svatý Augustin v knihách o sv. trojici ukazuje, že má vždy bůh *hledán* býti-

A kdož hledá neb táže takých věcí, ježto k bohu příslušejí, toho i jeden nekárá zprávně, když pevně a tvrdě drží víru, chtěl, by z milosti, jelikož móž-li dosíci rozumem toho, což věří: ale kdož mní, by rozoměl, i bude to jistiti, že je tak, ano tak není, toho zprávně kárá. I *věříme* v otce i v syna i v ducha svatého, v jednoho boha v jednom bytství, v jedné velebnosti, ale že je v něm těch tří osob *rozeznání*, a tak jest v něm trojice svatá. A však z těchto pomluv, ježto máme mezi sebú, něco se chytá *rozum*, ježtoj' to bylo skryto dříve, a ač nemóž všeho toho sezříti, jak jest, však vidí cožtož, a vidí, jak není; a to je dosti veliká poznání strana, poznati, *jak* bůh *není*, a *co není*, a nerozumu svému srozuměti. Protož což móžem srozuměti z tvých pomluv s námi o trojici svaté, lépe i tvrze věřiti budem i tomu, jemuž nemóžem rozuměti."

Je to vyznání Štítného, že ve věcech bohosloveckých rozum spokojiti se má dílem částečnou toliko, dílem i negativní toliko vědomostí, ježto ovšem jenom polousvětlo metá na tajné a skryté věci, kterýmžto člověk poznává, čím se od jiných věcí líší, totiž, co nejsou samy v sobě, což však ulehčuje víře, věřiti i tomu, čemu úplně nerozumí, a tož pod tou domněnkou, že ten „nerozum", t. ta neznalost je subjektivní toliko, či jenom na straně člověka. A však rozum, ač časem uchlácholiti se trochu dá hladkými slovy, přece jest zpurník nejnebezpečnějšího druhu, a věčná nespokojenost mu je vrozena s obmezenou vědomostí a touha ustavičná po svrchovaném poznání. Patrno to i na Štítném; neb děti, ježto v těchto rozmluvách besedních místo tázajícího rozumu zastupují, sotva že zjevily víru svou pevnou, přibližují se s námítkou nejtěžší váhy Štítnému, řkouce: „Lépe a tvrze věřiti budem i tomu, jemuž nemožem rozoměti: jakož na prvé hodině hlasně pějí kněží to popsání víry, řkúc: „Kdožkoli chce spasen býti, dříve všeho potřebí jest, aby držal obecnú křesťanskú víru," to mají za pravidlo; ale že tu po ukázání, jak o sv. trojici má věřiti, kdož spasen chce býti, také jest určeno, že jest potřebí k spasení, aby také věřili v *člověčenství* narození syna božího, pana našeho Jezu Krista: pomluvž s námi také o tom tak divném narození v člověčenství *pod časem věčného* syna božího, jest-li co v bohu skrze to nad trojici? stala-li se jest v božství tím proměna která?"

Rozum, jak patrno, trojí tu pochopiti nemůže věci, či vyrovnati si protivy její, totiž: *Věčnost* boha a *časnost* narození jeho; 2. *trojici* osob božských a *jednici* osoby vtěleného boha; 3. *neproměnnost* boha a *proměnu* narození jeho.

Čtenář pod jařmem takových pochybností až vzdýchati slyší Štítného, řkoucího: „*Tvrdých* věcí tížete: ale to držte, ač nemóžte i rozuměti, že nikteréž *) z toho nestalo je se.“

O třetí námítce mluví nejdřív Štítný takto: „Dříveť jsem vám to ukázal, že bůh jest ovšem *neproměnný*, vždy týž, též, takéž jest v sobě jednostajně: ač jest v svú osobú syn boží člověčenství přijal, však tím není proměny v božství jeho: to, ježto je, nebyl přijal, ale to je, co je byl, ostal. *Nedivte se*, ač nerozumíte: toť jest *největší* skutek svaté trojice, najvelebnější ze všech účinkóv; krátek **) jest jazyk to vymluviti, těžko péro to vypsati, a mdel (mdlý) zrak rozumu to sezříti: ale víra doplň, že to tak jest, mocí, múdrostí a dobrotú najvyššího.“

Podivno ovšem, že tu Štítný od dětí svých si dává co namítati, čehož vysvětliti nikoli neumí; neb odpověd jeho je skutečně jenom ta, *že tomu tak je*, nikoli však *proč* tomu tak je a *jak* by se tomu mohlo vyrozuměti.

S strany námítky *druhé*, t. že bůh přec je *trojí* a Kristus bůh byl jen *jediný*, odpovídá takto: „Ač jest jediný syn věčný otcóv člověčenství přijav, skutek jest spolu všech tří osob: jako by tři byly panny, a jednu by z sebe obláčily (oblékaly), *všecky* by činily to obláčení“ (ačkoliv by byla jen jedna oblečena ***).

*) Rukopis má „niekteréž“ či „nickteréž“.

**) Rukopis má porušeně: kretak a vylepšeně: krátak na místě: krátek, krátký. Také má „medl“.

***) *Arab* Abul-Fath-Muchamed-aš-Šárasthání (narozen 1086 po Kr.) vypisuje náuku křesťanův o trojici takto: „Nazára (t. Nazarejští či křesťané) věří ve *tři* osoby v bohu a dí: že stvořitel je *jedna* podstata, či to, co stojí sebou samo, ač neprostorné a nehmatné je v sobě. Ta podstata v bytnosti své je *jedna*, trojí však v osobnosti. Osobnosti jsou jim (křesťanům) vlastnosti, jako *jsoucnost* (otec), *žití* (duch) a *vědění* (syn). *Vědění* toliko *oblekło* se v tělo, jako v jakési brnění, nikoli však ostatní osob-

„Protož v otci a duchu svatém (narozením Kristovým) i jedné není proměny, neb jest to vždy bylo u věčnosti ustaveno v radě trojice svaté v úmysle božském, jenž vše proměniv, i vodi bez proměny, aby to tak svým časem vyšlo.“

Námitka *první*, se týkajíc protivy věčnosti boží a časnosti narození Kristova, dílem i slovy nadřečenými rozhodnuta býti se zdá Štítnému, protože jenom tolik ještě připojuje: „Ani jest proměna v synu, neb to je ostal, co je byl, ač jest i vzal to, co je nebyl.“

Po vyrovnání takovém těchto pochybností obracuje se teprva Štítný k původní otázce dětí: „Pomluvž s námi také o tom tak divném narození v člověčenství *pod časem věčného* syna božího.“ Jest však jasně sobě povědom, že nevyvrátil z kořen pochybnosti, neb dí: „Víra doplň, kdežť rozum stane, a milost (láska) z víry přístup blíže a rozněť se v boží milosti protiv tak veliké milosti jeho, že i tak novú věc a pro takú potřebu naši ráčil vyvésti a učiniti. A tak darem jeho zazří oko jedno naší mysli, když druhé zavře, nového světla božské jasnosti; neb když oko *rozumu* nemóž prozřeti v blesk světla božské jasnosti, to *žádostná milost* ještě přistúpí a něco zazří, ač nevýmluvně.“ Dosti zřejmě kreslí tu Štítný způsob poznávání v středním věku, při kterém srdce horoucí panuje nad chladným rozumem.

Nemoha rozumem vyjasniti člověčenství Kristova s strany *podstaty*, vyjasňuje je s strany *účele* slovy: „A na toť jest zřejmě v těle našem a v člověčenství bůh se ukázal, abychom skrzeň byli v milost nezřejmých věcí pozdviženi, a pak, aby dokona smrt naše na těle i na duši smrtí jeho jen na těle zbořena byla, aby byl jeho z mrtvých vstáním opraven náš život: neb hřích byl umrtvil duši naši, a pokutu smrti vzalo tělo od své duše prohřešení, ale duše Kristova nebyla je v tom prohřešení, ani z práva nad tělem jeho smrt moc jměla.“

Následuje teď i pro filosofii důležité rozbírání poměrů duše k tělu slovy: „Protož na duši jest neumřel Kristus, nebyla je duše jeho nikdy božství odlúčena: ale tělesná smrt jeho byla je duši s tělem rozlúčila, ale božství nebylo je od

---

nosti.“ (Viz spis tohoto slovútného Araba o třídách náboženských a filosofických, vydán od Haarbrücker-a v Halle 1850. str. 260, 261.)

těla různo i od *mrtvého* (!). Neb, jakož sv. *Bernhart* pokládá, znamenávaje divnost v tom skutku, že jest bůh ráčil člověkem býti: „Největší a prvá jednota jest, ježto jí bůh jest jeden, a však té jednoty nezboří trojice (jakož jsme již o tom pomluvu měli); neb *jedno* jest božství, *tři* jsú osoby. A pak druhá (jednota) jest po té v Kristu pánu našem, v němž také trojice jest, ne ona, ale jiná, ježto v něm také nezboří toho, by nebyl jeden Kristus. I řku najprv, že syn boží, ta jedna osoba z svaté trojice, bůh jsa pravý a plný, přijal člověčenství pravé a plné, tělo i duši: ne tak tělo a duši míním, by kdy bylo tělo jeho a duše *kromě* božství jeho; ale že člověčenství přijal v svú osobu jediné a v *jednotu* k božství, přirození i žádné osoby člověčí nepřijal jest. Nebylo je nikdy to dítě v břiše své matky, by i bůh hned nebyl i člověk: v tom samém počátku, tak v brzkú chvíli, jakž se je počal, tu i božství, tu duše, tu tělo, tak že každé to ostalo je v svém bytí, ale to spolu tré jest v osobě jedné Kristus jeden, a i nad to je jeden, nežli člověk púhý z těla a duše jest jeden.“

„A tak ta jednota, ježto jest v osobě jedné syna božího (jíž nezbořuje však ona trojice, že je to: božství, duše a tělo), jest *nad* jednotu člověka púhého, a *pod* onú najvyšší jednotú, jíž bůh jest najjednější, jakož jsme i to mluvili dříve (viz kap. 14.): ale mezi těma drží jednota ona střední místo; neb tak jest slušné, aby *i s tím* bylo podobenství, jako je *člověk* púhý jeden, *i s tím*, jako je *bůh* jeden v té jednotě, ježto jí jest Kristus jeden, jsa syn boží i syn člověčí, aby i vyšší oné jednoty podobnost byla i nižší také v jednotě Kristově, a tak aby ta oboje podobnost vyšla: jakož tam u vyšší jednotě jest božství jedno v svém bytí, ale tři jsú osoby; takéž tuto v Kristu přepodivnú jakús *protivnosti* (!) troje věc jest osoba jedna; *tam* trojice osob nezboří jednoty v božství, a *tu* trojice rozličných věcí nezboří jednoty v osobě té, ježto je Kristus.“

„Vizte pak, jakť jest v Kristu jednota *nad* to, než jest jeden púhý člověk: díš-li, ukáže na Krista: *tento člověk jest bůh*, neb *tento bůh jest pravý člověk*, díš-li to v úmysle křesťanském, dobře's řekl; aneb když tělo Kristovo v rovu leželo a duše byla s otci svatými, na tělo-li by, na duši-li by ukázal, mohl by byl řéci: toť bůh, toť syn boží. Ale v též

pravdě nebude řečeno, ukážíc na tělo neb na duši (člověka pouhého), ježto je již smrtí rozlúčeno: toť člověk; neb *jen dotud jest člověk*, dokudž jest *spolce duše s tělem!*“ — Mnohý čtenář zajisté až strne na mysli, vida labyrinty takové středověké filosofie! „A tak řka: pro tu jednotu, ježtoj' *v ni* přijal syn boží *k své osobě*, aneb ať řku v *svú* osobu člověčenství neb člověčí přirození, aby, týž on „jsa“, to, což jest, byl i člověk, nic jest více počtu v osobách svaté trojice nepřibylo.“ — S strany slohu může tato kapitola sloužiti za příklad staročeské dialektiky, a zvláště poslední sada je téměř příliš uměle složena; neb vloženými u prostřed sadami hlavní sada skoro z paměti vyvázne, t. „pro tu jednotu, ježto jest (Kristus) — nic jest více počtu v osobách svaté trojice nepřibylo.“

Dvacátá druhá kapitola.

Že jen syn boží přijal člověčenství, je založeno ve vůli boží, by se múdrost jeho vstříc postavila chytrosti ďábelské. Podobného cos viděti na slunci. Vtělení Kristovo podivu hodno jest i spojením nového, vetchého a věčného, i proměněním jednoho v druhé. Doplnilo též toto vtělení způsoby různé povstávání lidského.

Ve *druhé a dvacáté kapitole* uvádí se nám takořka pokračování v předešlých kapitolách s strany trojice svaté před oči, neboť děti táží se: „kterak jest to přišlo, že jest *jen syn boží* člověčenství *v jednotu své osoby* přijal.“ Odpověď otcova jest poněkud mělká, protože nespokojí tážícího se rozumu. Zní takto: „*Mohl* jest to otec, neb duch svatý, *takéž* jako i syn učiniti, ale takto je to *chtěl* pán bůh míti, tak jest v radě všech osob slavného božství svaté trojice ustaveno.“ Aby však rozum poněkud přec byl upokojen, a aby vůle boží nezdála se rozumu býti pouhá libovolnost, přidává Štítný důvod vnitřní vůle této, totiž *účel* vtělení Kristova, „aby *múdrost* syna božího podobně přemohla ďáblovu chytrost, aby pravdú ztratil ďábel své panstvo nad člověkem, v smrt uveda múdrost božskú v tom člověčenství, v němž jest nebyl smrtí dlužen, aby týž, ježto je v sv. trojici syn věčný, byl synem *člověčím*.“ I pevně věřícím bude snad pohříchu

sada tato: „v *smrt* uveda (ďábel) *múdrost božskú*“ příliš závadná, neb se tu „chytrosti“ ďáblově téměř více moci připisuje, nežli múdrosti boží, a potřeba teprva v radě boží uznána, „múdrost syna božího“ vstříc postaviti špatnosti ďábelské *). Aby tehdy otázka: proč v synu toliko sústředilo se člověčenství? důkladněji rozhodnuta byla, klade Štítný též ještě podobenství slunce k trojici, a tož slovy: „A aby i tomu porozuměli jakž takž, jak jest sám syn boží v svú osobu člověčenství přijal a ne otec, ne duch svatý, ač jest to trojice, vše bůh jeden, spolu i každá osoba bůh plný, znamenajte *slunce* ku podobenství toho, jakoť vždy říkám, ne by ovšem *tak* bylo v stvořiteli, ale řku, že jest *podobnost.*“ „*Slunce* má také svú *trojici*: tu jest to *tělo* slunečné, tu jest *světlost*, ježto jde z něho, tu je také slunečné *horko*. Když pak k nám jde slunce, své světlo nám dává a své horko; ale jen světlo na se vezme barvu toho stkla (skla); neb mázdry, neb oblaka, skrze kteréž nám se ukáže, a slunce v sobě, ani horko jeho, té barvy nebude míti. O předivná moci! o nestihnutá múdrosti! o přepochotná dobroto, jak jest rozkošno zříti k tobě, číž ráčíš srdeční oči otevříti!“ — Věřící mysl Štítného i jiným ještě věcem divným se obdivuje v jednotě Krista, totiž slovy: „A zdali není pochotné **) i tomu se podiviti (podívati?), jak sebrala (dobrota božská) v Kristu takú jednotu, a jak slušně a nám úžitečně trojí věc, velmi k sobě přirozením nepodobnú, jelikož zříc k *našemu* smyslu. Ale což bohu jest nepodobné? Aj! *nové*, *vetché* a *věčné* jest spolu v té jednotě: *duše* jest *nová*, tehdy stvořená, když jest syn boží člověčenství přijal; *tělo* je *vetché*, ježto je dávno bylo Adamovi stvořeno, z něhož sú pošla všech lidí těla a i tělo Kristovo, ježto jest je vzal z čisté panenské krve, z té, ježto je ji volil za matku sobě; *slovo boží*, syn otce boha, to je

*) Sada nejposlednější je však i nejslabší, neboť zahrnuje v sobě pouhou *tožmluvnost* (tautologii): proč se vtělil Kristus? aby byl synem člověčím.

**) Zřejmě sice psáno: „podobné“ v přepise Musejním, a však smysl rovněž jako i sada předcházející žádají „pochotné“. „O přepochotná dobroto, jak jest rozkošno“ atd. „Podiviti“ čí lépe snad „podívati“. „Nápodobnú“ chybně v rukopise místo „nepodobnú“.

pak *věčné;* a to vše vešlo se jest v jednu osobu pána Krista.“ Upozorňujeme tu na troji filosofickou vzácnost v této sadě: na *první*, že Štítný *protivy* vetchého, nového a věčného vyhlašuje za subjektivní toliko („jelikož zříc k *našemu* smyslu“), ježto na stanovišti vyšším, t. na božském, úplně míjejí, poněvadž na stanovišti úplné svrchovanosti veškeré rozdíly, jednotlivosti a protivnosti hynou u všeobecnost sjednanou. *Druhá* vzácnost je, že se nám tu Štítný jeví co přívrženec náuky *Kreacianův*, jižto tvrdili, že při každém porodu nová duše od boha se stvoří, naopak náuce Traducianů, kteří jen přechod duše rodičů v duši zrozeného tvrdili. Nevím však, zdali náuka o novostvoření duše bohem souhlasí dobře s náukou kostelní o hříchu prvopočátním, či o dědičném porušení. *Třetí* vzácnost je náhled Štítného, že Adam byl a je *pratělo* lidské, které se až podnes v člověčenstvě vyvinuje a i v budoucnosti vyvinovati bude.

„A v tom divném skutku vší trojice svaté troje moc boží jest ukázána: *najprvé*, že jest z ničehož tu učinil něco, *druhé*, že nové učinil z vetchého, *třetí* z smrtelného věčné učinil, aneb ať řku, z mrtvého věčné: mrtvo bylo a v smrti člověčí přirození v duši i v těle, to je učiněno skrze tu jednotu v Kristu věčno v životu blaženém, když k němu velneme vší milostí, skrzeň věčně a blaženě živi budem.“

Štítný se tak blažena cítí v obdivování skutků božských, ježto za zrakem lidským skryté leží, že téměř celou soustavu zázraků ještě nám před oči staví v této kapitole: „I tomu pěkno se jest podívati v tom boží moci, múdrosti i dobrotě, když jest tak vyvedl na svět novým činem toho nového *člověka* (Krista), ježto je bůh, *bez muže* ze panny: neb jakož dí svatý Bernhard: „neslušala jest bohu jiná mátě, než panna, ani slušalo jest panně jiného syna míti, než božího syna“; tomu, řku, že se je pěkno podívati, že všemi *činy* bůh člověka na svět vyvedl, aby i v tom ukázal svú všemohútnost:“

„*najprvé* Adama vyvedl, že *ani muže*, ani *ženy* jměl ku pomoci,“

„*druhé*, Evu z muže, ale bez ženy,“

„*třetí*, to je učinil obecné, že z muže a z ženy rodí se lidé a“

„*čtvrté* chtěl také míti, aby bez muže panna porodila,

ale pravého v člověctví boha.“ — Není-li to celá soustava genetických zázraků? neb i třetí způsob, „třetí čin“ plození z muže a z ženy až podnes leží za zrakem i nejučenějšího člověka, ač zazření povstávání takového co den před očima máme. Štítnému to „vyvedení člověka na svět“ zázračné se býti zdá takovým způsobem, že tu ani rozumu nepřipouští, jako na jiných místech ovšem činí, tiše se poptati, *jak* to všechno možná? ont vyvolá toliko: „Divný způsob boží v lidského národa vykúpení, že jako *skrze ženu*, ježto je od *samého muže* pošla, smrt ve svět vešla a porušení: takéž *skrze muže*, ježto je od samé neporušené *ženy* pošel, smrt zbořena, život opraven a národ lidský k milosti navrácen; kdož lid budú jeho, těch on bude spasitelem. *Ona* žena porušena, neb na to ďáblem oklamána, aby byla *dcí* (dcera) *ďáblova*, v hříchu jeho následujíc: a *tato* milostí boží v panenské celosti a v pokoře zachována, aby byla *matkou boží*. Nemalú chválú bůh otec věčný a nade vše povýšený dal jí syna svého věčného nade vše s ním povýšeného, jehož miluje jako sám se, jako svú múdrost věčnú nestvořenú, skrze niž jest svú mocí vše stvořil, vše zpořídil, a tú milostí miluje rovně sobě, a nic menší: však dal jí jeho, uvěřil jí v něm, aby byla matkú jeho a odchovala jej jako máť.“ — „O jaké jest i ta chvály hodna, z jejíž jest tak čisté krve vzal tělo sobě velebný bůh; jejíž synem syn boží, pán andělský, račil býti — — aby mohla k tak veliké a divné věci býti hodna a k tak úžitečné, ku opravení lidského národa i k naplnění andělských kóróv; neb hřích, ježto ženú neporušenú všel v národ lidský, vylúčen jest z světa jí, ježto v panenském neporušení ostavši počala, porodila, plodem dala břicha svého světu spasitele, aby jím byl svět vykúpen i opraven. O důstojnosti! toho v materné pocti viděti poddána sobě, jehož má pánem to vše, což jest božskú mocí vyvedeno v nebi i v zemi!“

Dvacátá třetí kapitola.

Bohu je múdrost milejší nežli věci múdrostí spůsobené, a i mezi lidmi váží někdy múdrost více nežli věci; pročež je zapotřebí, by lidé obraceli se od poznaných stvoření k múdrosti tvořící. Tato nepořádek anděly a lidmi ve svět uvedený napravila v pořádek a odevzdala soud synovi, jehož tedy třeba je poslúchati.

V *kapitole dvacáté třetí* zvolají hned na začátku v důstojné vášni děti: „O! tatíku, jaké jest ta božná dívka důstojnosti, vší chvály hodna, z níž jest vyšlo slunce spravedlnosti Kristus bůh náš! O svaté nepoškvrněné panenstvo její, kterými chvalami móž býti vypraveno, že ten, jehož nebesa nemohú obklíčiti, přišel nám jest panenským životem v svaté plodnosti divčího břicha! O právněť čest její ves svět chválí, že jest tak všemohúcí moc jeho, ježto všemohúcí *milosti* miluje svú *múdrost* všemohúcí, dala jí býti mateří té múdrosti!“ — Toto příležitost podává Štítnému, ukázati dětem rozumně poměr múdrosti k věcem stvořeným: „Tak tomu dítky rozomějte, žeť ne tak bůh otec miluje svú múdrost jako lidé: v *lidech* vidíme, že svú múdrost, neb umění své milují pro ty činy nebo skutky, ježto je přivesti mohú svým uměním: ale ne tak *bůh otec* miluje svú múdrost. Švec miluje své umění, že skrze ně učiní střevíc, a užive toho; nožíř nóž, a tak i o jiných. Ale ne tak bůh otec miluje svú múdrost: ne protoť ji miluje, že je skrze ni stvořil všecko; by to tak bylo, tedy by to, co je stvořeno, milejší bylo bohu otci, než syn jeho, rovný jemu; ale *múdrost v sobě* dražšíť jest, než který účinek, ježto jest vyvedla, ačť se zdá lidem v jich hrubosti, by lepší byl účinek múdrosti, než múdrost; chybujíť to.“ V jednotlivém tom případě rozebírá Štítný logicko-metafysickou otázku: jak se má *počátek* (příčina) k *účinkům* svým*)? jest-li počátek (tu „moudrost boží“) cosi samostatného kromě účinků („stvořených moudře věcí“), čť jen podstata jich a v nich? Stoje na základě positivním, na kterém múdrost boží je syn jeho, odpovídá Štítný ovšem dů-

*) Obšírnějšího rozjímání o této a jiných příbuzných pojmových otázkách dočte se čtenář v mém nástinu logiky na základě matafysickém. V Praze 1850, str. 91. a následující.

sledně, „že múdrost *v sobě* dražšíť jest, než který účinek, ježto jest vyvedla,“ — „byť to tak nebylo, tedy by to, co je stvořeno, milejší bylo bohu otci, než *syn* jeho rovný jemu.“ Pouhý rozum ovšem jinak odpovídá k otázce této, poněvadž béře počátek za *možný* toliko, dokud se nebyl ve *skutečném* účinku zjevil, tak že účinek teprva působí počátek skutečným. Ten poměr obou i Štítný tím jest uznal, když byl vyřknul: „že se zdá *lidem*, by lépší byl *účinek* múdrosti (t. skutečnost či skutečná moudrost) než múdrost“ (t. možná či múdrosti možnost), t. že v zákonnosti lidského rozumu splývají počátkové a účinky v celek jeden skutečný. Přece však by Štítný i v oboru lidských činností rád nalezl příkladů, kterými by se dokázati dalo, že někdy i lidé múdrost radši mívají, než věc jí vyvedenou. Pročež dí: „A však i vídáme, že bývá krášlené vajce vzácnější pro toho múdrost, ježto jest tak pěkně zepsal, ano nebude úžitečnější, než nekrášlené; dřevce misterně vyřezané bude divno a vzácno pro toho múdrost, ježto je jest tak uměl vyřezati, a kdyby tak nebylo vtipně vyřezáno, nebylo by draho: protožť i v lidechť jest něco světla, žeť múdřejší váží múdrost nad to, co je múdrostí vyvedeno; neb múdrost *v sobě* jest věc utěšená a milost múdrosti jest sčestí (štěstí) života; ale že hrubost naše *nezná* múdrosti jinak, než po činech jejích, zdá se, bychom činy múdrosti více než múdrost milovali.“ Kdyby se sada poslední proměnila v následující sadu, byla by plna psychologické pravdy: „že duše naše nezná múdrosti jinak, než po činech jejích;“ neb myšlénka múdrosti duševědně a logicky pochází teprva po zření moudře vyvedeného skutku, jsouc jenom představa příčiny či počátku skutku tohoto. Příklady od Štítného uvedené šilhají velmi; neb vejce není krášleno, nýbrž jen skořepina, pročež není ovšem „úžitečnější než nekrášlené“; a i při dřevci ohled se nebéře na látku buď dubovou, buď lípovou a p., nýbrž na „misterně vyřezanou“ *skutečnou* formu, a není ani vejce, ani dřevce vzácnější „pro múdrost toho, ježto tak pěkně zepsal a tak vtipně vyřezal, „nýbrž jen pro věc samu, pro účinek skutečný.“

Tato sada, že „*múdrost v sobě dražší jest, než který účinek*,“ jest Štítnému však dokazující toliko sadou či důvodem následující průpovědi, ježto slouží za nápis celé té kapitole: „kterak múdrost boží má býti více milována

sama v sobě, nežli ta věc, skrze niž jest udělána.“ Podlé náhledů totiž středověkých o rozdvojení *smyslného* a *nadsmyslného*, bezpodstatného a podstatného, přírody a ducha, světa zdejšího a světa onoho slušné se zdá býti a ovšem i důsledné Štítnému, aby nebyly milovány věci smyslné nikdy samy pro sebe, nýbrž aby v nich byla jen pěstována múdrost stvořitele jich. Nevyrostl však náhled ten na půdě pouze křesťanské, zakořeněn jsa již dílem v Platonismu, podlé kterého svět podstat, či všeobecných ideí i příčin, již byl, když ještě nebylo dle vzorů těchto spůsobených věcí jednotlivých.

V tom však se liší Platonismus od Křesťanství, že dle Platona již *před* živobytím vezdejším duše lidská byla ve světě oněch čistých podstat, dle nauky křesťanské však teprva *po* něm duše přijde do něho. Takť i Štítný dí: „Ale když v plně zmúdříme právě v onom světu, a zhola poznáme tu vrchní múdrost, jak jest v sobě, jdúc jakým divným úrodem od moci, mezi níž a mocí jest, od ní pochodíc, vrchní milost, ježto jest chtění všemohúcího, teprvé budem tu múdrost pro ni samu milovati více, než pro to, co je skrze ni vyvedeno; a což uzříme, že je blíže k múdrosti přistúpilo, a co k ní bude podobnější, to více budem milovati. Takť otec miluje svú múdrost, ježto jest syn jeho, tak velkú milostí, jakož sám jest, a jakož múdrost boží veliká jest.“ —

A však netoliko co křesťan, i co přívrženec náhledů *Realistů* středověkých musil Štítný důsledně hájiti svou sadu, že počátek všeobecný důstojnější jest, nežli jím vyvedené jednotlivé věci. Posléze i se stanoviště boha samého podává nám Štítný rozumný tohoto důkaz slovy: „A když jest větší velebnost božské múdrosti, neb (ona) bůh jest, než všeho, co je múdrostí boží vyvedeno, ježtoj bůh není, tedy ne pro ty skutky, ježto jsú múdrostí učiněny, miluje múdrost svú (bůh), ale skutky své miluje pro svú múdrost, a ty více, ježto jsú blíže podobností k múdrosti jeho přistúpily.“ Taktéž i člověk, míní Štítný, má se obraceti vždy od účinků k původu samostatnému. „A tak bůh otec svú múdrost na svět mezi ny poslav, aby v člověčství našem *s námi byla* a potáhla nás odsud k sobě a z smrti nás vyvedla.“

Takořka jen mimochodem dotýká Štítný ještě v této kapitole námitky proti múdrosti boží, totiž mnohého nepořádku,

neb jakž to rázněji jmenuje „*neřádu*“ ve světě, a píše krátkou positivní *theodikei*: „Tak jest to jistě: i jedna věc bohu není libá, jediné co je u múdrosti učiněno neb opraveno: co je stvořeno, múdrostí boží stvořeno jest i zpořízeno; a tak by vše dobře bylo, jako jest stvořeno, ale *svú zlú volí* od pravdy a od múdrosti pravé *anděl* najprv z pořadu vyšel a z milosti boží; *člověk*, jsa přelstěn svú volí, vyšel z pořadu svého a také ztratil boží milost,) ale múdrost božská to, co slušno bylo v řád a milost navrátiti, navrátila jest skrze múdrost a opravila,) až se múdrosti držeti bude.“ Zjevením božím i narozením Kristovým původní pořádek dle možnosti navrácený kreslí Štítný podlé sv. Pavla, a ten nejenom na zemi mezi lidmi, nýbrž i v nebi a v pekle: „Líbiloj' se bohu, aby skrze syna svého netoliko to opravil, co je v zemi, ale i to, co je v nebi. Neb ač jest padlého anděla vyvrhl z *nebe* pro jeho neřád a neopravil, ale počet andělský v jich kóřích doplní lidmi, a tak opraví, co je i v nebi, skrze svú múdrost.“ *) „I v *pekleť* jest pořad múdrosti, že trpí každý podlé svého provinění, ale těm *neřádným* zdá se to *neřád*.“ Totě jest výborné duševědní poznamenání, že totiž osobní vlastnost zírajícího (zde neřádného) mění předmětní svět (zde řád v neřád); a jen škoda, že Štítný hloub se nevpustil v rozhodnutí otázky, jak „podlé svého provinění“, ježto dle obmezenosti tvora nebylo svrchované, přece každý trpí v pekle svrchovaný t. věčný trest. Na *zemi* leží to po zjevení božím jenom v dobré vůli lidské, aby starý pořádek se navrátil: „A toť jest, že bůh otec dal veškeu súd synu svému, v němž má libost, a jehož velí poslúchati, a nemóž toho nemilovati, jehož uzří podobna k němu. Ee! ač jsme hříchem od jeho podobenství odstúpili, naň zříce, navraťme se; on poslušen byl otce až do smrti, a nikdy otci protiven nebyl. Rozmysl se, byl-li jest kdo protiven otci a proč protiven: nahraď, navrať se, pusť od múdrosti chytré (ač múdrost nemá

*) V knihách učení křesťanského dí Štítný prostosrdečně: „Také sem kde četl, a zdá mi se, že to mluví sv. Řehoř: by tolik panen v nebesích mělo býti, jelikož jest čŕtóv spadlo, aby ten pád ďábelský jen zvláště čistými pannami byl opraven.“ (Str. 71, 72. Erbenovo vydání.)

slúti, ježto jest v zlosti), opatř se, co se v kom nelíbí otci, chytrá-li múdrost či múdrá; kdo jest neposlúchal přikázání, ee! oprav se, slyš, což radí božská múdrost, dí: Učte se ode mne, sklidnýť jsem a pokorného srdce.“

Ostatek kapitoly, (jakožť i nyní uvedné sady,) rozebírají více pobožným, nežli vyučujícím duchem mravní potřebnosti a rady: „Oderci se sám sebe, t. své vůle, neposlúchej své žádosti, své libosti, jdi po tom, ježťoť zlého a nehodného v tobě pro tvé dobré nemiluje“ a p.

Dvacátá čtvrtá kapitola.

Skoumání věcí stvořených nemá vábiti k sobě skoumajícího tak, aby pro ně zapomněl na stvořitele. Třeba mysl svou při skoumání pozdvihnouti k stvořiteli, neboť to teprva dodává pravého úžitku skoumání, protože se s mocí boží vyrodí bázeň boží, z múdrosti pravda a z dobroty milost k bohu. Tyť jsou tři světla či dnové svítící v temnotech lidských.

Pohroužen v rozjímání předešlé kapitoly, že totiž múdrost je bohu milejší, nežli věci múdrostí působené, věnuje Štítný celou 24. kapitolu k rozbírání pravdy, že „mysl naše, dívajíc se stvoření, má povstati z toho k svému stvořiteli a nevelnúti milostí mimo něn (něho) k stvoření.“

Děti táží: „Vidíme to, že jest úžitečno stvoření vtipně znamenávajíc spatřovati, aby mysl poznala po něm stvořitele.“ Odpovídá Štítný: „*Tomu* jest dobré a úžitečné, kdož povstane milostí od stvoření k stvořiteli; ale kdyť by mysl milostí k stvoření tak velnula, žeby se okojéc (ukojíc) jemu, zapomněla a nedbala svořitele, lépe by bylo, toho stvoření neviděti. A řkuť více, ačby mysl již po stvoření jdúc vzběhla i vysoko k stvořiteli, znamenala vtipně moc jeho, múdrost jeho, dobrotu jeho, co by to bylo jen všetečstvo, kdyby se v tom sama jako v zrcadle neopatřila, a tak sě, jako jí býti sluší, neopravila: protož *tak* stvoření vizte, aby odtud mysl vzešla k stvořiteli. A tak dí sv. Augustin: „O člověčí duše, ježto máš rozum, líbí-liť se těla která pro jich krásu, pro jich slušnost, boha v nich chval a k jich stvořiteli milost obrať.“ A pakliť se duše líbí, neb i ty mají svú krásu, t. múdrost, ustavičstvo, dobro-

tu, neb kteréžkoli šlechetnosti, věz to, žeť i ty jsú v proměně samy sebú; ale budú-li se boha chtíti přidrželi, v něm mohú státi bez proměny v své ozdobě. A tak spatřijte velebnost boží výsosti, až by přišli sami k sobě a své spatřili položení, aby, bylo-li by potřebí čeho, na sobě popravili."

Patrně se tu jeví rozdíl mezi *antickým* díváním se na svět a mezi křesťanským a vědeckým. Na antickém stanovišti jevila se celá příroda co skutečnost boží, ježto pro rozmanitost přírodních dob rozpadávala v množství bohů. Odtud pošlo *mnohobožství* v dávnověkosti. Křesťanské však stanoviště nebéře zřetele na smyslnou rozmanitost přírodních věcí, hledíc toliko na nadsmyslnou jich jednotu a příčinu, která jediné v sobě úplnou svrchovanost chová. Přírodní vědy našich dnů však ani nezbožnují přírody, jakoť to se stávalo na antickém stanovišti, ani odnímají jí veškerou podstatnost, jak toho požaduje stanoviště výhradně křesťanské, berouce přírodní věci za doby určité, jichžto určitost vyhledávají založenou v zákonnosti vnitřní toliko těchto přírodních dob. Tímto porovnáním i zajímavější se stane bohdá následující rozjímání Štítného, ježto stojí pevně na stanovišti výhradně křesťanském.

„A protož kdož vzjede myslí tak vysoko v neznámý kraj, až nad nebesa, má odnud, když se vrátí, přinesti něco, ať by to bylo tím ukázáno, že jest tam byl a měl nějaký úžitek toho. Toť jest slušné a potřebné, byl-li jest kdo v kraji světla tam v běhu svú myslí, když se vrátí, aby s sebú odnud přinesl světlo, aby temnost mohl odehnati. Kdo-li by poznal neb uvěřil jemu, by tam byl všel tak vysoko a v také světlo, nepřišel-li by, když se vrací, a jsa osviecen? Kdož se na lúky prochází v kratochvíli, kvítí domóv přinošuje, a s jarmárkóv dalekých krajóv vrátíce se, přinesúc od onud něco, tím ukáží, že jsú tam byli; viziž také, kdož vchoz (kdo vchází) bývá, v to druhé světlo kraje onoho nebeského, ať se to ukáže na něm, že tam byl, a co je tam viděl, ať to na něm zřídlno bude."

Přírodní vědy skoumají nyní to světlo, ježto má osvětliti temnost či neznámost úkonů přírodních, *v přírodě samé*, hledajíce téměř i nebe *na zemi*, které je Štítnému daleko vzdálené od země. Kromě toho je účel přírodních věd pouze poučující, *theoretický*; Štítnému však se líbí účel skoumání více

praktický a mysl povzbuzující, jak patrno bude z následujících jeho slov: „Ano Mojžíš, slúha boží, byv na hůře s bohem, vrátil se, a blesk v své tváři od onud přinesl: takéž i ten, kdož bývá vchoz díváním své mysli tak vysoko, přines od onud k *úžitku* svému něco a ku *příkladu* jiným *dobrému:* viděl-li jest a znamenal *moc* boží, nedaj na prázno minúti tomu, by z toho úžitku nejměl, a *světlo bázni boží* vezmi odtud; viděl-li jest a znamenal *múdrost* boží, z toho vezmi *světlo pravdy*, v pravdě bydle, ať múdrost boží jiného v něm nenalezne, nežli pravdu; viděl-li jest a znamenal *dobrotu* boží a velikú milost jeho, odtud vezmi roznícení svaté *milosti*, k bohu najprv, a pak i k družci, aby to, což bůh miluje a jakž miluje, miloval i ty; máť rozmařilé probudili k bázni boží opatření *moci* jeho; máť známenání *múdrosti* jeho oslepeným tmú neznání pravdy osvietiti srdečné oči, aby zřele k tomu, co je pravda; a znamenání *dobroty* boží máť v nás milost roznítiti.“

I jeden ještě rozdíl skutečný poznati bude záhodno, kterým se moderní vědy přírodní liší od způsobu skoumání v středním věku: jeť to rozdíl, že chladně mluviti chtíce k hlavě toliko, veškerého porovnání poetického se střeží, aby pojmy přírodních úkonův podávaly rozumu, nikoli však jen obrazy. Jinak si liboval střední věk, v té záležitosti mnoho si základaje na mysticko-obrazovém porovnávání. Ejhle! i Štítný se tu tak chová, řka: „Toť jsú ta tři světla, ježto mají v nás *tři dni* učiniti, v nich majíc světlo, dělati máme, donidž noc nepřijde, v níž i jeden nemóž dělati: ale kdož dělá v těchto třech dnech úžitečně, ten pak v noci sladkým snem usne; neb sladký jest sen těch, kdož dělají, leč málo, leč mnoho jedí. A takový v pravdě bude moci říci: já spím a bdí mé srdce. Smrt mínímť nocí a usnutím. Kdož dělají v těchto třech dnech dobré skutky k zaslúžení věčné chvály, vědúc a majíc to v paměti, že po smrti nic nebudú moci k zaslúžení skutkóv více přičiniti, tiť budú sladký sen míti, lečť mnoho zkusí, leč málo utěšení zde na světě duchovního, kdyžť se proto od skutkóv dobrých nerozpáčí. Možť pak říci, kdyžť umře: já spím a mé srdce bdí; neb tělo leží mrtvo, ale duch jeho bude v radosti utěšené v nebeském bydle.“

Dvacátá pátá kapitola.

Světel dní těchto, t. pravdy, bázně a milosti, věrně držeti se máme, ježto ani neminou, jako dnové obecní, ani nevylúčí jedno druhého, vespolek a vzájemně v celek krásný se spojujíce. V dějinstvě postupovali jsú dnové tito tak, že den bázně boží byl den starého zákona a boha otce, den pravdy den syna, a den dobroty či milosti je den ducha svatého.

Pětadvacátá kapitola má též úplně ráz středověké filosofie do sebe, jednajíc totiž *po prvé mystickým* téměř způsobem o těch třech duchovních a vnitřních dnech, o kterých řeč šla již na konci 24. kapitoly, a tož tak, že takořka jen co pokračování její se nám jeví 25. kapitola; *podruhé* však podává pokus jakési *filosofie dějinstva* na základě ovšem positivního křesťanství.

Co pokračování 24. kapitoly jeví se patrně 25. kapitola již vyzváním *dětí*: „V těch dnech móž snad býti ono slovo rozomíno, ježto praví: Toť jsú dnové, ježto je snabděti (o nich bedlivě pečovati) máme.“ „Milý tatíku! by *déle* něco promluvil o nich (t. o těch třech dnech), aby nám v mysl pevněji vešli.“ *Otec*: „Kdožby byl v boze uspokojen od hluku neprázdni s tímto světem, a chtěl to znamenati, uzřel by, že tři dni světla nezřejmého, ježto a však rozdíl mají a nějaké rozeznání mezi sebú, a činí rozdíl v duchovním životu vnitřním. *Prvý* den jest *bazeň* boží, toho dne jest slunce *moc* boží; *druhý* den jest *pravda*, ten má své slunce *múdrost* boží; *třetí* den jest milost svatá, ta jde od toho slunce třetího, od veliké boží *dobroty*. Neb kdož zná a pomní boží dobrotu, kdo by boha nemiloval? kdo by pravdy nečinil? věda že chce pravdě múdrost pravá, a rozezná ji; a kdož tak silnú boží moc zná a pomní, jakby se nebál také moci? Viztež dítky! že jsú jiní toto dnové naši vnitřní, a jiní obecní v času: dnové obecní v času běžíc, minú nám, ač my i nechcem, ale oni vnitří dnové mohú nám ostati až na věky, budem-li chtíti. A však chtění naše záleží na *daru* boží milosti.“ Opomíjeme zde hned šíře rozbírati poměr tento daru božího k svobodě lidské, poněvadž v posledním rukopisu tohoto dílu Štítný sám obšírněji ještě o něm pojedná, jakož i dříve již se ho byl dotekl, připojujíce jen

slova Štítného: „Psáno jest o bázni boží, že ostane věky věkóm; a o pravdě není chyby, že na věky ostane, neb by pravdy nebylo, nelze jest toho; a kdož se táhne ku pravdě, přijme jej pravda, když se ukáže. A také písmo svědčí o milosti, že nikdy nesejde, ale dojde plného v onom světu svrchování. O jak jsú to dobří dnové, ježto nikdy neminú! ale jací jsú to dnové, ježto ani na chvílku mohú postáti, o nichž dí prorok: „Člověk a jako seno dnové jeho.“ O těch dnech dí Jeremiáš: „Hospodine! to ty víš, nežádal jsem dne lidského.“ Ale Job byl pln dní dobrých, o němž dí písmo: „Umřel star a pln jsa dní.“ Dní těch, ježto míjejí, i jeden ť pln nemůž býti; neb jeden přijde, až druhý mine, a ani jeden spolu jest vešken; ale musíť to býti o vnitřních dnech rozomíno, ježto nemúdří nedbají na ně, ježto je jen v vnějších hledají: ale ti, ježto znají vnějších dní nestatečnost, mohú říci, jako Job řekl: „Zahyň ten den, v němž jsem se narodil, a noc, v níž řečeno: počat jest člověk! den ten obrať se v tmu a nebuď osvícen světlem.“ Jako by řekl: ee! bych rozluče se s tělem i s tímto světem, a byl již v oněch dnech s Kristem, by již pohynuli zlí a nebezpeční dnové moji, by noc minula mého nerozumu a mé temnosti, v níž jsem počat, byli by nehodní činové mých dní boží milostí přikryti.“ Patrno, že tu Štítný násilně toliko vykládá slova písma: „Job byl pln dní,“ t. velmi star, by srovnal písmo se svým smyslem mystickým. Dí dále: „Jistě pro ně, pro samy nesluší nám těchto *vnějších* dní milovati, jediné, abychom jdúc jimi, k oněm *vnitřním* přišli.“ —

„Jdúť dni (vnitřní) tím řádem a jsúť vždy *spolu*: jdeť z bázni pravda, a proto bázeň neodstúpí; a z túť obú jde milost, a tak drží oba dni ona, ne tak, jako když pondělí přijde, odešla jest neděle, a úterý jest nepřišel ještě, jeliž pondělí odejde, tuž teprv přijde: ne takť jest v dobrých dnech těchto; kdož *miluje* boha, držíť *pravdu*, a bojíť se toho potratiti, cožť miluje, a pocti milému neučiniti. Blaženi jsú dnové, ježto je snabděti (o nich pečovati) máme, a když jich dojdem, držeti je! Těch dní móž člověk *naplněn* býti; neb když po jednom druhý přijde, neb třetí, prvních poslední nevylúčí, ale s sebú je drže, *zšlechtí* oba.“ — Jest-li že roucho mystické odejmeme s nadřečeného rozumování, prosvitne nám důležitý náhled filosofický o vzájemné souvislosti pojmů: jednáť se totiž tu o sou-

vislost a o přechod pojmů: *bázeň* (uznání to božské moci), *pravda* a *milost*, jichžto obsah úsobní či subjektivní odblesk jest předmětní moci, múdrosti a dobroty boží. Mimo filosofii důmyslní panuje o pojmech vůbec jen mnění to, že každý pojem odloučen jest a vnitřně vzdálen ode druhého, ba i mnění, že vyměřovati pojmy a oddělovati je od jiných jest nejhlavnější, ač ne-li jediná úloha dobře vyučené hlavy. Ba ovšem, jen že se přitom na tu maličkost zapomíná, žeby výhradním tímto způsobem, určovati pojmy a rozdělovati je, *roustava*, abych řekl, seznání lidských, nikdy však soustava vědomostí povstati mohla. Pravdu tu patrnou a nutnou, že t. při každé soustavě pojmů, ač má-li míti vůbec jednotu vnitřní, jeden každý pojem přecházeti musí v druhý, a že spojiv se s ním, a splynuv s ním v třetí, v čtvrtý pojem, a t. d. tím přecházením pojmovým nikoliv v záhubu svou, nýbrž u větší bohatství přichází, či jak to výborně Štítný vysloví, „že když po jednom druhý přijde, neb třetí, prvních poslední nevyhůčí, ale s sebú je drže, *zšlechtí* oba.“ *) Pojmy nejsou v mysli lidské jako v přihrádkách, nýbrž jako vlny v živé tekoucí vodě. — S rozjímajícího až podtud stanoviště svého staví se nyní Štítný na stanoviště *dějinstva*, dí totiž co se týče těch tří duchovních dní, jak následuje:

„Tak *najprvé* lid poddaný hříchu kárán (byl) zákonem božím: a počeli *báti* se boha jako súdce; neb když jest zlé zákonem zapovědíno, a bázni pokuty zlého nechali, že je zlé, zákonem poznavše, ta *bázeň* byla jest den *prvý*.“ „Ale nebyl to den ovšem jasný, jeliž múdrost boha otce ukázala, se v člověctví našem. Syn boží Kristus svú pravdu ukázav, svój slib splniv, tú svú pravdú svět vykupil, jakož sliboval **) o tom starým. A tak Abraham radoval se k tomu dni pravdy, aby jej viděl: viděl jej a byl vesel. Aj! jak múdrost

*) Srovnejž článek 65. „pravda a svět“ v nástinu mém logiky na základě metafysickém str. 109. V Praze 1850.

**) Syllabou: „sli“ končí se v rukopisu Budišínském pergamenová jeho část, a syllabou: „boval“ počíná rukopis též od jiné ruky na papíře toliko psaný, čímž i přechod naznačen jest z prvního vydání „besedních těchto řečí“ v druhé jich přepracování rukou Štítného již starce. Srovněj str. 27.

boží pravdu v plnosti dokonavši, projesnivši den pravdy, že kdož činí pravdu, přijde k světlu, ne jako ten, kdož činí proti pravdě, tmy hledá, chtě v nepravosti utajen býti.“

„A když přišel den *pravdy*, den tento druhý, neb (když) přijde komu, nevylúčí dne prvého, ani jest vylúčil bázni boží Kristus na svět přišed; ale v lepší jest *bázeň* boží *pravdú* múdrosti proměněna, aby lidé nejedno pro bázeň pokuty zlého se stříhli, ale báli se pravdy nedržeti pro ztrátu věčné útěchy v nebeském království; nebo jak Ježíš Kristus na svět přišel, teprv k té útěše lid (je) povolán, aby i hříšní činili pravdy hodného pokání, neb se blíží nebeské království.“

„A tak projesněn (projasněn) jest onen den prvý, ale nevylúčen tímto druhým; aniž ta dny oba mohla sta míti plné jasnosti, jeliž jest ku pravdě přistúpila *milost*.“ „Ano jest řekl Kristus: „Mnoho bych vám měl praviti, ale nemůžete nyní snésti; a když přijde onen duch pravdy, také vás naučí všeliké pravdě.“ Neb duch svatý roznítil srdce jich v svaté milosti, a osvítil a projesnil.“

„Aj, ukázalť sem vám, mé dítky! tři dny dobré, neb den bázni boží zlé ukazuje, den pravdy odjímá zlé, den milosti přivodí dobré, a den druhý dává jasnost dnu prvnému, a den třetí činí ona dny oba jasna.“ Štítný ovšem má aspoň dílem za to, že i třetí den již nastal, neb drží se slov písma: „Neb duch svatý *roznítil* srdce jich v svaté milosti a *osvítil* i *projesnil*.“

Mnozí však, jižto vykládají důmyslně dějstvo náboženských náhledů, mají den třetí teprva za *budoucí*, mníce, že *před* křesťanstvím bůh ve skutečnosti nebyl poznán; neb od pohanů hledán byl v přírodě toliko, od židů však naopak mimo svět osazen jest: křesťanství prý ukázalo teprva pravdivou skutečnost boží, vyvinování totiž ducha člověčství v přírodním světě, neboť v Kristu ponejprv úplné božství ve skutečné jednotlivé osobě lidské v přírodě na jevo se dalo, čím prý třetí den, třetí doba dějinstva *připravena* byla, v které takořka *po* křesťanství, a však „s pomocí jeho“, člověčstvo božství svého vnitř uvědoměno toto božství prostředkem přírody v dějinstvo vždy skvěleji uváděti bude. V druhém dni byl prý jen jeden člověk zároveň i bohem, t. Kristus v třetím však dni mají se státi

všickni svatými, totiž bohaplnými (Gottinnigkeitsbund), podlé výroku Krista samého: „Buďtež dokonalí, jakož otec váš v nebesích dokonalý jest.“ (Viz Krause: Urbild der Menschheit.)

K tomu tak pojatému dni nastávajícímu třetímu hodila by se slova Štítného: „A den třetí činí ona dny oba jasna: až *přijde* plnost pravdy a *ukáže* se pravda *všecka*, a bázeň pokuty mine a bázeň ztráty dobrého, a všecka bázeň vejde v jakús bázeň pocti, ježto nevědě, by co jiného byla ta bázeň, než milost svatá, když kdo nebojí se, by jej co potkalo těžkého, ani se bojí, by ztratil libé, ale z milosti pravdy bojí se poctivosti dlužné svému milému neukázati.“ O těch třech dnech dí prorok jeden: „Po dvú dnú obživí nás, a třetí den nás vzkřísí.“ Jak jest pán náš Kristus vstal den třetí, slyšeli jsme, věříme, a s utěšením pamatujíc ten den slavíme: ale také máme v nějakém podobenství potkati vstání jeho svým vstáním den třetí, aby, jakož my jsme veseli a utěšeni vzkříšením jeho, takéž on v nás vstal k našemu dobrému věčnému u vzkříšení našem, ježto my skrze něho máme vstáti *v duchu*, jsúc darem milosti jeho obživeni; nic v tom nemáme pochybovati, že chce od nás témuž v podobenství, jako jest chtěl zřejmě pro ny učiniti. A protož, jakož on chtěl tři zvláště znamenité dny míti, v nichž by skonal v sobě spasení naše: takéž nám dal dny tři, abychom v nich vždy darem a pomocí jeho své spasení učinili. A toť jsú ti dni, ježto je máme znamenati a pilně jich ostřéhati; i máme *najprv* znamenati, co jest Kristus učinil v vnějších dnech našich, abychom u vnitřních dnech oněch potkali tyto v podobenství.“ — „Ee! nebuďme lid cízí, buďme jeho. Viz nás každý, by *hrdost*, *pýcha*, *purnost* neřekla: naše jest toto, hrdýť jest, mnúť jest poražen, jáť jsem osedla srdce jeho i v vnější postavě, má odjímá znamení, i nejedenť náklad učiní pro mě, a snese pro mě nejednu práci a těžkú pótku; an i dceru naši, bez níž my nemóžem býti, *závist* jiným, přivinul k sobě, a rád jí slúží; ana nejednú mučí srdce jeho, a když vidí vyšší neb rovné sobě, nad něž by rád byl, neb jim roveň. Viz, byť *hněv* neměl tebe, a nemohl řéci: mójť jest, jáť jím vládnu; aneb *túžebný* a *rozpačný smutek*, aneb *lakomstvo* byť tebe tím neobdržalo, žeby měl jím srdce uvázáno, dobýval, držal bezprémně cizího, vylstil, vyklamal neb mocí dosáhl mimo pravdu. Viz, byť *lakota*,

obžerstvo, *opilstvo* tebe nedržalo aneb neuvázalo *smilstvo* nestydaté! jakýť jest spolek Kristu s těmi mrzkostmi? — Kdožť sú se podali těm mrzkým věcem, cizíť jsú, nejsúť lid jeho a oni jen svój lid spasí: ale ač jsme byli lid poddaný těm mrzkostem, ostaňme toho, navraťme se k němu a přijmeť nás v svój lid. A když jest oněmi třemi dny, ježto jest umřel, v hrobu ležal a z mrtvých vstal, způsobil dobré lidu svého, a netolik způsobil, ale i dal nám jest ku příkladu: pohledajme duchovních vnitřních dnóv v sobě, v nichž bychom duchovně v podobenství oněch tří dnóv také stály. I běch řekl, že tři dny máme, jimiž má světlo duše naše: k jednomuť sluší *smrt*, k druhému *pohřeb*, a *vstání* k třetímu: v podobenství mluvíc, táž (?) že svatá to smrt bude, svatý pohřeb a svaté vstání, neb svatí jsú to tři dnové *světlem* božím osvícení: prvý jest bázeň boží, druhý pravda, a třetí milost: den bázni boží jde od ukázání boží moci, den pravdy od múdrosti boží poznání, a den milosti, když pilně znamenáme boží dobrotu.“ Jakoby s tímto mysl rozněcujícím rozjímáním sobě a jiným ještě zadost nebyl učinil, přikračuje Štítný opět k jiné ještě straně těchto tří hlavních dob i světa vnitřního i dějinstva vnějšího. Den třetí totiž i Štítnému i novějším positivního dějinstva vykladačům jest den pochoti a blaženosti, ač on jej nazývá *den ducha svatého*, vykladači však moderní *den pocty ducha* (genia) vůbec, na který den celé člověčstvo světí smíření své, dle prvního náhledu s bohem, dle druhého se vším mírem a v něm zvláště s přírodou. „Ti tři dnové“, dí Štítný, „ta svá mají *slunce*: *Otce, syna, ducha svatého*: ale v božské jasnosti den otce, den syna a den ducha svatého *jeden* jest den, než *v osvícení mysli naší* každý z těch dní má své místo.“ „Ale tomu vždy rozomějte: jakožť v božství svatá trojice není dělná, takéž v svých činech, a však jest nějaké v činech osob božských rozeznání.“ Moderní dějinstva vykladatelé asi takto by rozumovali o tomto mnění Štítného: že „osvícení *mysli naší*“ toliko působí rozdělování oněch tří dnů. Ovšem; nebylo-li by totiž vyvinování pokračujícího toliko v osvícení mysli naší, t. byla-li by osvěta dokonaná a všeobecná, nerozdělovali by lidé „bázeň“, „pravdu“ a „milost“; nýbrž v nejvyšším stupni „*milosti*“ či lásky k důstojnosti lidské zahrnovali by i nejnižší stupeň: „*bázně*“, i vyšší stupeň: „*prav-*

dy“, či den ducha svatého, den všeobecné pochoti a blaženosti byl by jediným velebnem. Ještě zřetelněji klade Štítný rozdělování tohoto původ v mysl lidskou slovy: „A tak, *kdyžkoli zříme jedno* (jenom, toliko) na *samu* moc boží, jakžkoli *není* jedno bez múdrosti a bez dobroty: den‘ jest otcóv, když se té moci strachujeme všemohúcí. A *když zříme* k samé múdrosti božské, jakžkoli *není* také bez moci a bez dobroty, a pravdu učiníme, vědúc múdrost boží, že v své pravdě chce míti: den‘ jest to synóv. *Když* pak jedno k samé dobrotě boží *zříme*, jakžkoli i ta bez moci *není* a bez múdrosti, a tím se v nás vzbudí milost svatá: den‘ jest to ducha svatého. *Moc božská vzhrozí, múdrost rozsvítí, dobrota obveselí.*“ Jak obyčejně, uznává Štítný, když byl rázně promluvil a psal o milém bohu, trpkou nesnázi, určovati, co je v sobě neurčité: taktéž i teď: „Mluvímť, jakž mohu, v kratochvíli, ale tak, jakž jest, nemohuť o bohu vypraviti, vždyť jest nad to, cožť já řku o něm. A tak řku: den *prvý*, ježto jde od boží moci, den bazni boží *umrtví* ny, že jako umřem tomuto světu, vědúc, že kto chce býti přítel toho světa, bude božím nepřítelem, a strach jest mocného nepřítele; den *druhý*, ježto jde od múdrosti boží, den pravdy *pohřebe* ny, když hledajíc pravdy, spatřujíc múdrost, pokryjem sě, jelikož móžem, rozbrojního hluku tohoto světa a pobudem v upokojení; den *třetí*, ježto pochodí od boží dobroty, den milosti svaté *vstanem*, majíc život v svaté milosti a činíc z milosti ty skutky živé, ježto jsú a budú hodni k věčné radosti.“ — Jak patrno bohdá z nadřečeného porovnání „*dne třetího*“ podlé náhledů středověkých a moderních, cítil i střední věk, taktéž jak cítí věk náš, nutnost polepšení jakéhosi a zdokonalení s strany položení lidského pokolení: v tom však vězí ten podstatný rozdíl, že střední věk, majíc přírodu za ničemnou toliko bytost u porovnání s duchem, brával polepšení toto za *vnitřní* toliko a doufal zdokonalení člověčtví až v *nebi* („u věčné radosti“); moderní však doby, vědami přírodními poučeny, že jestiť i příroda ducha plna, doufají v polepšení a zdokonalení člověčtví již zde na zemi v přírodě, hodlajíce uvésti nebe na svět vezdejší. *Pohané* ctili tehdy výhradně přírodu, nechávajíce ducha v pozadí: *Křesťané* výhradní ctí ducha, nechávajíce přírodu v pozadí: *mo-*

derní však *svět*, vyklubávající se již z dob vzkříšení věd a umění v středním věce, rád by smířil nepřátelství světodějinné přírody pohanské a ducha křesťanského ve vesmír zduchovnělé přírody a ducha v přírodě dějinstvem uskutečněného.

Dvacátá šestá kapitola.

S velkou toliko pozorností lze rozumovati o věcech božských. Bezprávně si přisobuje jazyk latinský nadprávo v učených věcech. Stručný přehled všech kapitol předešlých.

Kapitolou šest a dvacátou končila se v původním díle Štítného kniha *první*, ježto jednala o *poznání boha;* pročež tato kapitola i v tomto vydání takořka v závěrce opakuje vše v krátkosti, o čem bylo dříve jednáno: obšírněji však věnuje pozornost trojí věci, totiž:

1. Jest-li radno o věcech náboženských přemítati rozbírajícím rozumem;

2. jest-li se k učeným věcem hodí jazyk latinský toliko čili též český, a

3. jaké vědomosti skutečně rozum již v řeči české byl si až potud v knize této dobyl. (Třetí tato doba splývá s ohlavením předešlých všech kapitol.)

S strany *prvního* účelu kapitoly této, t. jest-li lze přemítati rozumně o bohu, poukazujeme čtenáři laskavému k rozboru našemu šesté kapitoly, kdež se jednalo obšírně o tom, „kdyby kdo neslýchal o bohu, mohl-li by *rozumem* svým poznati boha?“ — Zde v této kapitole dokládá se Štítný na důkaz i mužů svatých, kteřížto chtěli „tomu, což věří, porozuměti“, totiž sv. Augustina a sv. Pavla, o kterém posledním dí: „ježto o těch vysokých a hlubokých věcech mluviti téměř *největší dal příčinu.*“ Aby se při svém rozumování o věcech nábožných k takovým autoritám mohl odvolávati, klade Štítný již v ústa *dětí* následující rozjímání a tázání se: „Sv. Augustin dí v pátých knihách o sv. trojici na počátku: že není to zlé, když šlechetná mysl k božským věcem z víry sě u milosti rozněcuje, *chtíc tomu, což věří, porozoměti*, ač jsú to věci i nevýmluvné: protož za zlé nemíti, tatíku! žeť o tak vysokých vě-

cech vzbuzujeme tě, aby nám pravil.“ Načež *Štítný*: „Toť jest tak, jak díte; ale i to jest dořekl ten svatý muž: že to zlé není *tomu*, jehož nevzbúzí hrdost a doufání své síly a své moci, ale kohož milost rozjítí boží; neb naše milost velmi jest malá k tomu, byť mohla co důstojně o bohu a jeho sv. trojici pochopiti: a pak nemóž ovšem *jazyk* i toho, což pochytí *mysl*, vypraviti. Ano i sv. Pavel, dokudž byl zde, ježto o těch vysokých a hlubokých věcech mluviti téměř největší dal příčinu, praví: že zde ty věci božské vidíme jediné v zrcadle a v podobenství.“ Posilněn a upokojen těmi autoritami obrací se nyní Štítný ke čtenářům slovy důležitými:

„A tak dítky! ufaje, že z milosti, ne v hrdosti, ne ze všetečstva, budete čísti v těchto knihách: — *všeckyť míním, komužť kdy k rukama přijdú* — k tomuť vás najprv napomínám, aby od pána boha žádali pomoci, aby tomu *bez bludu* mohli rozoměti, co o jeho slyšíte výsosti, aneb co se dále z toho, co slyšíte, *domyslíte!* A žeť znám netolik vůli svú, již bych rád *myslil*, mluvil i psal jiným k témuž, jakož já mám v tom utěšení, a k oddechnutí od rozbroje, hluku, běhudlné (roztržité) mysli; ale znám také k tomu i *svú* nesílu.“

Totě přivádí ho k *druhému* účelu kapitoly této, promluviti t. o dostatečnosti jazyka *českého* k rozmluvám vědeckým. Všecku nedostatečnost béře Štítný na ramena svá, veden ovšem přílišnou skromností a ponížeností, řka: „Ač bych rád tak vyřekl, aby každému rozomíno bylo, nevzdy mohu, nevzdy umím. Odpusť mi rozomnější, ježto by to mohl a uměl, což já míním, *vyříci* lépe, a já také *hrubějším* za zlé nebudu míti, ač mi nemohú, co já míním, moci srozoměti *pro hrubost mé řeči* aneb pro *svój* v tom *neobyčej*.“ Odbyv osobu svou, na nesnáze poukazuje, ježto leží i ve věci samé, i v jazyku: „A tím snáze z obú stranú mózem sobě odpustiti, když *chcem* tomu srozuměti, že ve všem vyšel jest stvořitel nad stvoření: a když *stvoření* poznati úplně nemóžeme a úplně o něm řeči vynesti, co pak móž kdo o *stvořiteli*? — A však, jakož sem řekl, kdož věří právě a tvrdo, to drže, co jest ukázáno věřiti křesťanu, z milosti táhne se k tomu, aby mohl tomu, ježto věří, porozoměti, jelikož móž býti porozomíno, a řkuť svobodně: *ne zle činí*. A tak sv. Pavel, sv. Augustin i jiní psali o bohu vysoké a hluboké věci a

najprvé řečtí mistři po sv. Pavlu, potom sv. Augustin s jinými, ježto bylo *latinskému* jazyku *neobyčejno*: však oni tu *prostřeli* cestu, mnohokrát latinský jazyk řeckými slovy naplacujíc, až již obyčej mají toho latinští mistři.“ Patrně tu uznává, jak málo latiníci šetřili a šetří purismu jazyka svého, naplacujíce t. j. nastavujíce latinský jazyk řeckými slovy, a přece vděčen jsa toho dí Štítný: „A my těšme se v těch *kropějkách* a v těch *drobtích*, ježtoť od nich jako s stolu bohatého k nám pochodí.“ Jaké to svědectví o nevzdělanosti literatury latinské v poměru k řecké, a jaké jasné uvědomění Štítného o středu a svrchovanosti umění v starožitnosti t. u Řeků. Teprva teď obracuje se Štítný k čtenářům svým *českým* slovy: „I prošiť (prosímť) všech *nelatiníkóv*: čtěte opatrně v mých knihách, dokudž čemu nemóžete rozoměti, nepřete se o mé řeči s latiníky a s hrdými najvíc, aniž vet (hle!) každý, kdožť latině umí, má *rozum hluboký* v takých věcech.“ (Ubohý Štítný! co musel asi zkusiti trpkého při své hluboké skromnosti a co asi zažiti nadutého a ducha prázdného v náukách latiníků a v obcování s nimi ve svých časech, nežli taktě mluviti o nich, ježto téměř veskrz byli duchovního stavu, se byl odhodlal!) „Ale dojdete-li šlechetného učeného, jemuž by milé bylo pravdu slyšeti i od oslice, a jenž nemá v srdci té závisti, by jen *sám* chtěl rozumen vidín býti, rád to vizi (vidím), by s takým o takých věcech, o nichž by snad nemohli dobře, čtúc sami, rozoměti, rozmlúvali, aneb aby sě v tom ujistili, žeť sem se píše držal kněh a úmysla křesťanských mistrov.“ Žeť výborně se Štítnému podařilo o věcech vědeckých *česky* psáti, o tom nejsme svědkové jenom my toliko teď žijící, nýbrž i staří takto již soudili, jak sme se nahoře již dočtli v předmluvě „na tyto knihy,“ kde takto řeč jde o Štítném: „Složil a vyložil tyto knihy *českým jazykem*, a ačkoli v druhých slovích za našich let neobyčejných, ale *v staré české řeči* nalezených, kterýmž často čta, porozomíš. A také jsa rozumen mluví řečí *okrášlenú* a *milú*.“ Zápasil ovšem na začátku někdy s jazykem, jakť ku př. v kapitole deváté dí: „toť mínim, ježto latině *qualitas* slove, i neumímť česky vyříci toho“ — avšak při dalším přepracování nalezl, co se slušelo, hojně i v jazyku českém. Příklad patrný je tato kapitola sama, kterážto

nalézajíc se již v části druhé rukopisu našeho t. v rukopise na papíře již psaném, není původní práce Štítného, nýbrž účinek druhého přepracování jeho, a ejhle! „*qualitas*“ latinská, o které byl řekl v původní práci: „neumímť *česky* vyříci toho“, postoupila již hrdého svého místa české „*jakosti*“: „To, ježto *jakost* (kakost) slove v tělesné věci neb v duchovní, není v bohu.“ — S strany *třetího* a nejhlavnějšího účelu této kapitoly, t. aby byla *ohlavením* všeho až dotud řečeného, dotýkáme toho toliko, že je obsah kapitol úplněji, jadrněji a důkladněji od Štítného samého udán, nežli v předmluvě Budišinského rukopisu od neznámého nám přepisovatele; co zajisté i za patrný důkaz sloužiti může, že podlé tohoto obsahu v předmluvě jen to se uhodnouti nemůže, co zahrnovaly v sobě skutečně „rozmluvy duše s svědomím“ v původním vydání Štítného, nám bohužel! ve první své formě bezpochyby na vždycky ztraceném. Tohó dočetl se čtenář obšírněji již na stránkách 26—31. S strany ohlavení všeho až posud udaného vypravuje Štítný takto: „A za tím, kdož chce rád mysliti což buď o bohu, ježto by mohl mysliti právě: zři, jakožť sem řekl (viz kapitoly 1—7) na stvor (stvoření) všeho světa; na některé (stvoření), v němž sled jest boží a trojice svaté (viz kapitolu 8., 9.), a na obraz trojice svaté, to jest na svú duši: sezři její přirození, jelikož móžeš, a budeť k onomu pomocno; ale, jakožť vždy pravím, onoť je nad to.“ (Viz kapitolu 20.) Bezpochyby stál obsah kapitoly této v první části druhého vydání rukopisu našeho, kteréžto více nestává, hned a to důsledněji po 9. kapitole). „A když již *v naší* rozumné *duši móžem* netělesně *viděti boha*: není stran spojení (viz 10. kapitolu), není blesku tělesného, neb barvy nějaké, neb tělesné velikosti a hrubosti, není, by místem šla s místa na místo, ale rychle bude zde neb onde, nevzejdúc nikde na tu cestu, ježto tam vede, vše přeskočíc; ale toto boha hnutí nedotýče s místa na místo; neb bůh jest všude. Ale také mi to přichází k mysli: protož kdo chce pomysliti, coby bůh byl, toho hrubého nemysl v bohu, jehožť nemá i tvá duše: nenít tělo, nenít místy roztažen, nenít blésk nějaký tělesný, nenít nějaká velikost tělesná, ani jest nějaké místo, ježto by jeho veliké slonové tělo více zaměstknalo a obchopilo, nežli malé mušky

tělo neb mravencovo. (Viz kapitola 11.) Ale *jakový* není, to, ježto jakost slove v tělesné věci neb duchovní, není v bohu: není bílý, neb černý, neb barevný, neb lesknutý, není zlý, *není dobrý*, by jiné byla dobrota jeho nežli on: a tak i o jiných věcech, ježto jimi móž slúti něco takové neb takové; a však řku: dobrýť jest, mocnýť jest, silný jest, neb když což buď řku o bohu takového, onžť to jest, ale takový není. Veliký jest bůh, ale toho, ježto quantitas říkají tomu latiníci, není v bohu; neb nesluší pod míru, jedné v něm není míry, ani jest v něm tří loket, ani tisíc; nemohu říci: tolikýto jest podlé tělesné velikosti, ježto móž místo zaměstnati, a tú velikostí není velik, ani anděl, ani mysl, rozumná duše; ale jest velikost duchovná moci, múdrosti, dobroty. Těmi jsú andělé velicí, neb duše naše veliké; ale bůh jest velik v tom bez konce neb bez kraje, tak cíle není té velikosti." (Viz kapitolu 12.)

Podotknuto již, co v prvním vydání Štítný o slově „*qualitas*" pravil: „neumímť česky vyříci toho" (v. 9. kapit.), zde však uvádí již výborný výrok: „*jakost, kakost*," a však slovo „*quantitas*" nové mu působí nesnáze, ač by mohl česky říci: „*kolikost*", protože dí: „*tolikýť* jest podlé tělesné velikosti:" *tantus* est juxta magnitudinem corpoream; jakoť dříve: „ježto *jakost* slove v tělesné věci — *takový* není." Dvoje tu pamatovati hodno: že rozeznává tu problematickou kolikost od velikosti, a že dříve v textu o ní žádné zprávy nepodal. Quantitas či kolikost jest mu pouhý výrok, pouhá kategorie neurčitá; velikost však již kolikost určitá, měřená t. *quantum:* u nás vešlo téměř v obyčej, pouhou quantitas znamenati slovem „velikost", a quantum slovem: „veličina". V první části druhého vydání svého byl Štítný bezpochyby tak obšírně mluvil o „quantitate", jako mluví v prvním vydání nám zachovaném obšírně „co je qualitas." Ohlavení to v 26. kapitole, které již psáno jsouc na papíře, k druhému vydání náleží, je dílem tedy obšírnější, nežli text sám.

„Jest také bůh stvořitel všeho, ale ne pro svú potřebu stvořil jest to, co stvořil." (Viz kapitolu 13.) „Jest teď před námi, nestoje, nesedě, neleže, nelpě nijakž, nebo vise, nebo plavaje, nebo lece, ovšem jakž jinak, nežli móž býti pověděno naší hrubostí. Všecko drží na sobě: ne jako když my

oděv kterú, neb rúcho neb břímě máme na sobě.“ (Viz kapitolu 14.) „Jest veškeu všudy: ale ne jako na místě by je zaměstnal.“ (Viz kapitolu 15.) „Jest věčný, ale bez času: ne jako to, ježto jest bylo, jest, neb bude, jemuž jdú ti časové; bohuť tak nejdú, nicť jest jemu neminulo, nicť jemu nepřijde: všeť jest jemu; činíť bůh proměnné věci beze vší své proměny.“ (Viz kapitolu 16., 17., 18.) „Kdožť boha tak myslí, ačť nemóž úplně pomysliti, co jest, aneb nalezti, avšak jelikož móž, toho se střeže, by to řekl do boha, ježto bůh není; a roznítí sě v žádosti, aby asa (asi) někdy došel u milosti jeho, kdežby jej viděl, zřel naň jasně, vida jak jest velebně ve své trojici svaté, ve třech osobách a v jednom božství, ježto jest plné v každé z těch osob a neméně bóh pravý a plný ve dvú osobú nebo v jedné, než ve všech třech, ani více ve dvú neb ve třech, nežli v jedné (viz kapitoly 19., 20); kdež by poznal, jak jest divně milosrdně syn boží věčný jedno v svú božskú osobu jednu člověčenství našeho plného a pravého přirození přijal, aby nás účastny učinil božství svého, jemuž s otcem i s duchem svatým čest a chvála věky věkóm. Amen. (Viz kapitoly 21. a 22. Obsahu kapitol 23., 24. a 25. neudává Štítný výslovně, čím patrno, že ohlavení to dílem více v sobě zahrnuje, nežli pravdivý text, dílem však méně.)

Touto kapitolou zavírá se první oddělení rozumování Štítného, rozumování totiž o bohu či *bohosloví;* následující oddělení zahrnuje v sobě náuku o andělích t. pneumatologii, (dæmonologii) neb *duchosloví.*

Druhé oddělení:
O andělích.

Tímto druhým oddělením počíná se část rukopisu Štítného méně důmyslná a více positivní než první, pročež volno bude rovněž jak nutno podlé účelu spisu tohoto, rozbírati totiž filosofické toliko Štítného myšlénky, s větší stručností projíti soustavu náhledů jeho o *andělích*, t. druhé oddělení, a náhledy o živobytí na zemi, t. třetí a poslední část celého díla, nežli sme prošli první a důmyslnější část bohosloveckou. Nezná sice filosofie pouze rozumová podlé mínění mnohých dokonce žádných andělů, nemajíc prý žádného nutného a metafysického důvodu jsoucnosti ani vlastnosti jich; přece však nelze opominouti snad oddělení toho veskrz, protože filosofie vůbec podlé obdoby (analogie) o stupňovaté tvarů skutečných postoupnosti vedena, soudí, že mezi bohem svrchovaným a obmezenými lidmi ve všem míru stojí duchové: ačkoliv přírodní vědy moderní mezeru tu mezi bohem a lidmi nikoli již anděly, nýbrž obyvately žijícími pod přírodními výmínkami na jiných hvězdách naplňují. Buď tomu však jak buď, nám jest úloha, rozbírati filosofii Štítného, kterážto, jsouc filosofie křesťanství, netoliko anděly nutně v sobě zahrnuje, nýbrž i mnohé vyrčení, mající pohled velmi důmyslný, uvádí o andělích. Mimo to vábí k rozbírání náuky o andělích i ta případnost, že se vůbec u filosofův umístila domněnka, že andělé podlé pojmů svého vnitřního velmi příbuzni jsou vzorům či ideam Platonovým, s tím toliko rozdílem v podobě,

že idey zaobaleny jsou v roucho abstraktní a důmyslní, andělé však v roucho osobní a konkretní.

Ostatně ubezpečujeme čtenáře laskavého již napřed, že v oddělení tomto, ježto jest část druhého, pozdějšího, přepracování rozmluv, připadajícího totiž již u větší stáří Štítného, mnohokráte s rozvláčností větší a s opakováním hojnějším nežli v oddělení prvním bojovati nám bude, a to zvlášť tenkráte, když pro souvislost myšlének rukopis slovo od slova čtenářům podávati nuceni budeme. Není nápodobně v rukopisu Budišínském tato část tak pilně psána, jako první na pergaméně, chybí ku př. vůbec nápisy všech kapitol, a jen otázky dětí předcházejí odpovědi Štítného. Avšak lehce možná, že i v původním vydání tato část méně důmyslně byla pracována nežli část první. Již pojem předůležitý boha, jenž dosti všestranně se v první části rozebírá, požaduje větší hloubky myšlének důmyslných, kdežto naopak andělé a živobytí na zemi, ježto má rozbírati oddělení druhé a třetí, více k pojednáním praktičtějším, a to při povaze a úloze Štítného k pojednáním pobožným a prostonárodním vábí. Uznávala, jak již od nás nahoře naznačeno bylo, poměr této části první k druhým již i dávnověkost, poněvadž výslovně v předmluvě přepisovatele Budišínského stojí psáno takto: „Jsúť knihy Štítného na mnoho místech *a zvláště na počátku rozomóv vtipných a vysokých* pro ty, jenž jsú životóv k bohu pozdvižených a myslí svú, a jenž mají *o bohu* vyšší poznání než zprostní.“ *) Rozumí se samo sebou, že tato prostonárodnost myšlének slohu v druhém a v třetím oddělení ani za mák neubírá zajímavosti, výbornosti a obratnosti výrazů filosofických, ku podivení někdy trefných, a přiznáváme se milerádi upřímně, že, přilnuvše na mnohých místech tak k jadrnosti mluvy klassika našeho a k srdečnosti smýšlení jeho, mnohdy nad potřebu abstraktní filosofie více sme podávali čtenářům z rukopisu, jen abychom okrasy výřečnosti jeho přílišnou vybírající si krátkostí výjímek ner ušili.

*) Sám Štítný byl povědom podobného kněh svých rozdílu, neb takto praví v rukopisu opatovickém: „a tuto dokonám ty (knihy) ještě, aby v tom nyní rozumna byla (dcera), coj' obecnější, až pak jda a uzřím, také-li budu míti psáti o *skrytějších duchovních věcech*.“ (Str. 195.)

První kapitola (XXVII).

Bůh stvořil svět, proto že dobrý jsa, chtěl, aby zřejmým světem nezřejmá jeho podstata poznána býti mohla a aby účastno se stalo stvoření dobroty jeho. Toť pravda zvlášť o člověku, jenž rozumem svým poznati může boha, jemu v pravdě slúžiti a také na světě kralovati.

Tato kapitola je skutečný jenom *přechod* z prvního oddělení k druhým. Toť dokazuje obsah její i výslovné tázání se dětí v ní slovy:

„Nesmímeť již tázati více o tak převyvýšené věci: *o velebném bohu;* nyníť se v tom uskrovníme, dostiť máme dívání v naší milosti v tom, cožs nám *o bohu* pravil do té doby.“

„Jediněhoť otížem ještě: a *skrze to* přijdem k tomu, abychom také o *andělích* vztázali něco, a *pak* o tom, ježto *nás* dotýče zde na světě.“

„Proč jest bůh *stvořil svět*, když jest nebylo jemu třeba světa? jak jest sě jemu slíbilo, aby to učinil někdy, jehož jest nebylo dříve.“ Ačkoliv Štítný v celém prvním oddělení, zvlášť pak v 6. a 26. kapitole veškerou *jakost* lidskou vymezuje z pojmu boha, přece jakost vůli, ovšem nad lidskou vznešenou, avšak lidské vůli podobnou připisuje bohu, řka: „Divnosti boží nelze jest úplně vypraviti, však řku, co mohu. Bůh jest nade vše, protož nic není, coby jej přinutilo k tomu, aby svět stvořil, jediné že *jest chtěl*, a nad vůli jeho nic *není*, pro něž by chtěl to, což chce. A však dí *mistr hlubokých smyslův:* že bůh mocí svú skrze svú múdrost ve své dobrotě stvořil svět a zvláště stvoření rozumné, aby to tomu stvoření bylo dobře, kdyžby tak ukázal svú moc, svú múdrost a svú dobrotu.“ „*Mistr hlubokých smyslův*“ jest bezpochyby *Duns Skotus*, Angličan (umřel 1308), náčelník jeden pozdějších Realistův středověkých, jemužto jmeno dáno: Doctor *subtilis* a *Deus* inter filosofos. V Oxfordě poslouchalo ho někdy prý více než 30.000 posluchačů (?), což bezpochyby tak je přepjato, jako následující naivní chvalořeč Sancrucia na něho: „Taktě probádal Duns Skotus filosofii, že by ji byl vynalezl, kdyby již vynalezena nebyla bývala: tajnosti víry tak pronikl, že téměř již nevěřil (ut pene non

crediderit); podstatu boha tak popsal, jakoby ji byl viděl; a hlubokost prozřetelnosti, jakoby byl ji pronikl; vlastnosti andělů, jakoby byl býval sám andělem; slasti budoucího živobytí, jakoby byl jich sám již pochutnal.“ Spoléhaje se na autoritu muže, za svých časů tak proslulého, vykládá ji Štítný takto: „Neb ví bůh, že toho dobrého, té blažnosti, ježto on jest, móž uděliti k rozkoši a ku pochotnosti. A tak stvořil, jakž ráčil, stvoření rozumné, jemuž byl dal *kochati sě v sobě*, aby tak užilo dobroty jeho, a *pro* rozumné stvoření stvořil a spořídil i nerozumné, a *zvláště pro člověka*, aby skrze ty věci *zřejmé*, ježto jsú učiněny, přišel k *nezřejmým* věcem božím; a aby oslavil dále svú moc a svú múdrost v své dobrotě. Vždy řku: ne proto, by skrze to v něm samém přibylo chuti jemu neb kterého dobra, ale aby sě dal poznati k chuti a k dobrému stvoření tomu mezi jiným divným pořadem v svém stvoření. To rozumné stvoření rozdělil: stranu oslavil v tom nebi nad nebesy tělesnými v jakés prosté jednostajnosti, tu sú jeho *andělé*, jacís *divní* duchové kromě těl.“ „A druhú stranu toho stvoření rozumného s *tělem* hrubým spojil, to jest, rozumnú duši *člověčí*, aby člověk byl *jeden* ze dvého k sobě nepodobného: z těla a z ducha; aby duch táhl po sobě k bohu tělesnou hrubost; a *zde* na zemi oslavil bůh člověka, učiniv jemu mnohú pomoc, i aby trval v životě, i aby *vše* bylo ku pomoci člověku, poznati boha a dojíti, v němž teprv úžitek plný kochání (milování) a rozkoši má míti člověk. Protož pro svú dobrotu bůh stvořil vše stvoření, aby každá věc podlé svého pochopu účastna byla *dobroty* jeho, již on móž stvoření uděliti, což kterému chce, v němž jí samém nic neubude, ač ji udělí, ani jemu skrze to co přibude.“

Patrno ovšem, že odvozování stvoření světa z dobroty boží spokojuje rozum na stanovišti praktickém toliko, nikoli však na stanovišti theoretickém; ačkoliv i Platon sám, jak již nahoře řečeno, na otázku, proč bůh jest vyjevil svět, žádné jiné odpovědi v rozmluvách svých nechová, než tu v rozmluvě: „Timaios“ danou: „ἀγαθὸς ἦν“ t. *dobrý* byl. „Protož pro svú *dobrotu* bůh stvořil vše stvoření, aby každá věc podlé svého *pochopu účastna* byla dobroty jeho, již on móž stvoření uděliti.“ Že skutečně Štítný při pojímání světa se

držel Platona, patrno i z toho, že jako Platon jednostají pojmy *světa* a *krásy* (viz kapitoly 10—14), k čemuž všemu Platon již pro dvojsmysl slova κόσμος, což řecky *pořádek* i *krása* i *vesmír* sluje, příčinu v řeči své měl, nikoli však Štítný, jemuž svět je všestvoření toliko. Na hlubší etymologický smysl slova „*svět*“ od „světla“ a „svatý“ a slova „*vesmír*“ t. všeho mír či spořádání nevzpomíná si Štítný.

Pojmem tímto dobroty boží odvrhuje Štítný i *nutnost* veškerú ve stvoření světa, dada událost tuto úplně ve svobodnou *vůli* boží: „Kdoby pak mohl počísti, což jest rozličnosti učinil, tak jak *chtěl* pán, stvořitel všeho, ve všem stvoření, jimiž mají jedny věci od druhých rozeznání: anděl od anděla, člověk od člověka, aneb včela jedna od druhé včely? neb všemohúcí pán, jakž jest stvořil a spořídil na světě větší věci, takéž jakž ráčil i nejmenší.“ Konečně opakuje Štítný náhledy své, dané v druhé a třetí kapitole již o samostatnosti boží slovy: „Jakož vždy od věčnosti bůh jest dříve světa, tak by sám v sobě vždy býti nemohl i bez světa: a když běh tohoto světa mine, bůh vždy týž zůstane.“ Avšak i na stanovišti Štítného positivním tane mimovolně na mysli pochybnost, co by byl bůh bez stvoření veškerého? všemohúcí-li? — a bez zjevení múdrý-li? — a bez vykoupení Kristem dobrý-li? Neboť Štítný sám dokazoval nahoře, „že vše stvoření volá, že jest bůh“ (1. kap.), že z nesčíslného z ničehož stvoření vysvitá moc boží (8. kap.), jakoť z krásy stvoření múdrost (9. kap.) a t. d. Za důkaz neodvislé od stvoření samostatnosti boží klade Štítný podobenství: „Ať dám tobě bližší podobenství: dříve než sem se já narodil, bůh jest, a když já sejdu, bůh vždy ostane: takéť móž bůh býti beze všeho světa, jako beze mne.“ Toto podobenství nedokazuje však ničehož, neboť jednotlivost „Já“ abstraktně co samostatná představována jestiť jiného cosi, nežli veškerost stvoření konkretní. Žádné „Já“ není svět celý, nýbrž rodiči svými (abychom vše jiné opominuli) jenom doba světa, čím se otázka jen znovu opakuje, zdali bůh bez světa býti může? Rozumuje Štítný takto dále: „A tak ani mne ani světa bylo jest jemu třeba: kdyby mnú neb světem přibylo jemu dobrého jeho, nebyl by mudr, že mě jest tak nedávno stvořil, a byl beze mne: a takéž i o všem světu, že by jeho

prvé nestvořil, než jej jest stvořil; ale víme že je múdrý. Když mě jest nedávno stvořil anebo svět, ukázal tím, že jest dobře mohl býti beze mne i bez světa. A protožť není proměny v mysli jeho; netakť sě jest vzlíbilo znova jemu, abych byl, nebyv: ale vždy od věčnosti to jest vůle jeho, abych já v ten čas byl, jakož jsem: a též o všem světu.“ Byltě Štítný příliš bystrá hlava, by sám byl netušil nedostatečnosti odpovědi této, neb jak obyčejně při takých okolnostech, i teď se k nám přibližuje s lékem víry, řka: „A což jest nad náš rozum, *víru* doplňme, neb nevěříme-li, nesrozomíme, ale víra pravá dovede nás, že to tak, jakož jest, opatříme.“

Mimo to, co uvedeno, je ještě v této kapitole dvojí věc pamatování hodná, totiž první: pojem „o *kralování člověka*“, druhá však věc je řeč poněkud temná Štítného „o *světu*“, jakž jest *neproměnný* v mysli boží.

a) Pojem *kralování* člověka takto určuje Štítný: „Zvláště člověka stvořil (bůh) a anděla, *aby rozumy svými poznali* boha, poznajíc slúžili vůli jeho, a slúžíc kralovali; neb bohu slúžiti jest v *pravdě* býti a svobodnu od všeliké neřádné věci: a *tak* bohu slúžiti je *kralovati!*“ — Výborný to zajisté výrok, že *rozumem* má býti poznán bůh, a že člověk jen tenkráte, když „v pravdě jest“, bohu slouží a na světě kraluje; škoda toliko, že ani střední věk obecně, aniž Štítný obzvláštně tohoto výroku důsledně nevyvinuli v náhledích svých a v živobytí vědeckém.

b) S strany světa *neproměnného* vyučovala filosofie Platonova, že bůh dříve, nežli svět smyslný byl v jsoucnost uvedl, utvořil a měl takořka vzor světa či vzory (ideje) všeho stvoření v mysli své, ježto nic jiného nebyly, nežli myšlénky *podstat* budoucích stvoření, tedy *neproměnného* obsahu. Proč se o tomto světě Štítný zmiňuje, má bezpochyby tu příčinu, že jak již nahoře řečeno, mnohým *andělé* nic jiného nejsou, nežli hypostasis či personifikací ideí, totiž *vzory* či *idey* věcí v rouchu osobním představované, avšak žel! přemálo dí Štítný o onom světě vzorů neproměnných. „Ješto pak díte: proč jest prvé nestvořil světa, jakž jest *neproměnný ve své mysli*, když mu se vzlíbilo, učiniti něco, ježto jest nebylo?“ Při této otázce zůstává nejasno, zdali děti jí míní říci: proč bůh na místě proměnného světa

nestvořil jest „prvé“ t. spíše světa neproměnného, či, zdali děti takto tomu rozumějí, proč bůh dříve světa neproměnného nestvořil před proměnným. Neboť i poslední smysl míti může otázka, jest-li že se tu Štítný drží více Aristotela nežli Platona, neboť Aristoteles ničehož neví o neproměnném světě Platonově. Takto však odpovídá Štítný: „Nemohuť tomu jiného řéci, jedno, jakož sem řekl: *že chtěl tak míti.*“ Toť ovšem příliš krátká odpověd ač zřetelná! —

Druhá kapitola (XXVIII).

Anděle nejsú těla, jsú duchové rozumní, stojíce mezi bohem a světem a znajíce vše přirození, rychle konají divem to, co by přirozením teprva dlúhým časem se vykonalo.

Přímě nyní vystupují děti s otázkou o andělích, či zvláště s vyzváním: „Eh! tatíku! by o svatých *andělích* také nám pověděl něco.“ — Otec předpokládaje jsoucnost jich, jakoby stál pouze na základě víry, kreslí jich podstatu, v kteréžto spatřovati lze rozumu zvěcněnou či zvláště zosobnělou myšlénku vzorů duší lidských. Těchto vzorů stopy i my zde sledovati hodláme. Rukověť nám toho sám Štítný podává, řka: „Vidúc *své duši*, mohú což tož lidé o andělích *pomysliti*.“

Štítný liší anděly od boha jich *jednotlivostí*, či, co totéž v sobě jest, určitostí a obmezeností. „*Těla* nejsú andělé, ale jen duchové rozumní, múdří, dobří, ale ne tak, jako jest v bohu, že v bohu není jiné dobrota, neb múdrost a bůh jiné.“ Upamatujmež se zřetelně toliko, že Štítnému bůh jest pouhá všeobecnost a neurčitost, a pohlejďmež k tomu účelu jen na stránku 38. a 50.: bůh mu není dobrý ku př. jako dobrý jednotlivec, jenžto by měl dobrotu co jakost svou do sebe; bůh mu jest dobrota na prosto, múdrost sama. (Vizmež též 6. a 26. kapitolu.) Takové všeobecnosti duchovní nejsú mu již andělé, poněvadž dí: „Andělť jest duch, ježto móž zlý i dobrý býti, více zlý neb dobrý, neb méně. Jakož sú, v zlost hnuvše svój úmysl, andělé padli, v té své zlosti súdem pravdy zakleni a v ďábly potvořeni; a dobří ku pravdě své úmysly obrativše, potvrzeni v dobrém a jako skrze prolití milosti boží, že se více nepohnú od vrchní pravdy; věč je ta

milost a rozkošně drží při pravdě: a tak ti svatí duchové i oni zlí byli sú stvořeni najprv jakéhos „*čistého přirození*“, ježto by je milost boží projíti mohla a jasnost boží prosvítiti: a svobodnú vóli měli, aby mohli jí pravé voliti neb nepravé.“ — „A tak andělé jsú jakás rozumná světla v jasné mysli, z prvního světla majíc světlo, jimž ani jest jazyku třeba, ani ucha, bez řeči slyší boží vůli, bez řeči a mezi sebú vůli svú jeden druhému ukazuje. Jsú také andělé prostého jednoho přirození, ne jako my, ježto jsme z těla a z duše; ale každý z nich jest jedno duch sám o sobě, odlúčený ode vší tělesně hrubosti: ale však jiné jest duch andělský a jiné dobrota jeho, kterúž má, v tom jest ne tak prostě jeden; neb tak jeden jest jedné sám bůh.“

Mermomocí takořka prosvítá *negativní* toliko pojem ducha u Štítného z následujících slov: „Sebú by vždy hynuli (andělé), neb z *ničehož* jsú, a k tomu by (t. k ničemu) táhli; ale drží je ve všem jich dobrém božská věčná milost.“ To však jen mimochodem a téměř mermomocí byl vyřknul Štítný, poněvadž mezi jinými protivami v náhledech středního věku i ty protivy *skryty* ležely, že střední věk, vypínaje se z jedné strany na vrch pouhého *spiritualismu*, z druhé přece jsoucnosti jináč si představovati neuměl, nežli v *empirické* podobě. (Viz stránku 52.) Opustiv tuto svou stránku empiristickou pokračuje i hned dále u kreslení andělů co vzorů duší lidských: „Jsúť rozumu jakéhos, ne jako my po *dómyslu* po jednom druhé poznávajíc, ale oni spolu ihned jakús rozumností, co jest která věc, rozumějí.“ Vlastnosti lidského rozumu od pojmu jednoho k druhému důsledně pokračujícího nepřipisuje tedy andělům, nýbrž rozum, takořka jako ono oko vše na jednou vidoucí (str. 101). Lidem přináleží dle mínění Štítného rozum diskursivní toliko či dialektický, andělům však rozum názorní či rozumové dívání (intellektuelle Anschauung) Z Platona známo, že bůh tvoření jednotlivých věcí světských zůstavil jistému druhu andělův, *daimonův* u něho řečených, zvlášť za tou příčinou, aby vyvaroval tomu, by ve světě nebylo vše dokonalé, kteréž by nutně bývalo, kdyby božská dokonalost sama se ve stvoření světa jevila. Vytvořila si obrazivost Platonova daimony co vzorní přechody mezi neobmezeností světotvořící moci boží a mezi obmezenostmi věcí ve

světě skutečném jsoucích. Střední věk drže se větším dílem Platona, opustil sice náhled o stvoření světa pomocí daimonův; neb proti tomu mluvila hlasitě autorita biblí, a však přece jakési působení božské uděloval andělům. Tohoto náhledu upomínka, ovšem s barvou již křesťanskou, zdá se býti následující mínění Štítného: „A tak což kdy chce bůh *divem* učiniti, skrze anděly činí; že *znají* vše přirození, *rychle* to učiní andělé, ježto by to *dlúhým* časem musilo přivesti přirození!“ Podobá se tedy, že Štítnému *div* či zázrak není udalost *proti zákonům přírodním* či udalost *mimo přírodu*, nýbrž bezprostřednější či urychlená toliko udalost, a to tím více, poněvadž mu příčina rychlosti té neobyčejné leží v *seznání všeho přirození* andělův *). *Stupně* různé andělů zdají se na psychologickém stanovišti přechodem býti mezi bohem a lidmi, aby mezera ta velká mezi svrchovaností boží a obmezeností lidskou v mysli byla vyplněna. Dí t. s strany stupňů těch Štítný: „Jsú pak mezi sebú tovaryši, zřízení pokojného, nižší, vyšší. Vyšší prosvěcují nižší a v čistotě jich drží a v svrchování. A ti *nejvyšší* (andělé) mají od boha najprv (prosvěcení), v němž *nižším* sebe pomáhají, až se od nich i *nám* dostane. To jest všech pak andělóv obecný čin, že v milosti zří u boží obličej, divíc sě jeho velebnosti, a ústavnú chválú chválí boha. Ó šťastný sbor *andělóv svatých*: v tom vidění boha v bezpečstvu a bez překazy a v radosti chváliti boha.“ —

Třetí kapitola (XXIX).

Devět kůrův andělských podobá se devíti stavům lidským: a tož tak, že vždy tři kůry a stavy mezi sebou obzvláštní spolek působí.

Tato kapitola jest větším dílem positivního toliko obsahu, a však pro přirovnávání zřízení *lidského* se zřízením *andělův* paměti hodna i nám. Zřízení státní a občanské je Štítnému ovšem jen co *monarchicko-feudální* známo, kteréhož odblesk však i na nebi spatřuje! Na otázku totiž dětí: „které jest

*) V kap. V. (31té) „*Neobvyklé* lidem věci, ježto *pro neobyčej divové* slovú.“

zřízení těch svatých a blažených duchóv?“ odpovídá Štítný způsobem, jenž patrně jeví, že jeho představa andělů vzala barvy své ideální ze světských toliko věcí. „Když jest v tělesném stvoření taký pořad, taký způsob zjednal pán bůh é! cožť by pak v duchovním stvoření, ježto jest ovšem vyššího důstojenství, než tělesné zpořízení, nebylo divného a ovšem slušného? není v tom chyby, byť ten *pořad* nebyl tu, ježto zvláště slove *království* boží, království nebeské!“ — Domněnku tuto věcnatí takořka čr hypostasuje obrazivost Štítného; neboť připojuje Štítný ihned s jistotou: „Čím výše nebe od země, tím způsob nebeský pořádnější nežli zemský: a co jest pak nad nebesy vidomými v tom svatém nebi a blaženém, ježto plá jako hoře u boží milosti, divné ozdoby zpořízení!“ — Utvořiv si takovou vzornost převysokou, žasne téměř Štítný nad pouhou skutečností lidskou: „Ale my jsme malí a hrubí ještě, tak divný způsob pořadu toho obmysliti neb vypraviti, a já pak ovšem; a však v té kratochvíli, ježto jsem počal ty *besední řeči*, řku což mohu, jak jsem četl o tom, nebo slýchal, nebo kdy myslil — ač ne všeho, co jsem četl, ale však něco; neb *divné* a *tvrdé* nám jsú ty řeči, ježto mluví sv. Dionysius o andělích, a máme za to, že jest měl toho naučení od sv. Pavla, jenžto jest řekl, že obecným dává obecné naučení, ale mezi dokonalými, totiž mezi dobrými, rovněž jak rozumnými, mluvme *múdrost*, t. vyšší věci; neb kdož ovšem dobrý a s tím i *rozumný není, není dokonalý*; nerozumný, ač i dobrý, vysokým věcem nesrozumí, a nedobrý, ač i rozumný, což rozumí, k dobrému toho neobrátí. Protož sv. Pavel rozum a dobrotu znaje sv. Dionysia v těch vysokých věcech o způsobu království nebeského a o andělích svatých kratochvíl míval, a on pak miluje ozdobu božího domu a túže po způsobu pořadu toho, psal vysoké věci o andělích.“ — „Ale mně by ty řečí hrubé byly, a snad i vám, že jsú v *českém* jazyku neobyčejny; protožť jáť vám v podobenství míním ukázati něco pořadu andělského.“

„Králi zemští *trojí* lid mají ve svých královstvích: mají lid *obecný*, ježto rozličný posel (officium, práce) a potřebu činí v království; *druhé* mají nad těmi, ježto vládnú nižšími, působíc je; a *třetí*, ježto jsú při nich obyčejně na jich dvořích.“

„Ti tři řádové lidu v království opět každý trojí se, a tak bude *devět* z těch tří řádóv rozdělení.“

„*Jeden* řád lidu obecného dělí se, že jedni jsú jako všech sluhy: krčmáři, frajnařky *), kramáři, ježto sukno, plátno krájejí, neb kterýž koli obecný posel dějí potřebný království; *druzí* jsú: jakož jsú kupci, ježto z daleka neznámé věci potřebné království přinášejí; a *třetí* jsú oráči, vinaři, řemeslníci, ježto jimi stojí království, a kupci berú jich vydělání a dále toho obecným oněm domácím prodavačóm podávají.“

„*Druhý* řád vyšší opět se dělí, že *jedni* jsú, ježto rukú a mečem zlé nehodné v království trápí, hubí, zbraňují zlosti s tolik, jelikož *druzí*, ježto jsú nad nimi jako vůdce jich, ukáží jim a k tomu je přivedú, co by tito činili; a tak druzí jsú jako první místo držíc a starostství nad prvními; *třetí* jsú z toho vdy (?) řád, jako páni království toho.“ (Vdy = vzdy? veď? = však. Místo porušené.)

„A *třetí* řád také se trojí těch, ježto jsú obyčejněji při králové; neb *jedni* jsúce při králové, vynosí súd, co má za právo v království držáno býti; *druzí* jsú, jako rádce umělí v právích a rozumní, z jich naučení súdce súdy vynosí, co kdy má býti; třetí jsú pak zvláště, jako čelední, v kratochvíli kvasíc s králem, jako s přítelem hodujíc.“

Patrno, že při této konstrukcí stavů lidských, která by i mnohému modernímu mudrci čest činila, Štítný jen velmi nuceně (a to se týče zvláště druhého oddělení) devět stavů vyčítá, jichžto mu zapotřebí jest ku „podobenství devíti kůrův andělských“. —

„Týmž podobenstvím zemané kraje nebeského, andělé svatí, trojí se najprv ve tři jerarchie (hierarchie či svatovlády) a každá z nich opět se trojí ve tři kůry, a tak bude kůróv všech devět.“

„*První* kůr najvyšší jest těch duchóv svatých, ježto jsú vzdy, kvasíc a hodujíc s bohem v milosti zapálené, vzdycky v útěše, díku a chválu vzdávajíc bohu a všemu

*) Snad frajmařky, frajmarčiti = freimarkten, zboží vyměnovati za zboží toliko, ne za peníze.

sboru nebeskému činíc útěchu, a v milosti boží jako nevýmluvně jiné všecky rozchutnávajíc.“

„*Druhý* kůr těch jest, ježto jedno nad jiné mají v poznání osvícení; skrze něž jde k jiným světlo poznání a umění všelikého.“

„*Třetí* jsú, ježto súdy skrze ně bůh vydává, co, kdy, proč, neb kde má býti.“

„*Čtvrtý* kůr těch jest, ježto jsú jako páni v království, k jichž vůli první pod nimi moc svú vyvodí skrze ty, ježto jsú v *pátém* kůru, ježto pak mocně jako rukú neb mečem zlost zlých duchóv trápí, aby ne tolik škodili, jelikož by chtěli. A to jsú ti tři kůrové, čtvrtý, pátý a šestý.“

Aby slova tato smyslu jen nějakého došla, čísti zde takto zapotřebí: „k jichž vůli první pod nimi, *ježto jsú v pátém kůru*, moc svú vyvodí skrze ty, *ježto jsú v šestém kůru*, ježto pak mocně“ atd.

„*Sedmý* kůr těch svatých duchóv jest, ježto skrze ně bůh divy činí, kteréž ráčí.“

„*Osmý* těch, ježto větší poselství od boha dějí světu.“

„*Devátý* těch, ježto v obecném způsobu jsú při lidech, ostříhajíc, k dobrému rozchutnávajíc lid boží, tak jakž vidí vůli boží.“

„A tak jest psáno o *množství* těch duchóv svatých, ježto jedni jsú v službě jeho, druzí vzdy při něm, kochajíc se v milosti jeho a chválíc jej: tisíc tisícóv jemu slúží a desetkrát sto tisícóv stojí při něm: ale ne proto jest ten počet položen, by jedno tolik jich bylo, ale že jest jich téměř bez čísla, to ten počet míní.“ Pojem bezčíslnosti andělův činí tu přechod od svrchovanosti boží k obmezenostem světa; neboť bezčíslnost jestiť nižší jakási t. quantitativní toliko svrchovanost či bezkonečnost, poněvadž qualitativní svrchovanost Štítný vším právem jen bohu přičítá. Andělé jsou takořka *doby* bytství božího, kteréžto nemajíc konce, nutně i v pojmě v bezkonečnost t. v bezčíslnost dob se rozkládá. Poněvadž však andělé v rozjímání Štítného činí prostředek mezi nižším bytstvím světa a svrchovaným bytstvím boha, rozkládají se i tyto nesčíslné doby v *stupňovaté* rozdíly. Stupňů těch však není již bezkonečné množství, pro-

to že stupňovatost za tou příčinou dí se do andělů, aby se jí pochopili stupňovatí rozdílové zde na světě, jichžto není bezčíslné množství. Stupňovatost andělů má tedy v rozjímání rozumovém dvojí úlohu: první, by vždy nižším a nižším stupněm andělů činil se přechod od pojímání boha k pojímání obmezených tvorů světa, ježto též nic jiného nejsou, než stupňovaté doby bytství; druhou však úlohu chová v praktické zásadě: že pořad zde na světě má býti odblesk pořadu nebeského. Zvlášť monarchicko-feudální „zpořízení“ středního věku, ježto bylo stupňovaté podřízení jedněch pod druhé, přálo příznivě takovémuto přirovnání zpořízení andělského ke zpořízení na zemi. Prosvítají doby myšlének těchto jakž takž ve slovech Štítného:

„A proto ti všichni andělé i najnižší — ač jsú při nás, nás ostříhajíc, bohu naše modlitby, vzdychání, žádosti dobré obětujíc, naším dobrým útěchu majíc, ač i skrze vyšší sebe anděly berú očištění, osvícení a svrchované dokonání (mínímť ne by kdy kterú poškvrnú byli nečisti, jížby jim bylo třeba očištění, ale aby v své čistotě vždy sbyli, mají od vyšších andělův pomoc k tomu) — však vždy vidí své mysli zrakem *boží* obličej.“

„A *najmenší* z nich větší jest duchovní velikosti, nežli zde na *světě* největší svatý: a toť jest, ježto míniv Kristus i řekl: že v zemských síních neostal větší Jana Křtitele; ale kdo jest najmenší v královstvě nebeském, větší jest jeho. Protož ačť najvyšší mají své jmeno od toho, že plápolí milostí boží, aneb druzí od umění, však ty dary i nižší mají: milujíť všichni, umělit jsú všichni, ale najvyšší najvíc plápolí v horku svaté a pochotné milosti, skrze niž mají i umění nad jiné i všecky dary, kteréž k své blažnosti nižší mají. A od té svaté plající milosti, že jest to v nich věc najdůstojnější, mají jmena; a druhý kůr proto snad má jmeno od umění, že jako první *umění* mají skrze to, že *milují*, tak tito druzí *milují*, že *umění* mají. Toť jsem řekl sám; neboť nepomním, bych tak četl v písmě; ale z toho jsem to vzal, že bývají nábožní dobří lidé, ježto s srdce milují boha, a nejsú učení velikého, pak z té milosti k bohu bývají umělých a čistých rozumóv, že se ve všem srovnávají s písmem; a také bý-

vají druzí, že z toho, že čtú písmo, že slyší, že k rozumu přijdú, zamilují boha a dobří budú.“

Et bonus nonnumquam dormitat Homerus! Štítný tu filosofuje již o *jmenech*, odkud as pocházejí, a neudal nám jich ještě; k čemuž teprv v kapitole čtvrté přikračuje.

Jak naznačil slovy: „Toť jsem řekl sám,“ podal nám tu Štítný vlastní své rozjímání o andělích: tohoť dosvědčuje však i to, že v „knihách křesťanského učení“ celé to přirovnání stavů lidských k kůrům andělským docela jiným způsobem probírá, a tož i se strany látky i podoby, čímž důkaz nám dal nový čilého svého ducha, jenžto ústavně přepracovával i myšlénky své i spisy. Ku porovnání však značného rozdílu této kapitoly s článkem oným v knihách křesťanského učení prospěje bohda něco, jest-li čtenáře upozorníme na dvé toliko, t. na různost formy a obsahu. Naše třetí *kapitola* v rukopise Budišínském je totiž stručná a krátká, článek onen však v knihách učení křesťanského je rozšířen v celou *knihu* čtvrtou: „Knížky čtvrté: jak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kůróm.“ Tamť však opustil Štítný též od feudálního stavů lidských zřízení, spořádav stavy ve stav *učitelský* (Lehrstand), ve stav *obranný* (Wehrstand) a ve stav *obživný* takořka (Nährstand). Slyšmež však jej samého: „Zde na světě v svém království věčně a vzdy blažený král zpořídil jest stav trojího důstojenství: první jest *duchovní*, druhý světských *pánóv*, třetí obecných *dělných* lidí.“ „Najprv řád duchovní *učí* řád pánóv světských a řád obecných dělných lidí, co mají činiti, a napomíná je, aby vzdy pomněli na bůh. Řád pánóv světských ten obú túto *brání* křivdě, bojuje za ně a oběma pokoje hledá. Třetí pak řád dělných lidí *živí* tato oba, tělesné potřeby svú prací jim dobývaje.“ — Tu máme patrný příklad dvojí konstrukcí tohotéhož pojmu: jednu důslednější, druhou však přirozenější.

Čtvrtá kapitola (XXX).

Že jsú andělé rozomem ozdobeni, mózem stihnúti rozomem. Jaký význam mají jmena jednotlivých kůrův andělských.

Tak poeticky kreslil Štítný v předešlé kapitole přirození andělské, že děti v nadšení svém volají: „O tatíku! kterak jest pochotno, myslí dívati se těm slavným měšťanóm Jeruzaléma nebeského, jakť to dívání mysl a žádost rozněcuje, by bylo dojíti těch šlechetných duchóv tovařistva v milosti boží, ježto jsú darem božím tak mocní duchové, silní, milovní, umělí, blažení a ve všem chválení, ježto jest jich počet tak veliký, až jako bez počtu, a každý jich v své osobě a v pořadu podlé svého důstojenství, v němž stojí bez pohnutí, a jsú u věčné nesmrtelnosti a jsú jich každý přečisté mysli příznivé, přívětivé, bez róznice v pravé svornosti, v bezpečstvu pokoje věčného, v ústavné jsúc chvále boží.“ Slova tato, kterýmiž Štítný ústy svých dětí přepochotně opakuje obsah celé téměř kapitoly předešlé, jsou odblesk a výjev rozkoše, ježto v mysli lidské vždy se rodí, jak mile se naplňuje vzory svého bytství. O bohu mluviti zdá se býti Štítnému vždy věc více bázeň působící, nežli radost; a však o andělích si pomluviti, toť mu konání plné slastí; neboť ani takořka nevěda mluvě o andělích, mluví o vzornosti své a všech lidí podstatě a živobytí. Pročež pokračuje jen v nadšení u vypravování svých dětí, ježto ani žádné otázky tu nečiníce, úplně splývají s otcem řkoucím: „Zdáť mi se lepší kratochvíl o takových velebných věcech mysliti a rozmlúvati, než o světských marných kratochvílech: a as a v ta doba roznítí se k dobrému žádost, pohyne hluk marného myšlení.“ I pokračuje Štítný u popisování jich v této kapitole dále: „Protož lidé dobří a pokojní, čtúc písmo a slyšíc, v *mysli o tom přemítajíc*, zvěděli jsú mnohé věci skryté jiným.“ — „Že jsú (andělé) rozumem ozdobeni, *netolik vírú* neb uměním, ale *svým rozumem* po *domyslu stihnúti* mózem; *nebo* kdyby nebyli rozumem osvícení, nemohli by radosti boží účastni býti.“

„Také jsú nám i *jmena* jich některá známa: že jsme slyšeli, když nám je jest písmo jmenovalo pro jich úřady některé, a věříc tomu, myslili jsme: proč by měli taká jmena,

kdyby nebylo skrze to *dómyslu* pochopiti jich kůrov chvály a rozličnosti? byť nebylo rozdílu v jich úřadech, nebylo by rozdílu ve jmeních.“ — Zajímá to dosti, poslyšeti, jak Štítný vykládá jich jmena: „Máme za to, že ti duchové světí z tohoto pořadu jednoho nebo kóru (posledního či devátého) slovú boží *andělé*, to jest posli jazykem naším, ježto jich jednoho každý člověk má dána sobě, ježto šele je hospodin v službu pro ty, ježto mají dědictva spasení dojíti; mózem také za to míti, že nad těmi jsú *archandělé*, to jest česky: vyšší posli, ježto jest jim dále zjevná tajnost boží, a ježto ne tak obecně šele je bóh, jediné pro nějaké zvláští a veliké poselství; z nich jest byl onen veliký archanděl Gabriel poslán k dívce svaté, pro tak zvláštní a velikú věc, jíž nemohla větší věc býti; mózem míti za to, že nad těmi jsú *virtutes*, ježto tu moc mají, že skrze ně divové a zázraci dějí se na světě k rozličnému napomenutí smrtelných lidí; mózem opět za to míti, že jsú nad těmi *potestates*, totiž mocní u vládání, jichž mocí moc zlých duchóv skrocena bývá; nad těmi jsú *principatus*, ježto (jsú) jako knížata všech těchto, jichž opatrností nižší vedú své úřady, a skrze ty všeliké *kněžstvo* světské má svój úloh, svój způsob, své meze i své proměny z jednoho kraje do druhého neb svú pevnost.“ (Nevyvádí tedy Štítný moc „kněžstva světského“ t. mocnost knížat, bezpostředně z milosti boží, nýbrž z „principatus“ milosti). „Mózem opět nad těmi rozoměti ty duchy, ježto slovú *dominationes*, a česky: panující, neb ty jsú nade všemi těmito, jako král neb císař nad knížaty; a tak jsú jakéhos svobodstva v sobě, že proti nim nižší kůrové, o nichž jsem mluvil do té doby, slovú služební duchové — ale však nejsú to již duchové najvyšší ani kůr jich: nad těmi jsú ještě tří kůrové, jichž pořadem má býti i jest panstvo těchto; byť nebyli v tom pořadu, netrvalitby v svém panování“. Míní to Štítný asi takto: nad králem třeba nejmocnějším jest ještě pořádek, a ten jediné ho drží v mocnosti, neb dí: „jako i. zde na světě sejde všeliké panstvo, jakž se nedrží pořadu v svém úlohu, ježto jest pravda (právo) jej uložila dotud, ažť i zhyne.“ „Protožť mózeme za to míti, že velikým důstojenstvím jsú nad těmi velebnými duchy opět jiní, ježto *trónové* slovú: trón jest stolice králová, na niž sedí a súdy vynosí. A tak andělé tito

tróni slovú, že sú ve všeliké (pravdě) pevni bez pohnutí, a té pravdy i stavení nižším sebe podávají a stanoví v nich; a proto sú to pevní tróni, neb bůh sedí v nich, a také neseděl-li by bůh na nich pevně, by nebyly to stolice pevné. Tú pevností a tím seděním mínímť úklidnost mysli a jasnost a pokoj, ježto vychází nad každý smysl. — Móžem opět míti za to, že *cherubínové*, totiž duchové ti, jižto plni umění slovú, jsú nad těmito, ježto jaks divně z plnosti múdrosti, z úst najvyššího, jakož studnice, z niž vzdy plove, načírají a berú potoky umění všeho a podávají svým súsedóm. Móžem za to míti, že ještě nad těmi sú ti svatí a přeblažení duchové, ježto *Serafin* slovú, ježto plají v boží milosti, mezi nimiž již a bohem není andělských jiných duchóv: tak jsú z ziskrz (veskrz) ohněm, a ze žhavé a přepochotné boží milosti zapáleni, že všechny jiné duchy sebú zapalují u milosti vrúcí, tak, že každý jich jako pochodně hoře a svítě, zažehá a svítí.“ — Toť zajisté jestiť *poesie*, *filosofie* a *filologie* v jedné vonné kytce pohromadě! —

Pátá kapitola (XXXI) *).

Čí mysl na chvílku utišiti se může z hluku světských rozbrojů, tent někdy dotkne se té stránky nebe, té pochotnosti vzorného andělství.

Tato kapitola se má co harmonický pozvuk srdeční ku předešlým kapitolám, kreslícím důstojenství sborův andělských, a potvrzuje náhledu těch, kterýmž andělé jsou *vzory* činností lidských v podobě duchovních osob. Pročež jest i důsledně tato kapitola takořka s vášní vznešenou či s exaltací psána a plna vroucích citů.

Ptají se v ní děti: „Všem-li jest tak mílo a tak dobro, dívati se těm řádným kúróm těch duchóv svatých, v nichž

*) Jungmann v „Rozboru staročeské literatury“ č. II. str. 6. čítá nejenom tuto kapitolu, nýbrž i tři předcházející již k jedné toliko kapitole, ježto mu jest 28tá; nevím však za jakou příčinou, neb na souhlasující toliko obsah nemá ani rukopis pergamenový ani papírový dokonce žádného ohledu, a veliká barvená písmena činí rozhraní mezi kapitolami těmito velmi značné.

jest tak zvláště boží velebnost ukázána?“ — Odpovídá Štítný: „Mílo jest a dobro srdci tomu, ježto jest zdravé, neduhem duchovním nenakažené *), ježto móž upříti zrak v to dívání, cíliti tu vůni, v té sladkosti pochutnati, slyšeti, co by v něm mluvil hospodin. A kdyby (srdce) tak čilo bylo, žeby *dotknúti* se toho mohlo! Ale tělo, ježto jest poddáno porušení, obtěžuje duši, a bydlo na zemi odtiská mysl a hrubu činí, ježto myslí rozbrojné věci. A číž mysl můž sě as a na chvílku z hluku světského rozbroje utišiti, *dotkne* někdy stránku nebe té pochotnosti, a túžiti potom bude, aby všecka tam vešla.“ Zdá se, že Štítný, píše tuto kapitolu, i sám se pobožně dotýkal již těch nebes; neboť velmi roznícen praví: „Ó kdyby se všecka duše sebrala v jedno to, odevšud svolajíc k tomu své žádosti všecky, ježto ji trží v mysli, když se toho bojí, jehožby se neměla báti; to miluje, jehožby neslušalo milovati; žalostí marně a veselí se marně jim ještě: a všecka vešla — s těmi svými žádostmi, ježto ji mohú tak tržeti, jsúc svobodna ode všeho takového, ježto ji drží jako jatú u něčeho takového — a vešla, řku, tak všecka k sobě v prudkosti ducha a v hojnosti daru boží milosti, ažby vší pamětí, vším rozumem, vším chtěním dívala se pořadu tomu, spatřujíc ta anjelská světla: ó jak by snažně taková pokřikla duše s oným prorokem a jako řkúc: „Jednoho prosím od Hospodina, a po tom stanu: abych bydlila v domu božím po vše dny života mého; abych viděla vůli jeho a chrám jeho navštievila.“

„Sbožný, kdož tam sezří a pozná ty svaté duchy, neb i *v nich* divně uzří boha.“ Vypsání následující tohoto velebného zření dokazuje, že Štítný si byl skutečně představoval anděly téměř co vzory jednotlivé, a boha co vzor svrchovaný a všeobecný, neboť praví:

„Uzří v těch, ježto *Serafin* slovú anebo v milosti plápolící, ježto najprv mají od samého boha zapálení té milosti, v níž kochajíc se sami najprv, i vyšší sebe zapalují, jakť ta vrchní milost miluje, a jedno svú dobrotú: — uzří v svatých

*) V rukopisu stojí: ne duchem duchovním! Snad místo: „duchem neduchovním.“

Cherubíních, ježto plnost umění slovú, jakého umění jest ten, od něhož tito duchové mají plnost umění svého, jenž sám v sobě jest to světlo, před nímž nic nikdež není, by skryto bylo, jenž jest oko, ježto nikdy není zavříno a jemuž není třeba jiného světla, neb on jest světlo všeho světla: — uzří v *Tróních*, z nich své súdy bůh vydává, jak nevyjde nic zlého bez pokuty, a nic dobrého bez odplaty, jak hodný súdce v těch Tróních sedí, všeliké nevinně utěšen bude a těžek vině; a jak sedí bez pohnutí ke vší pravdě, jehož nic nemóž oklamati ani zkřiviti na kterú stranu. — Viděti jest v těch andělech, ježto slovú *panující*, jaké jest ten pán velebnosti, jehož jedno chtěním stojí, i v andělech, také panstvo, a stane věčně bez konce, skrze něž stojí i světská panstva do vóle toho všech panóv pána: viděti jest v těch, ježto *knížata* slovú, první pod panujícími držíc místo, jak ten, ježto jest první počátek všeho, vše řídí a pósobí, jímž se vše drží: — viděti jest v těch, ježto slovú *potestates*, moc mající, jak ten, jehožto mocí tu moc mají, sám v nich jsa, vzbrání, co chce, a jím oni: — viděti jest v těch, ježto *virtutes* slovú a na světě k vůli boží divy činí, jaká jest to moc, od něhož tito mají takú moc učiniti *neznámé* věci, ježto nejsúc zřejma, však silně vše, což chce, činí, i neobvyklé lidem věci, ježto pro *neobyčej* divové slovú: pak najposledy viděti jest tam v *archandělech* i v *andělech*, jak to o bohu spravedlivě svědčí písmo, že jest jemu péče o nás; a zdali tak není? poněvadž ty slavné duchy učinil k nám svými posly, aby nás navštěvovali, těšili, k dobrému ponúkali, tajné nám věci zjevovali, v dobrém tvrdili, rozum čistili, ode zlého ostřéhali a služební duchové byli pro ty, ježto mají osesti dědicstvo života věčného. A tak vše řídí, vše pósobí ti andělští *duchové*, berúc najprv od boha, ježto jest ten *duch* všemohúcí, jehož múdrosti vše jest v svém pořadu zpořízeno a dobrotú vše se drží v svém pořadu.“

Postavení andělův vůbec a archandělův zvlášť je dle vypsání tohoto téměř takové, že se mají andělé k lidem skoro jako prostředky k účelům: jak by byl as Štítný odpovídal k otázce: že obyčejně nižší tvorové prostředky bývají vyšším, — nikoli však vyšší nižším? —

Šestá kapitola (XXXII) *).

Andělé jeví obzvláštním činem všeobecnou boží moc, múdrost a dobrotu.

Namítají nyní Štítnému děti: „Již to vidíme, že což se děje zde na světě, *vše* jest to andělským působením a pořadem; proč tedy za lecicos neprosíme andělův, ale boha, ano se nezdá podobné, by se bůh měl s našimi malými věcmi obírati a neprázdnost míti.“ Štítný odvrhuje nejdříve námítku tu a to podobenstvím následujícím, hrubým ovšem trochu samým v sobě, a však trefným z jeho hlediště: „Ne tak dítky, a lépe tomu rozomějte. Vídáme ve mlýně, že ne mlynář ale kámen činí múku: a tím kamenem vřeteno točí, vřetenem (opět točí) paleční kolo, jímž opět hýbe na témž hřídeli druhé kolo, a to voda pudí, aby šlo vůkol: a však kdož múku chce míti, neprosí vody, ani kola, ani žernova, ale mlynáře, aby semlel, neb jest to mlynář způsobil, aby tak mlýn šel do jeho vůle; a tak mlynář mele více, než mlýn.“ — „Toť jsem tak řekl podlé nějakého podobenství; ale onoť jest nad to; v té podobnosti ještě jest i veliká nepodobnost! neb což jest bůh způsobil, aby činil anděl, to tak anděl činí, že i bůh to činí, ale však jinak bůh, jinak anděl. Serafinové plápolí milostí rozněcující: ale ti nejsú ten oheň, o němž jest řečeno: bůh jest milost: bůh v nich *svú* milost rozněcuje a t. d.“ Mimo podobenství toto skoumá Štítný ten poměr boha k andělům sám v sobě, a to následujícím takž důkladným, jakž i zajímavým způsobem. „Tak jakož duše v člověku v oku vidí, v uchu slyší, voní v chřípí, čije chuť v ústech a ve všem tělu dotčením čije: takéž bůh v rozličných andělech rozličné činí věci; v jedněch se ukazuje, aby mil byl, v druhých, aby byl poznán, a tak v oněch takto, a v oněch takto, až tak i v lidech, *jeden* jsa, *rozličen* jest svými dary, ač kdo činí, ježto zlé není, bůh co činí.“

Patrné jest, ač neupřeme-li vůbec zření svého na podobu osobní, v kterou pojem boha a andělův oděn je zde u Štítného, že, jak nahoře už jsme byli podotkli, poměr boha k andělům poměr jest všeobecného k jednotlivému; neb duše tělu jest

*) Tu kapitolu čítá Jungmann teprva za 29tou.

všeobecná a přece jednotlivými toliko výjevy je činná; ve vidění, slyšení a t. d. jeví se zvláštním způsobem duše naše, sama o sobě jsouc všeobecná všech zjevů podstata, tak asi, jako člověk vůbec jeví se zvláště v Evropanu, Asiatu, Afrikanu a jiných jednotlivcích: co „člověk“ je všeobecně, či sám o sobě, toť jeví jimi, maje v nich toliko sám svou jsoucnost. Slyšmež jen Štítného dále v pokračování „podobenství“ svého, v kterém jsme schválně byli přetržku učinili, a to za tou příčinou, aby přehled myšlení jeho stal se patrnější. Poznáme ihned, že mu skutečně, ačkoliv jen polovědomě, na mysli tane poměr nahoře naznačený, všeobecnosti totiž boha k zvláštnostem andělův a k jednotlivostem duší lidských.

„*Serafinové* plápolí milostí a i jiné v milosti rozněcují, ale ti nejsú ten oheň, o němž jest řečeno, bůh jest milost: bůh *v nich svú milost* rozněcuje, že milují, ale méně než bůh milují, ani tak jako bůh, neb nižším činem oni než on; a takéž oni jiné v té milosti zapalují: ale bůh nad to.“ — „*Cherubínové*, světí jsúc, umění plní, v sobě se lesknúc, v jasné jsúc pravdě a i jiné v pravdě osvěcujíc; ale oni nejsú pravda ona vrchní, ježto vše osvěcuje, ale oni, že jsú té vrchní pravdy najvíc *účastni*, jsú světlí v ní a jiné v ní umělé činí a prosvěcují: ale nad to to činí *pravda sama*.“ — „*Tróni* sedí pevně bez pohnutí, to súdíce, co má kdy býti a co z čeho: ale to darem toho, ježto *v nich sedí a súdí* a ježto jich je upokojil, jsa ten pokoj, ježto vychází nad každý smysl.“ — „*Panující* andělé panují, že vyššího nad sebú pána mají a tomu slúží panováním svým, od něhož mají, že panují, a protož on pravěji panuje nežli oni.“ — „První pod těmi, jako *knížata* pod svými králi, řídí, působí, aby bylo toto takto a toto takto: ale moc to činí všemohúcího, od něhož jsú i sami v pořadu ustaveni; a kdyby nebyli zřízeni sami, také by nemohli pořídíti.“ — „*Mocní* slovú to andělé neb potestates, ježto silně zlé trápí, aby ne všeho mohli, cožby chtěli, ale jedno tolik, jelikož vidí v tom vóli boží: ale ten, od něhož tu sílu mají, to v nich činí, neb on jest síla.“ — „*Virtutes*, ti andělé vzbuzují svým časem srdce v lidech rozmařelá, znamení činíc neobvyklá.“ — „Ne ta moc nebo mohútnost, ježto v nich jest, činí skutky: to jest (sice) pravda, že také činí, ale proti tomu, jakož on činí, oni jakoby

nečinili.“ — „Jsú při nás andělé neb archandělé, ale bůh vlastněji mnohem, že netolik při nás, ale i *v nás* jest.“ — „Pakli díte, že i anděl móž v člověku býti, neodmlúvám; pomním, že jest psáno: „A anděl, ježto mluvieše ve mně:“ ale však jest tu proměna: tak anděl móž býti v někom, že podštívá k dobrému a ponúká, ale dobrým nemóž člověka učiniti; ale bůh bude v někom, že učiní, že dobrý bude: neodejme mu svobodnosti (!) vóle, ale svú milostí promění ji, že dobrému bude chtíti, dobré bude v žádosti držeti: a který člověk tak bude, s ním (s bohem) duší *jeden duch* bude: ne jedna osoba, ani podstať jedna, ale jakož dí písmo: „Kdož se boha přídrží, *jeden* s ním *duch* bude, anděl bude *s* duší a bůh *v* duši; anděl jako tovaryš, a bůh jako *život* její, jímž živa bude.“ (!)

Patrné je, že Štítnému, ač, jakož jsme už pravili, jen polovědomě, Serafíni jsou *milosti* jednotlivé a bůh *milost* všeobecná, Cherubíni *vědomosti* a bůh *vědomost*, Tróni *soudy* a bůh *soud*, a tak i o jiném o všem. Ba anděl je v podstatě své tak pouhá forma jednotlivá činnosti boží Štítnému, že ani té myšlénky nepřipouští, by mohl anděl pouhý v člověku sám sebou co působiti. Bylo-li by volno vyrozuměti Štítnému bez nešetrnosti lépe, než on sám sobě byl vyrozuměl, řekli bychom, že v mysli jeho stála všeobecnost *boha* svrchovaná a jednotlivosti postav *lidských* jako jsoucnosti *pravdivé* proti sobě, v porovnání s kterými postavy andělův jsou jen zbledlé; pročež vše vznešené, co do nich dí, Štítný jen proto vypravuje, že v nich vidí stránky boží. Z toho je snadno vyrozuměti, proč uvádí anděly téměř jen co sluhy lidské; a v třetí hlavě této knížky přesvědčíme se ještě patrněji, že Štítnému v mnohém ohledu lidé jsou bohu milejší tvorové než andělé, jichžto bůh nechal v zatracení, kdežto pro vykoupení lidské i krev syna svého dal proliti.

Druhé strany oné námítky, ježto zní: „Ano se nezdá podobné, by se bůh měl s našimi malými věcmi obírati a neprázdnost míti,“ ani se Štítný zvlášť nedotýká v této kapitole, a tož hlavně, když bychom hleděli zevně toliko na to, co je v ní obsaženo: pakli bychom však měli zření na poměr všeobecnosti na slovo vzaté k jejím jednotlivostem, nalezli bychom ovšem odpověď na onu námítku i ve slovech té kapitoly; neboť

nižádná jednotlivost není tak malicherná, by jí mohla všeobecnost pohrdávati, jest-li že vůbec hodlá sestoupiti s abstraktnosti své ve skutečnost. I sám Štítný v třetí kapitole již byl vyřknul, že „postavou neb tvárností“ t. jednotlivostí „je zšlechtěna a sličnost vzala podstať“ t. všeobecnost. (Viz str. 51.)

S tím souhlasí dobře i slova, ježto tu kapitolu skonávají: „A tak i v *malých* i u *velkých* potřebách bůh má vzýván býti, jenž tak jsa velebný, a však jeho pořadem i najmenší plevička roste i každé zrnce jest tu, kdež jest, ani která s tím neprázdň činí a který nepokoj jemu. *Jemuž buď na věky čest a chvála!*“

Poznamenání. V rukopisu: „knihy křesťanského učení“ jedná Štítný v knížkách čtvrtých o tom, „jak se zdejší stavové lidští připodobnávají k andělským kuoróm.“ Tamť však zpořídil podobenství následujícím způsobem:

„Zde na světě ve svém královstvu věčně a vzdy blažený král zpořídil jest stav trojího důstojenství: *první* jest *duchovní*, *druhý* světských pánóv, *třetí* obecných *dělných lidí*.“ Jestiť to rozdělení stavů lidských proslulé i v pozdějších dobách pod jmeny: „*učitelství, obrannictví* a *obživnictví*,“ Lehr-, Wehr- und Nährstand; neb toto dí o nich Štítný:

„Najprv řád duchovní *učí* řád pánóv světských a řád obecných dělných lidí, co mají činiti, a napomíná je, aby vzdy pomněli na bůh.“

„Řád pánóv světských ten obú túto *bráni* křivdě, bojije za ně a oběma pokoje hledá.“

„Třetí pak řád dělných lidí *živí* tato oba, tělesné potřeby svú prácí jim dobývaje.“ (Viz str. 150.)

Na to se pouští Štítný do srovnávání zevrubnějšího tří těch stavů lidských či vlastně devíti stavů s třemi-devíti jerarchiemi těch svatých duchóv, zcela jiným a původním způsobem, nežli v rukopisu našem těchto „besedních řečí“. Uvádí totiž a přirovnává:

1. „Mojžiše, proroky, svaté, apoštoly, evangelisty a učenníky, zákonníky.“ 2. „Mistry svatého písma a kazatele.“ 3. „Duchovní súdce.“

a. „Císaře, krály.“ b. „Rytířstvo a vládyctvo.“ c. „Popravce“, t. hrdelní soudce.

α. „Oráče, těhaře, řemeslníky.“ β. „Kupce, ježto přívozí drahé a neznámé věci z daleka.“ γ. „Čeleď obecnú,“ „ale že jsem o nich dříve mluvil, přirovnajme k nim (k andělům) tyto obecné prodavače, ježto na však čas prodávají, což jest třeba, nikam sami nejezdíc po to,“ t. kramáře (str. 118—175 Erbenova vydání).

Třetí oddělení:
O člověčenstvě.

Úvod.

V původní své práci t. v prvním vydání těchto „besedních řečí“ (viz str. 27.) upustil bezpochyby Štítný na tomto místě ode rozprav *„dětí s otcem“*, ukončiv „pomluvy o andělích“ a počav oddělení toto třetí. Tu počaly též rozpravy *„duše se svědomím“*, a to mimo nahoře už udané příčiny, snad také proto, že tato část „besedních řečí“ nevyučuje takořka již věcem neznámějším, *„vysokým, nebeským“*, nýbrž rozebírá naskrz téměř záležitosti *mravní* člověčenstva, přináležející oboru svědomí. Byloby-li volno, prostonárodní vědomosti přirovnávati k vědeckým, vyřkli bychom, že až potud zasáhala *theoretická* Štítného *filosofie* či *metafysika* jeho, a že počíná odtud *praktická* filosofie či *ethika* (morálka, mravověda). (Viz str. 160.)

Toť tedy bohdá smysl pravdivý slov předmluvy. „Předmluva na tyto knihy, v nichž *prvních* zavírá, o čem tíží synové otce, v *druhých* tíže duše svědomí.“ — Dle tétéž předmluvy končí se knihy první pojednáním „o přirození a důstojenství andělském, o jich mocech, o devíti kóřích andělů a způsobu a zvláštnosti jich kůru každého,“ což, jak patrné, úplně se srovnává s obsahem kapitol nadřečených (I.—VI. či 27—32). K rozmluvám, jak Štítnému ve zvyku bývá, hodí se též rozdíl mezi dětmi a otcem lépe, nežli rozdíl duše a svědomí; neboť mezi duší a svědomím není žádných

nutných protiv, jako v skumném ohledě jich bývá mezi dětmi a otcem. Mají se totiž u Štítného *děti* tázající se a *otec* odpovídající podobným činem k sobě, jako v báji Faust a Mefisto. Faust a Mefisto nejsouť totiž podstatně dvě osoby skutečné, nýbrž rozdvojené toliko doby jedné osoby, t. člověka dospělého a to obrazotvornictvím za tou příčinou, aby rozdvojením tímto doba všelidská *dobrá* t. Faust a doba *zlá* t. Mefisto tím zřejměji vynikali v odporu svém, jehožto boj *Göthe* tak výtečně uměl uměleckým způsobem provesti až ku konečnému vítězství dobré strany.

Taktě i „*děti*“ i „*otec*“ jsou u Štítného osoba jedna toliko a to *Štítný sám*, jen že sebe sama rozdělil v nepokojnou dobu rozumovou v podobě „dětí“ a v upokojující dobu zkušenosti a víry v podobě „otce“. „Děti“ představují u Štítného vždy rozum, důmyslem hodlající prostoupiti tajnosti všehomíra a dějinstva, a „otec“ představuje rozum dozralý, jenžto uvědomen už jest svých mezí. „Děti“ jsou doba rozumu bujará, vždy ku předu pádící, ústavně pohyblivá, což z otázek jich vysvítá, a „otec“ doba rozumu už dospělá, a ustálých vědomostí dospěšná. Uznává i Štítný dobu první za nutnou a podobně oprávněnou druhé, neboť mnohdy uvádí dětí a otázek jich i tenkráte, když ani odpovědi nemá na jejich „daleké a převysoké otázání.“ „Děti“ jsou doba rozumu ta, kteroužto novější badatelé uvádějí pod názvem „*skepsis* filosofická“ ve filosofii samu, a „otec“ je následovně filosofie sama, ovšem středověká.

Toť má zajisté všeobecnou už zajímavost do sebe, pro nás však leží ještě obzvláštní zájem v té okolnosti, že „děti“ a „otec“ jsou doby *Štítného* saměho. Známo, jak chudý jest životopis Štítného *vnější:* tím zajímavější jest pohled v životopis jeho *vnitřní*, jenž se nám vypodobněný jeví v rozmluvách „dětí“ s „otcem“, jimižto nám boj svůj a smíření rozumu svého ústavně badajícího a rozumu vírou a zkušeností uspokojeného před očima živě vyobrazoval. Neboť rozjímáním o věcech důstojných: o bohu, duchu a člověčenstvu trávil Štítný „bohabojně“ a pokojně život svůj, čím se různil patrně od jiných soudruhů svých rytířských, hlučný život a válečný milujících. Zdá se nám, že sebe sama Štítný míní, mluvě v knihách učení křesťanského takto: „Ale ubozí

lidé mají veliký jeden nedostatek, že jakús hrdostí a nemúdrú, když jmají *pokojné pány*, váží je tak lacino, a hrdé pány chválé mezi sebú a válečné“ (knížky čtvrté, str. 170).

Že však oddělení toto třetí není snad vnější toliko přívěsek k prvním částem, nevysvítá jenom ze vnější souvislosti rukopisní a z pokračujícího obsahu, nýbrž i výslovně z porovnání začátku 27té a 33té kapitoly. Mluví totiž takto děti v 27. kap.: „Nesmímeť již tázati více o tak převyvýšené věci: o velebném *bohu* (obsah to I. oddělení). Nyníť se v tom uskrovníme, dostiť máme dívání v naší milosti v tom, což's nám o bohu pravil do té doby. Jediného toť otížem ještě, a skrze to přijdem k tomu, abychom také *o andělích* otázali něco (obsah to II. oddělení) a pak o tom, ježto nás dotýče zde *na světě* atd.“ (obsah tohoto III. oddělení).

V 33. kap. však takto pokračují děti mluviti: „Dobře's nám připomohl k rozumu v těch *vysokých nebeských věcech* (t. o *bohu* a andělích), pověz nám také něco o ráji a o *Adamovi*“ (t. o světě a člověčenstvě). Bíje to tedy patrně v oči, že rukopis celý *vnitř souvislý* a *dokonaný* jest. Že dokonán jest, dokazuje i poslední 71. kapitola, končící se v slova: „Pro tu věčnú a divnú radost žádaše sv. Pavel, by rozlúče se *s světem* a byl s Kristem, jehož nám dopomáhaj otec, syn i duch svatý. *Amen.*“ Ne dosti však na tom, následuje po této kapitole ještě závěrek zvláštní, jehožto pobožný obsah na konci takto zní: „Když zkušen bude, nalezne pokoj a útěchu věčné radosti ve cti a chvále, jehož nám pomoz Hospodine! *Amen.*“

Tohoto jasného přesvědčení kdo si dobyl, sám přečta rukopis až na konec, že práce tato Štítného vzácná a jediná, celá je a vnitř *souvislá*, nahlídne zajisté s větší ještě jistotou než nahoře, že bez důvodu tvrdil v rozboru staročeské literatury zvěčnělý Jungmann, zaveden jakýmsi výrokem p. Bočka: „že rukopis Budišínský *toliko jednu částku* celého spisu zavírá, t. rozmlouvání otce s dětmi. *Druhá částka* t. rozmlouvání duše s svědomím, nachází se prý v *jiném* rukopisu, jejžto chová p. archivár Boček v Brně *). Bylo-li by

*) Viz Rozbor, č. II., str. 8., a porovnejž, co nahoře v úvodu řečeno jest o této záležitosti na stránkách 24—31.

tomu tak, musel by se rukopis končiti již pojednáním o andělích, neb předmluva přepisovatele Budišínského výslovně tímto první knihy končí. „Druhé knihy“ jsou tedy skutečně naše třetí oddělení, a však nastojte! nová jakási námitka se tu vyjevuje. Neb takto mluví o nich předmluva přepisovatele Budišínského: „V druhých knihách najprvé o poznání a milování boha, o náboženství, a kterak se má duše jeho samého přidrželi a svět a ďábla a tělo své v jich žádostech opustiti; co jest člověk a odkud pošel, a kam zablúdil a z čeho zase vyšel“ atd. Oddělení naše třetí počíná však ihned o ráji a Adamovi, či tím, „co jest člověk a odkud pošel.“ Zdá se tedy, jakoby některá část t. o *poznání* a *milování* boha scházela. Není však tomu tak, neb o poznání a milování boha jedná takořka celý rukopis od začátku až do konce, poněvadž rozjímání Štítného stojí vůbec na půdě náboženské. Že v předmluvě přepisovatele Budišínského obsah velmi povrchně toliko udán jest, již nahoře jsme dotkli (str. 29.), a za důkaz nový nám to buď, že *týž* přepisovatel co obsah i prvních kněh uvádí: „O čem v prvních knihách vypisuje: najprvé o *poznání* boha — kterak móž bůh poznán býti skrze které věci více, a v čem móž a má bůh poznán, ctěn a *milován* býti.“ — Obzvláštně jedná již kap. 24. prvního oddělení o následujícím: „Kterak mysl naše, dívajíc se stvoření, má povstati z toho k svému stvořiteli a nevelnúti mimo něj k stvoření.“

Byl-li by konečně snad ještě kdo, jemužto by se zdálo, že „svět a ďábel a tělo“ v tomto začátku oddělení třetího chybí, ten ať si jen důkladně přečte kapitolu 33. t. první třetího oddělení, v které zajisté, co hledá, najde, ku př. v sadě: „A tak i o jiných údech těla ten pokoj v sobě a tu moc ztratil Adam sobě i všemu svému pokolení, ježto v tělesné žádosti jde od něho. — Ale kdyby byl sstál člověk v pokušení, přemáhaje, ježto jest jedno ponuknutím ďáblovým bylo ku přestúpení boží zápovědi, aniž v žádosti nemohl *ďábel* roznítiti, — byl by zaslúžil potvrzení, že by vzdy byl, neumíraje, v té pravdě první svého přirození“ atd. (Viz i str. 171. 174—177.)

První kapitola (XXXIII).

Blažený stav prvních lidí v ráji. Harmonické složení těla jich a duše. Ztracení ráje a možnost dobyti království nebeského pouhou pomocí a milostí boží.

Na otázku dětí svých: „Dobřes nám pomohl k rozumu v těch vysokých nebeských věcech, milý tatíku! pověz nám také něco o ráji a o Adamovi," odpovídá ihned Štítný skrovně: „Což já o ráji vědě (vím) praviti jiného, jediné že jest tělesné rozkošné bydlo, v němž byl člověka bůh ustavil, by byl toho neprovinil. A tak písmo praví o našem otci Adamovi, že tak jej bůh stvořil, aby mohl, v ráji jsa, věč živ býti a nemohl umříti; neb jakož mohl nevinu zachovati, v níž byl stvořen, a mohl u vinu padnúti: takéž mohl ostati v nesmrtedlnosti a mohl v smrtedlnost upadnúti; neb dal jest bůh svobodnú vůli stvoření rozumnému, tak člověku, jako i andělu, aby mohl z své vůle sáhnúti k hodnému neb k nehodnému."

Jak patrné, stojí tu rozum Štítného úplně a pevně na stanovišti positivním a nehněte ho ani dost málo množství různých námítek proti podivnosti „ráje" již od starodávna povstavších. Jestiť to až podnes nejslabší přírodních věd stránka, poznati, co byl původ a počátek organického živobytí vůbec a lidského zvláště. Zeměsloví či geologie našich dnů výmluvně dosti již vypravuje, jaké skály povstaly ohněm, a jaké vrchy vodou, jak se poznenáhla povrch země byl uspořádal v nynější podobu: jak mile však na popis povstání živobytí, na popis t. povstání živých tvorů, rostlin, zvířat a lidí geologie naše se chystá, tu ihned její důvěrný a na jiných místech pevný hlas jaksi šeptem toliko vypravuje divy ruchu životního. Ba ani pojem, co je vlastně živobytí, není ustálen a vyměřen ještě pevně ve vědách našich, jak to „procházky po oboře životosloví", položené v druhém ročníku Koledy (na rok totiž 1852), dosti patrně vysvětlují. Žeť rostlinstvo bylo prvé než živočistvo, a toto prvé než člověčenstvo, toho dokazují zkameněliny; neb nenaleznul se ještě ani jeden člověk zkamenělý, ač země chová rostlin zkamenělých a zvířat přenáramné množství v sobě. Důkaz to, že člově-

čenstvo povstalo teprva v době, když země po různých a hroznych převratech, kteréž byly záhubou millionův rostlin a zvířat, nynějšího svého tvaru již byla dospěšna. Povstalo prý, jak tvrdí někteří přírodozpytci, tenkráte člověčenstvo, k zvířatům ještě nejblíže stojíc, kteréhožto stopy mnozí v Malajském plemeně (pokud není ještě pomíšeno s Mongolským a j. plemenem), mnozí však v plemeně nynějších černochů či Negrů až podnes vidí. Plemena tato nynější jsou prý jen pozůstatky jindy přes celou zemi rozprostřených národů, kteřížto teprva později k kmenu Mongolskému a k Amerikánskému, konečně pak ke kmenu Kavkaskému byli dospěli, a to tím způsobem, že každý zralejší a dokonalejší kmen v sobě zažíval nižší a nedokonalejší kmeny, jako prý až podnes kmen kavkaský zažívá v sobě kmeny nižší, zvláště v Americe, s tím znamenitým výsledkem, že za tisíce století jediný sám bude panovati na zemi, ovšem sám v podstatě své znamenitě změněn a dokonán.

Docela jinak rozumoval věk starý o počátku člověčenstva, nebyv tak materialistické povahy, jako věk náš; neboť věk náš na výšinách věd svých téměř si byl obvykl, tu, kde staří obdivovali a ctili, klaníce se před velebností jeho, boha tvůrce, pokládati pouhou přírodu, zákonnitě toliko se vyvinující. Staří domnívali se, že dokonalý bůh ihned dokonalého člověka ve svět byl uvedl, že tehdy nedokonalost pokolení lidského vinou vlastní člověčenstva nutně byla povstala. Představa takové dokonalosti jeť tvoření Adama a uvádění jej v ráj. Adam byl praotec nejdokonalejší postavy lidské či kavkaské, a potomci jeho odrodili se a zplanili teprva v kmeny amerikánské, mongolské, negerské a malajské. Patrné jest, že co bylo starým začátek, ráj totiž a Adam, přírodním vědám nynějším konec teprva zdá se býti; neboť vyučují, že podobným způsobem, jakož se byl kmen kavkaský vyvinul z kmenů nižších, ztráviv je a zdokonaliv je v sobě, taktéž že má teprva v budoucnosti dokonalé mužstvo a ženstvo povstati a žíti na zemi dospělé a společností lidskou a uspořádanou ozdobené t. v *ráji*. Znáť ovšem i starý věk budoucí dokonalost člověčenstva, neklade jí však na zem, nýbrž mimo zem a živobytí zemské: v *nebe*. Ráj Adamův a nebe mají do sebe tu podobnost, že *obory* jsou lidského živobytí a *lid-*

ské dokonalosti, s tím toliko rozdílem, že v ráj se věří co v byt minulosti na zemi kdesi bývalý, v nebe však co v byt budoucnosti mimo zem.

Poslyšmež pak, jak si vzor takové dokonalosti lidské náš šlechetný Štítný byl představoval. „U velikém pokoji byl stvořil (bůh) člověka v duši a v těle. Netržely v *mysli* člověka nehodné žádosti, táhnúc ke zlému, jako již trží: bez vůle nic by člověk byl nepomyslil, všecka hnutí mysli bylaby poddána vůli bez nesnadnosti, jakož ji nyní máme, že cos buď jde na mysl, cos buď trží v žádosti, ježto nechtěl; a ač sě kdy něčemu obraníme, ale s prací. I všecka hnutí *těla* byla by pokojně poddána vůli i údové všichni beze vší *práce*, ne tak jako již, ježto mysle, od ní oko vzhledí, kamž bych nechtěl, a obraním-li se na chvíli tomu, jakž se zapomenu, opět též bude: a tak i o jiných údech těla. Ten pokoj v sobě a tu moc ztratil Adam sobě, i všemu svému pokolení, ježto v tělesné žádosti jde od něho. Již v té najprv dané spravedlnosti, ježto by ji člověčí přirození mělo míti, nejsme na zemi: ale kdyby byl sstál člověk v pokušení, přemáhaje, ježto jest jedno ponuknutím ďáblovým bylo ku přestúpení boží zápovědi, aniž v žádosti nemohl ďábel roznítiti, byl by zaslúžil potvrzení, žeby vzdy byl *neumíraje* v té pravdě první svého přirození, vší myslí drže se boha, ve všem jej znaje, co jest na světě stvořeného, aby pak i vzat byl *bez smrti* do onoho bydla blaženého.“

Zajímavé jest zajisté kreslení to a poëtické této dokonalosti lidské, až snad na tu vadu, že dokonalost lidskou i Štítný klade v živobytí bez práce: nenít to však vada Štítného samého, nýbrž vada židovsko-orientálského původu zevrubnějšího popisování této první doby člověčenstva, poněvadž, jak známo, v parném orientě práce peprnější bývá, nežli v chladnějším okcidentě, a poněvadž i povaha orientalů více lne k pohodlnosti nežli okcidentálské povahy. (Viz str. 172. a.)

Dojímáť i další prvotní dokonalosti člověčenstva líčení pérem našeho Štítného, kdežto dí: „*Duše* měla by poznání pravdy ve všem, co jest na světě, a moc, aby se mohla držeti té pravdy, a *tělo* by nebylo mělo i jediné v sobě protivnosti. A tak duše, že jest přirozením nesmrtedlná, vlévala by tělu sílu a moc a *nesmrtedlnost*, a rozum by chovala je-

ho; nebo také tak pořádně byl bůh sjednal v tělu člověčím *elementy*, aby nebyl přiekazen jeden druhému: a od dřeva života byla by živost člověčí posilu brala a nesmrtedlnost, a zvláště, ač i skrze to, byl by bůh držal svým způsobem člověčí život. A byl jest také darován člověk od boha, že čtveru měl vnitřní pomoc, aby se přidržal boha: *svědomí*; to, ježto slove *synteresis*; *rozum* osvícený, a *milost*: *svědomí*, aby k tomu ponúkalo, co jest dobré; *synteresis*, to jest jakás jiskerka v mysli, ježto vrtče proti zlému; *rozum*, ten by byl tak osvícen, žeby znal boha a sám se člověk, a vše, co jest na světě; a *milost*, ta by šla upřímně po rozumu, žeby tak každú věc vážila, jakž jest, a milovala, míry své dotáhnúc k každé věci a nepřetáhnúc. Ale však tomu rozumějte, žeť by měl byl poznání ne tak plné, jakož v nebesích bude, ani tak potuchlé, jakož zde jest, ale nad toto a podobno (rozumu), v němž by byl měl velikú rozkoš, a pak z té rozkoši byl by všel neb vzat neumíraje v nebeské bydlo."

„Neb dvoje dobré byl bůh člověku připósobil: jedno v *ráji*, ježto jest mělo minúti, druhé v *nebesích*, jenž má trvati věky věkóm. Protoť jest byl dvoje dal člověku přikázání, aby jedním měl jedno, druhým druhé; a ještě prvé jest bylo, jako dvoje: *jedno* jest bylo, aby jedl ovoce v ráji, *druhé*, aby rost a plodil sě. Tím je měl bydla zaslúžiti sobě a plemeni svému: kdyby nebyl jedl, ztratil by byl to bydlo sobě" (proč? nebyl-li nesmrtelný?) „a kdyby se nebyl plodil, svému by plemeni ztratil to bydlo." (Totě předce filosofie svrchovaně naivní!) *Druhé* (půtažně: třetí) bůh zapověděl jemu, aby nejedl ovoce dřeva jednoho, aby tím poslušenstvím zaslúžil dobrého slíbeného, ježto jest v nebeské rozkoši připravil člověku: a když jest nedržal boží zápovědi, ztratil rozkoš rajského bydla, upadl v smrt a hubenstvo a provinil nebeské bydlo; jediné, že převeliká milost boží nalezla cestu, aby mohl člověk — ale s *větší prací* — dojíti království nebeského." — K tomuto rozjímání připojujem následující toliko poznamenání:

1. „Nebylo-li by tělo mívalo i jediné v sobě protivnosti", nepochopitelno by bylo chladnému rozumu, jak by byla bývala as příjemnost bez nepříjemnosti, nasycení bez hladu,

pokoj bez dychtění; poněvadž rozumu věci takové půtažní toliko býti se zdají, nemohouce jedna býti bez druhé, jsouce v podstatě své v půtaze toliko zájemném?

2. Mluvě, že „byl pořádně bůh zjednal v tělu člověčím elementy“, odkazuje Štítný nevědomě s půdy biblické na půdu filosofie pohanské, neb tato jen uznává tělo lidské za složené z elementů, biblí však dí na jednom místě (I. 27.): „I stvořil bůh člověka k obrazu svému, k obrazu božímu stvořil jej, *muže a ženu* stvořil je“, na jiném však místě (II. 7.): „A učinil Hospodin bůh člověka z prachu země a vdechl v chřípě jeho dchnutí života, i byl člověk duší živou.“

3. Slovo „synteresis“ je v rukopise velmi zpotvořeno; neboť čteš je jednou „synderezyss“, po druhé „sinderesis“. Stálo to nemalého hledání a namáhání, aby se netoliko k přísné své formě řecké navrátilo, nýbrž aby se i pravdivý jeho smysl filosofický nalezl. Posléze poštěstilo mi se k sadě Štítného „sinderesis, to jest jakás jiskerka v mysli, ježto vrtče proti zlému,“ původní souběžnou sadu ve spisech *Alberta Velikého* najíti. Našel jsem totiž v 18. svazku spisu jeho a to v knížce „Summa theologiae, pars altera“ na stránce 157. a. (vydání Jamny-ho v Lyoně r. 1651.) následující sadu: „Gregor dicit, quod *synderesis* est scintilla conscientiæ, quæ murmurat malo et nuntiat malum, quod factum est.“ Na jiném místě stojí: „Basilius dicit, quod „synderesis“ est naturale judicium, in quo scripta est lex naturalis,“ a opět jinde: „Dicit Hieronymus, quod synderesis data est homini in adjutorium resurgendi de peccato“ (str. 156. b.). Patrno, že „synteresis“ je *přirozené* svědomí; neboť „conscientia“ a u Štítného „svědomí“ může býti naplněno i nadpřirozeným darem božím. Přešlo toto slovo z knih řeckých otcův církevních do knih latinských scholastikův, kteřížto však, neznajíce se v jazyku řeckém, je zpotvořili. Zní původně „συντήρεσις, synteresis.“ Albert Veliký však co rozený Němec (Graf Albrecht Groot von Bollstädt (1193†1280) četl je a psal synderesis, v kteréžto zpotvořené formě se i do spisův Štítného dostalo, a to bezpochyby pomocí a prostředkem knih Tomáše z Aquině, nejznamenitějšího žáka Alberta Velikého, poněvadž Štítný velmi hojně Tomáše de Aquino cituje. (Ten žil od r. 1224 až 1274). Spisy Alberta Velikého byly za časů Štítného

i v Čechách rozšířeny, takť chová veřejná bibliotheka pražská rukopis český: „Alberta V. Ráj duše, jinak knížka o ctnostech“ od r. 1383 (XVII. A. 19.), tehdy rukopis souvěký se Štítným. A z překladů rukopisních Tomáše z Aquiny zachováno několik z 15. století. — Slovo samo „συντήρησις“ znamená „hlídání, zachování“, poněvadž má za svůj kořen „συντεῖρειν“, a je ve spisech Alberta V. a jiných scholastikův zosobení (personifikací) přirozené a stálé pozornosti svědomí lidského. — Ostatně je toto duševního stavu v ráji líčení a to sjednání svědomí, synteresis, rozumu a milosti takořka úkaz duševědy předhistorické, poněvadž kreslí stav duševní, jaký by byl býval, kdyby nebyl Adam hřešil.

Druhá kapitola (XXXIV).

Na světě není ani dobra ani zla svrchovaného: vše je smíšené a pomíjející; umříti není tedy hubenstvo svrchované.

Bujará mysl dětí, slyšíc Štítného mluviti o nesmrtelnosti těla lidského v ráji, žasne téměř nad myšlénkou *umírání* a volá: „Toť jest pravda, žeť jest veliké hubenstvo *umříti*; ale jinak jest dobro na světě *býti*.“ Zvolání toto dětí, naplněno zasmušilostí, jest novým důkazem, že v „besedních těchto řečech“ děti representují, jak nahoře bylo řečeno (str. 162), dobu rozumu mladistvou, bytí žádostivou, ba téměř nekřesťanskou: neboť na stanovišti křesťanském jest bědování nad umíráním veliká nedůslednost, abychom nejmírnějšího výrazu užili, poněvadž smrt je konec toliko bytí v údolí plném slz a bědování; a jedenkaždý, jenž nerád se loučí s světem, či loučení tohoto se bojí, ať jen třebas v tiše se přizná, že mysl křesťanská v něm jen potuchle se jeví, rozervána jsouc pochybnostmi o nesmrtelnosti duše.

Dospělý rozum chápe nutnost umírání s strany těla, poněvadž tělo zjednotlivuje pochodem životním ducha, a v podstatě každé přírodní jednotlivosti to leží, že jest pomíjející toliko doba, t. že povstává časem a časem pomíjí. („Alles was entsteht, dí Göthe, ist werth, dass es zu Grunde geht.“) Štítný nestaví se však v té příčině umírání na toto chladné filosofické stanoviště, nýbrž chlácholí jen bujarou mysl dětí, či

vlastně rozumu svého, tím, že béře před sebe, aby dokázal, že dobra na světě dílem jsou zdánliva toliko, dílem však smíšena se zlým, a tož následujícím způsobem:

„Zdá se dobro (na světě býti), kdož lepšího nerozumí; ale s tím dobrým, co jest jeho na světě, práce potýká lidi a nechuť. Neb bůh všemohúcí ve své múdrosti zpořídil stvoření rozumnému *troji* příbytek. V jednom není nic dobrého ale vše zlé a zlé najhorší: to jest *peklo*. A v druhém nic zlého není, ale vše dobré a najlepší dobré: to jest tam v *nebeském* království. Třetí jest *svět* tento, v němž jest i zlé i dobré spolu; ale není zlé najhorší, ani dobré najlepší; a není tak zlého, by k něčemu nebylo dobré, ani tak dobrého, by někomu k něčemu zlé nebylo. A to jest proto, že zde na světě není vzdy býti. I jest dobré, aby člověk okuše zlého protivného, i střihl se, aby nepřišel k horšímu, a dobrého okusí, aby stál po tom, aby dobrého dosáhl najlepšího, a ježto by vzdy trvati mohlo. A i jakť jest v ráji bylo dobré bydlo, však zlé bylo, že jest *mohlo* ztraceno býti, a upadnouti mohl z něho člověk v smrt a v to hubenstvo, co jest na světě. A pakli jest kdo bujný a mladý, silný, ježto má svět po své vůli, mní, že jest na světě dobro býti, viz, jest-liť dobro, v takém nebezpečenství býti? — nevědúc bude-li uvrženu býti u věčné hoře, kdež není i jedné útěchy, a to vzdy majíc hotovo, že jest to vše ztratiti, což kdo miluje, ježto sluší k tomuto světu.“

„Rozmyslte si, milé dítky! jaké jest to dobré, ježto není ústavné, a snad k tomu i nesnadné a lopotné, pracné, škodné neb nectné, když jest to milo, ježto nemá tak milo býti; i to nemilo, ježto by mělo býti milo. A nechžť by pak bylo dobré úžitečné, rozkošné a ctné tomuto světu: však zde ústavně a věčně nemůž býti: dnes zdráv člověk, zajtra snad nemocen; dnes krásen, a zajtra snad ohaven; dnes bohat v zboží, v čest, v přátely, a snad to ztratí velmi brzo; dnes mil někomu neb někdo jemu, jednéť sě hněv zbudí, a jelikož měl v tom libosti, bude tolikéž neb obapol míti nelibosti. A co je na světě které lahody, by s tím nebyl nedostatek? Jísti se chce, těžko nejísti, a chutno jísti: dotud by jedl, ažby opět bylo těžko jísti; též o spaní, též o bdění, též o stání, též o sedění i o všech věcech! Dotud by byl s mi-

lým přítelem, ažť by sě stesklo, že pojdeš od něho. A kteraká jest stálost věku našeho? kdy postojí člověk v stavu jednom? ve čas mlaďátko člověk, ten věk mine, bude dítětem, a tak mine, že i z paměti to vše vyjde, jak jest tu byl: o co vydá pláče v své tesknosti a v nelibostech, než doroste, až pak dojde věku, v němž musí rozličnú o sobě práci nésti a strpěti mnohé půtky, až starost přijde a s nemocmi druhdy, až i sešlost pravá, v níž člověk i potuchne v zraku, v sluchu, pamět ztratí, rozum a smysl, a v hoři bude, až pak najposléz i smrt přijde! A co jest v každém věku zvláštních příhod a bídy, kdo by vše početl, ježto mnohým i dojíti nedadí dalších věkóv, ale nezralého člověka ještě, aneb dříve, než sluší, vyzralého vylúčí z světa. A co jest tesknosti, kde se jest kdo víry nadál a milosti, a z práva měl míti, a nebude: to ti vědí, ježto je to potykuje. Protož onen sv. muž Job, zkusiv hubenstva tohoto světa, pravieše: „Člověk, ježto jest porozen z ženy, krátký jsa čas živ, mnoho naplněn hubenstva, vzejde jako květ a zetřen bude: v témž stavu nikdy nesstojí.“ *)

„Ale však pravi, žeť jest dobré na světě dobrému býti; neb čím zde více strpí práce, půtek času v dobrotě, tím větší čest a chválu bude míti; ač kdy pohýří, vstane-li, to pohýření s něho bude spáleno ohněm pokání, neb boží milostí, aneb čistcem onoho světa: ale co jest kdy dobrého učinil, bude jemu vše zachováno k věčné odplatě.“ Pozornost laskavého čtenáře budiž tu opřena zvlášť o následující doby:

a) Poněvadž Štítný i v této kapitole dětem ukazuje na „práci“ ve světských věcech, dodáváme k poznamenání o ní

*) Citát ten vzat z knihy *Jobovy* (kap. XIV. v. 1. 2.). V bibli českých bratří čteme takto: „Člověk narozený z ženy jest krátkého věku a plný lopotování, jako květ vychází a podťat bývá a utíká jako stín a netrvá.“ Upozorňujeme tu na větší starobylost a důstojnost překladu Štítného, s tím doložením, žeby za tou samou příčinou záhodno bylo, sebrati všechny citáty Štítného a srovnati je s nejstaršími překlady biblí české, k čemuž by se rukopis Štítného „knihy učení křesťanského“, vydán od university Pražské, zvláště hodil. V citátech Štítného, pozorovati lze vždy ještě starších grammatikalních forem jazyka, nežli v rukopisech Štítného samých.

v první kapitole danému ještě to, že mu práce tu sluje vše nesvobodné a klopotné namáhání, by nutným toliko potřebám životním učinilo se zadost. I skutečně je taková podrobenost (Štítný by byl řekl: „posošnost“) pod jarmo otrockých prací svobodného člověka nedůstojna, jenžto jí mysl svou má upoutánu k zvířecím toliko potřebám, která přec pozdvihnouti se má k vyšším záležitostem člověčenstva. Těm věnoval důstojný náš Štítný vši práci i čas svůj i síly své. (Viz str. 167.)

b) Slova od Štítného pronešená: „A co jest na světě které lahody, by s tím nebyl nedostatek“ atd. výborně za příklad sloužiti mohou důmyslným sadám filosofickým v bytověděobyčejně uvedeným, totiž že každá jednotlivá doba skutečnosti sama v sobě símě záhuby své chová, a že tedy míjení dob či proměna jich jakosti v nich samých založena jest. (Srovnejž v „Nástinu logiky na základě metafysickém“ kapitoly: „Podstata a výjevy“ (str. 71), „obsah a forma“ (str. 71), „původ a následkové“ (str. 82), „moci vnitřní a úkazové vnější“ (str. 85) a posléze „věci skutečné a vlastnosti jich (str. 87; též zde str. 170.)

c) Chovář život lidský dvojí stránku: podstatnou či božskou, „učiněnou k obrazu božímu,“ a nepodstatnou či pomíjející. S strany poslední je celá tato kapitola věru klasická, i s půtahem na obsah, i pro výtečný sloh svůj.

Třetí kapitola (XXXV).

Adam nebyl tak vinen jako Eva, ježto jej svedla, sama vnitř svedena jsouc a chtíc, by byla jako bůh: a však i ten pád prvních lidí proměnil bůh v dobré, dávaje tím velikou na jevo svou dobrotu.

Uznávajíce pravdu na jevo danou v kapitole druhé, že totiž na světě žádného ráje není, oboří se děti, bujará tato doba lidského živobytí, v třetí kapitole dosti urputně na Adama slovy: „O tatíku! že jest také bydlo v ráji nám ztratil náš otec a podrobil nás v také hubenstvo?!“— Hájí ho Štítný důrazně: „Čeho tak želeti máme, jest, že jest křív byl náš otec proti bohu! Ale kohož by z nás též nepotkalo, což byl

(Adam) učinil?“ *) A my i tak mnohokrát hýříme i hřešíme proti Bohu, i již vidúc, že mstí zlého, ale člověk, když ve cti bieše, nerozuměl. Protož nemějme k otci našemu kruté mysli, a buďme *vděčni* bohu, že jest to odpustil jemu a nám cestu připravil, abychom mohli s *větší* chválú (!) do nebes přijíti, a dal nám lépe i v pádu našem svú velikú poznati milost.“

„A vizme, kterým činem jest oklamán náš otec, abychom se pamětlivěji stříhli ďábelského podtrhnutí: i ještěť nás starý nepřítel náš láká, chtě podtrhnúti v tom podobenství, jako jest tam v ráji Adama podtrhl, závidě štěstí člověčímu, ježto jest měl z boží milosti, i chtěl proti člověku vzbuditi hněv všemohúcího, a věda, že to jinak nepřivede, jedno ačby u vinu člověka vrazil.“

„I v tom pak učinil ďábel chytře: nepodstúpil ihned muže, ale šel k ženě jako k mdlejší, a lstivě prošel její úmysl; otázal jí najprvé: „Proč vám bůh zapověděl, aby nejedli ze všeho dřeva v ráji?“ a když ona řekla: „An nám dal jísti ze všeho dříví (stromoví), jediné nám kázal, abychom nejedli z toho, abychom snad nezemřeli.“ Ale bůh byl jest to bez snadu řekl: „Když budete jísti z toho dřeva, umřete.“ Tehdy ďábel vida, že neplní více Eva přikázání, a (že pochybuje o) rčení, by zemřeli, když jísti budú zápovědné, slyšav od ní, že jest řekla: „*snad*, abychom nezemřeli,“ pro nesilnost její víry silnější byl a potvrdil jí v její nevěře, aby božímu nevěřila povědění, řka: „Nijakéž nezemřete, ale jakž toho dřeva ovoce okusíte, budete jako *bohové*, vědúc zlé i dobré.“ Překrásné je a výborné toto duševědní rozbírání, jak si Eva sama apodiktický zákaz boží již proměnila v možný toliko či problematický, čím si sama v sobě pevnost mysli a rovnost její byla zlomila a zrušila, t. čerta pochybnosti v sobě vzbudila, aniž potom jaký div, že k čertu vnitřnímu i čert vnější přistoupil. Tak to bývá i vždy: nemá čert moci nad takovým, jenž čerta v sobě nenosí. Výborně kreslí a líčí prostosrdečně náš Štítný událost tu i dále ráznými slovy:

*) V přepise Musejním je sada ta patrně porouchána, neboť čteme tam: „Co jest tak želeti máme, že jest křiv byl náš otec proti bohu, ale kohož by nás též potkalo, což by učinil.“

„A žena vidúc, že jest hlédati dřevo krásné, a pochotné ovoce jeho, a dobře sě jí zdálo, aby i *s mužem jako bůh* byli, vidúc zlé i dobré, vzala ovoce i jedla, i dala muži a muž také jedl; a spolu boží přestúpili přikázání a v hněv boží upadli.“ Škoda jest, že Štítný tu v mysli nepřemítá, proč hříchem to sloulo v starém zákoně, chtíti jako *bohové* býti, kdežto nový zákon k tomu každého vybízí, státi se dokonalým, jako jest bůh. Nechávaje takového rozbírání mimo sebe, hájí Štítný dále a to velmi prostosrdečně Adama:

„Ale ješto dí sv. Pavel: „Adam není sveden, ale Eva jest svedena,“ tak jest tomu rozuměti: že ďábel sám nesvedl Adama, ale žena jej svedla jest: a také Adam nevzal toho v srdce, by jako bůh byl, ale pro milost (lásku), ješto jest měl k ženě, nechtě ji smútiti (! zarmoutiti), jedl s ní, když podala jemu: ale ženě chtělo sě býti jako bůh: a tak, že v tom Adam méně shřešil a více Eva, vzal Adam prokletí jedno, když řečeno jemu: „V potu své tváři budeš svój chléb jísti, že's poslúchal své ženy:“ ale že jest žena více vinna, chtěvši jako bůh býti, porobena jest muži, když vzala prokletí proti té hrdosti, že jí řečeno bohem: „Budeš pod mocí mužovú;“ a že se kochala v libosti dřeva rozkošného, druhé jest jí prokletí dáno, když k ní řekl: „Rozmnožím práci tvú a v bolesti budeš plod svój roditi;“ ale i muž i žena, když jsú zápověd boží přestúpili, v smrt jsú upadli.“

Čtvrtá kapitola (XXXVI).

Pád andělův a člověka nepříčí se ani múdrosti ani moci boží; neboť každého tvora rozumného svobodnost vůle toho nutně požaduje, aby mohl státi se zlým.

Ani tím líčením poměrní nevinnosti Adamovy v třetí kapitole nedá se ještě pobouřený rozum tážících se dětí uchlálolíti, neboť ještě důrazněji zdvihají námítku až i k samému bohu, a tož otázáním: „I proč jest bůh stvořil anděla toho, ježto by tak *zlý* byl, aneb člověka, a věda, že nedrží jeho přikázání?“

Jestiť to otázka, kterážto přečasto i novější metafysikou a ethikou pohýbá, otázka totiž o příčině a původu zlého

ve světě, kdežto přece bůh, dobrota svrchovaná, učinil tento svět. Námítku tuto hrdou dětského rozumu odmítá Štítný i *positivním* i *důmyslním* pospolu způsobem:

S strany *positivního* totiž důvodu dí: „Prvé jsem řekl, že jest vše učinil pro svú dobrotu, jehož jest chtěl — a chtění jeho nic nemóž přinutiti, svobodné jest; což chce učiní, což chce přepustí: ve všem svú moc ukazuje, *dobré činí, zlé* přepustí. Neb nemóž jemu i jedna zlost býti škodna: a to chce svým ukázati, ježto libost budú míti, dívajíc se divostem jeho: a tak věřiti máme.“ —

A však s strany *důmyslního* důvodu takto rozumuje Štítný:

„I *dómysl* náš toho dochází, že jest tak dobrý bůh, žeby nic zlého nepřepustil, by k ničemu dobré nebylo. A tak jest řekl o ďáblu našem pokušiteli a protivníku: ne jako ukrutný vzbudilť jsem jej: neb ďábel, ač i zlým úmyslem, dobré nám činí, když sstojíme v pokušení, že on nám k věčné radosti koruny kuje.“ „A pak více než jedno jest hodné, aby i z andělóv padli, i člověk padl; neb to ukazuje, *že vše stvoření jest proměnno v sobě*, a jakož jest z ničehož, tak by sebú samo k zahynutí táhlo: jediný bůh jest bez proměny, a to, co se drží boha, s tolik jest, jelikož bůh držeti je ráčí, a přepustí zlé, že umí z toho vybrati dobré.“ Těmito slovy náš Štítný důmyslnější vyřknul jest průpověd, a dále zasahující, nežli sám byl snad tušil; neboť se byl jimi skutečně dotknul hlubokého původu všeho zla. Zlo totiž veškeré jest pouhá ničemnost v sobě a protivnost v podstatě věcí, kterážto nižádné nechová v sobě stálosti: předobře tehdy i Štítný podstatu veškerého zlého klade v *proměnnost* veškerého stvoření, a důsledně vyjímá „jediného boha bez proměny“ z oboru zla.

K těmto důvodům připojuje ještě důvody i positivní i důmyslní ze stanoviska praktického živobytí:

„A tak přepustil člověka padnúti až i v smrt, aby svú velikú milost nad ním ukázal, že jest až i umříti ráčil, aby jej návrátil, že jest nechtěl mocí, ale právem člověka viniti z ďábelské moci.“

„A to jest také pravé, když jest dal rozumnému stvoření *svobodnost* vůle, aby dal také i moc ke zlému neb k do-

brému se obrátiti, aby dobří větší chválu měli, že mohše zlé voliti, volili dobré. A tak chtěl bůh, aby vše bylo od něho, což sluší na ně, a jakož jsem řekl dříve, aby dobří trpíc, od zlých odplatu vzeli."

Pátá kapitola (XXXVII).

Hříchem upadl člověk i na duši i na těle v pokuty, a neposlušenstvím ztratil zde na světě rozkošné bydlo a dar slíbený nebeského bydla, ježto by byl vzal v čas svůj, ani neumíraje ani neokoušuje hořkosti smrti.

Ráznými důvody předešlých kapitol odstrašeni upouštějí ovšem děti od dalších námítek rozumových, a však neopouštějí ještě pole skeptických rozjímání, vrhnouce se nyní na půdu positivní, a tož otázkou:

„Kudy jest to pravda, ježto bůh jest řekl Adamovi: ‚Kteréhož koli dne okusíte toho dřeva, umřete', an byl mnoho let potom živ."

Štítný nemoha se jaksi na poli positivním hájiti, přestupuje tu na pole důmyslní, vyřknuv trochu mystickým způsobem průpověď: „Život Adamův *i náš všech* byl *jest bůh*, a ten jest řídil a držal v něm ten pořádek života toho bez nedostatku rozkošného: a jakž odstúpil hříchem člověk od milosti boží, ihned upadl v smrt, hnul se v něm pořád, hynúti počal a starati sě (stárnouti), nemoha nehyna státi, jako dřéve ve svém života přirození." Tato slova potvrzují mnění našeho nadřečeného o původě zla, že totiž zlo nic jiného není, nežli nestálost a proměna veškerého stvoření, zvlášť ale stvoření rozumného: neboť i Štítný dí, že bůh *neproměnný* jest „život náš všech", že „jest pořád" živobytí lidského, a že toprva, když člověk od tohoto neproměnného života se hne, v něm se i „pořád" tento hne, že nemůže „nehyna státi".

Nestálost živobytí, ježto ustavičně jsouc v proměně, takořka vždy hyne a umírá, dobře líčí Štítný slovy: „A tak zpívá kostel žalostně: Media vitâ in morte sumus: v krokot aneb prostřed života jsme v smrti, totiž, když jako krokot bujně tkve náš život, jsme v smrti. A tak sv. Au-

gustín mluvě o zdejším životu našem, praví, že neví, jak by jej podobněji jmenoval, životem-li smrtelným čili smrtí životelnú: a pak toho doličuje v knihách o městu božím, že ihned byl Adam v smrt upadl, a i my, živi jsúc, v smrti jsme; neb vzdy hyne a stará sě (stárne), ano ubývá jeho, náš život: a když skonáme život tento, a zbudem jeho, tehdy zbudem smrti této a skonáme ji.“ Slovo „krokot“ znamená bezpochyby červenost dospělou, dospěšnost, bujarost, původ svůj berouc snad v latinsko-řeckém: „krókos“, t. šafrán, a *κρόκόω*, t. barvím.

Subtilnost scholastického rozumování lze spatřiti v následujícím rozjímání našeho Štítného: „A tak říkají: „Toto se je stalo po jeho smrti;“ neb když jest *po* smrti, jak jest domřel, tehdy jest *v* smrti byl, doniž byl nedomřel (!). A tak ihned Adam upadl v smrt, a všichni, kdož sě rodíme z něho, podlé přirození již porušeného jsme v smrti a jsme synové a dcery hněvu; nemáme té přirozené pravosti pravdy, ježto bychom ji měli míti, v níž byl Adam stvořen.“

Za přídavek takořka vyčítá Štítný na konci kapitoly neduhy naše duševní a tělesné co následky přestupu Adamova: „A to jest obecný náš hřích přirozený, té prvé nemíti pravdy, v níž člověk stvořen, a měl ji míti: a tak upadli jsme, jelikož k *duši*, ve čtverú pokutu: v *nesilnost*, v *nerozum* a *zlú vóli*, a že nás trží v mysli *nestatečnost*; a z toho i *tělu* nám přichází rozličná práce, neduh rozličný a bolest, a pak z toho ze všeho bývú dokonání smrt tělesné i duchovní, že dotud mře tělo, dotud tlé, staraje sě, až i bude zřídlno po smrti, že jest v smrti bylo, když je již smrt vší mocí přemóž. A z té pokuty (!) také má tělo, že shnije a v prach se obrátí a v popel: a duše také má z oné své pokuty čtvery: že nelze jí viděti boha, a býti jest jí i s tělem rozlúčenu, jakžkoli jest s ním v svazku milosti člověk *jeden*. A tak ztratil člověk neposlušenstvím zde na světě rozkošné bydlo a dar slíbený nebeského bydla, ježto by byl vzal v svój čas, neumíraje ani okušuje hořkosti smrti: a však bůh v svém milosrdí mohl i uměl i nalezl cestu k spasení lidu svému, kdož budú chtíti jeho býti a pojdú ji.“

Šestá kapitola (XXXVIII).

Člověku i hříšnému bůh pomohl, poněvadž byl zaveden a též jen nižšího přirození andělův: andělům zlým však již nepomohl, poněvadž jediné ze své hrdé vůle hnuli se proti bohu.

Dítky namítají opět: „Když jest člověk tak lehce vážil tolik dobrého a malé nedržal zápovědi, a moha držeti: jak jest kdy bůh zapomněl té proti sobě křivdy a učinil pomoc jemu, aby tak v smrti nezahynul, jakož jest ďábla věč ostavil v zahynutí?“ —

Odpovídá otec: „I kdo živý móž to obmysliti, jak jest veliké boží milosrdí? A však není menší spravedlnost jeho, vše jest v neúměrnosti moci jeho! Protož jako jsem řekl dříve: jediné z své dobroty stvořil rozumné stvoření, aby účastno mohlo býti dobroty jeho“ (viz 13. kapitolu oddělení prvního, str. 85.).

„A když *strana* andělóv padla, neměvši i jednoho odjinud ponuknutí ke zlému, neb oklamání, jediné ze své hrdé vůle hnula se jest proti bohu, a jsúc vyššího přirození než byl člověk: zdálo se jest bohu za spravedlné, aby ta *strana* tak zahynula a neměla pomoci jeho, ale ve svém zůstala zapeklení. Ale vida, že člověk ďáblem přeluzen a menšího byl důstojenství v svém přirození, a že *všecko* člověčí přirození bylo, by tak zahynulo: slitoval se, připravil cestu, po níž by mohl člověk navrácen býti k spasení“ a t. d.

Další rozjímání je větším dílem positivního obsahu; pročež v příčině přehledu a přechodu v ostatní kapitoly stůjtež tu jenom slova:

„Toť jest pravda, křivě jest ďábel člověka v své moci držal v smrti, neb je jeho lstí dobyl: mohl by byl bůh u pravdě obú stranú moci ďábla odjíti člověka; ale že jest u pravdě držán, smrti z své vůle hřích učiniv, chtěl bůh *pravdú* jej k životu tú cestú, kterúž on viděl hodnú k tomu, navrátiti; a aby velikú svú milost ukázal, přijal člověčenství syn boží, ta věčná múdrost: *byl* člověkem i *jest*.“

„A jakžkoli my jsme byli poddáni věčné smrti, však že bůh věčný trpěl za ny (nás) smrt, ač i ne věčnú

dlužen jí nebyv: stal se jest za ny odklad, ač jsme lid jeho; neb jest psáno: „Oní svůj lid spasí: a jakož v Adamovi mrú všichni, tak v Kristu všichni obživují.“

Sedmá kapitola (XXXIX).

Na místě hrdosti lidské jevil Kristus, člověk a bůh, pokoru slušnou k bohu. Totě má člověk nad anděly, že v lidském přirození se jevil bůh, a že po smrti i tělesným i duševným okem viděti budeme boha.

Rozumu dětí příčí se mysliti sobě Krista boha všemohútného a smrt jeho tak trpkou; pročež se táží: „Nebylo-liby bylo na tom dosti, aby as lehkú smrtí Kristus umřel a počestnú?“

„Dosti by bylo (odpovídá Štítný), ale chtěl hojnú svú milost ukázati, a také, aby vidúc tak těžkú smrt jeho, a že jest znamenal všechno pohřešení našich starost (předkův), a čím sě jest jich hřích obtěžoval, a za každú věc trpěl něco, zvláště vinní sě lekli jeho veliké spravedlnosti, že ničehož zlého nenechá bez pomsty.“

Dosti ráznou přídobou (parallelismem) přivádí nyní Štítný rozdíly mezi Adamem a Kristem: „Aj! za neposlušenství Adamovo poslušný byl až do smrti, šel na svú smrt, nesl na svú plecí své smrti dřevo; že jest bezděky Adam v smrt upadl, zaviniv ji a věč z ní nemohl: Kristus dobrovolně beze vší viny smrt trpěl, všecku moc maje, i položiti duši svú i opět ji vzíti; shřešil člověk, jablko s dřeva utrh: a Kristus místo toho jablka dal sě na dřevě pověsiti; člověk chtěl jako bůh býti: a Kristus dal se na potupnú smrt vésti jako lotra nehodného; člověk libost měl v kráse dřeva zápovědného a kochání, a upadl v porušení všech údóv i všech stran těla svého: a Kristus, chtě to nahraditi, trpěl ve všech údech (a) stranách těla svého těžkú bolest; a že nesprávná přílišná milost byla mezi Adamem a Evú a libost, když sta sobě povolila v přestúpení boží zápovědi, a mysl jest jich porušena: proti tomu i myslí jest trpěl Kristus z čisté milosti, slitování v srdci maje, vida svú matku v zámutce a těch lotróv muku, ježto s ním

byli ukřižováni: a tak, což jest koli trpěl Kristus, nic jest netrpěl na prázdno, *ač my i nemóžem všemu rozomèti.*“ —

K přemítání hlubšímu hodí se i následující ještě rozjímání Štítného v této kapitole, totiž: „Poslal apoštolóm ducha svatého, a i ještě šele (posílá) komuž ráčí kterými dary; neb rozličně rozličným své dary dává, a *vše v jednom duchu* svatém, onomu toto dá, a toto onomu.“ — „A i jak jest bůh milosrdný zašlého člověka navrátil, ale tak, aby držal poslušenství ve *mnohých* věcech, ježto jest dřéve v *menším* nechtěl poslušen býti.“ — „Když sstojíme v milosti jeho, v poslušenství, ač i s prací dojdem království nebeského, a bude nám to s *větší chválú* (!), než bychom byli z ráje tam bez práce přišli.“ —

K zvláštnímu však pozorování hodí se konec kapitoly této, kdežto dí: „To budem také míti i *nad* anděly utěšení, že uzřímc boha i *tělesným* i srdečným okem v *člověctví našem*, a že jest *naše* přirození, ale ne andělské, přijal v svú osobu; budem i v tom útěchu míti, uzřéc, v jakém nebezpečenství byli jsme na světě, a že jsme milostí boží vyšli z něho i z jiného mnohého hubenstva tohoto světa.“ —

Jestiť to ze stanoviště rozumového podivná nedůslednost středního věku: „tělesenství“ míti za příčinu hříchu, a předce za příčinou tělesenství člověka povyšovati i nad anděly. Již v předešlé kapitole vábila na sebe pozornost slova: „Duše jest s tělem v svazku milosti člověk *jeden*“ — „aby velikú svú milost ukázal, přijal *člověčenství* syn boží, ta věčná múdrost, *byl člověkem a jest*“ — a přítomná kapitola uvádí „utěšení (naše) i nad anděly, že uzříme boha *i tělesným* i srdečným okem.“ Zdá se, jakoby obmezenosti lidského přirození byly nutily rozum, z jedné strany si mysliti bytnosti vyšší bez „tělesenství“ člověčího, totiž co čisté, pouhé duchy, z druhé však strany že zároveň odnímání tohoto člověctví, co vrchu dokonalosti zkušební, rozum nutkalo téměř k představě, že andělům, pouhým duchům, jaksi stránka jedna skutečnosti schází a jakéhosi doplnění žádá. U boha to bylo jinak: bůh stvořil tělesný svět, přijal podobu člověka skutečného a v skutečné této podobě povznesl se

do nebes, kdežto i my jej „v *člověctví* našem“ „okem *tělesným* uzříme“. Teď ovšem slova Štítného, pronešená v druhé kapitole oddělení druhého (str. 143.), jasnější nám budou: „Vidúc *své* duši mohú lidé *což tož* o andělích *pomysliti*, neb těla nejsú andělé, ale jsú duchové rozumní, múdří, dobří.“ Neboť slova ta takořka jen ten smysl míti se zdají, že andělé jsou vzorové jaksi pouhé a tedy abstraktní vnitřnosti, nemajíce, čím by se zevně jevila; bůh však a člověk že jsou vzorové skutečné, a tož bůh svrchované bytnosti, člověk však obmezené, t. jednotlivé jsoucnosti: nejdokonalejší tvor, či „menší svět“, jak jej i Štítný zove.

Tuto poměrní vznešenost člověka téměř i nad andělem i náš *Komenský* uznává, nazývaje člověka „nejdokonalejším, nejdivnějším a *nejslavnějším* tvorem“ (viz Didaktika str. 4, 5.), a to za tou příčinou, že „co jiným tvorům *po různo* dáno, to jemu *všecko spolu* a ještě nad to výš“ (nejdokonalejší tvor), „že zemští tvorové mimo zemnatost a povětrnost svou nic nemají, *nebeští* pak, duchové jsouc, že nejvyššího toho ducha duchů rozumnosti účastnost mají, to divného *nic není*, proto že tu každá věc v podobnosti té podstaty, z níž a k níž jest, zůstává: ale že v člověku obé to, nebeské s zemským, viditelné s neviditelným, nesmrtelné se smrtelným se sbíhá a s obojího *jediná* toliko osoba byla, to moudrosti boží veliký jest skutek a řemeslnictví jeho zrcadlo přejasné *nad všecky jiné skutky boží* na zemi i *na nebi*“ (nejdivnější tvor člověk). „Jest také *nejslavnější* tvor, netoliko nade všecky zemské tvory, jimž za pána představen, ale pro spojení, spříznění a *skrevnění* se osobně boha s ním; neboť že při prvním stvoření moudrost boží člověka k obrazu svému spůsobila, toho se i andělům dostalo; ale že tatáž moudrost *porušeného* člověka přestvořiti chtíc, obraz jeho sama na se vzala, to již sláva jeho jest, *jíž se nade všecky anděly* chlubiti může.“ Důstojností touto lidskou a vznešeností poměrní nad anděly je Komenský tak blaze roznícen, že zvolá ještě slova: „Což vše ó by ne po dveřích a stěnách chrámů tělesných, ani v knihách tu i *jinde, ale všechněm* lidem v očích, jazycích, uších a srdcích

vyryto býti mohlo! A tuť jest povinnost těch, kdo lidi vzdělávají, aby je na *důstojnost svou* hleděti *napřed* učili.“ — —

Jakýž tedy div, že i jeden z moderních mudrců za heslo své si vyvolil sadu: že ani dost vznešeně mysliti nelze člověku o člověčtví; jakýž div, že moderní filosofia hájí pravidla, že božství a člověčství v jistém vzhledu se srovnávají, že božství neleží naskrz mimo člověčství, že život pravě i vzorně člověčí jest i božský, a že posléze vzor lidského živobytí vůbec jest — bůh! ačkoliv se tajiti nedá, že filosofie, chtíc proměniti „theologii“ v pouhou „anthropologii“, totiž bohosloví v člověkosloví, stýčnosti člověka s bohem až i v krajnosti uvádí.

Osmá kapitola (XL).

Kristus umřel za celý svět, předce však spaseni budou ti toliko, ježto v pravdě dbají ustavení jeho. Světské radosti nejsú ovšem v sobě již zlé, a však mají vždy slúžiti jen k dobrému. Rozum a tělesenství podobá se muži a ženě, tělesenství má tedy podrobeno býti rozumu.

Dětí rozum pokračuje v tázání důsledném slovy: „*Všichni*-li budú spaseni, když jest spasitel za *veškeu* svět umřel?“

Na to otec: „By i více světóv bylo, dosti by bylo výplaty nevinná, drahá krev syna božího za *všecky*, a by byli i najhříšnější a najvíce provinilí. Ale psáno jest, i andělem zvěstováno: že on *svój* lid spasí: kdožť nevěří v něho, tiť nejsú jeho; kdožť nedbají jeho ustavení, nedbají kostelních svátostí, ježto on chce, aby z poslušenství drženy byly, aby každý nahradil tím a jiným neposlušenství Adamovo a Evino, — nejsou lid jeho. A ještě i z těch ne všichnit jsú lid jeho a to, ježtoť říkají jemu: „Pane! pane!“ a kostelní svátosti přijímají, ale ne toho úžitku, ježto jest v svátostech; neb mnozí *ústy* cti boha a těmi *věcmi* některými (!), ale daleko jest od boha jich srdce, jimž dí on, ač by ve jmenu jeho i prorokovali, neb divy činili: „Nevědě (neznám) vás, jděte ode mne, ježto činíte nepravost.“

„Mnozí zhynú, ježto chtí křesťané slúti, ďábelskú lsti jsúc oklamáni a chytrým jeho podnícením, svět milujíc více než boha: *svět* míním *rozkoš* těla, neb mnoho *zboží* aneb *čest* tohoto světa, a to je samo v sobě *nezlé*, a dáno jest bohem ku pomoci, slúžiti bohu; ale jakž kdo nebude pro které z tohoto na bůh dbáti a více než pravdu některé z toho milovati, oklamán jest. A bývá to, žeť některý tak miluje čest, zboží neb rozkošné bydlo těla, že dráže to váží než pravdu, učiní křivdu, chtíc dosíci neb držeti něco z toho, ač slúží bohu, ač žádá pomoci jeho, ale jedno, chtíc svět míti po své vůli, by mohl bez pomoci boží vlásti světem, nedbal by na bůh, jakž i nedbá u pravdě: nemiluje (boha) nade vše, ale svět jest jemu milejší než bůh, když ne toho hledá, by skrze světské věci boha došel, a nalezl jimi milost jeho, ale chtělby, nemóž-li jinak, aspoň aby skrze boží pomoc mohl svět míti po své vóli, v světu cíl uloživ své žádosti: suď to, kdo ráčí, jest-liť taký hoden spasení, lečť se navrátí?“ —

„A to vnitř v mysli duchovní zlého ducha obelstění, svedení s pravdy člověčí mysli právěť sě tím podobenstvím stává, jako jest se v ráji stalo o onom dřevu zápovědném: neb když jest již vykúpen člověk, křtem obnoven, zvolen k dědictvu nebeskému, ale že má ještě pokutu pro hřešení, posošnost k hříchu, a bůh dal přikázání, aby nade vše miloval jej člověk, i že jest jím opraven, aby dojíti mohl v něm plného svého dobrého: to zlý duch vida, přichází lestně a podtrhuje, jako jest byl Adama oklamal v ráji: neb k ženě šel prvé, a potom žena oklamala také i Adama: takéž v člověku jest *rozum*, ježto móž vyšší duchovní věci rozoměti, a jest *tělesenství*, ježto z radosti táhne k nižším věcem. I jest rozum jako *muž* a to tělesenství jako *žena*, i má muž vlásti ženú a panovati nad ní. A tak ďábel chtě člověka zavesti v milování světa, půjde, vzbudí najprv tělesnú žádost k lahodám tohoto světa, a pak skrze to bude i rozum oklamán potom, když sě vešken obrátí po tělesné žádosti, a stane po tom, aby měl svět po vóli člověk, nedbaje, co potom bude.“ V *podobenství* tom „rozumu a tělesenství“ s „mužem a ženou“ nebyl by, hledělo-li by se vůbec přísněji naň, rozum v odporu k tělesenství, jak

by toho přece důslednost náhledův středověkých požadovala. Neboť žena v podstatě své lidské rovna jsouc muži, stránka je jedna toliko úplného člověčství, kteréžto, ani mužskou podobou ani ženskou nejsouc doplněno, teprva vzájemným působením obou dorůstá k úplné své dospěšnosti. Podrobenost ženy ve světě praktickém pod muže netýká se jich podstaty, nýbrž vnějších toliko poměrů, jakožto i skutečně každý civilisovaný stát týmiž zákony a rovně hájí práva osobnosti a jmění ženských tou měrou, jakož i mužských. Důsledně by tedy z toho porovnání u Štítného následovalo, že teprva spolek důstojný a trvalý rozumu s tělesenstvím působil by úplný mravný člověčenství stav. I skutečně byl Štítný dříve výslovně vyřkl: že žádosti tělesné nejsou samy v sobě již zlé, nýbrž jenom v poměru vnější popuzenosti proti rozumu.

Zavírá však Štítný tu kapitolu ještě slovy: „A i také zavádí črt lidi od boha: najprv aby svět tento milovali, a z toho pak vplete je v hrdost, v závist, v hněv, v túžebnou lenost a v smutek, ježto smrt činí, a v lakomstvo, v lakotu, v smilné milosti, a po tom jedno stojí ďábel, aby člověka věčného života zbavil a v smrt jej odvrátil zasě.“—

Devátá kapitola (XLI).

Málo lidí spaseno bude, jest-li dobří toliko budú spaseni; neboť kdo by byl nehřešil někdy? Velký jest rozdíl mezi stupni provinění. A pokání vroucné přivádí i zlého opět k bohu.

Náuka daná dětem v kapitole 8., že totiž dobří toliko spaseni budou, přivádí je v této kapitole *nejprvé* k volání: „Co jich tehdy ztraceno bude!“ — *druhé* ku přemítání, že ani jeden člověk není úplně dobrý, neboť „kdo jest, by z těchto věcí nezašel v některú, ježto smrt činí?“ — a *třetí*, že tedy nižádná není pomoc k jistému spasení, „a již se není druhé křtíti, což tehdy než smrt věčná lidem!?“—

Důrazně vyvracuje otec všecky tři námitky, a tož první a třetí slovy: „Není tak ruka božího milosrdenství ukrácena, ani tak neobmyslně prolil jest Kristus svú krev drahú, ale dal jest moc ne jedno křtu, ale také i jiným kostel-

ním svátostem, mezi nimiž pokání druhý křest slove: to když jest pravé, donidž člověk zde na světě, nikdy není pozdní, toť shlazuje také hříchy.“ — Nelze opominouti, že na stanovišti rozumovém důležitý *idealismus* mravní leží v pokání; neboť pokání, co *vnitřní* převrat i smýšlení i chtění, moc tu do sebe má, že, co i zevně již bylo zjednáno a ještě jest, spůsobí, jakožby toho již nebylo. Klade toho i rázné porovnání Štítný, následuje svatého Řehoře: O tom božím milosrdí mluví sv. Řehoř, vecech ono slovo: „I zdali vrtadlem provrtáš lanitvu (tvář) anebo líce velryba?“ — i dí — míně ďábla tím velrybem: „Dobře hospodin provrtal jest líce velryba; neb mocí svého milosrdí tak jest zjednal proti zlosti našeho starého nepřítele, že mnohokrát i ty ztratí, ježto již byli v ústech jeho, neb ty, ježto byvše v hříších a vyjdú z nich a budú k *nevině* navráceni, jakoby ďáblu z úst vypadli. A kdo jest, by ušel úst velryba toho? Kdo jest sě hříchu nedopustil? Kdo-li také z úst jeho, když pohltí koho, mohl ujíti, kdyby lanitva líce jeho nebyla provrtána? Zdali jest nedržal svatého Petra? Boha zapřel! zdali jest nebyl Davida popadl v šeredném smilstvu? A když z jich každý pokáním se navrátil k životu z úst, ztratil je ten velryb skrze lanitvu líce svého provrtaného!“ —

S strany *druhé* námitky dětí dí Štítný: „Neodjal jest i hříšným naděje, když jest provrtal lanitvu líce jeho, aby bylo uteci kudy; a tak hospodin i dal člověku přikázání, aby nehřešil, i dal hříšným pokání, aby nezufal i žádný. Ale vizme také, když zříme k boží dobrotě, abychom se neobrátili k svému zlému: neb jde-li *dobrovolně* v hřích proti boži zápovědi, ufaje, že má velryb děravé líce: tudížť dí písmo: „Hroznoť býti okolo zubóv jeho, kdož to ví, až zahryzen budeš aneb pohlcen?“ Protož není bezpečno, na boží milost i hřešiti i dlíti pokáním“. — „A protož v nebezpečenství se nedávajme, střezme se hřícha, nevcházejme v ústa velrybu tomu, „hroznoť jest okolo zubóv jeho: a když jest tam již, pospěš, neopozduj sě, neodvlač pokáním den odc dne: složmež obyčej protivný boží milosti i přijměm sě toho, co jest libé bohu, a dojdem *lepšího* bydla, nežli v *ráji*!“ —

Desátá kapitola (XLII).

Ani boží vůle a milost, ani svoboda lidská sama působí obrácení hříšného: na milosti božího daru však více záleží, nežli na vůli svobodné.

Děti: „Rozněcujíť k dobrému pomluvy tyto! chceť se nám více tázati o takých věcech. I řekl jsi, že jest hodné obrátiti se hříšnému: pověz nám, na čem záleží hříšného obrácení, na jeho-li *vůli* či na zvláštním daru *boží milosti*?—

Na poli theoretickém neznala filosofie středního věku důležitější a však i tvrdší otázky oné, jak souvisí *svět s bohem?* zdaliž je svoboden a neodvislý ve svém působení, jsa stvořením svým naproti postaven bohu? Rovněž tak důležitá a nic lehčí není na poli praktickém či mravním otázka, s kterou se v této kapitole děti obracují k otci, totiž zdali ctnost (virtus) je dar *boží* milosti či účinek vůle svobodné?—

Cítíť i *Štítný* celou důležitost a nesnadnost odpovědi na otázku tuto, neboť zvolá: „Vysokých tížete věcí!“ — odhodlaně však ihned připojuje: „A však o něčemž jest v dobré kratochvíli i mluviti; řkuť: že na jednom samém z toho na nikterémž (!) spasení plné nezáleží: a však *více* to záleží na daru boží milosti, nežli na nás; abychom chtěli býti dobří, není (účin) toho, ježto chce, aneb toho, ježto běží (nechce, utíká), ale jest toho, ježto se smiluje a vzbudí i pomóž i dá dokonati.“

Známoť z dějinstva církevního, že v pátém století mezi mnichy jmenem „Coelestius“ a „*Pelagius*“, přišedšími z Britanie do Říma a z Říma do Afriky, kdežto v Hippo „*Augustinus*“ byl biskupem, řku, že mezi mnichy těmito a Augustinem krutá se pozdvihla půtka o moci a mezech svobodnosti lidské. Mnich Pelagius, postaviv se více na stanoviště *rozumové*, tvrdil, že *vůlí* svou člověku lze chtíti a vykonati, co je dobrého; Augustin však, stoje více na stanovišti *církevním*, na kterém původní dějů plná moc vůle lidské hříchem Adamovým již za ztracenou se vykládá, kladl větší váhu na působení daru božího, nežli na vůli svobodnou. Církev římká zatratila náuku Pelagiovu, pozdvihnouc učení Augustinovo mezi dogmata církevní; a však v středním věku

hádka tato mezi scholastiky opět se opakovala, ba později ještě mezi Dominikány a Jesuity. Štítný, jak patrno, drží se strany sv. Augustina, určuje v podrobnostech ještě, že

1. podlé velikosti hříchа i nutnost boží pomoci roste: „I žádný, kdož smrtelně hřeší, nemóž sám bez pomoci boží vstáti, tak hříchem obvázán bude, že z jednoho zlého zlý nepřítel jej (do druhého) uvede, a činiti bude, což hříchu libo: a zdali mnohokrát toho nevyzná člověk, když učiní něco nehodného a dějí jemu: „Proč's to učinil?“ dí: „Tak mému hříchu libo.“

2. že vůle lidská dospěšna jest, varovati se zlého, t. nečiniti zlého, nikoli však z hříchu sama sebou vyváznouti. „Dí sv. Chrysostom: „Dříve než zhřešíme, na *naší* záleží to *vůli*, chcem-li ďáblu povoliti či nechcem; a jak sě obvížem skutky jeho, nebudem bez pomoci boží svú vůlí moci od něho vyjíti; jako lodí, když nemá, kdo by ji opravoval, tam (půjde) kam vítr ji povede: a protož, kdož sě z hříchu vydře a obrátí k bohu, *dart* jest boží milosti.“ „Pakli kdo mní, by myšlením dobrým najprvé *zaslúžil*, aby pak dáno bylo jemu činiti dobře: neřekl by sv. Pavel: „Ne proto, bychom co sami sebú mysliti mohli dobrého, ale *všecka* moc naše jest od boha.“ Toto poslední poznamenání určuje blíže pojem „daru“; neboť dar je takové toliko dobrodiní, jehožto jsme nebyli zasloužili, poněvadž zasloužené dobrodiní jest odměna. „Protož každý má vyryti z svého srdce všecko koření: uštni vše *), a v bůh ufaj, jeho daru žádaj k obracení svému; neb od něho jest *vše* dobré naše.“ —

Jedenáctá kapitola (XLIII).

Svoboda vůle lidské podobá se toliko nádobí v ruce boží. Každý dobrý skutek je dílem náš, dílem však není náš, nýbrž boží.

Poněvadž otec v 10. kapitole vyslovil, „že od boha je vše dobré naše,“ a že „kdo z hříchu se vydře

*) Taktě čtu ač nuceně v přepisu psané slovo: „ustmie wsie“, usviedievši — usvadnuvši? Zdá se tu býti pokleska přepisovatelova.

a obrátí k bohu, darť jest to boží milosti“: táží se důsledně nyní *děti:* „Což tehdy činí v nás *svobodnost* vůle?“ Odpověd nesnadná nemůž jinak určiti působení vůle, než že jí přičítá nepřímé činění a přímé vnímání darů božích.

Otec: „Řekl jsem, že jakžkoli nejprvé jest božím darem obrácení člověčí k bohu, však i od vůle naší to má býti; neb všemohúcí hospodin těm, kteréž ráčí k spasení přivesti, najprvé dá dar milosti své, ježto *pohne* jich, ale svobodnosti neodejme, že bude chtíti dobrému; a když již chce dobrému a oblibí, tehdy opět dar boží pomóž, že i skutkem bude moci to dobré dokonati.“ Toho řečeného nedoličuje Štítný důkazy rozumovými, nýbrž positivními toliko, ku př. sv. Pavlem, sv. Řehořem a j., z nichž tuto stůjtež zvlášť slova sv. *Augustina,* původce těchto vzhledů na působení boží milosti a lidské činnosti (str. 187).

Sv. Augustin o témž mluvě, dí: „Předchází bůh svým darem, a ten, ježto jest nechtěl, bude chtíti, a jde s tím, ježto chce, pomáhaje, aby daremné nebylo chtění jeho.“ „Dí také k tomu sv. Bernart: „Tuto věc trojí bůh v nás činí: dá mysliti dobré, dá chtíti a dá dokonati: prvé činí *bez nás*, druhé *s námi* a třetí *námi*, dada dobré mysliti a proměně v nás zlú vůli v dobrú, tú pak vůlí naší spojí nás s sebú a s námi bude činiti naše hodné, a když způsoby všecky přičiní, že budem moci skutkem své dobré dokonati, ježto jsme chtěli, tehdy jest on *námi* dokonal skutek.“

Nejrázněji však následujícím citátem líčí Štítný vztah vůle k bohu: „Také *Hugo* podobně sě přimlúvá k tomu, řka: „Duch svatý najprv učiní v člověku vůli dobrú, potom bude chtění tomu pomáhati, aby stálo bez rozpačí, až by i bylo dokonáno, aby daremné nebylo chtění.“ Spoléhaje se na ten citát, vykládá jej Štítný srovnáním tímto: „Najprvé v nás chtění zbudí, a pak tím chtěním naším dokoná skutek, a bude to naše chtění jako *nádobí* některého řemeslníka, ježto jím své dílo dělá, jako nádobím chtěním naším(?): a jakož dělník najprvé sám připraví to nádobí, jímž by dělal, a pak tím nádobím bude dělati: takéž duch svatý sám najprv vzbudí v člověku vóli dobrú, a pak tím chtěním člověčím, což bude činiti, toho již ne sám, ale člověčím chtěním (učiní). A však více jest duchem svatým ten čin

dobrý, než toho člověka, jako více jest dílo tesařovo, ježto sekerú dělá, než té sekyry, ježto dělá.“

„A tak jeden týž skutek *dobrý* i jest *náš* i *není*. Jest náš, že chtíc činíme, a není, že ne sami sebú máme toho, že chcem dobrému a činíme: jakož není v síle vůle naše, bychom vzdy chtěli tomu, ježto již víme, že jest dobré.“ —

„Sv. Bernard ukazuje také, že i na bohu i na vůli člověčí záleží spasení člověčí, i dí k onomu slovu, ježto jest řekl sv. Pavel: „Není na tom, ježto běží, ani na tom, ježto chce, ale jest na smilování božím“: což tehdy činí svobodnost vůle? — řkuť krátce: nebude-li vůle svobodné, nebude, co by mělo býti spaseno; nebude-li smilování božího, nebude spasení. Dvéť má býti: *jedno*, od něhož jde spasení, *druhé*, jemuž se má spasení státi: neníť od jinad, jedno od boha, aniť móž dáno jinému býti, jedno vůli *dobré*.“ —

Různé toto ba ústkostlivé dovolávání se citátů ukazuje dosti zřejmě, že rozumu Štítného zdál se býti poměr vůle k daru božímu více *nutný*, nežli *jasný* a pochopitelný: a skutečně svoboda, jsouc „nádobí“ či nástroj pouhý, na kraji svobodnosti stojí, tím více, poněvadž tento poměr platnost svou má co do vůle *dobré* toliko; neboť vnímavá pouze svoboda ihned v čilou činnost se roznítí, jak mile řeč jde o skutku zlém, jehožto nepůsobí bůh v nás, nýbrž jenom připouští. Což divu tedy, že i v následujících kapitolách rozum dětí jaksi vrtkavě probírá tyto poměry.

Dvanáctá kapitola (XLIV).

Nelzeť ovšem pochopiti, proč bůh nevlévá každému tolik daru své milosti, aby vešken svět byl spasen: a však doufati třeba v neúměrnou spravedlnost boží.

Rozum bujarý *dětí*, stoje na pravdě, že skutky dobré dary jsou boží, s důležitou důsledností takto se obracuje k otci: „*Divno* jest to nám, že bůh vše moha a jsa nejvýš dobrý, protož ne každému dá tak silně daru svého, až by i vzbudil k dobrému vůli jeho, aby tak všichni spaseni byli: však víme, žeby to mohl učiniti.“ —

Rozum *otcův* necítí se však tak silna, by mohl rázně odpověděti na námítku tu rozumovou, zvolá toliko: „O dítky! kterak jest to tajný súd boží, nedosíhne toho i jeden na světě rozum: „veliká bezední hlubokost sú súdové boží,“ jako dí žaltář. I kdo mnohých takových věcí dosíhne svým smyslem, proč toto neb toto? — Proč jednomu své milosti dar dá a druhému nedá? Jeden byl od dávna dobrý a odvrátí se ku posledu, druhý zlý bude po vše své dny a ku posledu obrátí se: a od dobrých někdy zlé děti vyjdú, neb dobré ode zlých! — Tuť musí umlknúti každý jazyk, k téť odpovědi onémí i *najhovornější!* — Tuť móž každý svým srdcem pokřiknúti s svatým Pavlem, jenž zmíniv sě o tom, že jest bůh zůstavil v nevěře lid židovský, s nimiž činil tak mnoho divóv, však dal zahynúti větší jich straně: a pak pohanstvu hlupému (!) pomohl, pokřikl a řka: „O výsosti bohatství múdrosti a umění božího, jak jsú nestihnutí súdové jeho a cesty jeho! i kdo jest poznal smysl boží?“ —

„A však‘ s vámi chci řeči o tom podržeti, nemaje za to, by zde mohli tomu, kudy to jest, ovšem srozuměti, ale aby rozdráždíc sě, byli toho pilni, aby vešli v nebeské světlo, kdež by bez záslony viděli boha, v němž by měli plné a pravé poznání všeho. I pravímť vám to, že ve všem světě, zde i v pekelných propastech i u výsosti nebeské, nic se neděje, jediné to, co jest nebeským králem aneb přikázáno aneb přepuštěno podlé jeho nevýpravné, jíž jest nelze obmysliti, spravedlnosti; neb vše jest v jeho múdrosti zpořízeno a vše jest dobré, ač co *zlého* přepustí komu učiniti, i to je *dobré* (!) a *spravedlivé*.“

Nevede se tu Štítnému lépe, než se vedlo novějším filosofům Kantovi a Herbartovi, kteříž to nemohouce rozumem svým dosíci v hlubokost podstaty božské, onen útočiště své bral k praktickým úsudkům mravnosti, jako tu Štítný k spravedlnosti boží, tento však i k positivní víře v boha, jako tu opět i Štítný.

Štítný tu kapitolu zavírá rázným citátem sv. Augustina: „Nikdy člověk nemá hříchóv velikosti vážiti bez boží milosti, ani *dobroty* boží bez upřímé jeho *spravedlnosti;* a když by to věděl člověk, že *jediný někdo* ze všech má ztra-

cen býti, však by se měl báti za to, by on ten nebyl, i stříci se hříchu: a takéž, by *jediný* měl býti spasen, mělby ufati, že on ten bude, a činiti dobře.“ —

Třináctá kapitola (XLV).

I kdo velikých hříchův se dopustil, může se ještě bohu milým státi, když pykaje počne vroucně milovati boha.

Děti: „Bude-li ten nemileji bohu, kdo jest byl u velikých hříších, ač se i pokaje?“ —

Odpověď Štítného jest přímá a tvrdící, ač jí nezdůvodňuje žádným rozbíráním pojemovým o milosti boží a o pokání, nýbrž zkušeností toliko.

„Mnoho jest příkladóv (dí), že bůh všecko odpustí zavinění, kdož jeho věrně pyče; věč toho neopáčí k hanbě jeho, ani tím méně bude jeho milovati, jakož jest svaté Maří Magdaleně učinil, svatému Petru, svatému Pavlu a i mnoho jiným, a v nich ukázal, že kde jest hřích oplynul, tu jest nad to mohl dar milosti jeho oplynouti.“ — „Svatá Maří Magdalena v takých hříších byla, na bůh nedbajíc, milost k tělesné žádosti obrátivši: a jakž k sobě přišla a želela své marnosti, vzala ihned dary boží, v nichž byla ihned vzácna bohu: proti hrdosti pokoru; proti nečisté smilné milosti milost čistú a vrúcí k bohu a hořkost skrúšení srdečného; proti svým tělesným rozkošem padla k nohám syna božího *), vlasy těmi, jimž mnohé dráždila k smilstvu, třela nohy prašné synu božímu, ostavši v nich smilné libosti.“

„Ale tak nám to milosrdí boží k úžitku, ač sě obrátiti k bohu neopozdíme a nebudem-li hříchóv k hříchóm přičíněti; a velmi je strašné, přivyknúc hřešiti, opozdění; neb jakožť vzdy to řku, sám svú mocí člověk nemóž ztrhati ďáblových svazkóv; a ješto jsem řekl svatého Pavla povědění, že tu oplývá dar boží milosti, kdež jest byl hřích oplynul. Ne ve všech to tak vychází, ale jedno v těch, ježto se k bohu u vrúcí milosti obracují, ježto vidúc, že jim mnoho odpuštěno, milují velmi; ale jsú nejedni, ježto nemní, by mohlo jim

*) Rukopis má též podepsáno: „synu božímu.“

býti odpuštíno, i milují málo.“ „Znám to a mám za to, že větší jest svatá Maří Magdalena nežli svatá Margreta: ale, by túž horní milostí byla svatá Margreta milost měla, jako svatá Máří Magdalena, bylaby větší, nežli jest tato.“ — „Neblúdímť, písmoť to svědčí, že svatého Jana Kristus miloval mimo svatého Petra: a sv. Petr miloval Krista více, méně jsa milován. Ale proto jest to ovšem pravda, že nebude škoditi hříšnému, že jest byl hříšným, když sě obrátí k bohu od svých hříchóv, a bude velmi boha milovati, vida, že mu jest mnoho bohem odpuštíno.“ —

Čtrnáctá kapitola (XLVI).

Co lidem překáží chutně se obrátiti k bohu a užíti darů jeho, je hlavně vnější toliko náboženství a bohatství. Nepadá též každé símě na úrodnou půdu.

Děti: „I co jest to, ježto lidem tak překáží, že se chutně k bohu neobrátí, ani se vzhrozí jeho spravedlnosti, ani se v milosti jeho tak rozchutnají, až by se vydřeli z čelisti ďáblu: a někdo *vzdýchavše* i *plakavše*, poslúchajíc božího slova aneb klečíc před oltářem, a odejdúc budú tacíž, jako dřéve!?“ —

Krátkými ovšem slovy a však rázně líčí tu děti způsob vnější toliko pobožnosti, kterou výborně v jednu řadu staví se špatností obyčejnou, ježto se nevzhrozí spravedlnosti boží. Aby k pochopu přivedl dětem stav takových bídných lidí, uvádí Štítný podobenství biblické vůbec známé, t.: „Pomníte-li, dítky! ježto Kristus pravil ono podobenství: že vyšel jest seje rozsivač semene svého, jedno padlo mezi trní, druhé podlé cesty, třetí v skálu a čtvrté v dobrú roli, tať jest pověst k vaší otázce. Neb rozličnì slyší neb čtú slovo boží aneb jim někdy v kostele nějaké *náboženstvíčko (!)* na mysl přijde: toť jsú semena spasitelná; ale jakž to símě, ježto padne v trní, úžitku nepřinese, neb když sě rozmůž trní, udusí je: *bohatství* jest trní to, udušuje v nich slovo boží: takéž, když uslyší bohatec slovo boží, jenž nade vše váží míti mnoho, ježto není srdce Davidova, jenžto, ač mnoho měl zboží, však nebyl k němu srdcem velnul.“ Dosti divno

je to, že mezi tolikerými příčinami zatvrzelosti mravní zde se uvádějí pobožnůstkářství toliko a bohatství, a to od nábožného rytíře Štítného, pána „ve Štítném.“

Kromě citátu z biblí, jenžto uvedenou vlastnost Davidovu stvrditi má, spěchá Štítný ihned ku konci této kapitoly slovy: „Aj! toť cesta, ježto tížete: co má hříšný učiniti? — řkuť: odvrátě sě od své zlé cesty, obraf se k bohu, a počna cestu tuto, dokonaj ji, věda, že všichni hříší mají počet a míru: ale boží milosrdenství nad počet jest i nad míru.“ —

Patnáctá kapitola (XLVII).

Člověk nemá svévolně doufati v milosrdenství boží a hřešiti, neboť bůh je spravedlivý a súdové jeho milosti jsú tajné a skryté.

Bujný rozum *dětí* potěšiv se nad dobrotou boží, od otce tak vychválenou, svévolně trochu skoro volá: „Dobrá rada: když jest tak bůh milosrdný, ještě naleznem milost jeho.“ Uleknuv se takové hrdosti, upomíná je ihned *Štítný*: „Dřéve jsem pravil, že *své volí* padnúti v hřích mózem, a svým nedbáním dáme se i vázati hříchu: ale bez *zvláštní* pomoci *daru božího* nemózem vstáti. A jakžť jest veliké boží milosrdí: nicť jeho spravedlnost není menší, a súd jeho spravedlnosti skryt jest před námi.“ Obsahem takové odpovědi nucen, opakuje Štítný mnoho v této velmi dlouhé kapitole, co již řečeno o poměru daru božího k svobodnosti lidské: ba nalézáme v té a jedné kapitole opakování sad velmi podobných, ku. př: „Kdo jest nepadl, boj se boží spravedlnosti, a kdo jest padl, ufaj do jeho milosti.“ „Pilně se jest stříci, aby ten velryb nepohýlil (nepohltil): ale však pohýlí-li koho, jest-li že věrně hříchů pyče, nalezneť díru v lanitvě jeho.“ — „A však neříkaj: nechť shříším, milosrdnýť jest, odpustíť mi; ani také, kdo jest shřešil, rozpakuj se, řka: spravedlnýť jest, neodpustíť! Odpustíť bůh, jehož člověk věrně želé: ale boj se toho dopustiti, jehož nevíš, budeš-li moci věrně želeti; a jehož by musil želeti, lépeť jest sě toho nedopustiti.“ „Boj se před dopuštěním spravedlnosti a ufaj v milost, kdyžby již shřešil.“ Toť dokazuje, že Štítný cítě rozumní nedostatečnost této své odpovědi, opakováním ná-

božných rozbírání vrtkavý rozum uchlácholiti hodlá. I netají si toho sám, řka: „Ale čekáte-li ode mne, abych *plnu* vám učinil *odpověd* k vaší otázce: ode mne a snad ani *od jiného* nedočakáte, neboť to bůh činí svým *tajným* súdem, ale však vzdy spravedlivým: nad kým se smiluje, tomu milosrdenství ukáže, a komuž ukáže milosrdenství, nad tím se smiluje, a kteréhož zůstaví v zahynutí, to učiní svú spravedlností: a tu on sám zná.“ Toť ovšem je důkaz, jak ryzí a dobrá váha víry byla u Štítného, jenžto pevně doufaje v ni, co druhý Job, na konci kapitoly přemnoho, co se býti zdá nespravedlivého na světě, vyčítá slovy: „Kdo jest ten, by rozuměl tomu, a proč téměř vzdy spravedlivý člověk přejde s súdu, ano ne tolik popraveno jemu té křivdy, ježto se jest jemu stala; ale často bude odsúzen jako vinný, a bude vinnému pomoženo, jako by práv byl. A kdo jest byl rozuměl tomu, proč dá bůh někomu živu býti, ježto mnohých smrt skrzeň bude; a druhý umře, ježto by se mnohým hodil k jich životu; někdo moc vezme a vlásti bude, ježto pilně bude dobrým škoditi: a druhý nemóž k tomu přijíti, aby vládl, a jediné proto chtěl by vlásti, aby mohl dobrým pomáhati; někdo by rád byl u pokoji bez práce, a však rozličnú prací obvázán bude: a někdo rád by nesl práci, a bez své díky u pokoje bude, nemaje o čem pracovati; někdo, zle počna živobytí, dokoná dobře, dotud jeho bůh čaká, až se i polepší, a druhý, dobře počna, odvrátí se a zahyne, ježto se jest zdálo, by dobrý byl; někdo, zle počna, hůře skoná: a druhý, počna dobře, vzdy prospívá; někdo by rád došel svrchování života dobrého, a nemóž: a druhý by mohl, i nechce: i kdo je ten, ježto by mohl projíti hlubokost tajných súdóv božích! — A protož vyznaj se člověk, že jich neví; a že jich neví, buď pokoren, boj se, neufaj v sě, žádaj pomoci svého stvořitele! — A tak cožkoli trpíme, tím máme trpěti pokorněji, čím méně víme, proč to trpíme!“ — Upomínáme zde opět laskavého čtenáře na vlastnost filosofie středního věku, kterážto z jedné strany ovšem bádala, z druhé však strany důsledností svých sama se hrozívala, a tehdy radší se vyznávala, že nerozumí tomu a onomu, než aby byla nucena říci: to a jiné příčí se mému chladnému a pouhému rozumu. —Důkazem toho nám bude i následující kapitola.

Šestnáctá kapitola (XLVIII).

Není třeba, by se člověk mútil, nevěda, zdali spasen bude či nic, ať jen jde cestou bohem vykázanou: a v tom uzavření ať stojí pevně.

Dítky: „Vidíme to, že jsú nestihnutí súdové boží, a protož strach ny (nás) obchází, že nevíme, milosti-li budem hodni čili nenávisti: on sám ví, komu spomóž a koho nechá v zahynutí, on ví, komu přichystal příčiny hodné k spasení jeho.“ Tak rázně nikde ještě rozum děti důslednost středověké náuky o svobodě, totiž že svoboda je prostředek a *„nádobí“* pouhé v ruce boží milosti, nebyl vyřknul, jako tu, neboť dětem skutečně svoboda co pouhý prostředek a ještě v případu takovém, že člověk ani neví, bude-li prostředkem v ruce boží či nic, nezdá se býti žádnou svobodou, poněvadž člověk takovým náhledem všechnu by jistotu vlastního působení pod nohami svými tratil. Toto vědomí tušené je ten „strach“, jenžto děti „obchází“, a tato důslednost těch protiv jest i vyjasnění odpovědi *Štítného:* „Rozumímť, kam mě chcete *zavesti v hluboké věci:* ale *nemohuť* k tomu jiného řéci, než řkuť s žaltářem: Bůh náš v nebi to vše, což jest *chtěl*, učinil v nebi i na zemi.“ —

Byl-liby střední věk a s ním i náš Štítný více důvěřoval v rozum, byl by i zajisté nalezl, že pojem skutečné svobody se nepříčí s důstojností božskou, a že naopak to se příčí s důstojností všemohútného stvořitele, by stvořil tak slabá stvoření, jaká jsou dle náhledů středověkých, lidé: důsledný rozum a rázný byl by si dobyl přesvědčení, že zrovna větší stupeň, a to činné svobody, odděluje lidi od pouhých trpných, nesamostatných *věcí*, působě je z pouhého „nádobí“ či z pouhé věci — *osobami!* —

V nouzi své nepohrdá i Štítný zde, bohužel! subtilnými hřičkami skolastickými, neboť dí: „Latině *nebe* slove: *celum*, a *celare* je tajiti, a tak nebe móž řečeno býti tajnost; a když jest bůh v (nebi či v) tajnosti a v tajnosti učinil to vše, což jest chtěl, jakž my chceme projíti tajnost jeho?! Protož sčakajme (dočkejme), ažt nás i pojme v nebe ve svú tajnost, kdežť nám zjeví mnohé věci, ježto jsú nám zde tajny!“ — Toť ovšem nuzný důkaz filologický, ješto celum

nikoli od celare: tajiti, nýbrž co coelum či κοιλον od κοιλειν klenouti, douti se, pochází a co je klenuté, duté, kulaté znamená, jak se skutečně nebesa oku smyslnému představují.

A však i jiná ještě nesnáze vzrůstá z nadřečeného: Štítný totiž pobízí děti, by čekali, až přijdú samy v nebe; a však jakož by je už slyšel namítati: „to je to vlastně, čehož my se bojíme, nevědouce, přijdeme-li do nebe či nic, neboť nevíme, jsme-li povoláni ke spasení," upouští ihned od oné filologické hříčky a dí: „A zatím sv. Augustina sposlúchajme, ježto mluví o tom slovu, ježto je řekl Kristus: „I žádný nepřijde ke mně, jedno ač jej mój otec potáhne", praví: „Koho táhne, a koho netáhne, aneb proč tohoto táhne a tohoto netáhne, neroď rozsuzovati, nechceš-li blúditi; netáhne-li tebe, pros, ať tě potáhne; neb co jest jiného, než dar boží, kdo sě hne k bohu? a za ten v pokoře sluší prositi boha." A jakož teď slyšíte i od sv. Augustina: „Všetečně tajných súdóv božích nezpravujte, na těch sě nemúdrost neobracujte, ježtoť dějí: Sme-li k spasení přichystáni, budem spaseni: a pak nejdú tú cestú, ježto jest k spasení přichystána, aby se k bohu obrátili, dobře činili a v tom stáli."

Po uvedených ještě citátech sv. Augustina a sv. Řehoře končí Štítný tuto kapitolu slovy: „A tak já řku: že i to přichystání k nebeskému království tak jest přichystáno, aby zvolení s prací tam přišli, a žádajíc, po tom stojíc byli důstojni, vzíti to, ježto všemohúcí bůh přichystal jim přede všemi věky!" —

Dobrá ovšem na pohled rada ta: Jdi cestou tobě k spasení vykázanou, čiň dobře a čekej potom, v pokojnosti mysli, budeš-li spasen či nic — kdyby jen podlé náuky Štítného veskrz to mohlo býti, neb jíti cestou ke spasení, činiti dobře, není podlé něho již účinek svobody, nýbrž daru božího; bychom i dokonce toho pominuli, že člověk dle Štítného sám ze sebe téměř zlé toliko působiti může, a to ještě svobodně jen tenkráte, když to bůh připouští! — Že labyrinth takových cest rozumových uznával Štítný sám, tohoť jest následující kapitola sama důkaz zřejmý, jakoť i toho, že prostá víra lepší jest nedůsledné filosofie.

Sedmnáctá kapitola (XLIX).

I největší hříšník nemá vejíti v rozpač o milosrdí boží, nýbrž hleděti, by se v něm milost boží, jako dobré símě, ujala.

Nesnáze nemalé nadřečeného rozjímání cítíce, dějí děti: „U *vysoké* jsme vešli *věci!*“ a protož jako k odpočinutí radí: „Ale podivíc se múdrosti boží a hlubokosti súdóv jeho, nechť vejdeme v řeči *jiné:* pověz nám, milý tatíku, co má učiniti hříšný člověk, dalek jsa boží milosti, nežádaje boha něterdy (někdy) zhrozí sě peklem, chtěl-by se ku pokání navrátiti, i nemóž se z svého zlého pozdvihnúti obyčeje, až tak i zajde v jakús rozpač!“ —

Štítný: „Nic nebezpečnějšího, aniž horšího než rozpač: velmi jest křiv proti bohu, kdož sě do jeho milosrdenství rozpáčí; kdož by pak do sebe sě rozpáčil, vida množství svých hříchóv, také učinil bohu křivdu, nepatře na jeho všemohútnost, an i milosrdný i všemohúcí, tak snadno (móž) jemu mnoho hříchóv odpustiti, jako i málo: a kdož žádá milosti jeho, neodvrátí se od něho. Protož nezufaj hříšný, obrať se k bohu, nehrdaj mocí boží všemohúcí a jeho neúměrným milosrdím, a dokud sě kdo obává pekla, dotud bůh jeho ještě napomíná, a to jest cestú hříšnému k navrácení, báti se boží spravedlnosti a muk věčných: ale do boží milosti nezufati, a pak z té bázni želeti hříchů a ostati, zlého k zlému nepříčiněti a naději vzíti do veliké boží milosti, že odpustí hříchy jeho a přijme jeho pokání milostivě; z té pak naděje rozchutná se k boží dobrotě a počne míti milost k bohu, a z milosti to bude lehko, ježto dříve bylo těžko. Tak z hříšného spravedlný bude, a brzo se domyslí, co jest libost boží, když jej bude milovati, a bude nazván v písmě synem božím, aby měl naději v boze jako v otci, a bude jej učiti své cestě milostivě.“

Jemnost vyvinování těchto různých dob duševních u Štítného zajímati bude zajisté každého, i kdyby mu snad na stanovisku pouze rozumovém pojem odpuštění hříchů, t. zničení toho, co se již stalo, nesnáze působiti měl, ježto se však na stanovišti positivním srovnává se stvořením, t. vyvedením věcí z ničehož. Ale i toto zničení ještě pochopi-

telnější učiniti namáhá se Štítný slovy: „Aj! toť naučení spasitelné, co má hříšný učiniti: *najprvé*, když se již obrátí k bohu a z syna ztraceného bude syn nalezený, má v spravedlnosti státi a v bázni! Kdož se nebojí, brzo zhýří. A kdyžby sě hříšný nebál, neučinil by spravedlnosti, obrátě sě k bohu, pokání přijma. Protož *nevinný* má státi v spravedlnosti, boje sě, by jí neztratil, nebo nevinná jest spravedlnost jeho, z níž má bohu děkovati: a *vinný* má také státi ve své spravedlnosti, boje se od boha těžké pokuty, má se dáti na pokání. Neb to jest spravedlnost hříšného: jakož jest ve své vůli hřešil, aby své vůle byl v pokání, věda, že nebude dlužník tím dluhu prázden, až by se již i nedlužil více, leč dluh zaplatí aneb *sprosí*.“ (Viz str. 186.)

V dalším vyvinování podobných myšlének ještě tyto jsou zajímavější v této s pokleskami přepsané kapitole:

„To pak bude další prospěch v cestě boží: zdržeti *pokušení*, a to *každého* potká některú stranú; nebo život náš na tomto světě nic není, než *bojovati!*“

„Múdrémuť jest býti“ (tak, by příliš nežádal sobě světského zboží, neb [?])„kdo by v hromadu trní tlače, i nezbodl se a neztrhal na soběrúcha? takéžť jest nelze zboží hromážditi bez rozličných protivných pútek, a ovšem by rúcha neztrhal nevinnosti.“

Ostatně vykládá Štítný v této kapitole opět známé podobenství slova božího s semenem na rozličnou půdu zasetým, a to velmi rázně; ku př.:

„A jakož to símě, ježto u cesty padne, úžitka nepřinosí; neb jdúc lidé, potlačí je a ptáci sberú: takéž když ti slyší slovo boží, ježto sě těch drží, ježto jdú širokú cestú, ježto vede k zatracení, nepřinese u nich úžitka; ač jsú co byli pochytili, lidé (toho) potlačí, nedadí vzniknouti, hudú řéci: Chceš z sebe *begharda* aneb *bekyni* (mnicha a jeptišku) učiniti, toť sluší na svrchované! A tak on sě (tak), on onak, až i potlačí slovo boží a pekelní ptáci, jako vrány okolo cesty, sberú z srdce to drahé símě do ostatka. A tak mózem tú hlučnú cestú rozoměti ta srdce, v nichž jde rozličných myšlení hluk veliký a rozbrojný. Tenť hluk také potlačuje símě božího slova, kdož poddá své srdce tomu, a zlí duchové sberú je, bývajíc tu: neb duch svatý odchodí od těch myšlení, ježto jsú bez rozumu“ a t. d.

Osmnáctá kapitola (L).

Jsou rozličtí lidští úmyslové, jedni po marnostech, druzí po dobrém touží. A však búdy zlých nikdy nejsou pevny.

Dítky: „Kudy to jde, že tak jsú *rozličtí* lidští *úmyslové:* jedni stojí po marném světu, a druzí po tom, ježto jest dobré?“ — Rozjímání v této kapitole co odpověd jest více rozbírání toliko myšlének, v předešlých již kapitolách stručně zahrnutých, než duševědné pojednání, jak by se dle otázky mělo býti; pročež i my zde jenom toho dotýkáme, že Štítný dílem na milosrdí a smilování božím, dílem na vůli lidskou, dílem na rozkoše světa co na příčiny rozličných lidských úmyslů poukazuje. Ku př.:

Otec: „Dřéve jsem řekl, že bůh, nad kýmž sě smiluje, tomu bude milosrden, a komuž bude milosrden, nad tím se smiluje. Ale k vaší otázce tuto chtíť sv. Řehoře řeč vzíti k odpovědi; tenť dí: Mnozí věčný život zameškávají, po těch věcech stojíc, jimž jest minúti, i nechtí, co jsú nebeské věci, znamenati; mní hubenci, by v dobrém bydle na světě byli, a v své slepotě i milují své bezbydlé, a v své slepotě jsú veseli, ježto ji mají ku pokutě. Ale dobří proti tomu, vidúc, že mají všecky světské věci minúti, k čemu jsú stvořeni, po tom stojí; ale když nic není toho na všem světě, co by žádost člověčí nasytiti mohlo, kromě boha: svú myslí jedno odpočívají, když zří k bohu, spatřujíc divnost jeho velebnosti.“ — „Tehdy jádrnost a tuk naplní duši, když naděje nebeských věcí rozvlažují: tehdyť sě (duše) schnúc vraská, když srdce oddané věcem světským netáhne naděje z milosti svého stvořitele. A protoť mysli mnohých tělesné věci milují; neb kterak brzce tělesný život pryč běží, mysli k tomu nepřiloží; by pilně brzkost jeho znamenali, pilně by prospěchu zde nemilovali: ale světí lidé, vidúc, jakú brzkostí život tento pryč běží, v té vrtkosti nechtí ulnúti myslmi svými. Neb „*búdy zlých* nebudú pevny,“ búdy sú věc lutová a nepevná. Ježto nesobiec sě, by tu vzdy byli, udělají sobě obranu před zimú aneb před vedrem. Co jest búdami tuto rozoměti? Jedno (jen) štěstí tohoto světa, ježto je sobě dělají milovníci světa, a jakž mohú, připravují, chtíc obranu míti

před nedostatky tohoto světa, ale nepevné jsú: oboří se jim naposledy. Pnú se lidé, hledajíc cti, aby nebyli mezi jinými zavrženi, hledají zboží, bojíc sě chudoby, nic nemyslé, jak jim věč býti; jedno na to ulehli, aby zde v ničemž neměli nedostatku, a svá jmena rozšířili; a když to jde jim po vůli, tehdy sě mní ovšem šťastnými: a tak za tú pilností, ježto ji o budách mají, myslí; k bydlu věčnému nepozdvihnú: ó jakž tím tíže ponesú, čím více přiloží; ale dobří, když jim přijdú tohoto světa dobré věci, nevelmi toho váží draho, ani se zdejšího zlého lekají velmi, ale když je utká zdejší dobré, bojí se zlého budúcího: a když trpí co protivného, raději dobrého, ježto přijíti má po tomto světě, odtuší sobě: a tak pohod užívají tohoto světa, jakož *boží pútníci*: pútník ač na loži *odpočívá*, ale myslí pryč od něho.“ „Mnohokrát lidé světí kryjí sě štěstí nestálého, aby sě neobmeškali, libost v něm majíc, k kraji sě blížiti nebeskému; ani jest jim žel, ač které zde trpí nedostatky. Nebo vidúc se zde jedno jako na púti, chtíc ve svém kraji radost míti, nedbají u bezbydlí nestálým štěstím šťastni býti: ale zlí, čím dalšé sú od dědictva věčného kraje, tím hlubší búdám základy zde na světě ukládají. A dobře jest řečeno, že zlých búdy nebudú pevny; neb když *mají již za to*, že jsú svú věc velmi dobře ohradili, tehdy, když nemní, spadne na ně věčné hoře a zboří se jim naděje, ježto jsú ji ve svých búdách měli.“

Devatenáctá kapitola (LI).

I v posledním okamžení života může hříšníkovi odpuštěno býti: avšak čekati s pokáním až na poslední dobu je velmi nebezpečno.

Děti: „Milý tatíku! — a snad posledním skrúšením naleznú (zlí) ještě boží milost?“

Otec: „O bláznivá a *nebezpečná* věc naděje, dlíti obrácením do nemoci! A však bude-li kdo asa (asi) naposledy želeti věrně, že tak marné věci miloval, v nichž již vidí, že i jedné nemá pomoci, a že jest byl nedbav boha svého a té cesty, ježto jest bůh byl přichystal jemu k spasení jeho, a bude žádati boží milosti v pokorném duchu a v skrúšeném: tak jest dobrý bůh, že i tím posledním obrácením a pozdním pokáním

nepohrdá: aniž by pozdní bylo, kdyby pravé bylo a plné, skrúšeným a pokorným srdcem doplněné, ježto bývá velmi řídko.“ „A však řku: kdyby bylo, zbavilo by věčného pekla, i muky čistce onoho světa umenšilo (by) podlé míry hořkosti skrúšení srdečného. Ale cožby sě zde nedočistil, tohoby musil v čistci pekelným ohněm učištín býti, a nerovně tíže, než by zde za času byl učištín pokáním svatým; a také též chvály nedojde, tak pozdě nalezna boží milost, jako kdyby z své mladosti v síle a v zdraví slúžil bohu, neb kál se hříchu. Ne to jest malá věc, by se byl jediný den prvé obrátil k bohu, kdož se obrátí, a v též milosti dotrval do konce, jakož dokona naposledy sě obrátí: za ten *den* měl by *věčně* tím větší chválu.“

„A však řku: dobro jest, asa najposléz pustiti od světa milování a k bohu se obrátiti: ano sě již búdy boří, lépe ještě z nich uteci, než dáti se jim přikvačiti; ale ve *zdraví* mnoho je lépe.“ Zdá se, jakoby tu Štítnému na mysli byla tanula myšlénka, že síla, mladost a zdraví i mravní cnosti činí dospěšné, by cnost nebyla pouze vnitřní, anobrž výkonná v živobytí skutečném.

„A kdož ví to, čeho kdo v nemoci želeti bude: hříchóv-li, čili že bolí, čili snad, že jest umrúc ztratiti to, co jest najvíce milo bylo! A tak bývá to, že mra již člověk, ještě bude světské věci pósobiti, a s čímž's svú věc uneprázdně, a mysle, aby toto takto bylo a toto takto, vypustí duši. I dí k tomu sv. Řehoř na ono slovo: „Zhynuli jsú beze vší naděje“: Mysli zlých tak jsú velnuly k tomuto světu, že by na tom rádi dosti měli, co jest zde na světě, a nechtěliby, by sě kdy dokonal běh jich života; nechtí o tom i pomysliti, co přijíti má: uloživše naději v těch věcech, ježto hynú a pryč sejdú, jedno toho žádají, jemuž jest nelze nijakéž trvati; nepozdvihnú své naděje slepotú, již nevidí. Tak bude jich srdce zamračeno, že často, když nemoc povrže, a smrt blížící sě sílu přemóž, však nepřestanú, by péče neměli o tom, ježto sluší k světu, to, ježto již musejí ostaviti: jednají ještě, jako vzdy tím žádajíc vlásti: a tak vypustí z těla hubené duše, velnú vší milostí k tomuto světu a lpíc ještě v zdejších věcech. Ale žádost dobrých lidí táhne sě k věč-

ným věcem i v ta doba, když ještě mají tohoto života plné zdraví: nic dobrý nebude u smrti míti podobného, však jako ji před sebú maje, obmýšlévá na všaký čas své skonání.“ —

Dvacátá kapitola (LII).

Mnozí slouží světu marnému vší prací, neboť láska k něčemu a naděje, konečně k příjemnostem neb ke cti přijíti, usnadní pracné namáhání.

Vzhledy středního věku na svět a živobytí v něm doléhaly jsou vždy na utvoření osobního přesvědčení, že záležitosti zdejšího živobytí jsou plny marnosti toliko; a však zkušenost nemile dokazovala pravý opak tohoto přesvědčení, a to tím, že každý víc méně poután býti se cítí ke světu, či jak se Štítný vyjadřuje, že téměř každý velne k světu. Důsledně tedy ptají se *děti* otce, a to dychtíce po rozřešení odporných sobě stránek t. vzhledu středního věku a těchto zkušeností: „Že jest tak těžko pustiti od světa, ano jest tak *pracně* slúžiti světu, a ještě nejeden pro svět pracovav těžko, nedojde toho, jemužby chtěl; a pak-li dojde, najposléz ztratí tu útěchu, že túha jedno ostane jemu: by túž práci kde pro bůh nesli, jako pro svět, dobrú odplatu od boha by vzeli, a to by nebyli v jiné vině tohoto světa milovníci: dostiť jest viny tak pro marný a nestatečný svět nésti práci tak velikú a boha nedbati.“ Jak patrno, připojují dětí k protivám nahoře udaným ještě tu, že *pracně* mnohokráte, aniž bez jistého účinku, dobývají se rozkoše světa.

Rozřešuje *Štítný* protivy tyto všeobecnou a zkušebnou sadou: „Komu jest co milo, ten sě pro to i práce váží; a tak zlý pro zlé, marný pro marné a dobrý pro dobré nesú práci, a *milost* (láska) každému práci jeho oblehčuje, a naděje jest, že skrze práci dojdú pokoje. A tak to jest jistá věc: nehodujíť tohoto světa milovníci, a hrdě se stavějíc a jakoby hodovali ukazujíc, hroznú práci mají a v srdci lopoti dosti: neb kdež hrdost, tu závist a hněv hotov, a lakomá péče, aby dosáhl, čím by svú hrdost ukazoval: kterakž tu srdce bude bez lopoti? Svět nemóž žádosti každého milovníka svého nasytiti, a chud jest k tomu; i musí, chce-li dáti jednomu, vzíti druhému, a z toho závist, péče a nemilost k družci, strach

násilé od vyššího, lstí oklamání od rovného i od menšího: aj! coť jest tesknosti tohoto světa milovníkóm, jakžkoli ne vzdy je čijí, a jsúc milostí jeho omámeni! A někteří křivú nadějí odtuší sobě, řkúc: když toto tak neb takto způsobíme, budem míti dobré bydlo, ano pak i to budem svú prací míti.“ Dobře kreslí tu Štítný boj jedné sobecké náruživosti s druhou a jednoho sobce náruživého s druhým, protože sobec sobci vždy jest podstatou sobectví samého nepříznivý, ačkoliv Štítný rozkoše „milovníků světa“ nepříliš hluboko klade, a ty co zdánlivé toliko, protože sobci podstatných rozkoší nerozeznávají od bezpodstatných. Uvádí na příklad Štítný *Židy* v starém zákoně, kterýžto příklad i my zde klademe, a snad ne v příčině obsahu jeho, anobrž na důkaz, jak střední věk si byl vysvětloval písmo. „Lidská mysl blaznová více se raduje, když dostihne věcí světských, o nichž byla měla pracovati a v hořkosti, nežli by měla duchovních věcí dosáhnouti a v pokoji býti.“

„To jest nám lid židovský v sobě ukázal, že maje manu ku pokrmu rozkošnému shůry sobě bohem danú, však žadavše z Egypta hrncóv s *masem*, *dyně* (melonu), *poru* (češneku) a *cibule*. Co *mana* jiného znamená? jedno pochotný duchovní pokrm, těm daný k životu vnitřnímu, ježto umějí prázdni od světských věcí užívati. A co hrnci s *masem?* jedno tělesné skutky, ježto vrú v rozličné práci, jako v ohni. A co pak *dyněmi?* jedno zemskú sladkost, ježto má v sobě vnitř nějakú mrzkost, jako dyně svú jakús jichu. A *por*, *cibule*? ježto jest jakás s hořkostí malá sladkost, a ke slzám připraví toho, kdož užívá jich, znamenává rozličný běh života zdejšího, ježto jej mnozí rádi vedú, a však jim není bez hořkosti, a rozum duchovní činí potuchl, a hyne jimi zrak duchovní. A tak nechajíc many, hrncóv s masem, dyň, cibule a poru žádají, když hrdají sladkým pokojem a žádají věcí světských, v nichž jest práce a hořkost: žádajíc se obírati s tímto světem, tím hrdají, v němž by se měli radovati, a po tom stojí, jehož obak (ostatně) bez vzdychání nebudú míti, ač i dosáhnú.“ — Takovýmto vykládání způsobem všecko ovšem z bible by se dalo odvozovati; neb kde by byla nějaká věc, ježto by neměla žádného, zvláště však nuceného podobenství s jinou? Nenucený výklad toužení tohoto po hrncích s masem leží

v trpné uvyklosti lidské, kterážto mnohdy příjemnější stav býti se zdá, než nové jakési podniknutí, i kdyby v sobě lepší bylo oné staré zaryté obvyklosti. Taktě Židům na poušti Mojžíšem dáno bylo sítě budoucí politické jich neodvislosti: nicméně však toužili po otroctví svém v Egyptu, poněvadž zvykli byli na spojené s ním příjemnosti. Toť je však důkazem, že stav jich v Egyptě nebyl snad tak politování hoden, jakoť se obecně za to má; a novější historie skutečně dokázala („Röth."), že Židé částka jedna byli onoho národa semitského, jenžto pod jmenem „Hyksosův" politicky vystoupil proti Egyptčanům, podmaniv je dílem, až konečně přemožen jsa od nich upadl v otroctví *politické*, nikoli však v otroctví soukromé. Toto politické jarmo aby zřítil, vyvedl Mojžíš Židy z Egypta, a tuť se vyjevilo mnoho jich, jimžto podrobenost politická milejší byla s pohodlností svou, nežli svoboda nová, prací toliko a vytrvalostí dosažitelná. Toť jsou ty hrnce s masem, jest-li beze skel mystických na ně se díváme, na opak střednímu věku, jenžto všude i na bíledni hledával allegorické temnoty.

Na konci kapitoly mluví Štítný ještě o lidech, jižto pro marnou čest podnikají různé klopoty v světě, a to slovy: „Ale jakož jsú někdo, ježto nade vše dobré tohoto světa váží, kdož móž býti v pokoji od světských prací: takéž jsú druzí, chtíc na světě *zřídlni* býti, velikú práci nesú proto: a někteří čijíc na sobě, že mdlejí tělem a těžká jim práce, a však mílo jest jim pro svět prací ustati. Ale pro čáku života věčného nemohú snésti i malé práce: lecjakés přetrpí křivdy, když vidí v tom svůj úžitek, ale pro odplatu u věčném bydle i slovce nechtí strpěti protivného; často nahotu, hlad, a že bude jako zavržený, přetrpí, aby dosáhl, jehož žádá." —

Dvacátá první kapitola (LIII).

Je ovšem pravda, že i pro nebe člověk musí mnoho práce snésti, a však za tu práci čeká hojnost všeho dobrého, za práce světské čeká však jen smrt, boží súd a — pekelný plamen.

Jednu ještě a to důslednou námitku činí *děti* Štítnému, poznavše totiž z rozjímání jeho, že i láska k světu i láska k nebi práci stojí, jest-li má býti vůbec pravdivá a

skutečná: a pročež se ptají: „Tehdy což můžeme rozoměti, že nemóž člověk bez práce živ býti?“ — Tajně v této otázce skryta jesti námitka vedlejší, že za nebe i za svět člověk stejnou obět klásti musí, totiž peprné namáhání se.

Odvece jim *Štítný:* „Člověk jest přirozen ku práci a pták k létání; ale jsú práce jedny, ježto dovedú větší práce, a jsú druhé, skrze ně přijde pokoj: práceť jest (ovšem), přemoci žádost toho, ježto svět skyte, aneb žádost těla neb hrdost mysli, ale ta práce přivede pokoj.“ „I zač by měl člověk čest a chválu u věčné odplatě, by i jedné práce nepodstúpil?“ „Dobrá jest odplata a ovšem věčná: těžká je práce, ale že konec vezme, proti věčné odplatě ovšemť jest malá; protož pro veliké dobré sluší sě vážiti práce malé.“ „A zdali pro svět lidé nepracují? zdali jsú zbyli práci, svět milujíc, jakož jsme ve čas mluvili o tom.“ — — „Což chceš, to vol: buď hrd, buď lakom, poddaj se smilným milostem, ve všem nalezneš lopoť a práci a tesknost mysli a zámutky: pracujíť všichni, kdožť po světu stojí, každýť sám ví, kdeť jej hněte střevíc jeho.“ „O pekelných mukáchť nemluvím ještě, ježtoť po neřádných pracech zdejších také pak přijdú. Viz, kdož po světu stojíš, nejsi-li sám sobě i zde muka: a dotud sě neskoná zdejší úsilé a práce zdejší, donidžť sě neskoná i život tento.“ „Donidž na cestě jsme, pracovati jest, abychom pak, když v svém kraji budem, pokoj měli a útěchu. Nelzeť jest býti bez práce a bez zámutkóv zde na světě: jedno *obmysl* to každý, *proč* chce nésti kterú práci? — kdo ji má jemu odplatiti? jaková odplata bude?“

Nizkýť to ovšem stupeň mravovědy středních časů, žádající vždy *odplatu* za dobré činy, a jen v očekávání odplaty práci podnikající: při vší své přemrštěné nadsmyslnosti nezná střední věk čistého rázu mravnosti: činiti dobré, proto že *je dobré*, že je výjev přirození a důstojnosti lidské, a nečekati při tom na žádnou vnější odplatu. A však nedivmež se této nedůslednosti věku onoho, spatřivše již více podobných, a porozumějmež, že při náhledech časů středních ve mnohém opak obrácených, jiných účinků a výjevů očekávati nelze. A však jen vnější odplata příčí se dle náuky ethické čirému dobrému, nikoli však odplata *vnitřní*, t. následkové po*cházející* z působení dobrého i zlého; neboť následkové sou-

visí tak s působením, jako účin s příčinou. Podléhá dílem i Štítný sám, jako vůbec každý, náhledům a duchu svého času, své doby historické; neboť na místě, že by i zde měl větší důraz klásti na dobré působení z vůle boží, tvrdí, že dobré se má činiti pro *nebe*, zlé nechati pro *peklo!* „Totoť tré každého potká: *smrt*, boží *súd* a *pekelný* plamen, i čeho se lekne, kdož se nelekne těchto věcí?“ — Rozebírá to i podrobněji: „Co jest na světě břidčejšího, než smrt? co jest hroznějšího, než súd boží? a nic se nemůž vrovnati té muce, ježto ji činí pekelný plamen! — *Smrt*, tuť zboží tohoto světa ani malá ani mnohá nestaví, nedáť s sebú ničehož vzíti: *súdu* božímu nebudeť se lze protiviti, aniť bude lze hnúti upřímostí toho súdce, ani jeho oklamati; ale v *pekelných* mukách i žádného utěšení, ale hoře a bída, pláč a žalost, túžebné huhlání a zkřehot zubóv!“*) — „Smrtí tohoto světa všeho dobrého odlúčen budeš a těžkým rozdílem *ten sladký svazek duše s tělem* rozťat bude.“ Komu by tu nepřipadla básníka německého sada: *Süsse* Gewohnheit des Lebens, von dir soll ich scheiden?! — Z těch slov: „všeho *dobrého* odlúčen budeš“ — „těžkým rozdílem ten *sladký* svazek duše s tělem“ atd. prosvítá přirozená a jemná mysl Štítného! — „A k súdu postaven budeš před mocným a upřímým súdem, jemužto nic tajno není: a tak tě súditi bude, jakž tě nalezne: budeš-li nalezen v zlosti, odlúčen budeš všeho dobrého, a poslán v oheň a dán v ruku nepřátelóm.“ „Troje zlé přijde člověku na skonání: hrozná

*) „A diví-li se kdo, jak móž v také bolesti tělo tráti (trvati) na věky?“ — „Jmenovitě jest tělo ze čtyř elementóv: z země, z vody, z povětří, z ohně: a toj rozličně uložil bůh po údech těla, jakž jest chtěl. A když se některý úd, v němž záleží moc životní, zkazí, tehdy člověk umře, ale ne pro bolest, jakžkoli bolí, když bezpřímně bojuje suchost proti mokrosti, aneb studenost proti horkosti, aneb mokrost proti suchosti, neb horkost protiv studenosti v některém údu, když jej chce zkaziti.“ — „A protož bolest budú míti vždy mrúc, ale ta živost v té bolesti jim nikdy neshyne.“ Tak Štítný v jednom rukopise, v jiném však takto: „A pakli dí kdo: Jak by tělo v také bolesti na věky trvalo? znamenaj, žeť nejedna bude i zde na světě příkrá bolest, s níž člověk bude dlúho trvati: a někdy nebude tak příkrá a umoří brzo: neb pro zkažení některého ze čtyř živlóv, z nichž je tělo zdejší spojeno, umře člověk více, než pro bolest.“ (Učení křest.: Erbenova vydání str. 256 a str. 300.) Stůjtež tato slova zde i na příklad, jak pilně přepracovával Štítný spisy své. (Viz str. 169.)

smrti bolest umírajíc, a *hanba před ďábly* (!) a před *anděly* i před obličejem chvály *boží*. Ó jak teskno bude člověku hříšnému ode všeho jíti, ježto jest měl, a jíti do vlasti neznámé! — I kdo tě utěší, hříšná duše! v ten hrozný den? kdo tě přijme? A jíti bude skrze oheň, ježto zkušuje každého činóv, jací jsú byli, kteraké jest kdo dělal dílo: šťastný bude, čihož díla nebude moci žíci ani se chytiti ten hrozný pekelný plamen, kdož bude dělaje zlato, stříbro a kamení drahé.“ *) „Protož sv. Augustin dává k tomu dobrú radu, řka: Bojíme-li se ohně onoho světa, proměníme se: a nebojme sě: pléva, sláma, drva ohně se bojí, ale zlatu a stříbru což učiní?“ — Po takovém obšírném a s strany obrazotvorného kreslení dosti zajímavém rozbírání dí konečně Štítný: „Protoť se *tak zminich* (zmínil jsem se) *o tom*, aby pro práci sobě nestýskali; neb sluší zde pracovati, bráníc sě zlému a pokáním se čistíc toho, čeho se jest kdo kdy dopustil proti pravdě, muky pekelné a ztrátu věčné radosti obmýšlejíc. A kdož by rád došel věčné radosti, také pracuj v dobrých skutcích: a když *každý* musí aneb pro tento svět, aneb pro onen práci nesti: tehdyť jest *lépe* pro věčný život pracovati, neb tam jest hojnost všeho dobrého!“ —

Dvacátá druhá kapitola (LIIII).

Výmluva, že mnohý, ač by chtěl vyplesti se, již nemůž ze zlého, je neplatná, neb tak mluví leniví toliko a tací, jižto pomoci bohem v životství dané nepoužili.

Dítky: „Divné bývá, že často *chce již* člověk, a nemóž sobě odolati: a až se vyplete z zlého jednoho, opět se v jiné uvalí: i kudy to jde, milý tatíku?“ — *Otec*: „Chce a nechce lény: toť odpověd krátká a pravá.“ — Není však Štítnému neurčitost tato duševní a zmalátnělost jedinou příčinou, neb připojuje ihned: „A toť jest Šalomún vyřekl, co jest pravda, „léni jsme bez boží pomoci sami.“ Ale často *bůh* skyte pomoc, dává příčiny, a my tak nechcem, jakž bůh chce;

*) Doslovně tak stojí v přepise, ač se zdá, že cosi ještě chybí k doplnění naivního těchto porušených slov smyslu.

a ač chcem, takž jako od polu a jako lení, tehdáž i nechcem. Ale abychom sě tím méně vůli boží protivili, tu příklad vezměm: Ježto zedník chce dům krásný udělati, rozličné kamení obírá, k rozličné věci teše je, dlabá, hladí, jakož on ví, hobluje, k kterému místu chce který míti; kterýž pak kámen nechce tesání toho neb dlabání strpěti, rozlupí se jinak, než chce zedník, vyvržen bude z toho místa, k němuž jej jest zedník jednal, a místo toho jiný vzat bude: takéž mistr největší bůh všemohúcí, jenž vše činí v své múdrosti a ví, co jest hodno a slušno k čemu, připravuje živé kamení k dokonání Jeruzaléma nebeského; teše, dlabá, tvrdí, měkčí, i kterýž chce kterými barvami neb ozdobami ozdobuje, v srdci napomínaje, písmem uče, i kazateli i kýmžkoli, i příčiny dávaje, aby *poznaje člověk* vůli boží, k jeho vůli svou vůli přidal.“ — „A tak tiše přepúštěje protivenství, ujímaje člověku drstné vuole jeho, dlabá, lecičíms činí pokorna a někdy hladí, dada libý prospěch. Protož boj sě každý protiviti sě vóli boží a žádaj pomoci jeho v pokušení v kterémžkoli, a chce-li, aby trpěl, trp, pakli dá prospěch který po tvé vůli, viz, by od vůle jeho nezablúdil.“ — — „A ač je to pracno, však i *s prací* držeti se máme a *hledati* vůle boží.“ Že poznání někdy i sebe důkladnější nevede k volení už poznaného, nerozjímá tu bohužel! Štítný, čímž poměr vůle lidské k působení božskému ani tu se nestal jasnější.

„A slušíť i tomu rozuměti: nekaždému bůh učiní, žeby jemu mrzko bylo, hřích učiniti, aneb pokání sladko, aneb snadno, činiti šlechetné skutky a svatě živu býti. A však chce, aby každý svatě živ byl, hříchu se stříhl, pokání činil za dopustilé, a šlechetné činil skutky. Neb chceť bůh míti v svém království a v svém domu i ty, jimž by hřích byl mrzek *pro milost pravdy (!)*, i ty, jimž, ač by lib byl, však by tu libost přemohli, nechtíc ztratiti milosti boží: takéž chce míti jedny, jimžby až sladko pokání bylo, neb kteréžkoli šlechetnosti činiti, a druhé, ač jim jest to trpko a pracno, však to nesú, aby nalezli boží milosti. A protož každý *svój stav* sezří, své položení, své příčiny ke zlému neb k dobrému, a zvěda i srozuměje vóli boží, té poddaj svú vůli.“ — Čistější tu prosvítá náhled mravnosti, nežli v předešlé kapitole, kde zlému pro pekelný toliko plamen odříci se téměř radil Štítný,

což dokazuje, že stál rozum Štítného v mnohem nad náhledy středověkými, žel jenom, že nemohl jim rázněji odolati! Kéž by se byl řídil slovy vlastními následující kapitoly: „Chtěl-li by kdo jich prázden býti, musí chutně vše přemoci: a co jest zmatené, nemóž vše spraviti, *mnohé musí odtrhnúti.*“

Dvacátá třetí kapitola (LV).

Že mnohý počna už vyplétati se ze zlého, předce v něm utone, toť má dvojí příčinu: jednu, že necnosti různé v lidech jsou zvykem k sobě vespolek upoutány; druhou, že mezi dobami nemravnými příbuznost panuje a přechod věcní.

Na otázku *dětí*, jižto v předešlé kapitole učinily, byl jenom dílem odpověděl Štítný, neb tázali se též: „A ač se vyplete zlého z jednoho (člověk), opět se v jiné uvalí, i kudy *to* jde?“ — proměněnými tedy trochu slovy opakují nyní děti tu otázku, řkouce: „Což díš pak o tom, ježto někdo ostanúc hříchóv některých, opět se v ně upletú aneb v jiné a druhdy v horší?“ Všecka následující rozjímání velmi jsou duševědně důležitá, obsahujíce vytrvalost, příbuznost a přechod různých dob zlého vespolek. Odpovídá *Štítný:*

„Nesnažnost činí odvrácení, že aneb libost přitáhne k hříchu, aneb práce od dobrého odtáhne nestatečného; a že všeho zlého člověk z srdce nevycídí, *jedno zlé potáhne v druhé.*“

„Bývá, že někdo pozná v svém srdci *hrdost*, a přijda k sobě, pozná, že jest to zlé a pokuty hodno, a znamenává, že pokora má velikú odplatu míti u věčné cti, povstane sám proti sobě, chtě pokoren býti, potlačí hrdost; ale jakž jediného slovce jej křivda popudí, ihned se k své obvyklé navrátí hrdosti, a tak se opět rozedme, že zapomene, co dobrého má pokora míti, jehož jest žádal.“ — „A někdo, jehož *lakomá* žádost uvázala, když se rozmyslí, jaká jest to marnost, tak přílišně hromážditi, a že kdož chtí bohatí býti, upadají v mnohá pokušení a v osidla, ježto topí člověka v zatracení, a že hromáždí člověk s takú prací, s takým obmyslem, a neví komu to sběře: i umyslí sobě, aby dosti měl

na tom, co má, nestál po větším: — a jednožť opět uzří, že móž více dosáhnúti, stane po tom, umysla svého zapomena.“

„A někdo vpustiv se v *smilné* libosti, a poznaje v tom ohyzdu, jaká jest cnost čistota srdce, mysliti počne, za zlé sobě maje svú oplzlost, umysli, aby se zdržal od svého šerednćho obyčeje: — ale uzře postavu libú sobě, neb se na ni rozpomena, brzce pokušením poražen bude, a opět se rozbrojí proti tomu, ježto bieše umyslil sobě.“

„A někdo ohněm *hněvu* zapálen bude proti druhému: a když v úklidné mysli při sobě bude, pozná, že jest hněv prchlivý pravé bláznovstvo, a počestná věc úklidnost mysli: i bude se strojiti k tomu, aby neprchal v hněvu tak nemúdře: — ale jakž jej opět popudí něco, takéž se opět zapomene, a ježto jest myslil, že chce již i křivdu sobě učiněnú přetrpěti, to pak hledati bude, by i křivdú mohl se pomstiti, a mnohokrát v nemúdrosti zapálení hněvivého tím hroziti bude, jehož všelik nedokoná; až někdy neprchaje, i přijde k sobě; neb i to bývá, že ne ruka silná staví kůň, aby nekydal se, *) ale že nebude, kudy by běhal.“ — „Protož dobře dí písmo o zlých: „Zapleteny jsú jich krokóv stezky.“ Neb žádají dobrého, ale tétéž sě k zlému navracují, jakoby k tomu, kamž chtí, stezky jim byly zapleteny, jichž statečně neohradí, silně toho zapletení neztrhajíc.“ —

Až potud podával nám Štítný (takořka v odplatu za překonané trochu mdlé kapitoly předcházející) věru plastický obraz *zakořenělosti* dob nemravných v osobách, či jak jsou lidé „zapleteni“ ve zlých obyčejích: i kreslí nyní dále *souvislost* objektivní dob nemravných.

„Móž také to zapletení i jinak býti rozumíno; neb někteří protiví se některým hříchóm, a druhých v sobě přemoci nechtí: a když těch v sobě nepřemohú, i v ty opět upadnú, ježto je přemohly běchu.“

„Bývá, že by někdo nedbal *smilstva*: ale *lakomstvo* vývodí nad ním, chce se míti, chce se bráti, a tak někdy ne pro smilstvo, ale pro lakomstvo smilniti bude a v to sě vplete, ježto je přemohl již byl.“

*) Přepis Musejní má zřejmě: jen „nekychal“ psáno.

„A někoho *smilstvo* přemáhá, ježtoby *lakomstva* nedbal: a že by chtěl v smilstvě svú vóli míti, bude lakomě po tom státi, aby měl zboží, aby tím spíše v smilství mohl svú vůli dokonati.

Někdo lehce by již mohl strpěti *protivenství*, již by *hněv* přemohl: ale stojí po světské *cti*, chtě branný slúti, opět nebude moci trpěti, bude se mstíti.

Aj! jak jsú zlých a světských stezky mnohými zámatky zapleteny! — A kdož chutně silnú myslí, neřku, těch zámatkóv nerozpraví, ale *nestrhá*, nesnad bude dobře; neb ač přemoha jedno, nohy pozdvihne, v druhém jsa uvázán, opět se vplete i v to, z něhož se jest byl vypletl dříve.

Lež, ta jest vzdy *krádeží* připletena, ukradna zapří, a počna příti, uvalí se až v najhorší, když křivú přísahú své lži potvrdí, a co horšího, než člověk lživý! A když takými zmatky připleten jest jeden hřích k druhému, chtěl-li by kdo jich prázden býti, musí chutně vše přemoci: a co jest zmatené, nemóž vše zpraviti, mnohé musí *odtrhnúti!*“ —

Dvanáctá čtvrtá kapitola (LVI).

Vejíti prostě v zákon či klášter neprospěje ničehož k vystříhání se od zmatkův světských, jest-li že se člověk sám dříve vnitř sebe nezbavil zlého. Neboť mnohokráte vchází luzný svět i za mnichy do klášterův. A naopak i mimo klášter ve světě může člověk dobrým úmyslem bohumile jednati.

Věky různé dějinstva nerozeznávají se udalostmi vnějšími toliko, anobrž a to podstatně duchem v nich panujícím. Duch ten t. vzhledy lidské na svět a na živobytí v něm, jeví se vždy v živosti své praktické zřízením života vnějším, buď způsoby živobytí samého, buď ústavy k dokonalé činnosti jeho čelícími. Po takových způsobech, po takových ústavech lze i později žijícím souditi, jaký duch byl hýbal časy předešlými.

Tak soudíme i z pozůstatkův náboženského zřízení starých, jako i z řízení jich státního, že duch *antický* hlavně se opíral na *přírodu*, jak se smyslům jeví, hledaje v ní i podstatu všeho i blahobyt lidský. Byl to duch *naturalismu* či

přírodnictví, jenž výkvět svůj našel v krasoumném živobytí Řekův. Jako květ mívá barvy jiné, nežli obyčejné listy a|větve, tak i v krasoumném živobytí Řekův více už leželo, než pouhá příroda, t. duch jemně se jevící v přírodě. Toho ducha co samostatného tušili již Anaxagoras, Sokrates a Platon, uznávajíce nadsmyslného ducha ba i jakýsi nadsmyslný svět. Teprva však namáháním Alexandra Velkého, by převedl vzdělanost Řeckou u vzdělanost Orientalskou a sjednotil obě v jeden celek, způsobeno jest, že obzvláštní vzhled na svět a v živobytí povstal, opačný bývalému antickému, vzhled totiž na pouhé nadsmyslnosti. Co byla u Řekův doba jevící se v přírodě toliko t. duch, to vyňato z přírodního svého svazku a postaveno co podstata samostatná mimo přírodu. Taktě přivrženci Nového-Platonismu už chtěli míti květ starořecké vzdělanosti t. ducha krásy i mimo rostlinu, v které byl vykvětl: a takové a podobné náhledy počaly jsou se rozšiřovati po širém světě, působíc naproti duchu přírodnictví takořka ducha duchovenství či spiritualismu. Patrno, že duch takový velmi podporoval rozširování se křesťanství, ježto tak dobře je výkvětem spiritualismu, jako byl řecký život výkvětem naturalismu.

Důslednost to tedy nutná živého křesťanství, pohrdavě hleděti na přírodu v porovnání s duchem, a veškerému, „tělesenství“ boj vypověditi, by podrobené nemátlo již ducha v působení jeho čistém. Důslednost ta sama vystavěla si, ať to slovem jediným vyslovíme, i kláštery, či jak Štítný dí: „zákony“. Neboť jak bylo „tělesenství“ vypovězeno, tratilo i jmění *vnější* svou platnost i postavení tělesné *jednotlivce* každého. Dle jmění totiž roste i síla jednotlivců s strany působení v přírodě: odříci se tedy jmění vlastního, t. žíti v chudobě, je pouhá důslednost živobytí co možné mimopřírodného. Postavením svým tělesným je každý člověk *osoba* živá, majíc rozličné a obzvláštní potřeby a snahy; vypuditi tedy „tělesenství“ je důsledné i vypuditi tu marnou osobnost, samostatnost, neodvislost a podrobiti vůli svou zákonům všeobecným, žádný vzhled nemajícím na rozmary, jednotlivcům tak velmi příjemné. Také se k *chudobě* přidružuje i *poslušenství* zákonníkův. A však tělesná osobnost i chudého a poslušného už mnicha pohlavním pudem ještě vázala ku pří-

rodě, a to hlavně tím, že pud ten účelem svým přírodním k rozšiřování se v posloupnosti přírodní hlavně čelí. Důslednost tehdy kázala, i tento pud udušovati vnitř v sobě a posvětiti se panenské *čistotě*. Toť tři hlavní stupně důslednosti výše jmenované, známé vůbec co tři sliby klášterní. Patrno, že člověk uvázav sebe v sliby ty, stál takořka co obrubaný kmen v živobytí přírodním, a však obrubáno bylo tré toliko větví osobnosti či jednotlivosti jeho, člověčství však *všeobecné* neporoucháno zůstalo. To aby mohlo tím více a bujareji vnitř vykvesti, přikázáno vůdcem důslednosti dále, by co možná střídmě žil člověk, maje za to, že potrava, spaní a jiné potřeby tělesné v příčině pouhého zachování živobytí toliko mají býti hledány; by čidlům svým smyslným nepovolil procházeti se po vnadách přírody názorné, nýbrž naopak, aby odstraniv se od přírody smyslné, bohomyslně toliko žil. K dokonání všeho toho byl mnich i posvátným rouchem, i komnatou zavřenou, i klášterní zdí vzdálen od světa ostatního, aby za živa už takořka na ostrově posvátném ve světě patřil nebi.

Netvrdíme ovšem, žeby křesťanský život nutně býti musil mnišský toliko, poněvadž předobře známe různé *stupně* křesťanského živobytí; a však zdálo se nám nutno v tomto rozboru křesťanské filosofie Štítného na to ukázati, jak důsledně mnišství založeno jest v křesťanství, a připojiti ještě, že za našich časův pouhá důslednost vedla představené církve, nařizovati, by co možná ve všech klášteřích starý a přísný řád znovu byl uveden; neb vyznejme se jen upřímně, že mezi námi ovšem hojně jest jmen křesťanských, přemálo však už skutkův, a že mnozí, kteřížto o uvádění křesťanského zřízení mezi námi usilují, ani rázně neznají, co je v pravdě křesťanství.

Jak asi náš ctihodný Štítný smýšlel o *klášteřích?* mnohému čtenáři tu zajisté už na mysl přichází. Sám nás v této a v následujících kapitolách o té věci zpraví. Míníť totiž Štítný, že kdyby bylo *možné*, skutečně býti a *důsledně* mnichem, jak toho zákony žádají, žeby to ovšem dobrého cosi bylo, býti již za živa takořka svatým, a však prosvítá všudy z vypravování Štítného, že stav už tehdejší klášterův pravý opak tohoto mu ukazoval.

Když totiž tolik lopotného o tomto světě dětem svým v předešlých kapitolách byl vypravoval, praví v rozhorlení téměř *děti:* „Tolik jest na světě zmatkóv, *najlép uteci do kláštera!*“ — On na to: „Jistě (t. j. právě, dobře) tomu rozumějte. Jakožť sú kláštery *ustaveny* (t. jak mají býti), neníť k spasení bydla na světě bezpečnějšího: ale bylo-liby v zákon (v klášter) vniknúc, zbořiti zákon (t. nestáti slovu či slibu, jak to někdy bývá), neníť to dobré: kdožť chce v zákon — svatýť jest stav — máť v zákoně svatě živ býti *nad obecný lid;* nemáť říci: *bych* tak živ *byl*, jakož velí ustavení zákonní, tehdy *bych* svat *byl;* neb protoť jde sbožný do zákona, aby svat byl; jde-liť pro jiné, nedobřeť. Protož kdo *chce* v zákon, jestiť rada má: *opatř* (viz, skoumej) zákona toho úloh neb řeholu a ustavení, a obmysl svú sílu, *móž-li to snésti;* nemóž-li, v to nevnikaj, jehož by nemohl; nelíbíť se bohu *slib nemúdrý (!)* a slib *nevěrný:* nemúdrýť jest slíb, to slíbiti, jehož by *nemohl* splniti; nevěrný jest slib, usty slíbiti zákon, a nemysléc držeti toho zákona ustavení!“ —

Znáť tedy dobře Štítný rozdíl, co měli či co chtěli býti klášteři a čím jsou se skutečně stali, a přikračuje teď k udávání příčin „zboření“ klášterův t. jich záhuby. Boří se klášteři sami sebou totiž tím, že svým ustanovením předpokládají obyvatelstvo své vzorné, ano bývá obyčejně lidské, t. lidskými slabostmi a vadami zavdané, či jak to Štítný jmenuje „světem nakažené“. A však slyšmež ho samého:

„Mnohoť jest omluv, ježtoť boří první zákonův svatých ustavení; neb zlý *ďábel (!)*, ježto rád boří všecko dobré, i klášteryť jest *nakazil světem*: všeť to svět jest, kdežť jest *hrdost, lakomstvo* a v *tělesných libostech* žádost.“ — Patrno, že tu stojí hrdost naproti pokornosti a *poslušnosti* mnišské, lakomstvo proti *chudobě*, a žádost proti skromnosti vůbec a *nevině* pohlavní zvláště. Ďábel, rázný a osobní, na kterého střední věk vše zlé byl nakládal, proměnil se u rationalistův moderních v bledý pojem toliko, totiž ve vnitřní protivnosti účelu vzneseného klášterův a jich slabých prostředkův; neboť nikoho nás není tajno, že mnichem úplně pravdivým, totiž člověkem nic nemajícím, nic příjemného necítícím ani nechtícím, a bez vědomí a hnutí vlastního jsoucím člověk se stává te-

prva tehdáž a tím více, čím více se přibližuje k době stáří a sešlosti, t. čím více se přibližuje k době, v kteréž ho kladou mrtvého v rov, a skutečně přikázal základatel Jesuitův, Ignác z Lojoly (1491 † 1556) mnichům svým, býti pouhou „*mrtvolou*“ v představeného rukou, aby tím ukázal na nutnost bezvýmínečného poslušenství.

„Protož vždy řku: v sobě jsú zákoni svatí podlé prvního ustavení: a kdož tak bude v kterém zákoně, dobřeť bude. Ale kdožť by byl jinak v zákoně světsky, nebudu já chváliti zákona (kláštera) jeho; a ač kdo *nepújde* do zákona, proto střez sě v světu zapletení. Nemiluj hrdosti, lakomstva, nestój po všem, co jest libo tělu, drž víru pravú, nečiň, co jest bůh zapověděl, čiň co jest přikázal.“

„Ale díte: hluk lidský od toho táhne, nesnadno jest proti lidem. *) Pomněte, že Loth, *jsa ve zlé obci* (v Sodomě) byl *dobrý*, *a odšed od zlých, oklamal* sě, spal s dcerama.“ —Přiznáváme se, že bychom tak důrazného, ba i příliš perného podobenství nebyli očekávali u mírného Štítného! Vypravujeť totiž biblí starého zákona (I. Mojž. kap. 19.), že Lot, jediný spravedlivý v chlípných městech Sodomě i Gomorře, sotva že byl na noc s dvěma svýma dcerama do jakési jeskyně se ukryl, od nich byl opojen, a tož výslovně s tím úmyslem, aby splodil potomky s nimi. Tak se i skutečně stalo. První mu porodila Moaba, druhá Ammona. Jediný tento spravedlivý tedy upadl dle Štítného v nestřídmost, jak byl opustil bujná města, pobyv o samotě, dle Štítného dím, dobře věda, že náuka bohoslovcův tento nedůtklivý příběh důstojněji než Štítný umí vykládati. Míní však Štítný, že podobně se děje mnohokráte i v klášteřích, poněvadž prý mnohý, kdo býval ctihodný mimo klášter, vstoupiv v zákon, mnohdy se v hříšníka proměnuje. Jaké musel asi znáti Štítný příklady pohoršlivé, nežli tak důtklivě mohl ukázati na kláštery, ba nastojte! — i s ironií hněvivou zvolá takto: „A ved! (hle!) snad by se nahodil klášter, ježto

*) V nejstarší snad modlitební knize české ve veřejné bibliotece Pražské (XVII. F. 30) stojí tato slova: „Tys mne hospodine ostříhal od velikého pokušení, pozvals mne v mnišský stav, v tento svatý řád, *u pokojné bydlo bez starosti*, aby tě po vše časy“ atd. (Num. 14.)

jest již *tak pohynul v duchovenství*, že nemají v něm *hříchu za hřích*, a což svět chválí, to i oni, a co jest dobré, nelíbí se: ježto-by nemohl jeden nic proti mnohu; a spíše by někdy mezi těmi pokoje poměl upřímý člověk, ježto *světští* slovú, než mezi takými zákonníky, a ježto nedrží úlohu svých zákonóv (!); neb i *v klášteřích* jsúť ti zmatci a (ta) zapletení, že se jednoho zlého druhé drží, a najvíce tu, kdež nedbají duchovenství, *v se svět vpustivše*.“ —

Ano takto bývá Štítný prostosrdečný a rázný! kláštérníci mají svléci s sebe celé „tělesenství“ a podnikavou jednotlivost, a ejhle! místo coby se státi měli tím čistějšími duchy, opře se teprva teď bujná vlna smyslnosti v nich o břeh klášterní, která dříve téměř ani pozorována nebyla, plynouc v moři obecného světa: a tato pobouřená vlna vnitřní smyslnosti je to, jižto Štítný míní výrazem: „v se svět vpustivše.“ Dokládá však i dále: „A svět jest žádost tělesná, žádost očí a pýcha života. Ale móžť někdy zdáti se světsky někdo, a najvíc z těch, kdož v zákoně nejsú neb v kláštere, a (předce) v světu nemají libosti“ (jakožto ty, ctihodný Štítný!). „Takéžť i v kápí móž býti neb pod vilkem *) světská myslce.“ —

*) To slovo bylo mi pravou bludičkou filologickou. Zde je zřejmě „pod vylkem“ psáno, na jiném však místě rukopisu „v vilkách. Nenachází se to slovo ani v Jungmannově slovníku ani v „Dodavkách Čelakovského.“

Poněvadž staročeský a polský „vilk“ je novočeský „vlk“, bylo by „pod vilkem“ či pod vlkem tolik jako pod rouchem světským, poněvadž *vlk* (t. vlčí kožich, vilčura, nebo vlčí čepice) ke kroji staročeskému patřil. Podobným způsobem znamená „kápě“ i kukli toliko i celou sukni mnišskou: a smysl bylby: „i v klášteře i ve světě může býti hříšná mysl.“

Tomu na odpor stavila se však následující slova z dvacáté třetí kapitoly. „A nejedinéť jde pýcha v hrdých světských rúších, ale i v šerých, i v kuklách zákonných i *vilkách* jeptišských i v sprostných rúškách neválených, neškrobených.“ Zdálo se tedy *vil*, vilek, vilka býti bezpochyby závoj jeptišský od za-viji, za-vilý? ВИТИ staroslov. circumvolvere, víti, víjeti, winden, verhüllen, polský „vilec“=Winde, Gartenwinde, český „vila“, člověk komu se v hlavě vije, kroutí (viz Jungmanna str. 101).

A však i ten náhled filologický zaniknul rozjímáním následujícím: Jmeno latinské „*velum*“ t. závoj až podnes v klášteřích jeptišských známo „co vyl, vejl, vejlko,“ pročež i Štítného „pod vylkem“ nic jiného nebude než pod „velum“. — — „Parturiunt montes!“

„Protož nemóž-li kdo do zákona, aby řádně držal zákon, učiň, jakožť radí sv. Pavel: tak užívaj světa, jakoby jeho neužíval, myslí k světu nevelni, ale to pósob v bázni boží, což má pósobiti, ačť bude v jednom nedostatek, nahradíť druhé. Ano sv. Augustin vypraviv své hříchy a poškrvny, co jich od světa pochází jemu, dí v knihách své zpovědi: „Proto běch umyslil od světa na púšť uteci, ale zabránil jsi mi Hospodine! nebo proto jest Kristus zemřel za lid, aby kdož jest živ, již nejedno sobě živ byl.“ A znamenajte řeči sv. Řehoře, žeť i *světí* mohú býti *dobří* lidé, ale znamenajte také kterým činem. Dí on: „Bývá to, že dobří lidé ne proto, by jim svět míl byl, musejí světské věci působiti; i bude se zdáti, by se poddali zemské péči, ano jim není nic mílo, ani na péči, jedno vlast nebeská, jichž činóv nesnadno jest lidem od činóv zlých rozsúditi, jedno súdce věčný podlé obojích úmysla rozsúdí je a rozezná; neb jsa pln vrchní múdrosti, vidí, jak *vnitř* v sobě mají sě k jinému uprázdniti a v jiném *vně* k oku lidem neprázdeň míti. A tak když to božím způsobem přijde, ani toho nežádají, aby vládli; že milují boha, nechtí sě vóli boží protiviti, tu práci přijmú: ale žc jest v nich vrúcí milost, vzdyť zří k bohu v úklidné mysli; neb takové nynější práce, když sě po tom myslí převrácenú nevzžedí člověk, móž pořádně v boží milosti pósobiti: a jakžkoli dobrým úmyslem rádiby prázdni byli vládání toho, však, že jsú svú vóli poddali bohu, jeho tajného způsobu bojíc sě zbořiti to po sobě, jehožby rádi prázdni byli. A kdož jest taký, ač i ty věci jedná, libostí v nich myslí neulne.“ Zajisté lze kapitolu tuto čítati mezi nejráznější a nejkrásnější celého spisu, poněvadž mravné působení neklade ve vnějšek jednání toliko, anobrž v úmysl dobrý a bohabojný, a skutečně nepřivedla toho ani nynější ethika dále, než podstatu mravnosti hledati se strany vnějšnosti v dokonalosti skutkův, se strany vnitřnosti však v dobrém a rázném úmyslu jednajícího, s obé pak strany v přiměřenosti a souhlasu činu s jinými činy, t. posléze v souměrnosti s jednotou všech jednot, t. v souměrnosti s božím zpořízením. —

I v knihách „učení křesťanského“ uznává Štítný přenáramný rozdíl mezi „ustavením klášterním a způsobem jich

skutečným," neboť dí: „Zákoni jsú pravý chládek a oddechnutí tomu, kdož se chce skrýti před pálením žádostí světských, i koráb, v němž móž člowěk, nezmoče se hořkými vodami, přejíti moře tohoto světa." Teď ale opačná stránka skutečnosti: „Zákoni jsu pohříchu! mnozí potuchli a tak svá ustavení a svú řehulu proměnili, že ještoj' dřéve byla upřímá cesta do *nebes* z klášterów, to již nevědě, minú-li mnozí *peklo* (!) božím tajným (!) milosrdenstvím; ale *nelze*, by hroznych muk ušli v *čistci* ohně pekelného; neb já *ne zákony*, ale *pokrytstvi* hrozné v klášteřích mnohých vizi." — „A ti zlí, kteréžť míním, leč mniší jsú, leč jeptišky, ačť se i rozhněvají z toho, nedbám toho: kdož jest v šerodstvi, nechť ať se ještě zšeredí." — „Mrzí je každý kazatel dobrý, neb kterýžkoli dobrý člowěk, jenž *rozumí* jich zablúzení, rádi by ho i *kacířem* učinili, aby měli své lsti větší svobodenství." (Viz str. 129. 133. 136 vydání Erbenova.)

Dvacátá pátá kapitola (LVII).

Různá napomínání obsahuje tato kapitola, zvláště pak, že není radno, neobyčejným náboženstvím a způsobem živobytí chtíti vyznamenán býti, že je nebezpečno, v mravním ohledu vysoko napnouti, či přerychle na začátku pokračovati, a že mnozí, ač by i nedokonali, počínáním svým nám bývají dobrým příkladem.

Slyšavše tak rozumná a zkušenosti plná slova o klášteřích mluviti otce, táži ho *děti*, aby i jim s strany vstoupení do kláštera radu dal: „Milý tatíku! ty znáš naše položení, rci nám něco k našemu běhu."

Nezapomeňmež, že částka ta rukopisu, v které se tato kapitola nalézá, je *druhé* již přepracování od Štítného starce. V prvním vypracování mluvil a přemítal bez pochyby na tomto místě, zda-li se děti a zvláště dcera hodí ke stavu manželskému anebo klášternímu; neb známo nám z jiného rukopisu, že by rád byl míval, kdyby dcera jeho byla pannou zůstala. Stojí totiž v *rukopisu* kněh učení křesťanského na stránce 345. tato slova: „Chtě, aby v těchto knihách svých o sích (těch) i o jiných věcech psáno měla, takéť sem připsal i o manželství, *ačť bych i raději tě panně*

viděl, kdyby tomu chtěla *sama*.“ *) Neví se však, zdaž tomu tak chtěla dcera; neb jak přepracoval rozmluvy tyto, nebyla již v jeho „poslušenství“, a on tedy opominuv obzvláštnosti „položení“ dětí svých, jenom u všeobecnosti ku každému mluví v této kapitole, jak výslovně vysvítá z vlastních jeho slov: „Tak jest bylo, ježto jsem psal *najprv* řeči tyto, že běch (byl jsem) řekl něco, ježto se *vás* jest dotýkalo: ale *tuto* neřkuť téhož, neb v mém již nejste poslušenství; ale že tré vás jest chvalně a dobře tento život dokonalo, útěchu v tom maje, řkuť ještě něco, jakožť jsem i *obnovil* knihy tyto, aby skrze to, že jsem *vám* je psal, byly někomu k kratochvíli: a tak řkuť k vám, ačť vám jest toho i netřeba, ale *pro jiné*, neb se i ještě tím nestydím, coť jsem k vám psal, něco přeskoče“ (bezpochyby o manželském a panensko-klášterském stavu, neb v následující kapitole dále rozpráví o klášterním stavu).

„Byl jsem vám řekl: Buďte při sobě a kažte se jinými (budiž jiný vám výstrahou, příkladem), o nichž slýcháte, ježto vysoko napnú a nízko spadnú: *žen* se zodpovídají *neb manželstva* (odříkají) a pak dopraví (páchají) horšího: prvé *rúcho* promění, nežli *srdce*.“ Že tu Štítný skutečně míní mnichy a jeptišky, nevysvítá z následujícího toliko, nýbrž i z citátu ze sv. Řehoře: „K tomu praví sv. Řehoř: Vídáme, že někteří, uslyšíc něco na kázaní, prvé rúcho promění, nežli úmysl, vezma *rúcho duchovních*, ale nesloží v hříchu obyčeje.“ — „Ještě je hněv popúzí, ještě zloba, aby zlé družci učinili, v srdci pálí; ještě hrdost jich srdce pozdvíhá, když zřídně něco dobrého učiní; ještě pilni jsú ziskóv světských, a vší svú svátostí mají naději jedno v postavě rúcha! Co je takovým řéci? Jedno, jako jest oněm řekl sv. Pavel, ježto jsúc křesťané, aby se světější ukázali, obřezováchu sě jako židé a jiné obyčeje zákona starého držeti chtiechu, tak jim mluvil v Jezu Kristu: „Ani jest to obřezání ani neobřezání, ale nové stvoření; neb

*) V jiném rukopisu (t. Opatovickém) takto čteme Štítného mluviti k dceři: „že jakož rozum jej odvedl bujnosti světské neb tělesné, tak že by rád ji múdrú viděl, tehdy že počal jest, chtě dáti jí tyto první knihy, *nechť jde za muže či nic*.“

není to veliká věc, jakť bude tělo, ale toť je vážiti, jak mysl bude.“ Pouští se nyní Štítný už do všeobecných „k běhu člověčímu“ patřících pravidel v této kapitole, „něco přeskočiv.“ Že to, co byl přeskočil, „promluva byla o panensko-klášterním stavu“, patrno ze všeho, ačkoliv nelze již doplniti doslovně, co na tom druhém „přepracování knih těch“ schází, poněvadž žel! první přepracování bez pochyby na vždy už ztraceno jest. (Viz nahoře hlavu I. str. 24—31.) A však obyčej Štítného tak tomu chtěl, že i v jiných rukopisech či v jiných knihách rád do podobných rozjímání se pouštíval, čím nám i rukopisem „učení křesťanského“ bezpochyby v „knížkách druhých: o trojích stavích: panenském, vdovském a manželském“ zachováno jest, co nám tu schází. Knihy druhé jsou v rukopise velmi obšírné, my však zde v krátkosti toliko vyčerpáme následující:

„Spořídil jest milý bůh a ustavil zde na světě trój řád čistoty: jeden najdůstojnější *pannenské*, druhý méně důstojný čistoty *vdovské*, a třetí, ač najmenšího důstojenství a však proto jest důstojný, to jest pořád *manželské čistoty*.“ K chvále však slouží Štítnému, že nikoli v příčině vnějšího postavení, nýbrž za příčinou duševních vlastností tré těchto důstojenství rozeznává:

„Lepšíť jest pokorná *žena*, než hrdá panna.“ — „Panny jsú dvojí: jedny, ješto pro milost boží věč chtí ostati pannami, druhé, ježto chtí za muž: a ty druhé ještě jsú dvojí. Neb jedny z úmysla sprostného, jsúc v poslušenství svých starost, drží panenství, neumyslivše až do smrti pannami býti pro milost boží; — jsú pak druhé helmbrechtné *) panny,

*) „Helm“ není snad původně německé slovo, nýbrž pra-evropského původu? Už rukopis kralodvorský má „Helm sě rozkočí;“ i Rusové mají je „gilem, šlěm, šelom.“ Kořen je bezpochyby v staroslovanském „chl'm', českém chlum, ruském cholm'“ t. j. vrchol, či horní okrouhlá část jakékoli věci. Přešlo toto slovo v středním věku i do středověké latiny: „elmus“ i do němčiny: „Helm“, a ve slově výše udaném jest už skutečně v složení německém, neboť helmbrechtná panna je „Helmberechtigte Jungfrau“, t. rytířská dcera. Znamená však helmbrechtná panna (též helmbrechtice někdy zvaná) u Štítného rytíře nevěstku, necudnou pannu, což ukazuje na pokaženost tehdejších vyšších stavův, a to stejnou mírou, jako v německé řeči „hoffärtig“ t. j. „was zu Hof fahren kann,“ a v české řeči „nádherný“, neb slovo to je zpotvořeno toliko ze slova „nádvorný“. (Viz Čelakovského Dodávky str. 17. a.)

ovšem světské, ježto dráže váží veselé toho světa a více žádají zdejší chvály, než království nebeského.“ — „Slyšíš pannu, slyšíš pokornú: nemóžeš-li pokory panenství, následuj pokory panenské: důstojná šlechetnost panenství, ale *potřebnější* pokora: panenství *radě*, ale pokoru *přikazuji*, ku panenství tě *zovu*, ale ku pokoře nutě.“ — „Jistě, lépeť by bylo, pannú nebyti, než panenstvím pyšnú býti.“ (Viz v Erbenově vydání str. 60, 61, 63, 80, 81.)

Podává nyní množství všeobecných pravidel: „Nedbati na svět, marných věcí nemilovati, mysl beze lsti pokornú proti bohu a družci míti, protivenství s úklidnú myslí strpěti, zlobu z srdce vyhnati“ atd.

„A takéť vám to smím raditi, aby těch neposlúchali, ježto s vysoka napínají a nízko padnú, neboť rovné trvá déle; lépeť jest, *ponenáhlu vzhůru jíti* (!) než vysoko, napnúc upadnúti.“ — „U výborných jest obyčej, že ku posledu budú činiti větší věci, v milosti prosíc, než jsú myslili na začátce, a ač z nenáhla je počnú s prva, potom silněji skonávají; neboť kdož počne vysoko, vzdy mní, by počal teprv, a dál státi v té novosti neustana.

„Toť já znám, žeť sluší chutně toho, co jest hřích ostati, ani milosti zapálení k bohu uhašovati: ale aby se na bezpřímné *posty*, neb bdění a nebo jiná *utrpení* a na ukázání do sebe veliké zvláští svátosti *nedávali (!)* a za mladu ovšem (toť je má rada), dojdete dále, jdúc ponenáhlu.“ Kdo by se z těchto výborných slov nepotěšil, tak pravdivých zároveň, jako v středním věku řídkých! Jestiť ovšem Štítnému náboženství jasná k bohu t. k dobrotě, pravdě a kráse svrchované obrácená mysl, nikoli však věrouchův pobožnůstkářství a trýznění tělesenství nepřirozené a přepiaté.

„Jediné se hříchu střezte a zlého slova; nemívajte dlúhých řečí aneb častých s nižádnými *ženami (!)*, ani ovšem s takými *duchovničkami*, ježtoť chtí lidem zřídlny (příliš do očí bijící) býti, leč obláštím (obzvláštním) náboženstvím: a s sebú spolu rozmlúvajte o takých věcech dobrých a s jinými ctnými a rozumnými *kněží* a *mistry*, od nichž by sě mohli míti u Boze. Ale střezte se i těch, ježto jest na ně takové slovo, a ježto kvasy své mají a obyčeje s tak ochev-

nými (plesavými) a veselými, ježtoť jim nevoní náboženství a duchovní věci.“

„A jaký jest to přítel, ježto by nechtěl, by přítel rozoměl pravdy, a ten, ježto móž rozoměti? Z žádosti srdce jdeť řeč tato: zdali by někým bylo nahraženo to nehodné, jehož někteří potvrzují obyčej k duchovenství některými nehodnými; nebť není bezpečstva na světě. A jest ještě šťastný, vyjde-li kdo, ač jest byl zašel.“

„Vídáme také, ano někteří pojdú někam a chvátají, a druzí to vidúc, pojdú po nich, umyslec tamož, a když by nebyli viděli jdúce těchto, nebyli by sami vyšli; a pak sě udá, že oni první vrátí sě pro něco za sě, aneb na cestě ostanúc nepojdú, a ti dojdú, ježto jich zříc vyšli.“ —

Dvacátá šestá kapitola (LVIII).

Jako Židé opustivše zákon boží jati byli do Babylona, tak klášterníci opustivše důslednost zákonův padají v záhubu. Neradno jest jíti od dobrého k zlému, lépe na opak, a nejlépe vůbec všeho zlého se stříci.

Odpor, v kterém původní účel klášterův, či to, co měly býti kláštery, s tím stál, co skutečně a to už za času Štítného byly, musil býti náramný a zřejmě v oči bijící, neboť ačkoliv Štítný už jednou byl podotknul, že *ďábel* tak kláštery byl „zbořil“, a podruhé, že i klášterníci mnohdy s sebou „svět“ v kláštery vtahují, věnuje Štítný předce příčinám zpotvoření klášterův ještě jednu a to zvláštní kapitolu. V příčině té klade dětem svým následující slova v ústa: „Nenít neplné, jímž nás tuto napomenul; ale ještos bieše (byl jsi) tam dříve řekl: *Že jest svět* všel i v kláštery, a jsú jím mnozí i v zákoních obvázáni: neb jakož díš: *hrdost* srdce, žádost, míti to, ježto vidí, že jiní mají, totiž *lakomstvo*, a *žádost tělesné libosti*, ježto záleží v rozkošném pití, neb jedení, v léhání, v laznách, v rúchu, v zpívání, v smilných milostech a v čemkoli takovém, ježto jest v tom libost tělu, a mysl, jsúc tělem přemožena, žádá sě kochati v takých rozkošech — že to vše *svět!* kudy jest to přišlo, že jsú i ti světu poroboni, ježto by zvláště měli boží býti? ano na to byli klášteři a zákoni ustaveni, utvrzeni i *zdmi dobrými* ohraženi; eh! kudy se jest zlý svět tam vlúdil

mezi ty, ježto před ním utíkali?“ — Hlahol posledních slov této otázky jest téměř ironický, smysl jich velmi plastický: utíkají t. svatouškové před světem za dobré zdi klášterní, a ejhle, sotva že se brána byla zavřela za nimi, byla se jest zavřela i za světem v nich. Odpověď *Štítného* na otázku: „*kudy to jde*?“ jest paměti hodna, neb jest téměř nižádná, založena jsouc skoro v tom toliko, že prý klášterníci sami jsú pokaženi. Než slyšmež už Štítného samého:

„O *žalostném* jste se zmínili! žalostné muši na příklad tomu povědíti, když téměř vešken svět zablúdil od Boha, modlám služil.“ „Abraham slúžil věčně jednomu bohu, až pak měl syna, až i vnuka, ježto stáli právě v službě boží, až se z nich rozmohl lid veliký.“ Patrno, že „*příklad*“ tento vzat jest z dějin židovského národa, ježto byl národ bohem vyvolený, jako jsú klášterníci vyvoleni, a předce i Židé i klášterníci se byli pokazili. Příčinu zkázy klade Štítný v uchýlení se od rázné důslednosti, řka: „A bůh vida, že bludní (Egyptčané) jeho sluhy obtěžují, vyvedl je od nich, dal jim obláště dobrú zemi, kdežby přemohúc nepřátely a bohu slúžíc, sladké písně zpívati mohli: a *moc* jim byl dal, aby mohli *všecky* přemoci *nepřátely* a z té země vypuditi, a kázal jim to, aby *všecky* zahladili, a když toho neučinili, a mohúc, ostavivše jich málo něco, nemníc, by kdy mohli se *proti nim* rozmoci, anebo *v čem škoditi*, pak skrze to mnohá trpěli jsú *protivenství* a víc božím přepuštěním nemohli jich vycíditi. Nechtěvše tehdy, ježto mohli, až pak *přijímali některé obyčeje* lidu toho od nich, vidúc, jež nechtěl bůh do svých míli: a bůh dotud je proroky svými napomínal, aby ostali takých věcí, až je i poddal *v těžké vězení* do Babylona, kdež nemohli zpívati svých *sladkých písniček* Sionských, jsúce ve cizí zemi, a musili tomu *jazyku* obykati, jehož jsú jich *otci neznali*.“

„I stalo se, že bůh přepustil jest takto jetí lidu božího; král Babylonský přemohl je a mnohé zbil, a mnozí hladem zahynuli, a některé zjímav a vedl do Babylona, až i král lidu božího jat, an po púšti jde od Jeruzaléma do Jericha, okován řetězy. A tu, an v okovách hledí na to, synové jeho zbyti, pak jemu oči vylupeni a tak slep veden do Babylona, žalostné to bylo.“

Porovnání to má dvé stran do sebe: první jest obsah vyhlazení nepřátel, a druhá způsob jeho. S strany obsahu působí vykladačům dějin biblických dosti nesnází, vyrozuměti tomu, proč bůh Hebreům byl přikázal, vyhlazovati lidi, ježto pranic zlého nebyli spáchali Hebreům? — Co v příkladě tu jsou Hebreové, toť jsou v jednotlivci žádosti tělesné, a příkaz, vyhladiti je, nemůž ani vyplněn býti, poněvadž *důsledné* jich vyhlazování nevedlo by k mrtvení toliko, nýbrž k skutečnému umoření a usmrcení. Žádosti tělesné nemají vůbec býti vyhlazovány, nýbrž jenom podřizovány žádostem rozumným, by nikoli pánem, ale sluhou byly v živobytí právě lidském. S tohoto vzhledu nemůž býti chváleno porovnání ono u Štítného, ač se strany druhé, t. s strany způsobu, je velmi chvály hodno. Neboť co Hebreům bylo škodilo, to byla *nedůslednost* počínání jich a nedokonání úplné. A skutečně škodí mnohdy polovičatnost v působení více nežli nepočínání samé, a musíme tehdy Štítnému v té věci úplně přisvědčiti, že žádá i od klášterníkův, aby buď byli úplně a pravdivě v zákoně, anebo nic. („Sint, ut sunt [in veritate], aut non sint.“)

„Právě jest také žalostné, kdož zří na to v pravé milosti, jak jest ten zvláště boží provinil, že jest v světské zašel obyčeje, a z kláštěrov svět učiněn.“

Zdá se však Štítnému, že dosti už byl mluvil o této nemilé zkáze klášterův, obracuje se tehdy k věcem všeobecnějším, řka: „Ale o těch nemluvím dále, nechať to řku obecně ke všem, z nichž i sebe nevyjímám.“

„Neb jsú křesťané, majíc státi vší snažnosti po dobrém věčném onoho světa, a v té snažnosti nejednú bychom zakusili duchovní chuti, kdyžbychom byli v pravém duchovenství, zpívajíc jako v své zemi sladké písničky Sionské: to nedbáme stavu svého; po tom stojíme, to oblibujem, jakož vidíme do lidu toho, ježto nezná boha, až i budem vší věcí v Babyloně. Neb Babylon slove směška a král Babylonský ďábla znamenává, jenž kraluje nade všemi syny pýchy, ježto jest působce těchto, v nichž mnozí míšejí pravdu s křivdú, dále dovedli křivdu, než by mohla o sobě sama. A tak řkuť: když sě budem těch lidí přidržeti, ježto neznají boha v tom neb jiném jmenu, ten zlý král uvede hlúbe v své krá-

lovstvo, v svět dále zaplete a uvíže divně zámatky rozličnými. A mnozí budú zbiti, mnozí hladem sejdú zaškudnúc a v chuť nemajíc božího slova, a někteří v tom vězení zemrú."

„A také někteří, ač i v Babyloně, ač působí věci světské a tělesné, však v bázni boží: jakož Babylonské věci Daniel jednal, však byl dobrý. Neb také jsú byli někteří vedení do Babylona, ne pro svú vinu, ale aby tam ještě měl lid od nich naučení, aby věrně slúžili bohu, aby bůh je navrátil v jich zemi. Takéž jsú lidé někteří, ježtoť působíc světské věci, však podlé boha mají vešken duchovní úmysl, jakož jsem dříve k jiné otázce mluvil o tom." (str. 218.)

Teď však, takořka na rozloučenou, pohlíží Štítný předc ještě jednou na klášterníky a to v důsledném rozbírání Babylonského svého podobenství: „To pak, ježto jest král židovský jat, když po púšti běžal dolóv z Jeruzaléma do Jericho, můž býti podobnost, ježto někdo, byv nad jiné v duchovenství, odeřka se světa, vláští slib učiní bohu: i pojde dolóv z Jeruzaléma po púšti do Jericho, opustiv věci světské. I bude se s nimi obírati působě je, dolóv jda od pokoje duchovního k žádostem tělesným, ježto hynú: jinéť by bylo, kdož by šel, ač i po též púšti, ale vzhůru z Jericha do Jeruzaléma; neboť jsem v oné jiné pomluvě pravil: „dí svatý Řehoř, že v potřebu toho ti, ježto jsú pilni darov duchovních, mají bližním i v tělesných pohodách poslúžiti"—a toť by bylo vzhůru jíti po púšti." Podobným způsobem rozebírá Štítný ještě dále v této kapitole podobenství své Babylonského jetí, až pak konečně zvolá: „A protož dítky! hledajte vším srdcem boha, libosti k marnosti světské nepřikládajte, střezte se jetí Babylonského a okov těch silných. Pak-li kdo jat, volaj k bohu, ať ho sprostí, a hledaj, zda by vyšel z vězení toho. Neb volá prorok: „Utíkajte z prostředka Babylona, dosti hoře pomezí držeti Babylonské, neb zlého jest na mále dosti, a však hůře u prostřed trku Babylonského!"

Dvacátá sedmá kapitola (LIX).

Pravda je ovšem, že na zemi mnohému zlému se dobře vede, a mnohému dobrému na opak zle. A však je i pravda, že mnohým zlým zle a dobrým dobře se vede. Také když přetrpí lopoti dobří zde na světě, odplatu věčnou v nebi za to vezmou. Posléze jsou práce a lopoti zdejší mnohdy převýborný prostředek zachovati dobrého v cnostech.

Mimochodem takořka byl v předešlé kapitole vyřknul Štítný, že „Babylon slove: směška“ (směs, smíšenina): tohoto se chopí nyní *děti*, přemítajíce výrok ten na vše strany na místě obvyklého jim tázání, a tož slovy:

„Právě svět tento Babylon slove, neb vše jest v něm v směsici a v neřádu!“ Tímto získaly děti rukověti, kteroužto kreslí živými barvami a rouhavě téměř, že dobrým obyčejně nedostává se dostatečné od boha odměny za dobré jich skutky.

„A řád-li to jest, že se za *jedno* zlému vede jako dobrému? A divné jest nade vše, proč cesty zlých jsú prospěšny, a kdož nedbají na bůh a zlé činí, všem jest dobře, kořenem sě ujali a prospívají, ovoce jich jde, jako když štěp stojí v libém sobě místě, bezpečni (jsou) jich domové a mají pokoj, ani metly boží mají nad sebú, vedú své dny sbožně (t. j. hojně, *bohatě*) u veselí, chovajíc sebe rozkošně a v kratochvíli, silní, zdraví, čest mají a libé štěstí.“

„A dobří lidé bohobojní každý podlé stavu pracné dny mají a úsilné noci, vzdy jsú v zámutce a v hořkosti mysli, tělo jich v práci a strach v mysli; bůh k odpočinutí lidem noc ustavil, a ta jest jim pro strach *příhod nočních* vzdy nepokojná; chvála a čest tohoto světa vzdálena jest od nich, ale rúhoty (potupy) i mnohého protivenství sú naplněni: jiné jimi kárajíc budú na ně utýkati a budú jako nestateč přede všemi zavrženi, až budú říci, že nestojí za ochvostaný (ometaný) věník. Tof jest ten rozuměl tomu, ježto pravieše: „Jsú spravedlni, jimž sě tak zle děje, jakoby činili zlých skutky: a jsú zlí, ježto jsú tak bezpečni, jakoby měli spravedlné činy.“ — A zdali jsú znamená-

vali (?) knížky ony, slúžiti bohu, ježto v ústech běchu jako med sladký, a potom běchu hořký v břiše? neb počne u prvé milo býti slúžiti Bohu, ale potom hořko bude.“ —

„A byls to nám sám řekl, že jest *ta* odtucha každému synu, přistúpaje k službě boží: stój v bázni a připrav duši svou ku pokušení!“ „A jedné-li, trpí dobrý od chytrcóv (chytráků), od násilníkóv, od neštěstí příhodného?“ *) — „Naříkají ho a jako vrány jej ukrkají, leč mlčí, leč mluví. Jediný kdo naň se oboř, všichni naň ihned hotovi budú.“ —

„Až jest to již i v přísloví: *kdož bohu slúží, toho bůh nedbá: což na bůh kdo pustí, ten to ztratí*, a *kdož nedbá na bůh, živ bude dlúho!*“ „A tak zlý přemáhá dobrého, vychází súd převracený.“ — „Ó! že kdy tolik zlého boží dobrota móž na své výborné přepustiti? ó! co jest těch, ježto vidúc tak pracné dny lidí bohobojných, odstúpí od boží služby, nepočnú slúžiti bohu? A co mají dobrého, kdož slúží bohu? *jediné túhu s hořem?!*“ —

Na předlouhé toto *požalování* dětí či vlastně rozumu badajícího odpovídá nevrle Štítný: „Mnoho jste mluvili a dosti dlúze, jakoby chtěli boha naučiti, co má činiti!“ — „Ale i prorok jeden, o témž sě zmíniv, bieše řekl: „Vědě, žes spravedlivý Hospodine! a však pravdu řku k tobě: „I proč cesty zlých mají prospěch?“ A tak ten prorok mluvil mnoho těch řečí, jako i vy nyní. Protož mohúť ty řeči a takovéž z dívání tajného súdu božího býti, ale ne aby *vrtrali (reptali) proti bohu*, ježto jest vzdy práv: ale i žádný smysl nedostihne múdrosti jeho převysoké a nestihne hlubokosti súdóv jeho.“

„A však řku, *což mohu*, k těm vašim řečem: ta protivenství a ty nesnadnosti a práce na tomto světě, ježto bůh na lidi přepúsí — aniž mnite, byť přepustil jediné na dobré, takéť i jiní trpí, — ale že těm, (ježto) milují boha, všecko jest pomocno k dobrému, jsú dobrým ta protivenství na světě velmi úžitečna. Jakož vídáme, že jest sůl potřebna k masu

*) V přepise stojí: „A když (slovo: „když“ jest však na způsob vyškrtnutého slovce psáno) jedineli trpie dobří od chytrcóv, od násilníkóv, od neštěstie přiehodného, a řiekají, a vrány jej ukrkají, leč mlčí, leč mluví, jediný kdo naň sie oboř. Všickni naň ihned hotovi budú.“ Patrno, že i tu i výše text velmi porouchán jest.

hospodáři každému, neb nemóž maso bez soli schováno býti, zvonělo-by sě i červy rozlezlo, kdyžby sůl té vlhkosti masu přirozené nevytáhla: takéž člověk vzdy jsa v rozkoši, zahnije a zasmrdí v hříších, ježto jest tělo k nim posošno (náchylno, nakloněno, poddáno), a toho často práce a lopoť vzbrání.“— Následující porovnání má však nedůstojný téměř už zvuk. „I k tomu jest podobný úžitek světských prací a lopotí: jakož *mlatba* (mlácení) bývá úžitečna; neb ty protivné půtky tohoto světa roztrhávají ten svazek, ježto lidi k světu v milost víže.“ — — „A ač se sláma ztroskoce pod cepy, však zrno ostane celo, a bude od slámy odlúčeno, aby bylo dobře schováno: takéž lidé světští, naduti hrdostí, suši, bez vláhy a bez jemnosti boží milosti, zetrú sě jako pod cepy protivnú věcí; ale dobří pevní zčistí se v protivenství a budú ode zlých rozeznáni. Ale i to bývá, že zrno, jsa již z slámy vyraženo, také ještě v jedné hromadě s plevami bude: takéž některé pokušení od hrdých pokorné odlúčí, ale budú spolu ještě pevni a lehci jako plévy, až opět jiné přijde pokušení, v němž lehcí pojdú zase jako plévy a pevní (ostanou) předce. *) Nejsúť (tehdy) na světě neúžitečny protivné půtky: neb učiní pevnú chválu a zlé odlúčí od dobrých, lehké od statečných, aby rozeznáni byli, které jsú kteří.“—Nedůstojné jest to ovšem podobenství boha k mlatci: mlátí pán bůh cepem lopotí několikrát, aby zrno se odlúčilo ode slámy, a opět několikráte udeří, aby pléva ještě odlítla od zrna čistého.—

Pustě však ihned podobenství to, uvádí Štítný ze starého zákona *Joba*, z nového pak *Krista* samého za příklad poddanosti a trpělivosti. Uvádíme zde příklad druhý toliko: „Ale pán Kristus, úkladce zákona nového, v němž neslibuje svým zde rozkoší, ale práci a úsilé, a po tom jeliž nebeské království, zde od dětinství ihned trpěl, u bezbydlí urodiv sě, z svého domu utíkaje do Egypta: a tak až do smrti trpěl, a zde nechtěl odplaty za to zřejmé, jeliž po smrti kraluje na pravici boha otce, jakž chtě, sobě své nepřátely pod své nohy podmanil. A protož řekl k svým výborným rytířóm: „Já vám způsobuji království, jako jest mně způsobil můj

*) Přepis: „a pevni předsie i nejsúť na světě neužitečni protivné půtky“ atd.

otec, totiž, aby zde najprv trpěli, až do smrti, a potom aby kralovali; nenáviděl vás svět, vězte, žeť jest i mne prvé nenáviděl, neníť sluha nad svého mistra.“ A když sě jest to stalo dřevu zelenému, co pak bude suchému?“ —

„Ale znáť múdrost božská, které jest komu výbornější, volila rytířstvo, ježto by více trpíc, větší cti a chvály hodni byli: protož více na jedny pohrom těžkých přepúšti, než na druhé: a jsú také, způsobem božské múdrosti, na něž bůh znamenitě velikých věcí nepřepúští, aby trpěli, ježto však bojíc sě — netrpí-li nic sami svým tělem — činí těžká utrpení.“ „Ježto pak díte: že mají zlí na světě prospěch, a dobří trpí, tak rozomějte: že stvořitel všeho — jakžkoli svú zvláštní milostí pomohl jest svým výborným, aby z své vůle k němu sě obrátili a skrze to dobří byli, — však k tomu chce z své spravedlnosti, aby těžká zde trpěli protivenství, aby byli zde očištěni i malých poškvrn, aneb aby jiným byli ku příkladu a tím větší čest a chválu měli, přetrpíc více. A jakžkoli *zlé*, svú nám tajnú spravedlností, zostaví bez své zvláštní pomoci, však vší věcí bez svého jich nenechá milosrdenství: zde jim dává prospěch a útěchu, aby, vidúc tu boží dobrotu, mohli by se hnúti k němu, a poznajíc marnost a brzký konec štěstí tohoto světa neštastného, měliby po lepším státi a radše brž (čerstvěji, brzeji) trpěti s spravedlivými.“

„Aniž mnite, byť všichni na světě zlí svú vůli měli, — řekl jsem dřéve: každýť jedno sám ví, kde jej hněte (střevíc jeho) — nejeden hledí na druhého, mně, by jemu dobře bylo, a on ví, co jemu škodí, a onen by rád měl mnoho cti anebo zboží neb rozkoši sie neb oné, a nemá, jakž chtě, závidí někomu, nemóž sehnati někde hněvu svého.“ „A kdoby vše početl, co i zlí mívají bídy a mnohého nepokoje? a zda-li zlých některých nevěsí, nežhú a nemučí mukami ovšem těžkými? — jakž díte, by každému bylo dobře, kdož nedbá na bůh.“ „Bůhť panuje nade zlými i nad dobrými, a když komu ráčí, dopřeje pokojného bydla neb protivného. A že zdejší *pohoda* tělu, neb *zboží* zdejší, aneb *čest* sama *v sobě zlá není*, pójčuje toho někdy dobrým svým milým, a že to není dobré najlepší, (dává toho) také bůh (zlým někdy). A protož, dítky! nedivte sě zlým, jako oblibujíc

prospěch zde na světě, ježto mají, ač kdy i mají. Búdy zlých jsúť nepěvné, rozvalíť sě, jakož jsem dřéve mluvil o tom.“

„Jděte radše *úzkú* cestú k živobytí, než *širokú* k smrti: nenít nadarmo s úžena k životu cesta, a jako trním i s pravé i s levé strany ohražena; neb mysl člověčí hotova jest jíti po lahodných věcech tohoto světa, až by i zašla, ale mnozí sú tak svázani (!) múdrostí boží a tak jim cesty k světu rozličným trním a velikým kamením zavaleny: protivenstvím a úsilnými nedostatky: a kdyžby jim šel svět pod ruku, zbujeliby, zapomenúc boha. A to, majíc lopoť a núzi v světě, vzývají boha, žádají královstva nebeského.“

Mnoho zajisté pravdivého leží v slovích těchto, ač trochu v jiném u Štítného smyslu: bídu a štěstí totiž poměrně toliko poznati lze, poněvadž jedna je pravý jenom opak druhého. Pojem blaha nebeského povstával vždy a udržoval se bídou toliko zemskou: blaho totiž nebeské bývalo, s pouze rozumového stanoviska, jen blaho zemské představeno beze všech vad, a co by na zemi nejrozkošnějšího mu bylo, to si dle svědectví dějinstva každý národ a čas rád v pojmu nebes svých byl představoval: starý *Řek* ku př., kterémuž krása byla nade všecko, měl *Olymp* svůj naplněný krásnými bohy; *German* na Severu válčil rád ustavičně a občerstvoval se pitím k novému boji, a ejhle! jak *Valhalla* jeho ustavičné jenom války a radosti za stolem sedících zná. *Křesťan* důsledný nejraději by už na světě těla svého tíži s sebe svlekl, aby byl nejblíž duchovnímu světu, pročež i *nebe křesťanské* chová lidi s aetheryckými toliko těly, kteří co pouzí téměř duchové pobožně a ustavičně v obličej duchovního boha zří. Končí tuto předlouhou kapitolu Štítný slovy následujícími: „Aj! David muž svatý, donidž byl v práci, kryje se Šavla a opět potom bojuje s nepřátely, nezapomněl Boha, neupadl v hříchy: a jsa mocen v pokoji na svých síních, velice shřešil a středně. Též Šalomún, donidž měl práci dílem chrámu božího, a dům královy dělaje, nezašel v svój hřích, jeliž jsa v rozkoši prázden. — Nenít, by hrdú mysl člověčí tak krotilo, jako mnohé protivné půtky, a ježto, by lépe poznali sě, člověku oči otevřelo a naučilo býti družci lítostivu v núzi jeho. „A v trpělivosti, dí spasitel, budete svých duší mocni,“ a jakož dí svatý Jakub: „Trpělivost má čin dokonaný.“ —

Dvacátá osmá kapitola (LX).

Trpěti protivenství pro boha zde na světě je ovšem trpko, ale dílem ustálí nás protivenství v dobrém, dílem odplata nemine nás. I když nerádi trpíme, a však pro bůh přec překonáme bolesti, bude nám odplata, ačkoli větší bude, když z veselé a milé milosti trpíme.

Chvalořeč, kteroužto měl v předešlé kapitole Štítný protivenstvím a mukám tohoto světa, nezalíbila se vším dílem *dětem*, kteréžto dosti hrdě a směle zvolají: „Snadno jest *říci*, že jest dobrá věc protivenství, ale *trpěti není snadné*: neb křehkost naše nemóž vzdy patřiti na to, co *potom* bude (na následky a účinky), jakož rozum ukazuje, ale na to zří, *co čije* a *jest v tu chvíli*. Protož trpko jest trpěti, nechce jíti úzkú cestú, a pakli již musí kdo trpěti, což bůh přepustí, a nerád trpí, proti své vóli trpě — kterú móž z toho chválu míti?“ —

Otec: „Obyčej jest laňátek: donidž sú malá, vzdy k materám běží, hledajíc u nich pastvy mléka rozkošného; ale když poodrostú a mléko jim odjato bude, budú po horách, po skalách s jinými jeleny hledati pastvy: takéž i nám nechce se pastvy silných, ale jako malí chtěli bychom vzdy rozkoši, a všeho se obinuti (zbaviti), což jest s prací. Ale vzdy-li chceme malí býti? — již by slušalo, poodrostúc, někdy s jinými jeleny po horách, po skalách hledati pastvy, vidúc, ano nám mléko utěšení odjato aneb odtrženo, ano všecka naše tělesná a světská utěšení hořkostí nám otrušena aneb snad i osuta, ano náš libý pokrm horčicí omazán, štětka nás již od něho bode (!), abychom sě k jinému již obrátili, eh! kterak by již se slušalo nám vzhóru pozdvihnúti (se) a k srdci povstati k vysokému, opatříc zástup teměř bezčíslný svatých, ježto byli bohu milí, a čím znamenitější, tím snažněji úsilné věci trpěli.“ — „*Abraham* k vůli boží vyšel z svého kraje, z svých přátel; byl hostem u bezbydlí v cizím kraji a nelibé pútky míval. Co jest *Josef* trpěl i od bratří? *David* trpěl od krále Šavla, jemuž věrně slúžil, od ženy také trpěl, že jemu sě jest posmívala, když bohu slúžil; a co jest trpěl od svých dětí a od svých

sluh? *Izaiaš* pilú rozetřín; *Jeremiaš* kamenován, i mnoho jiných v starém zákoně. A těm bylo slíbeno *na světě* bydlo dobré, budú-li slúžiti bohu. Co pak v novém zákoně *Apoštolé* a rozličtí světí? až i onen k skonání starého zákona, nadeňž z národa mužského z ženy neostával větší, však jat, okován, že mluvil proti cizoložstvu, a k marným skokóm a plesóm jedné děvečky sťata jeho svatá hlava."

„A i dnes mnozí dobří veliká trpí protivenství mnohými činy, onen toto a onen toto: protož i my také trpěti máme." — Podobenství k laňátkům, ač v sobě velmi něžné a jemné, není k věci naznačené vhodné, neb laňátkům není trpko, „poodrostúc, po horách, po skalách s jinými jeleny hledati pastvy;" a v obraze jelenův mysliti si svaté, jak by toho předce důslednost obrazu požadovala, je zajisté divno. „Ale díte: trpko jest trpěti! řkuť: by trpko nebylo, trpení by neslulo: pec a oheň zkúší zlata aneb díla hrnčířova, a protivné pokušení s stálostí člověka dobrého. Ješto pak chybujete (pochybujete), by nebylo odplaty hodné náhodně trpěti, a nechtíc rádi protivenství: tak já řku k tomu, že to, ježto se nám zdá, by náhodně bylo něco, ano jest to bůh svým tajným způsobem k našemu dobrému nám přichystal, postúpíme-li po jeho vóli."

„Protož když koho potká která ztráta světská, neb které protivenství, ač i bezděčně, trpí, když však trpí a přijda k sobě poddá svú vůli vůli boží, a jako řka: „Budiž tvá vóle, milý otče! když̌s otec, tehdy nechceš svých dětí zlému; ty víš, co jest hodno k čemu, jediné spomóž, bych stál v tvé vůli." A zda-li by odplatu ztratil, kohož by mučili pro bůh, an křičí bolestí a upí, a kdyby mohl, rád by utekl: ale nežby zapřel boha, raději trpí až i kříže? Těžť jest, kdož nemoc trpí nerád, stoní, teskne sobě v bolesti, ale proti bohu nehledá zdraví léky zapověděnými: nestratíť odplaty své; těžť jest o sboží: rád by měl někdo, ale přemóž v tom žádost, žeby křivě nechtěl dobyti, ani křivě držeti. O takýchžť dí písmo: „Kdož v pláči sejí, budú žíti u veselí." Sejí v žalosti, trpíc nerádi, ale budú žíti u veselí, že vezmú odplatu, že jsú však přetrpěli. Ale větší jest z milosti a z veselé trpěti s dobrú myslí a mile."

Dvacátá devátá kapitola (LXI).

Obsah mravního cvičení se, t. mrtvení či askesí, nepotřebuje býti cos obzvláštního, ku př. muky zvláštní a veliké: nejlépe je, trpěti nelibost v zachování se před hříchem — žádosti své míti na uzdě, i podnikati vždy práce, aby ani místa neměl hřích v živobytí.

Děti: „Když jest trpěti, což sě zdá, že jest trpěti najhodněji?“

Otec: „Jakož tělesná lékařství jsú jedna k nemocem jedněm, k druhým druhá: takéž jedna utrpení jsú odehnání jedněm hříchóm, druhá druhým. A též o přivedení neb o posilení šlechetnostem znamenaje, uzříš, že jedno utrpení bude hodno k jednomu, druhé k druhému. Protož každý znamenaj, kterým jest hříchem obvázán najvíc podlé svého obyčeje, co-li jej v něm najvíc podněcuje, neb v něm drží: utrp toho.“ Patrno, že tu pod prostonárodním slovem *utrpení* Štítný o tom jedná, co ve školách a vědách *askesis* či cvičení mravní, mrtvení se nazývá, záležejíc větším dílem v tom, že přetrpěním nepříjemného pevní se mravní síly. Z odpovědi dané však vysvítá, že Štítný neschvaluje žádných *obecných a přímých prostředků* mravocviku, maje za to, že obzvláštnost každého člověka i obzvláštní ujmy požaduje, aby nehodám přivykal či mravně se tužil. Rozumná mysl *Štítného* i v následujícím rozjímání ještě příjměji se zjeví:

„Ale však bezpřímně těla *nepohubuj* (nehub)“ t. tvá askesis budiž více mravní, než tělesná přetrpění přepjatá. „Jáť mám to za *najhodnější* každému, utrpení toho, co jest hřích, utrpěti, a i toho, ježto jej v hřích vede neb v něm drží, bez něhož by nemohl býti. A také nevelím, vylúpiti, ale zadrženi od některého, aniť velím od otce jíti, neb otci odjíti, aby sebe nehněvali: ale toho by bylo utrpěti, pro něžto se hněvá otec a snad správně. Hodné jest také utrpěti široké cesty, a úzkú jíti: ne všeho činiti, co se líbí.—Ale my pohříchu! vždy se táhneme k široké, radše budem *posty strojiti, (!)* aneb *púti* jakés *lidmi zamyšlené, (!)* nežli bychom šli úzkú cestú, ježto jest bohem a pravdú jeho ukázána (a) k životu upřímo vede. — A co jest úzká cesta, než v pravdě (dle) *svého*

stavu živu býti, ni v čem z míry hodují nevyjdúc, nic křivdú nežádati dosíci, ač by i mohl co míti, žeby zlé nebylo, ani proti stavu jeho: však nemóž-li tohoť dojíti pravdú, nežli by přičinil křivdy, lépe jest býti bez toho.“ Podobným způsobem kreslí Štítný „cestu širokú“. —

„A ač kdo nemóž s chutí trpěti, ale aspoň neprotiv se bohu a nic nečiň proti jeho zápovědi, chtě zbýti toho, a skonaj až do smrti tu úzkú cestu: kdož by ten byl, *velikýť* by byl, ačť by sám sobě i *neučinil obláštního utrpení posty, bděním, ranami!*“ — „Dosti jest brzo ten ostal boha, kdož sobě prvé myslí, než jej potká, že, nežby trpěl něco, chtělby to, jakž moha, i pravdú i křivdú odvésti; kdožkoli myslí *to* sobě, přemožen jest svým hubenstvem a nebyv v boji. Kdož chce svú duši tak zachovati, žeby křivě chtěl učiniti, aby netrpěl neb neumřel, ztratil ji.“ „A jakžkoli dobré jest, chtíti umříti pro bůh, neb což bude trpěti, *a však nemá s rozumem toho žádati člověk*, aby jej to potkalo; neb žádati sluší, aby byla *ve všech lidech* vůle boží a království jeho, aby všichni dobří byli a i žádný nečinil druhému protivenství.“ Zdravý ovšem a neočekávaný v středním věku tento náhled a výjev jasného ducha!

„Ačť jest dobro trpěti a drahá koruna mučedlníkóv, však *nemám toho žádati*, aby jiný shřešil, aby to mě dobré bylo; ale potká-li mě, abych trpěl, mám trpěti, žádaje boží pomoci, a v té ulože svú naději.“ — „Aniž jest větší ukázání milosti, než když přijde na to, umříti mile za milého, buď *pohan*, buď *žid* neb zlý a bludný křesťan po vše své dny: a obrátil by se k bohu, uvěřil Jezu Krista bohem, a že jest to pravá víra, co křesťané věří, a měl ihned smrt trpěti, *spasenť* by byl, ačť by i *křtu míti nemohl*.“ — Nevíme, zdali náhled ten Štítného, jako i jiné ještě v této kapitole, jichžto však zde pomíjíme, úplně se srovnává s vírou dogmatickou, ač k nim i citaty uvádí ze sv. Augustina, a i slova připojuje: „Toť drží mnozí *učení*.“ — Ustupuje od pouze positivního pojmu askesí či mrtvení, obracuje se Štítný nyní i k dušeslovnímu výkladu, co je muka, následujícím rozjímáním: „Mukať jest, chovati čistoty těla, i smysly, i smilnú žádost přemoci, ana táhne mysl i tělo, a něterdy postúpí silně, a druhdy sě bude lúditi lestně; neb v po-

kořе státi, ano hrdost rozdýmá srdce; milost zachovati k družci, ano někdy svídí nenávist; a úklidnost zachovati, ano hněv pálí; lakomstvo odehnati, ano žádost míti táhne mysl, jako napadlo; črstvu a kypru býti tělem i myslí k dobrému, ano lenost túžebná svými okovami uvázala; lakotě odolati, ano pochotnost krmě a pití táhne k sobě: aj! v tom ve všem, čím kdo více trpí a přemóž, větší jest vítěz. A tak vzdy pravím, kdož co trpí, bráně sě z boží milosti, a aby dosáhl šlechetnosti, a strádá té útěchy a líbosti, ježto by jemu hříchem přišla, aneb ježto by pohašovala v něm a mdlejší činila boží milost: toť já vážím za nejhodnější utrpení! — A přes to nehyzdímť i jiných rozličných utrpení: pokáníť chválím utrpení, aby člověk, jakož jest měl v něčem líbost bezpřémnú, v němž se tak kochati neslušalo, utrpěl pak i v tom líbosti, v němž by sobě mohl i bez hříchu povoliti, aneb aby proto, že sě jest líbostně kochal v nesprávné útěše, utrpením nějakým příkrým pokáním potrápil sobě. — I to jest dobré utrpení, některú práci podniknúti, aby místa neměli a moci někteří obyklí hříši!“ — Žijeme 500 let po Štítném, ale mnohým moralistům i našeho věku nedozrál ještě rozum v čistě mravní stupeň Štítného! —

Třicátá kapitola (LXII).

Od trpení protivností není vyjmut nižádný. Neboť i když není protivností vnějších, stává vždy rozvrti vnitřní mezi žádostmi telesnými, zvířecími a duchovními v člověku.

Děti: „Hlas volá sv. Pavla, že všichni, kdož chtí šlechetně živu býti, v Jezu Kristu trpí protivnosti: a když dí „všichni“, nevynímá i žádného. Kdyby i jediný byl, ježto nic netrpí protivného, nebylo by řečeno právě, by „všichni“ trpěli. A zdali někdo z velikých lidí, z pánóv i knížat, z králóv není, by netrpěl protivnosti? a vše mají, čehož jediné požadují, a zda-li, jsúc v té rozkoši, nejsú živi šlechetně v Jezu Kristu? “—

K této ovšem důtklivé otázce odpovídá *Štítný* na základě historickém jen u všeobecnosti slovy: „Na počátce svatého kostela zjevná protivenství trpěli jsú dobří ode zlých, a tak,

aby jiným příkladem byli druzí, trpěli hotověji, a u menší tesknosti byli, že ne jediné oni sami trpí, ale všichni, kdož jsú živi šlechetně, v Jezu Kristu trpí. To jest pověděl svatý Pavel a pravú pravdu. Neb ač v čas pokoje církvi svaté netrpí žalářóv, bičování, muk, smrti věrní křesťané, a však ještě dobří upřímní trpí mnohé rozličné křivdy od světských: posmívání i úkory, ale *ne* všichni."

„Protož pohledajme, která jest to protivnost, ježto ji všichni trpí, kdož jsú šlechetni v Jezu Kristu, od níž není vyňat i jeden. A zdali je ta protivnost, o níž dí sv. Petr: že Lotha, muže šlechetného, ježto jest bylo protivno jemu slyšeti a viděti šerednost, smilstva činy, mučili duši zlých činové a stydké řeči? — Neb i ještě trpko jest dobrým viděti a slyšeti zlých nebohobojných rozpuštění a na bůh nedbání, a to těch zvláště, ježto by podlé svých stavóv nad jiné měli duchovnější a rozomnější býti. Ale i to není ta všem obecná protivnost, o níž jest řeč sv. Pavla; neb móž býti někdo v tak šlechetném tovarišství, že nic nevidí do nich nepodobného, a jedno ty má před očima své mysli, ježto jsú šlechetně živi a nevědí o lidské zlosti."

Chvalně tu rozeznává Štítný protivnosti v dějinstvu a v společnosti ležící, co jednotlivé toliko, od vnitřních a všeobecných protivností, ku kterým nyní v rozjímání přistupuje.

„Protož jiného ještě *všem obecného* hledajme, jehožť sě i jeden bohobojný člověk na tomto světě nemóž skrýti." — „A to jest *rozvrť v sobě!* Veliká (jest) protivnost člověku bohobojnému, když tělo žádá proti duchu, z nesvornosti rozvrtě vůle."

„Neb má člověk u vůli *trojí* žádost, a ta v ní tu rozvrť činí; neb každá z nich k sobě ji táhne: jedna jest *tělesná*, druhá *zvířecí* a třetí *duchovní:* a z těch tří žádostí každá jinému chce, nežli dvě druzě. *Tělesná* žádost táhne vůli ode všeho, co jest tělu prázdno a protivno, a k tomu ji táhne, ježto je libo na to oku zříti a uchu slyšeti, nosu voněti, ústóm chuť míti a dotknúti se toho, (co je) lahodno tělu: a nedá se na to rozmysliti, sluší-li to či nesluší: a z toho pochodí všetečná marnost, i rozličné věci smyslné, obžerstvo, smilstvo, lenost: a ta žádost bývá tak klopotná a silná, že když po

sobě vůli potáhna, učiní nehodu mnohokrát i tělu, jakož bývá, že opilí a obžerní obtíží tělo; neb dotud bude česati tělo, až příčes bolí. *Zvířecí* žádost přivodí závist, hněv, hrdost, lakomstvo: vídáme zvířata hrdé mysli, ježto vítězstvo milují a tepú sě proto, jakož vídáme do kokotóv, že učiní i tělu těžko, a některá pro hněv neb pro závist, a také některá lakomě hromáždíc více, než jim třeba, pracují těžko: a tak ty dvě žádosti i v nás jsta protivně sobě. *Duchovní* žádosti nemají zvířata jiná, jedno člověk, ta nic nežádá tělesného, nic toho, co k světu sluší, a táhne vůli ode všeho, k němuž ji táhněte oně dvě žádosti.“

„A tak u vůli činí *rozvrť* ty tři žádosti, a to trpěti jest *obecná protivnost*.“ — (Viz též kap. 30.)

Rozeznávání *tří* dob snaženstva lidského, jak je nám podává Štítný, souhlasí větším dílem s rozeznáváním podobným věd moderních. Tyto rozdělují si totiž před okem rozumovým lidský život v doby *rostlinné, zvířecí* a *duchovní*. Snaženstvo rostlinné doby jde bez veškerého vědomí hlavně jen ke zrůstu, a to i ku prospívání v jednotlivé toliko podobě, t. k zachování a rozšiřování se, i k rozplozování, t. k zrůstu mimo sebe, a ke všemu co k zrůstu patří, ku př. k obnovování či k reprodukcí. Účin úkonův rostních je tedy skutečně jen *tělo*, pročež by i volno bylo, na místě rostních úkonů mluviti, jako Štítný, o „tělesných“ žádostech. V tom však vězí vada u Štítného, že nerozeznává úsečně doby tělesné či rostlinné od zvířecí, připisuje ku př. tělesné žádosti, táhnouti se k tomu, „ježto je libo na to oku zříti, a uchu slyšeti“ atd., což předce patrně do oboru zvířecích úkonův už patří. Na jiném místě uvádí ovšem dobře vady lidského živobytí, plynoucí z přepjaté doby rostlinné, a tož *„lenost“* či přepjatou nepohyblivost rostlinnou, *„obžerstvo“* či přepjaté vnímání pokrmu, a *„smilstvo“* či přepjaté úkony hledící na rozplozování se. Toto míchání rostlinných úkonův s úkony zvířecími není však jen vada Štítného a středního věku, nýbrž i našich dnův, kdežto se (ovšem vyjímajíc vědy přírodní) rád vidívá v rostlinách a zvlášť v květinách romantický jakýsi pravzor nevinnosti, ač každá rostlina, co sobec svrchovaný po celé své živobytí nic jiného nehledá, nežli aby se na útraty celého svého okolí zachovala, rozšiřovala a rozplozovala,

jako toho jmena botanická: „květy mužské“, „pestíkové ženské“, „mnohomanželství či polygamie květin“, „jednoženstvo“, „dvoumužstvo“ a j. zřejmě dokazují. Kdož by nevinnost hledal v rostlinstvu, našel by ji jediné snad v malé třídě „tajnosnubných“ květin, nikoli však v třídách „jevnosnubných“. Co je u zvířat tělo, to je doba jich rostlinná toliko, jako patrně viděti v spaní, kde úkony rostlinné na nejvyšším jsou stupni (dýchání ku př., zažívání, zrůst), úkony však zvířecí, t. rozmanitost a bujarost citův, úplně ochably.

I v tom se liší náhledy středního věku od náhledův přírodních věd, že mají ty doby za odloučené od sebe části živobytí, přírodní vědy však za stupně toliko pochodu a postupu životního, tak že vyšší stupeň nikdy nevylučuje nižších, nýbrž naopak je chová a chrání v sobě. I nelze posléze též na to zapomenouti, že jen *nedůslednost* v představování mohla střední věk k tomu přiměti, že rozdělovaľ živobytí lidské ve *tři* doby, poněvadž by důslednost dvojení toliko, a to v *tělesné* žádosti, a v *duševní* dovolovala; neboť střední věk stojí na půdě výhradného dualismu či dvojství, uznávaje jen síly tělesné a duševní: trojení ono přivádí však i hned k trojství: t. sil *tělesných* (Lebenskräfte), sil *duševních* (Seelenkräfte, neboť i zvířatům jestiť duše dána) a sil *duchovních* (Geisteskräfte). Tato nedůslednost bije patrně v oči, jak mile s nadřečeným srovnáme slova Štítného z první kapitoly oddělení druhého: „Rozumně stvoření rozdělil (bůh): stranu ostavil v tom nebi nad nebesy tělesnými v jakés sprosté *jednostajnosti*, to jsú jeho andělé, jacís divní duchové kromě těl; a druhú stranu toho stvoření rozumného s *tělem* hrubým spojil, to jest rozumnú duši člověčí, aby člověk byl *jeden* z *dvého* k sobě nepodobného, z *těla* a z *ducha!*“ (str. 140.)

Třicátá první kapitola (LXIII).

Člověku je rozum dán, by žádostem rozsúdil právo, neboť ani zvířecí ani tělesná žádost nemá býti pohubena, nýbrž podrobena toliko žádosti duchovní.

Po rozjímání takovém o dvojení a trojení dob životních zajímati bude bohdá každého čtenáře, když uzří Štítného v podobě dětí i v této kapitole navracovati se k rozdílu oněch dob,

a tož v ohledu praktickém, otázkou: „Jedno-li má člověk *duchovní* žádosti povoliti a vzdy-li má *trápiti dvě oně?*“ —

Otec: „Ne! ne tak! Na toť jest dán člověku *rozum*, aby jim rozsúdil *pravdu* (právo). A mezi těmi třemi žádostmi *nikteréž* jest mimo pravdu nepovoliti. Pravda jest, *tělo* má svú pohodu míti, a nemá také *mysl* přílišnú pokorú a útulností potlačena býti, ažby neměl těch pod sebú, ježto má míti podlé řádu stavu svého: a také nemáme *duchovní žádosti* pohašovati podlé žádosti tělesné aneb zvířecí: ale mohl by duch tak bezprímně žádati proti tělu aneb proti oné zvířecí žádosti, že by řád (!) nebyl: vší věcí *neslušť* přemoci těla; neb skrocena mají býti, ale *ne pohubena.*“

„Divný pak jest v tom *rozum lidský*, že někdy staří, nemocní, v nichž jest potuchla tělesná bujnost, mučí sě *posty* bezprímnými a neskrovnými *utrpeními*, a tím sobě náboženství *pohubují, rozum tratí*, v paměti mdlejí: a pak bujní, silní, jimiž točí tělesná vzteklost, nechtí krotiti postem aneb jiným utrpením těla svého!“

„A také (ne)mají (?) jedny býti nad druhými: nemáť přílišná pokora zbořiti toho, ani nemúdrá dobrota, by hněv zlého neshladil a neodehnal.“

„Ale i tomu jest rozoměti potřebné, že pro *čtverú* věc sluší duchu v žádosti jeho naložiti:“

„*Nejprvé*, že jest důstojnější věc duše než tělo, a kdo toho nevidí, že tělo bez duše jest jako peň jakýs, a v malé chvíli bude smrdutá a ohyzdná mrcha? a což jest kdy krásné tělo, tu *všicku krásu má od duše*: protož řád jest, aby duše panovala, a tělo aby jí slúžilo, a kdož panuje, toho vůle má předjíti; než kdyžby svého sluhu tak příliš chtěl pán obtížiti, žeby pak skrze to nemohl míti jeho služby: kdožby přál tomu pánu, vystříhl by jeho toho více proň, než pro sluhu: takéž máme spíše duchovní žádosti povoliti než tělesné; jediného (vyjímajíc), když by duch chtěl tělo bezprímně v své prudkosti pohubiti, žeby pak duše ku pilnějšímu nemohla jeho služby míti a pomoci.“ —

„*Druhé* proto spíše sluší po duchovní žádosti (jíti) než po tělesné: neb tělo jest hlúpá věc, a v duši jest smysl, v duši rozum, a duše žádá důstojnějšího, úžitečnějšího a trpnějšího; mnohokrát tělo ne tolik duši, ale i sobě žádá

škodného, jakož běch řekl o opilcích; a vrobuje (podrobuje, v porobu uvádí) duši světu a hříchu i tělesná žádost i zvířecí, nebude-li smyslem s pomocí boží odtržena, neb kdož se u prvé neprotiví žádosti těla neb zvířecí, ten povolí i k nepotřebnému, až pak ta žádost tržeti (táhnouti) bude, že v obyčej vejde: a jedva nesnadně a těžce móž jiným dobrým zlý obyčej přemožen býti. Ale duše důstojných věcí žádá a úžitečných, kdyby tělo svú žádostí jí neodtahovalo; neb žádost duše byla by milost pořádná, radost, pokoj, trpědlnost, nerozpačnost, dobrota, šlechetnost, úklidnost, víra, smírnost, zdržení, čistota a ta svobodnost, ježto jí nemóž jinde dojíti stvoření, jediné v boze. A protož psáno jest: „Zlořečený, kdož slúží nižšímu sebe," a tak duše byla by zlořečena, kdyby sě vrobila (u porobu se dala) v službu tělu svému a nemajíc nad ním panovati a jako paní potřebu jeho obmysliti: a též, kdyby dala oné zvířecí žádosti panovati nad sebú; neb by, své důstojnější pohasíc a úžitečnější, žádosti tělesné hrubě žádala a zvířecsky a „tělo" nazvána byla. Neb když dí písmo: „Tělo žádá," míníť, že duše tělesně žádá, tělu se vrobivši (podrobivši) přílišnú milostí."

„I to jest také, že jest trpnější (trvánlivější), což duch člověčí žádá, není-li poroben tělu; neb ty všecky věci, jichž tělesně žádá neb zvířecsky, netrvají dále jediné do života a smrt vše odejme do ostatka: a co jest toho, ježto dosáhna (toho) člověk, jehož žádal, ztratí prvé, nežli umře; ale vůle ducha upřímého a prostého a, jehož žádá, to má věč trvati."

„*Třetí* proto sluší spíše postúpiti po žádosti duchovní, než po tělesné aneb po zvířecí; neb jakož praví sv. Pavel: „Kdož sú v těle, nemohú se líbiti bohu," totiž ty duše, ježto sú sě poddaly tak žádostem tělesným — a dí také o zvířecí žádosti: „Zvířecí člověk nepochytí toho, co sluší k bohu;" ale jest nad ty žádosti rozum, aby rozsúdil, po kterých by vůle plná postúpila, budeť tržeti (táhnouti) v žádosti zlé neb dobré: oblíbíš-li zlé, vinnať (duše) bude, pakli dobré, tehdy chvála."

Štítný byl vyřknul, „že pro *čtverú* věc sluší duchu v žádosti jeho naložiti," a uvádí *tři* jenom věci, a však na

pohled toliko, neb v skutku jsou jich čtyry, proto že slovy: „I to jest *také* atd.“ nový t. třetí důvod uvádí, po kterém pod mylným ovšem jmenem třetího, čtvrtý důvod uveden jest. Ostatek kapitoly jest jen přechod k dokončení díla celého t. k rozboru *sedmi nejhlavnějších hříchóv.*

„A ten stav v mysli (t. boj tří těch žádostí) jest všech bohobojných veliká protivnosť (viz 29. kap. III. odd.); neb sě bojí, by jich zlé nepodtrhlo, nepřemohlo, neklámalo: a také *těžké* (jest), *vzdy bojovati*, vzdy se mnohým nehodným a rozličným žádostem protiviti: anoť *pýcha* chce pokoru přemoci, *závisť* nad milostí chce býti, ježto bližnímu má býti *hněv* nad úklidností, *lenosť* nad kyprostí, *lakomstvo* nad nedbáním zboží, lakotné *obžerstvo* nad smírností v pokrmu a v pití, *smilná* nečistota těla nad zdržením od toho skutku šeredství. A nad to: toť sú jako knížata hříchóv jiných a hlavy, těch *sedm*; každý z nich má své vláští (hříchy), s nimiž v boj jde (proti šlechetnostem) a činí nepokoj v svědomí dobrých a protivnosť, ježto ji od některého z toho každý trpí, kdož chce šlechetně živ býti v Jezu Kristu v bázni jeho.“

Třicátá druhá kapitola (LXIV).

Pýcha jak svádí náruživé pyšné.

Děti: „Ee! pověz nám něco o tom, jak těch *sedm* vláštích a úhlavních hříchóv bojují proti šlechetnostem a nepokoj činí dobrým: abychom je také uměli podobně potkati a nebyli oklamáni.“

Otec: „Znamenajte, aby sě uměli vystříhati, jak ten svár a nepokoj lestným úmyslem *pýcha* počíná, a chtíc nějakú pravdy podobností rozum oslepiti a k sobě povolení srdečné člověčí přitáhnouti, ana jest tak i anděla s nebe svrhla, člověka z ráje vypudila a lúpí na cestě spasení a přebíjí z duchovních darov.“ *) A *nejedinéť* jde (pýcha) v hrdých *spětských rúších*, ale i v *šerých* i v *kuklách zákonných* i *vilkách* jeptišských i v *sprostných rúškách ne-*

*) V přepise připsáno: „neb tříbí je z duchovních.“

válených, neškrobených (!) *), neb bývají i pokorú (vnější) nemúdří pyšni.“ —

„I bude říci lestná pýcha v něčím srdci: Co se dáš jiným rovnati sobě? však lepšího urození, však bohatější, máš více přátel a podstatnějších, silnější jsi, nebo múdřejší, vzácnější, krasší, sličnější, vyššího stavu, duchovnější jsi, více se postíš, a ty více umíš, a tak cos jiného bude v srdci pýcha štěbetati, nedbajíc v světském-li běhu či v duchovním, leda srdce něčím podnesla, jímž mohúc, podlé stavu jeho, aby se výše vážil, než jest, a jiného lehce (vážil) proti sobě. Ne jakož radí sv. Pavel, ježto dí: „Aby jeden druhého nad sě vážil, aby tak čest ve všech byla a šlechetnost.“ Neb dí pohanský mudřec: Čest jest *v tom*, kdož ctí druhého.“

„Ale těch jest srdce pýcha nakazila, ježto nectí jiných, ale tupí. Praví sobě: My jsme kníže a Němstejka je chlap; my jsme zákona potvrzeného, on Beghard, ano snad konverš.“

Byli jsou Beghardi dílem pobožní lidé, ježto při pokaženosti tehdejších klášterníkův v spolky soukromé se byli sjednotili, aby vnitřní křesťanství v nich pěstovali. Povstali již v 11. století, a však v 13. a 14. nejvíc byli rozšířeni a v nenávisti pyšných klášterníků „zákona potvrzeného“. Jmeno Beghart pochází prý od starosaského beghen: modliti se. Ženské náboženství toho svobodného sluly: begině, beghině, begutě. „Konverš“ znamená buď novokřtěného, tedy starou takořka vírou ještě zapáchajícího, buď služebného jenom mnicha, fratera, dle obyčeje mluvení oněch časů.

„Vzácnější bohu, jest-li dobrý, bohobojný, nábožný, nežli *kněz* lecjakýs, lepí (lepší) jest dobrý nezákonník, než zákonník, ježto nedrží zákona svého a duchovenství maje v mrzkost.“

„A tak — by pýcha srdečná dala — netupil by jeden druhého, ale nad sě by jej vážil v něčem, neb i menší něco mívá, ježto většímu není dáno, a onen sě v jednom líbí bohu, druhý v druhém. Protož ne křivěť jest Pavel velel, aby jeden druhého vážil nad sě.“

*) Přepis Musejní má na místě: v rúškách neválených „v rúškách nevolených“. V příčině slova: v *vilkách* jeptišských viz kapitolu dvacátou čtvrtou (str. 217.)

Třicátá třetí kapitola (LXV).

Rozjímání a boj pokory proti pýše.

Děti táží se: „Dí-li co *pokora* proti pýše?“ —

Otec odpovídá a řka: „Jako svú vnitřní řečí bude člověku pokora říci: Nedaj se pýše, pomni, žes člověk z země, hnis a prach, z ženy se narodiv, krátký čas živ jsa a naplněn jsi hubenstva mnoho. A pak-li co máš mimo jiné, tím jsi více povinen bohu: komuť více dadí, od toho více potřebují, a nic nemáš, ježto by nebylo od boha dáno. Učiníš-li co dobrého, darť jest to jeho, a kdyby již vše učinil, co jest bůh kázal, co jest radil najsvrchovanějšího, veliká-li by to věc byla, žeby to učinil, ježto by měl učiniti? — A jakožť řku, však by to bylo jeho darem a více by měl děkovati. A nad to nemni, by jedno ty sám měl boží dary; a nebo by to, což ty máš, bylo bohu najvzácnější; a jako by ty to lépe obrátil, což jest bůh dal, než by to jiný učinil. I jiným bůh své dary dává, a kdo to ví, čí jsú vzácnější, a kdo svého užive lépe, aneb čeho lépe užívú jiní?“ —

„Pomni, pomni, žeť zajisté neví člověk, jest-li hoden milosti boží či nenávisti? ale že je vše schováno k budúcímu času v nejistotě. A co sě jest jich odvrátilo, ježto chvalně počínachu (počínali) to, co jest dobré! A jedno-li lodí v moři i s kúpí zahyne a již někdy blíž břeha? A také někteří, zle byvše živi, opraví to s boží pomocí naposledy.“

„Protožť radím: nehrdaj jinými, a toho, ač co máš, nepropýchaj, věz to jistě: nezachová-li pokora v tobě těch božích daróv, kteréť jest dal, více-li máš, a více ztratíš!“

„A zdali jsi větší, jsa na zemi, než anděl v nebi? A když jest anděl pro pýchu s nebe svržen *), jak mníš, by v pyšné mysli mohl v tu výsost? — Když jest mohla ta jasná hvězda, ráno zběhši, svého světla krásu potratiti: jak ty v pyšné mysli, následuje svrženého dolóv ve tmy pro pýchu, chceš přijíti k té výsosti a světel býti?“

*) Snad „*strčen?*“ neboť čte přepis „stržen“ a má později slovo „strženého“ zlepšeno v „strčeného“.

„Protož po tom nejdi, ježto jest s hóry z kraje světla ve tmu dolóv upadl; ale poslúchaj mistra světlé pravdy, ježto dí ke všem: „Kdo po mně jde, nejde ve tmě, ale věčného života světlo bude míti.“ — „A v čem jíti po něm, to nám také ukazuje, řka: „Učte sě ze mne, neb tichýť jsem a pokorného srdce, a naleznete odpočinutí svým dušem.“ — Ó slyš srdce pyšné, což dí více mistr pokorný: „Kdož sě výší, ponížen bude, a kdož se níží, bude povýšen.“ A tak dí skrze proroka: „Na kom můj duch odpočine? jediné na pokojném a na pokorném.“ Slyš co dí sv. Pavel také o pokoře, chtě k ní kdy povábiti, dí: „Syn boží, jsa roveň bohu otci, pokořil sě, člověčenství přijem, poslušný byl až do smrti, a smrti na kříži: a když sě jest božská velebnost tak ponížila, čím chce lutová (nepevná slabá, pouhá) člověčí křehkost býti purná?“ *)

Třicátá čtvrtá kapitola (LXVI).

Z pýchy se rodí: chvála marná, pokrytstvo a pohrzení starším. Proti nim bojuje však bázeň boží, pravda pravého duchovenství a poslušenství.

Děti: „Bieše (byl jsi) řekl dříve: že těchto úhlavních hříchóv, z nichž pýcha jest jeden, každý má své zvláští jiné hříchy, s nimiž jde proti pokoře a proti těm šlechetnostem, ježto také pochodí z pokory: pověz nám o tom, ať srozumíme, jak jest to?“

Otec: „Pýcha jest hlava jiných úhlavních hříchóv, jako král jiných knížat: neb jakž pýcha, tak hotova závist: pyšný závidí, móž-li kdo nadeň aneb s ním roveň býti, brzo hněviv bude, z hněvu jakás tůžebnost smutná a lenost v smutku: a chtě nějaké útěše smutný, brzo se dá na lakomstvo a na lakotu, a z lakoty hotovo smilstvo.“

„Těchť každý hřích má opět své zvláští ku pomoci,

*) V knihách učení křesťanského uvádí Štítný takořka za příklad pokory: „Pakli se komu přihodí *kletu* býti a snad nevinně, tu sluší opatrnu býti: neb jelikož před bohem není v kletvě, kdož by byl nevinně klet: ale však má držeti poslušenství: pakli pokorně a poslušně strpí kletvu, a podlé pravdy s dobrú radú hledá vyníti z ní: ač před lidmi jest klet, před bohem není, a ještě tú pokorú, sdrží-li ji, odplatu vezme.“

ježto z něho pochodí, a s ním boří duchovenstvo: a tak podlé pýchy jako domácí její čeleď jde: *chvála marná*, chtíc bázeň boží vyhnati s srdce, ježto ji mají pokorní, a jde s pýchú také *pokrytstvo*, a jde také s pýchú *pohrzení starším*, ježto boří poslušenství, jehož jsú pokorní pilní.“

1. „A tak ješitná a marná *chvála* podšlívá srdce řkúc: ukaž se hrdě v rúše, ve ztravě, v hojné čeledi, buď zřídlen, budeš míti od lidí chválu; ukaž zjevně své dobré činy, svú šlechetnost, svú dobrotu, budeš slúti dobrým, lidem budeš míl, budú tě cíti a chváliti, druh druhu o tobě rozprávěti bude, a co lepšího, než dobré slovo? — Ale proti tomu *bázeň boží* vystúpíc má řieci: Neodmlúvámť, by některému stavu nebylo to hodné a dobré, nebyti špatnu u rúchu, u ztravě, u čeledi; neb ohyzda jest špatnost; ale poněvadž jest srdce lidské pochýleno k hrdosti, má se člověk ovšem pilně stříci jí, když sě musí podlé stavu svého ukázati nad jiné, aneb s jinými téhož stavu znamenitě. Tak ona králová Hester bývala v koruně a v drahé přípravě, ale dí tak o tom v své modlitbě: „Ty víš, bože! žeť mám v mrzkost znamení pýchy a své chvály, ježto ji mám na své hlavě ve dnech mého ukázání: a tak jest mi to ohavno, jako rúcho nečisté ženy, aniť ho nosím těch dní, když mohu toho prázdna býti v svém pokoji.“ — Tak ve všem čiň, což móžeš dobrého, ježtoť sluší k tvému stavu; neb ne dospatiť sě jest, ale dopracovati království nebeského; ale co činíš, nečiň pro marnú chválu lidskú, ježto mine, ale pro věčnú od boha chválu; ať by tvá pravda od věčné pravdy chválu měla, žes to činil, cožs měl činiti. Ee! té věčné chvály, ježto má trvati, a ježtoť má přijíti od najvyššího před tvými přátely, v níž věčnú radost budeš míti, nedávej za žádost marné chvály!“

„Aj! král *Asverus* chlubný již minul, dávno minula útěcha jeho; též *Alexander*: a velmi chtěli slovútni býti! Co jest jim skrze to ostalo dobrého? jmena jich ještě pamatují: jedni chváléce jich bláznovstvo a druzí nechváléc marnosti. Nechť by pak chválili všichni, daremní jest chvála, čehož pravda vší pravdy nepochválí; neb ač lidé koho budú chváliti, jehož bůh hyzdí, lidé jeho neobrání, když jej bůh bude súditi. Protož nehonos sě v svých dobrých či-

nech, nehledaj zde jimi své chvály, taj, činíš-li co mimo jiné, paklič sě pronese, ne v tvé žádosti, by sě chtěl kochati v té libosti, že máš zde od lidí chválu, nebudeš vinen.“

„*Dvéť* jest našeho spasitele přikázání, a zdáť sě protivné sobě, a však jest podlé úmysla rozličnosti obé pravda. Jedno jest řekl: „Nevěz tvá levice, coť činí pravice tvá, ale buď tvá almužna v skrytě, a otec tvůj, jenž ji v skrytě vidí, dáť odplatu.“ A druhé jest řekl: „Tak sě svěť spravedlnost vaše před lidmi, ať lidé vidúc dobré vaše činy, chválu vzdadí otci vašemu, jenž jest v nebi.“ A však sě jest toho pilně stříci, ježto jest řekl Kristus o některých, úmysl jich znaje: „Všecky své činy činí, *aby* od lidí chváleni byli, věrněť vám pravím, žeť jsú vzeli svú odplatu.“ Ale rozdílť jest, kdož chce z svých skutkóv od lidí své chvály, a kdo i z své chvály hledá boží chvály, umíť to bůh rozeznati. A to se sluší nábožným zvláště stříci, aby divóv a zázrakóv nežádali, aby z těch nebyli, o nichž dí písmo: „Viděl jsem Satana jako blesk s nebe padnúcí, t. z svátosti v chlúbu.“ Ale což činíš, nečiň pro marnú chválu, ježtoť mine, lidskú, ale pro věčnú od boha chválu.“

2. „*Pokrytstvo* pýše pomáhaje bude řéci v srdci člověku: Nejsi-li nábožen? nevoní-liť duchovenství? ale ukaž do sebe tu postavu, ježtoť duchovní mají a nábožní! kdoť srdce vidí? tak, jakž tě uzří, budú tě míti.“

„Ale *pravda pravého duchovenství* dí proti tomu: Lépeť jest, nejsi-li dobrý, snaž sě, abys byl, ukážeš-li lestní postavu, by byl dobrý, a nejsa sám, na sě súd vydáš.“ — „Neb víš, že jest dobré, býti dobrým, a přes to nechceš dobrým býti! a zleho přičiníš ke zlému, k své nedobrotě lsti, křivého ukázání: a výše váže, aby tě lidé měli za dobrého než bůh, ježto má najpozléz súditi všelikú neupřímost.“ — „Aniž mnite, byť jedno mezi duchovními pokrytstvo bylo a licoměrstvo, jestiť ho dosti i mezi světskými i u dvoróv, že se nejeden staví druhému jako přítel, ač vlk jsa v srdci. Ee! jakož jest břidko licoměrníkem slúti a pokrytcem, by tak bylo i hned zde tak břidko tím býti tomu, kdož jest, zda-li by méně bylo toho falešného pokrytstva a licoměrstva, a více pravdy?“

3. „*Pohrzení starším* také jde s pýchú a dí v srdci:

Co chceš otce poslúchati, však již nemá smysla, — neb jiných svých starších, nebo kněží, víš lépe mnohé věci, nežli oni: boha poslúchaj, však víš, co jest bůh přikázal, a nedbaj na ně. — Ale má řéci *poslušenství* proti tomu: když víš, že jest býti božímu přikázání poddanu, tehdy býti jest člověčímu přikazování poslušnu. Však jest bůh kázal starosty, otce a máteř ctíti. A řekl Kristus ku prvním starostám kostela svého: „Kdo vás poslúchá, mne poslúchá, a kdož vámi hrdá, mnú hrdá.“ A pakli (by) ten starosta, ježto jest nad kým, nebyl důstojný, mať důstojenstvo od úřadu. Bůh móž, komuž chce a kteréž chce a když chce své úřady poručiti. Protož ač by úředník důstojen sě nezdál komu, by ho poslúchal, však ho poslúchaj pro důstojnost toho, *ještoť skrze něho přikazuje.* — Ne na to poddaní zříti mají, jaké starosty měli býti, ale na to, co jim úřadem svým rozkazují. A Kristus dal o zlých starostách obecné naučení, řka: „Coť vám káží, čiňte, ale což oni činí, toho nečiňte.“

Třicátá pátá kapitola (LXVII).

Z závisti rodí se nenávist, pokútní uhryzání řečí a cti utrhání. Proti nim bojují: uznání božího obrazu v každém, šlechetnost dobrého srdce a rozumné a milostné pokárání bližního.

Děti: „Již pověz něco o *závisti*, ježto jest druhý hřích úhlavní, a o těch čeledních jejích, ježto s ní jdú!“

Otec: „S *závistí* jde *nenávisť* a *pukútné uhryzání řečí* kromě očí družce a *cti* jeho *utrhání.*“

„A tak závisť bude najprv řéci: Oj! jak jest to zlé, že sě tomuto neb tomuto dobře vede, že jemu jde pod ruku úmysl jeho, aj! by jemu ubylo štěstí jeho, aj! jak hubené věci brzo vzjide a vzhůru vzběžé: ale kdož by *ke bližnímu* měl milost, jakož bůh velí, nebylo by v závisti hořko srdce jeho, ale útěšeno v dobrém bližního, a vzdal by chválu Hospodinu v té utěše, jakož velí sv. Pavel: aby člověk vesel byl utěšením bližního, a truchel v zámutce jeho.“ „Ó svatá pravá milosti, jaks pochotná, ale závisť zlořečená: těžký jest srdečný ostenec! — A pak-li

kdo závidí, že onen má to místo, ježto by on chtěl ho míti: nežádaj místa a úřadu vysokého, má-liť tvé srdce které šlechetnosti, níže jsa, držíš je lépe, čím výše, tím silnější věje vítr a dme, a s vysoka škodnější úpad: však tě a každého vidí pán bůh, a v čemž ráčí, toho v tom povýší. Co sě protiviti? — cti srdce vůli jeho!“ „*Komuž bůh, tomu i všickni svatí.*“ Pročež pak chceš sě svatých božích odlúčiti? raziť, aby sě nelúčil od nich: komužť bůh co přeje, přejž i ty jemu s svatými jeho: nenásleduj toho, o němž jest psáno: „Závistí ďábelskú smrt v svět vešla,“ a kdož v tom jeho následují, jsú s jeho strany!“ —

1. „*Nenávisť* bližního ta sě milosti protiví ovšem, z závisti jdúc nebo z hněvu, a dí v srdci: Oj! by z světa spadl, an mi tak těžek, tak protiven v tomto neb v tomto, nyní se nevrovnává obyčejóm, jakoby jedno sám slušel k bohu: ale kdož by pravú a silnú měl milost družce svého, netolik proto, což by v něm dobré bylo, neměl by v nenávisť jeho: ale ačť by tě i zpravoval i posmívalť sě, i čímž moha, nepokoj činil, však by v něm měl aspoň *boží obraz* míl býti. (!) Ke zlosti i jednoho nemá býti milost, a člověk nemá býti nenávidín: ano Kristus napomíná, řka: „Milujte své nepřátely, dobře jim čiňte, ježto vás nenávidí. A také, kdož nepříteli v jeho potřebě učiní dobré, milost k sobě učiní v mysli jeho, že z nepřítele bude přítel. A pak-li by kdo byl tak zapeklený v zlosti, že by sě nehnul milostí k tomu, ježto jemu dobře činí, a nemaje od něho přízni: tenť by sám sobě k své hodné muce shromáždil horúcí uhlé na svú hlavu. Protož ne tím úmyslem sluší dobře činiti nepříteli, aby upadl u větší hněv boží: ale i slitování, kdyby viděl núzi jeho, aneb aby uhlé milosti v něm roznítil, dobrotú přemoha zlost jeho. Díš-li pak: „Dosti jest ty milovati, kdož mě milují, kdo móž nepřítele milovati?“ — Toť činí i Nekřesťané! — To je pravda, nemiloval-li by kdo toho, ježto by jej miloval — o dobréť pravím milosti — hoden by byl větší pokuty, než že by nemiloval nepřítele: ale větší bude odplata z té milosti, ježto ji kdo má k nepříteli, než z té, ježto jest ku příteli.“

2. *Pokútné uhryzání řečí* družce velmi rádo závisti služí, a bude tím podštívati a řka: I kdo móž mlčeti pravdy,

leč by jemu byla křivda milá; nevidím co chvály v tomto neb onom, není tak dobrý, nedobrým úmyslem to činí, ježto sě zdá dobrý do něho. A tak z závisti i v dobrých položí poškvrnu zlý zpravovač, a závistí jsa podnícen i v jiných (škodí) dobrému. — Ale *šlechetnost dobrého srdce* dí proti tomu: Jiné jest pro milost pravdy, vidí-li co do druhého nehodného, v oči jej pokárati svobodně a súkromě, aby jeho navedl: a jiné (jest), k jeho cti umenšení pokútně jej zpravovati."

3. „A bývá omluva, ne vždy pravá, těch pokútních zpravovačův, ježto ne z milosti pravdy, ale z závisti *utrhají* jiným dobrého slova: bude někdo takový řéci: proto jemu v oči sám neřku, abych jemu hoře neučinil, svú jej řečí rozhněvaje. Móž to *někdy* pravda býti. Protož vidúc koho a v svój čas, jest-li třeba, s rozumem pokárati někdy z milosti, ale z závisti *nikdy* cti neutrhati nikomu, leč by kým chtěl někoho pokárati a vystříci, řka to, ježto by zjevné bylo: „zda chceš býti, jako tento," „zléť ne vždy utajeno bude," „aj! jakť o tomto lidé mluví!" — A pakli jest kdo s kým v obyčeji a chce jeho v něčem polepšiti, potreskci jeho sám jediný; ale ježto kdo komu chtě cti a jmena dobrého utrhnúti, bude jej kromě očí zpravovati: zdali jeho nerozhněvá více, nežli by byl z milosti sám s ním mluvil o to; neb i ty pokutní řeči docházejíť toho, o komť jsú byly."

Třicátá šestá kapitola (LXVIII).

Proti hněvu stojí úklidnost duše. Hněv rodí purné a plaché řeči, srdečnou purnost a žalost světských věcí. Proti tomu bojuje: tichost mysli, tiché a nepurné ukázání své neviny a odtucha v dobré naději.

Děti: „Čehož pak dí *hněv* a co sú také čeleď jeho?"

Otec: „Hněv jest třetí hřích úhlavní, a jdú z jeho domu: *řeč* jakás *purná* a plachá a *purnost srdečná* a *žalost světská:* to vše pochotná úklidnost mysli chce zbořiti. I dí hněv v srdci? Jak chceš trpěti, co se děje od toho neb od toho nelibého; tak se tomu dlúho neopřeš, že učiní něco více. Ale *úklidnost* dí proti tomu: rozpomeň sě, co jest náš spasitel trpěl pro ny (nás) a nám příklad ostavil, aby-

chom šli týmž sledem po něm. A co my proň trpíme, ježto by on pro ny netrpěl více? trpěl práci tohoto světa, ano jej zlým nazývali, že maso žere, že pije víno, že jest přítel hříšných lidí obecných, že svádí zástupy, že má ďábla v sobě, až i zradu od svého trpěl čeledína: trpěl pro ny úsilí, plvání, bičování, posmívání, až i smrt těžkú a ohavnú s lotry na kříži!“ — „A nás pak jediné slovce protivné zbudí k hněvu. A však nebudem-li s ním trpěti, nebudem s ním kralovati. A protož nedaj sě i jeden hněvu pohasiti, aspoň jej uskrovni, ujmi jeho něco, a opět takéž strachuj se pro hněv súdu božího.“

1. „Z hněvu vychází *purná* jakás a *plachá řeč*, a ta bude v omluvě řéci: Co bych krasil o nemúdrém šílenci hlúpém, lépe naň búkati, jako na hovado nerozumné! — Ale *tichost* v úklidné *dobrotě mysli* dí: Nesluší sprostného zplašiti vzdornú řečí.“

2. „*Purnost* jakás v srdci bývá z hněvu, a najvíc, když zví, že lidé jeho pomlúvají, a dí v srdci tak: Nedbaj, nechť mluví, však nejsi vinen! — Ale komuž jest mílo, aby dal dobrý příklad, ten má to v mysli, že nesluší dáti té příčiny, by kdo mohl o něm zle mluviti, ale potká-li jej řeč taková, má tiše, neprchavě, *nepurně* svú *nevinu* ukázati a toho ostati, ač i zlé není, ježto by jiným byl zlý příklad. (?)“ „Učí tomu sv. Pavel: abychom nedali jiným příčiny k zlému netolik zlými činy, ale ani takými, ježto i zlí nejsú, ale mají zlého podobenství. A na to čtení praví: že ač musí to býti, aby bývaly pótky jiným ku pohoršení, však běda jemu, skrze kohož budú.“

3. „*Žalost světských věcí* nebývá bez jakéhos hněvu, a také po hněvu přichází smutek, ježto z protivných pútek na světě bývá: ale duchovní *odtucha v dobré naději* má ten smutek odehnati; neb pro ztráty světské i pro kterážkoli protivenství na světě nemá ten smutek obíjeti srdce, ježto hřích přivádí a smrt činí. Jest jiný smutek, ježto jest *pokání*, ten život přivádí, ježto jest v útěše naděje dobré milosti: tohoť smutku *neodmlúvám*; ale toho, jímž sv. Petr nedá sě nutiti, ač kdo trpí jako křesťan, a toho sě velí stříci, aby i žádný netrpěl, jako zloděj.“ „Nemíníť (sv. Petr), by sě tím bylo nutiti: bylo-li by tú smrtí křesťanu sjíti, jako ji zlo-

dějóm činí: ano i Kristus oběšen s lotry, a rozličnì světí jako i zlí scházeli kterúžkoli smrtí: spravedlný sejde, dobře jemu bude: ale míní, aby sě nedovinil, jako zloděj, aby trpěl. A pakli trpí kdo zaviniv, ne proto sě muť, že trpí, ale žeť jest zavinil, ať bude ten smutek pokáním, a v radost sě obrátí, když skrze to, že trpí, sejde jemu před bohem vina. A pakli zloděj netrpí zde, ježto kteréžkoli zlé skutky děje, má se zamútiti pokanným smutkem, že zle činí; neb ačť bůh nepodá někoho lidskému súdu, neb pokuty zde nepřepustí, neb zde sě naň zlost jeho nepronese: tížeť toho tam mstíti bude, zachová-liť tu vinu k svému súdu, ač zde milosti nenalezne pokanným smutkem: a tak v ní, když zde trpí pro svú vinu, móž vesel býti, že, chce-li, sejde jemu těžší pokuta onoho světa. A nevinní spravedliví ovšem sě radují, když trpí na světě. Neb dí Kristus: „Když budú vám lidé činiti protivenství, a zlí dějí proti vám všeliké zlé pro mé jmeno: veselte sě a radujte; neb veliká jest v nebesích odplata vaše.“ To pomníce Apoštolé, vesele jděchu, byvše biti od starost židovských. Protož nemuť sě spravedlný protivenstvím, po němž má býti věčná radost.“ —

Třicátá sedmá kapitola (LXIX).

Proti lenosti stojí kyprost. Z lenosti pocházejí: túžebnost a neústavnost, i rozpač i zufání. Proti nim stojí: spokojenost a ústavnost, i naděje k božímu milosrdí.

Děti: „O čtvrtém úhlavném hříchu a o jeho čeledi také nám pověz.“ —

Otec: „Čtvrtý hřích jest *lenost:* túžebnost a zufání, to dvé lenosti jako slúží, neb z ní pochodí. A ta lenost rozličně rozličné podlé jich stavóv odvodí, aby úžitečně nepracovali, hrozíc zkažením hlavy, nebo očí, aneb čímkoli. Ale snažná *kyprost* bude říci proti tomu: čiň cos tvú rukú; neb čehož zde sobě nepřipravíš, tam toho nebudeš míti: a co dlúhý věk kladeš sobě? zdá-li víš, dokud živ budeš? neříkaj: učiním potom, móžeť snad zajtra býti tvój konec, a ještě nemáš té jistoty, budeš-li živ jedinú hodinu: užívaj očí, donidž máš oči, nebuď v nich skup, čti! piš!“ —

1. „Z lenosti bývá *túžebnost* a z túžebnosti žádost místa proměnění a neústavnost; neb lení (leniví) mní, by jinde byla menší práce. A tak ta neústavnost ponúká, aby člověk proměnil stav neb místo; i na púť vzpobízí někdy, aneb aby o něčem člověk nepracoval, vzdal sboží, neslúžil světské hospodě, i mnoho toho i jiného vzbúzí v mysli neústavnost.“ —

„Ale dí proti tomu *ustavičnost:* nic není na světě bez nedostatku, střez sě, by tě těžší nepotkalo, když sě hneš, chtě zbýti něčeho. Dobráť jest věc ustavičnost; dí písmo o ní: „Požehnal si hospodine zemi svú:“ tiť jsú boží zemí požehnáni, kdož jsú ustanoveni v dobrém, jako země, ježto vzdy stojí na svém místě, nehýbe sě sem tam, jako voda, a netočí sě, jako povětří: tať země béře od boha požehnání. Ale mnoho zlého pochodí z neustavičstva. Prvý anděl hnul sě z nebe a člověk z ráje, čili jsú takáž místa nalezli sobě? — Lot jsa mezi zlými, byl opatren, a ode zlých vyšed, v zapití svém bezumil se dcerama. Hýbáť také neustavičstvo někým i k vyššímu stavu, ježto by byl lepí (lepší), aby nižší držal právě: protož kdož jest vstúpil u vyšší boží službu mimo jiné, aby ostal světa, eh! neobvazuj sě světskými věcmi, aby se tomu slíbil, jemuž sě jest dal.“

2. „Z lenosti také pochodí *rozpač* a *zufání*, a toť dí v srdci: A ty vzdy hřešíš z své mladosti, aniž věč ostaneš toho, cožs obvykl, aniž bys snesl pokání, byť bylo za vše dosti učiniti; darmo bys byl počal, nedokonal bys, a co z své vůle nyní bys zameškal, toho bys neměl.“

„Ale *naděje* velí sě uteci k božímu milosrdí a řkúc: a jeden-li jest veliký hříšník navrátil se k bohu a nalezl milost? — aj! David šeredně shřešil, navrátil sě k bohu a nalezl milost; když svému věrnému byl nevěren, v ženě jeho i v životu zradil jej pro šeredné své cizoložstvo s jeho ženú; a však jej bůh k milosti přijal. Manasses, zprzněný všemi hříchy, pokáním k životu přišel: Magdalena, zkalená smilstvem nečistým, boží milostí zaslúžila učištění, a onen lotr v seznání své viny vražedlného krve prolití v jedné hodině, a i hned z kříže šel do ráje.“ — „Aj! to nam písmo ukazuje, že hříšný, když sě obráti a vzdychaje za své hříchy, spasen bude. Protož hříšný! nerozpakuj sě, ačs

sě včera neobrátil, dnes sě obraf; a že není jist, bude-li aspoň jeden den míti k svému polepšení, nemeškaj, neodkládaj, a počna rci: již jsem počal; a ta jest proměna rukú boží!"

Třicátá osmá kapitola (LXX).

Proti lakomstvu stojí rozumné nedbání zboží. Lakomstvu slouží: skúpá tvrdost, lest, krádež i lež. Štědrost, nevinnost a pravda protiví se však lakomstvu.

Děti: „Již o *lakomstvu* a o družině jeho, ježto se přídrží jeho, také rci něco."

Otec: „Velikýť činí nepokoj lakomstvo, když ponúcí, aby člověk dosáhl, jehož nemá, ostříhal, což má. A jde lestnými mnohými omluvami, někdy hrozí nedostatky, někdy bude řéci: Dobývaj, táhni k sobě, jiníť neumějí užiti toho, coť mají: ale ty, když budeš míti, užiješ a spůsobíš dobře a na dobré obrátíš."

„Ale dí *nedbání světa* proti lakomstvu: Dobré jest, kdož zboží má, aby je působil dobře úmyslem dobrým, úžitka jím hledaje věčného svého i jiných, almužny čině, rozpósobuje je jako šafář boží: ale lepší jest, všeho se chutně vzdáti, bohu ostanúc všeho."

„Dí Kristus: „Chceš dokonaně dobrý býti, jdi, prodaj vše a daj chudým a jdi po mně, a budeš v nebesích odplatu míti. Neroďte velmi pilně snažni býti, co by jedli a pili a k oděvu měli: najprvé hledajte království nebeského, a všeť vám toto bude přidáno." Ó jaký to slib, kdož nic nežádají mimo Krista, jsú tímto slibem vší potřebú ujištěni: ježto nic nemají, vše mají, čehož jim je třeba, ježto majíc pokrm a oděv, v tom mají dosti. Ó kdož by ti byli, tiť by lakomstvo ovšem přemohli! Ale ne *všem* jest to hodno, ne vše jsú úmyslův tak stálých, by počnúc, tak svrchovanú věc konali chvalně, ani jest všem toto přikázal Kristus, ale věděl, které jest vítěze vybral k tomu, aby vše opustíc šli po světu, kážíc slovo boží. A ještě jsú zákoni někteří na ten úmysl ustaveni; ale kdož není stavu toho, a nevnikl v to svrchování, a té není některé potřeby zvláští, aby vše vzdal, tohoť *neradím* učiniti (!) A pak-li bůh kterú stranú přepustí chu-

dobu, túž ji i trp s hospodinem: *lépe* něco svého míti, spravedlivě mohúc držeti, *nezalíbic té chudoby najvyšší*, než nic ovšem nemajíc na však čas býti pilnu, aby od někud něco přišlo: zdá-liť sě práce, míti něco, né (nébrž) slúžiti, aby měl potřebu, viz, byť s chudobú větší nebyla (práce!), bývář, že vniknúc v chudobu z své vůle (zákonníci), pak vším úmyslem po tom jediné pojdú, aneb více po tom, než po Kristu, aby jim dáno bylo, a budú ty v mrzkost míti, kdož jim nedávají.“ — Znaltě Štítný výborně svět a přirození lidské, bojuje i zde, jako všudy a vždy, proti veškeré přepjatosti! — „Protož již-li kdo v tu svrchovanú chudobu vnikne, jdiž po Kristu, a i ti, ježto mohú držeti zboží spravedlivé, lakomé sě žádosti střezte: dím za stráž: pójde-liť zboží jako plova, neroďte srdce přiložiti.“ —

„Lakomstvo jest ohyzdná věc; neb lakomec tu čest, ježto na bůh sluší, vzdává zboží, více jé miluje, než boha, větší v něm naději klada, než v boze.“ (Ovšem! jest to povaha každé náruživosti, míti snahu vlastní za svrchovanost všeho dobrého, za „bůh“.) „A když jest světským lakomá žádost tak škodna, co pak ti, ježto chtí duchovní býti, měli-by ji pohasiti, smluv nebořiti, což sě jest jednú líbilo, v tom státi; a to jest více třeba, než aby majíc pokrm a oděv na tom měli dosti!“ —

„Ale dí někdo: proto dobývám, abych to lépe obrátil! Kdož by z světských měl ten úmysl a pravdú dobýval, neboře smluv, ježto byl smluvil, nehyzdil bych. Neb i svatý Pavel ponúká lidu, aby dělali rukama a pracovali v tom, co jest dobré, aby měli, čím by pomohli potřebnému. A pak ten, ježto chce duchovně živ býti, obvíželi sě pracemi těmi, po boží stoje, ztratíť pokoj a duchovní chuť, a menší zisk vezme nežli ztrátu, a dá do sebe i do jiných téhož stavu příklad zlý. A mní někdo, by lépe obrátil zboží, ano snad bude hóře: mnohéť jest toho oklamání, i záduší některá (odkazy), ježto ti, ježto chtí umříti, ustavují, mnohokrát jinak vycházejí, než ten mní, ježto rozkazuje: má-li kdo co *za zdraví* počíti, způsob což móž, a nestój po tom, aby mnoho rozdával, chtě umříti! Aj! i dnes v kostele zpívají chválu sv. Augustina, žeť jest, jsa biskup, jako chudý umíraje, i žádného neučinil odkázání: jistě, kdož sě móž s duchovní věcí obírati, neob-

vazuj sě pro tělesné sboží světskými pracemi. A ať všem řku vóbec o lakomstvu: hromáždí člověk, a neví komu, nah (nahý) přijde na svět, a nah s něho sejde, a čí to bude, co jest nashromáždil? jakož nic nepřinesl na svět, tak z něho nic neponese, než že skutky každého po něm pojdú.“

1. „K lakomstvu sluší *skúpá tvrdost*, ta stojí proti štědrosti, omlúvající i almužny: ale štědré milosrdenství také své líčí (krášĺ); pak sv. Pavel dává míru a pravidlo mezi tím, z něhož nesluší vyjíti, a dí: „Vůle dobrá, když jest podlé *moci*, jest vzácna bohu, ale ne podlé toho, ježto nemá; ne také totiž velím dávati almužny, aby *jiným* bylo *odlehčení* a vám *stužení*, ale *rovnost* v tomto času buď: to což vám zbývá, ať to jiných naplní nedostatek.“

2. „*Lest* a *krádež* lakomstva se také přidrží, a řkú v srdci: zadrž, utrhni, uživ úřadu, aby aspoň známých přátel mohl poctiti: ale *nevinnost* dí proti tomu: lépe jest chudu býti, a i žádnému sě cizím neslíbiti, než svůj úřad lestně vésti, kradúc toho, jenž jest uvěřil a vladařem tě učinil. Lépe jest málo spravedlnému nad veliké sboží hříšných; neb ten den přijde, žeť každá nevěra zjevna bude, a tu bude přenešťastný, jehož nepravost nebesa budú zvěstovati, před nímž vrata království nebeského zavřena budú; a tenť je zavírá sobě, kdož lží, neb jakžkoli neprávě, zadrží cizího.“

3. „*Lež* také někdy jde z lakomstva, ač i z hrdosti chlubné také lež bývá; neb licoměrní, a tak rozličnì, v srdci mluví, i jako z hrdosti i z licoměrstva i z lakomství, jakož kdy jde odkud, jakoby řeč křivá a lestná neškodila. Ale mnoho jest toho, ježto spravedlivě proti lži mluví *pravda*: nebo mnoho zlého činí řeč křivá; leť činí, že pak i pravdě ne tak snadně lidé uvěří: a ovšem, kdož v křivých řečech poznán bude, kdo ví, kdy on pravdu poví? a když již nebudú věřiti komu, lépe by bylo, by něm (němý) byl; aniž sě co tak zřejmě protiví pravdě, jako lež. A kdo lež mluví aneb chytrú řečí druhého chce obelstiti, viděti móž, že zle činí; neb to druhému činí, jehož by nechtěl, by jemu bylo učiněno, a kdož by chtěl křivú řečí obelstěn býti?“ „I dí písmo: Ústa, ježto lží, zabíjejí duši, a že ztratí bůh všecky, kdož leť mluví, a že člověk lstivý mrzí boha, a že lstivých díl bude v jezeru ohněm vrúcí síry!“ —

Třicátá devátá kapitola (LXXI).

Lakota jest pravý opak smírnosti v pokrmu a pití. Z lakoty rodí se: nelepé veselí a marné mluvení. Proti nim stojí: duchovní truchlost a smírnost v řeči.

Děti: „O *šestém* úhlavním hříchu a o těch, ježto jdú z něho, také nám pověz.“

Otec: „Ten hřích jest *lakota*, to jest, kochání v jedení a v pití, ne pro potřebu, ale jedno pro chuť. Ta lakota dí v srdci: Však jest bůh stvořil lidem pití dobré a jísti: jezte a píte a veseli buďte.“

„Ale dí *smírnost* proti tomu: Má člověk jísti a píti, aby trval v zdraví a díky vzdával bohu i z té pohody: ale chce proto bůh smírnosti od člověka, aby pro chuť nedával obžerstvu sebe, neulehl bezpřímně k té libosti, ježto jest u jedení neb v pití: ne aby proto chtěl živ býti, aby jedl a pil, ale aby proto jedl a pil, aby živ byl. Kdož smysl a zdraví pro obžerstvo ztratí, ukázalť jest, že lakota panuje nad ním, jakož vídáme do opilcóv, a ježto až i v nemoci upadají, jsúc obžerni. Protož Kristus dí: „Vizte, byť těla vaše nebyla obtížena v lahodném jedení a pití,“ a dí: že Sodoma, to zlé a šeredné místo, najvíc zbujalo a zhynulo pro velikú sytost.“ — „Protož jako nemocný k lékarství, tak má každý jedno pro potřebu přistúpiti ku pokrmu, a ten lakotu najlép přemóž, kdož nestojí po rozkošných krmích, leč pro hosti (!), neb pro nemoc.“

„Z obžerstva 1. *nelepé veselé* pochodí často, jako jest psáno: „Sedl lid a jedl a pil a vstali hrajíc.“ To veselé béře omluvu, že z milosti příznivé jeden druhého chce utěšiti; ale *duchovní truchlost*, jíž jest slíbeno utěšení, dí proti tomu: I odkud jest přišla ta radost? a zdalis již ďábla přemohl, zda-li na pekelné muky již nemáš péče? a zdalis již z bezbydlé vrátil sě k své vlasti i zdali máš jistost, žes zvolen k nebeského království věčné radosti? Jaks již toho zapomenul, ježto jest řekl Kristus: „Svět sě bude radovati a vy truchleti, ale truchlost vaše obrátí sě v radost.“ „Nemúdréť jest, svázánu jsúc v temném žaláři a

nevědúc, na smrt-li vyjíti z něho, i veseliti se v jakés marnosti z obžerstva!“

2. „A v tom veselí marném také bývá mnoho mluvení, a dí v srdci: nevadí ryčeti (hlasně, mnoho a rychle mluviti) v kratochvíli, nemluvíc k škodě i žádnému. Ale *smírnost v řeči* dí: psáno jest, že mnoho mluvení nebude bez hříchа, a často od dobrého řeč sě počne, a nebude-li uskrovněna, ve zlém sě skoná. A již-li sě zlé a škodné řeči vystřeže, kdo mnoho mluví, ale marné a prázdné se nevystřeže, z níž jest také počet vydati, jakož písmo svědčí.“ —

Čtyřicátá kapitola (LXXII. a poslední celého spisu).

K smilstvu patří srdečná nečistota a žádostná milost toho světa. Proti nim bojují: srdečná čistota a milost věčného bydla.

Děti: „Již o *sedmém* úhlavním hříchu pověz také a o čeledech jeho.“

Otec: „*Smilstvo* jest ten hřích, a v tom jest najznamenitější šerednost tělesné nečistoty. Radí v srdci: Však jest bůh ženu *) a muže stvořil, jak to móž býti veliký hřích? Ale tomu jest rozuměti, že jest ten skutek již v porušení těla vždy zlý, ale ne vždy jest *hřích;* neb jest jedině v manželství svým časem a řádem přezřín a *tu* a *tak* jest bez hříchu; ale že i tu jest tělesné žádosti šeredstvo, ukázal bůh čistotu zdržení od toho činu: chce-li kdo pro království nebeské zdržeti sě, odplatu za to zvláštní vezme: a pak-li kdo bude živ nečistě, oplzle, smilně, budeť podán těžkým mukám.“

1. „Smilstvo jest také *srdečná nečistota*, a mní někdo, slyše tělesné žádosti pochlebenství, by malá věc byla, smilniti srdcem, skutku se střehúc tělesného; ale není malá: nedarmo jest řekl Kristus: „Kdož zří na ženu v žádosti srdcem svým, smilnil jest s ní,“ také já těm slovóm rozo-

*) V jiném rukopisu: o sedmi vstupních, takto dí Štítný dle sv. Augustina o ženských, vypravovav krásu světských věcí: „Což pak rozkoši v dívání krásy ženské, spatřijíc jich oči jasné, čelo krásné, nos sličný, líce pořádné, ústa líbá, vlasy rozkošné, a když se k tomu sličně mají v rúších svých se ozdobivše!“ —

měji. Protož dí Job: „Smlúvu mám s očima mýma, abych nemyslil o děvečce, kterú by měl ve mně stranu svrchní hospodin a dědictvo všemohúcí z výsosti: neb ne nečistému, ale čistému jest slíbeno vidění boha.“ —

2. Z smislné mysli pochodí *žádostná milost toho světa*, v němž jsú tělu libé věci, a smilí je člověk a oblíbí jich líbeznost, a bude řéci: I co móž býti libějšího než to, což vidíme na světě zde? ó jak jest divně nebe svět v sobě obklíčilo, pochotno mysliti, pořadu se dívajíc všeho světa a slyšéc o něm i ono: ano jedno pro noviny (nové proměny) dobro živu býti, jak překrásné slunečné světlo, jak se divně měsíc mění, jak mnohá rozličnost v hvězdách a divný jich běh, a vše má své kratochvíle, eh! by vzdy bylo tak zde býti! — Ale k těm řečem dí *milost věčného bydla* nebeského: Rozmysl se, móž-li to kdo vše a trpně na světě míti, který člověk, jehož žádá? protož veliká jest žádost k světským věcem, donidž jich kdo nepojměje, ale jakž bude to valně míti, oblaciní jemu, jehož velmi dřéve žádal: aniž móž kdo zde na světě býti bez protivných půtek, až pak i smrt vezme jemu vše, co jest zde miloval, a konec učiní libosti jeho: ale ti, kdož proň zde nedbali utěšení, po zdejší práci u věčném pokoji hodovati budú; radost bude: z nebezpečenství u bezpečství býti, u pokoji po práci, v radosti po truchlosti a u veselí po túžebném smutku: radost bude státi den súdný na pravici ve cti a chvále božích synóv; ano posměvači sluh božích patří na to, vidúce v tom svú nemúdrost, že jsú tak po světu stáli a měli v posměch boží sluhy. Ó jak sě divně tam obrazí a rozmnožuje radost z radosti, a tak každý pln radosti bude, a té útěchy, ježto jest bůh připravil těm, kdož jej milují.“ „Vzdycháše král David po té radosti, ač i mnoho maje zde zboží tohoto světa, a řka: „I co jest toho, bych v nebi neměl, kdybych byl s tebú, a čemu jest mi kromě tebe býti na zemi.“ A jakžkoli mnoho měl krmí k svému stolu, však pravieše: „Teprv se nasytím, když sě ukáže tvá chvála, i kdy přijdu a ukáži sě před obličejem božím.“ V tom túžení i to mluvieše: „Eh! hoře, jak sě jest prodlilo mé bezbydlé!“ — Pro tu věčnú a divnú radost žádáše svatý Pavel, by rozlúče se s světem i byl

s Kristem. Jehož nám dopomáhaj otec, syn i duch svatý. Amen.“ —

Těmito slovy končí se odpovědi Štítného k otázkám dětí, kteréžto zvláště v posledních sedmi kapitolách byly plny zkušeností. Zavírá však celé své dílo ještě slovy následujícími:

Závěrek.

Dobrý oklamán bývá jen zlým, jež podobnost dobrého do sebe má. Posléze však vždy zvítězí pravda a dobrota, neboť nepravda a zlost mají sámě vlastní záhuby v sobě.

„Mnoho jest i jiných lstí ďábelských, jimiž odtahuje dobré od šlechetnosti a v hříchy zavodí. A když někdy dobrý pozná, že jest byl přeluzen, a mněl, by prav byl, protivnú tesknost z toho bude míti, že jest lstí zlého ducha tak obelstín; neb dobrý nemóž jinak oklamán býti jediné v dobrého podobnosti. Protož třebať jest dobrým při sobě býti. Zlý ďábel, když *dobrého* v čem oklamá, jakoť by se jemu zvěřina (!) nahodila; ne tak dbá zlých, neb jsú to jeho pokrm vezdejší. (!) Protož dobrý má, ač i s prací, *v múdrosti* odhoniti lest a podštívání zlého ducha a v pravdě státi.

A ač koho nebeské odplaty radost nepřitáhne, aby aspoň, i trpě protivnost, živ byl u pravdě, ač jest i pracno. Nebuď nepráv proti bohu; neb bída všeliké nepravosti, ježto sě protiví pravdě, neb vůle protivná pravdě, *sama v sobě* musí nésti těžkú muku, neb najposléz ostojí pravda: a vůle protivná pravdě na věky od pravdy trpěti bude, vzdy tomu chtíc, jehož nebude, a pravdě nechtíc, ježto vzdy bude; neb pravé s nepravým nesrovná se a všude a vzdy ostane pravda: a jako těžko sě daviti proti ostnu, tak bude těžko všeliké křivotě proti pravdě, *a nic silnějšího není než pravda!* i bude světlem pravdy všeliké šeredstvo, ježto má nepravost v sobě, ovázáno k své potupě a silú pravdy trpěti bude. A protož blaze jemu, kdož strpí s pravdú i protivenství; nebo když skušen bude, nalezne pokoj a útěchu věčné radosti ve cti a chvále: jehož nám pomoz Hospodine. Amen.“

Jak laskavému a pozornému čtenáři povědomo, uváděli jsme téměř už od kapitoly jedné a třicáté obsah rozumování Štítného skoro beze všeho kritického poznamenání, poněvadž se tam uváděly věci téměř samy v sobě už zřetelné. Tato část rukopisu-jestiť skutečně úkaz středověké *ethiky specialní*; neboť jakož předešlá třetího oddělení část rukopisu za obsah svůj měla, dokazovati, v čem záleží povolání lidské či účel člověčstva, a v čemž najíti lze svrchované dobro: taktéž tato část rozebírá soustavu *jednotlivých* cností mravních a vad, t. dobrovědu specialní. Pravíme úmyslně, že rozebírá tu Štítný *soustavu* jednotlivých cností, poněvadž i tou částí svého díla chvalně se liší od jiných i učenějších zpytatelův ethických, zvláště z posledních dob věku středního, majících v obyčeji, pod jmenem vědecké ethiky sepisovati náuku jakousi o nesouvislých toliko mezi sebou případech mravních (casus), náuku totiž každému co „*kasuistica*“ známou, nikoli však slovútnou a chvalitebnou.

Na důkaz, jak důkladně Štítný přemítával o povolaní lidském a o uskutečnění tohoto povolání t. o *šlechetnostech*, klademe zde důležitý doplněk z rukopisu jiného, jejž chová české Museum pod známkou: I. C. 11. doplněk posud netištěný. Tamť praví v pojednání: „Počínají se knížky o cnostech.“ „A toť řku najprvé: žeť já tomu říkám „*šlechetnosti*“, jemuž někteří říkají „*cnosti*“, a dobřeť řkú; neb kdož je má, na věky jej ctna učiní: aniť já zle jich jmenuji, že jim říkám „šlechetnosti“; neboť zšlechcují člověka. Protožť nedbajte, kterýmiť je jmenujeme jmeny, když rozumíte, coť míníme.“

„I slovešlechetnost latině „*virtus*“ a co mi sě v srdci obrazí ze jmena toho, neumím jmenem jedním vypovědíti, aniž jsú ti vyřekli, kteříž šlechetnostem říkají „cnosti,“ toho; jako když latiník dí jim „virtus“. Neb „virtus“ jest moc jakás, skrze niž jest člověk ctěn, šlecheten, vzácen, drah. Až i kamení drahé a koření má také svú moc, jíž latiník říká „*virtus*“, a však jinú moc míní, než jsú lidské cnosti neb šlechetnosti, ježto jsú duchovní pravé zboží.“

„Jsúť také šlechetnosti jako v zemi skrytý poklad, mimoňž (mimo nějž) jdú lidé, nedbajíc naň, neb nevědí dra-

hosti jeho: a jsú jako drahé kamení, kteréž častokrát válé sě pod nohami, když moc jeho není zřídelna.“ (Kap. 127.)

„Než počnu řeč o pravých šlechetnostech, jako o pravém ovoci, řkuť, že jiné jest *květ* šlechetností, a jiné pravé v sobě (ovoce) šlechetností.“ — Míníť tu Štítný vnější pouze úkazy a zjevy vnitřních šlechetností. „Ale jakož ovoce pod květem se zarozuje a jádro v ořechu pod škořepinou: tak šlechetnosti drží sě a rostú v některých a zřejmých *činech* a obyčejích. A ačkoli bývá ovoce na některém dřevu bez květu, však málo je toho: protož *postavu* míti lidí bohobojných a obyčeje i vnější, hodnéť jest a potřebné (kap. 128.) „Šester jest obyčej znamenitý nábožných šlechetných lidí, pod nímž rostú i drží sě šlechetnosti: a to je v klášteřích a v klášterských zákoních z ustavení. Prvý ten květ je chudoba v rúchu, vlasóv ustřižení. Toho květu ovoce má býti pokora a mysl čistá, aby takový nehledal postavú rúcha lidem k oku líbiti sě, viziž pak, aby nebyl *hrd tú pokorú*, byť to jed nebyl, ježtoť má býti lékařství; nehrdaj jinými, ježtoť snad menší pokoru v chodu rúcha svého ukazují; když nečiní proti obyčeji stavu svého, ještěť by mohlo dobře býti.“ (Kap. 129.)

Jen těžce se zdržujeme dále pokračovati v tomto převýborném rozeznávání vnějších toliko skutkův od vnitřních šlechetností v rukopisu Štítného: a však máme ještě důležitějších věcí položiti. V roztřídění totiž šlechetností klade za první *víru*, *naději* a *milost* křesťanskou, za druhé však čtyry tak zvané cnosti kardinalní či *stežejní*; „neb jakož vrata obracují se na stežeji: tak cnost všech jiných šlechetností záleží ve čtyrech těchto.“ Rozdělování cností ve čtvero šlechetností stežejných béře svůj původ už ve filosofii Sokrata, Platona a Zenona Stoika. Dle náuky Stoikův uvádí je i Cicero (De officiis. I. 3.) jmeny: „*justitia* cum liberalitate conjuncta, solercia in *prospiciendo* vero, modestia seu *temperantia*, *fortitudo* seu animi magnitudo.“ V středním věku se i bohoslovci čeští velmi hojně drželi toho rozdělení ve čtvero cností, jak o tom i rukopisy i staré knihy české svědčí, o nichž však vypravovati na jinou si odkládám příležitost: zde uvedu jen, jak je Štítný jmenuje a jak o nich soudí:

„Jedna jest rozšafnost aneb *opatrnost*, druhá jest *udatná mysl* neb síla mysli, třetí *smírnost* nebo skrovnost,

čtvrtá *spravedlivost*. Kdož u víře nemá opatrnosti rozšafné, smírnosti hodují (hodné), silné mysli a spravedlnosti, zajdeť v blud, nezdrží hodují víry, z níž by měl k životu věčnému přijíti: též o naději, o lásce, též o všech jiných kterýchžkoli cnostech, i ve všech činech lidských, kdyby těch čtyř nebylo šlechetností, byl by zmatek.“ „A tak jsú to divné čtyři cnosti, že kdož právě má jednu, má všecky, a kdož jednu ztratí, všecky je ztratil.“ „Protož velikéť má dobré, kdož je spravedlivě, silně, smírně *opatren*; opatrně, smírně, silně *spravedliv*; silně, opatrně, spravedlivě *smíren*; smírně, spravedlivě, opatrně silen: šťastnýť jest, kdožť táhne k tomu.“ (Kap. 155.) Teprva nyní přistupuje v onom rukopisu ke knížkám „o těch sedmi šlechetnostech, kteréž jsú proti hříchóm“ (kap. 160.), ač teprva kapitolou 176. „počínají se knížky o tom, kterak bojují hříchové proti cnostem a najprvé pýcha proti pokoře.“

V rukopisu našem t. besedních řečí neuvádí Štítný hlavního pramene, odkud čerpal obsah tohoto rozjímání, v rukopisu však Musejním tak praví: „Poslyštež něco o tom sváru neb o boji těch hříchóv s cnostmi: a také slyšte, jakobyste nápodobně od sv. *Augustina* slyšeli to v těch jeho knihách, ježto slovú „de conflictu vitiorum et virtutum.“ Ty knížky počíná sv. Augustin řka: Hlas volá etc. Pýchať ten svár počíná, chtíc podobenstvím aneb podobností pravdy nějaké podtrhnúti a zavesti, aby člověk pokoru opustil“ atd. Při bedlivém přirovnání toho rukopisu k jiným shledáme, že ani v besedních řečech, ani v tom rukopisu, ani v rukopisu cís. knihovny od r. 1396 (XVII. F. 9.), kde též se nalézají „knihy sv. Augustína o bojování hříchóv s šlechetnostmi,“ práce Štítného není pouhý překlad knihy: de conflictu vitiorum et virtutum,“ nýbrž svobodné vnímání a zažívání myšlének podaných, jakoť Štítný sám v rukopisu cís. knihovny o tom svědčí, řka: „A však i dříve někde také jsem své řeči přičinil k úmyslu jeho (sv. Augustina), ne proto, by mi proň věřili lépe, ale že mi se jest zdálo hodné tak svým dětem psáti: a protož i tuto to učiním.“

A však i shledáme, když přirovnáme „besedni řeči“ k rukopisu Musejnímu, že ani tu, ani tam (ani nikdež jinde) Štítný neklade slov stejných, nébrž že i při podobném obsa-

hu v jednom rukopisu to krátí, co béře v jiném v širší rozsáhlosti. Dáme toho zde jen jediný příklad, uvedouce výtečné místo z kapitoly 183. „Svár čistoty s smilstvem," s kterým ať laskavý čtenář srovná místo námi už nahoře v kapitole 72. (str. 259.) podané.

„Také to móž smilstvo slúti, když kdo smyslí sobě a v žádost vezme libé věci tohoto světa, a jako řka: A co móž libějšího býti, než to co je zde na světě! Aj! jakť je krásně a divně nebe svět obklíčilo! Ó jak jest pochotno dívati se řádu světa, a slyšeti o něm ono i ono. Ano dobro živu býti jen pro noviny. A kterak je krásné slunečné světlo, jak sě divně měsíc mění, ve čas roste, ve čas jeho ubývá; ve všech hvězdách divný jich způsob, divný jich běh! a počesí ve čas letní, ve čas zimní, ve čas jerní, ve čas podzimní, a každé má své kratochvíle! A co je ve kvíti utěšení, co v ovoci, v lúkách, v hájích, v dúbravách, v čirých polích, v potocích, v řekách! onde tráva rostúc jako hemžé, onde valmo valí sě obilé rosta, onde kmen vinný tak krásně okolo sebe své púští jabřadky (výhony)! A co je pak utěšení v ptactvu, v jich zpívání, v jich krásném peří! co je útěchy v lovích s sokoly, s jestřáby, s krahujci, v honu s ohaři, s vyžlaty, s chrty! v běhu konském, v skocích jeleních! A malá-li je útěcha v hudbě, v pišťbě, v hlasích zpívání! A kdo vše počte, co je pak libosti v kráse ženské, v jich přípravách, a v milém tovařiství! Ale múdrost, ježto vše zná, a tak váží každú věc, jakož jest která, dí v srdci člověku: A móž-li kdo na světě míti to vše? a jest-li co, by k tomu hořkosti nebylo přimíšeno? Pomním jednoho starého, nosíše rým německý: „Dřéve mějech mysl a neměјech zboží, a již mám zboží a nemám mysli." A tak, má-li kdo jedno, nemá druhého, a kdyby na světě to vše mohl míti, ještě by na světě ve všem nalezl nedostatek!" —

Jak patrno bylo, uznává Štítný zřejmě vnitřní souvislost všech ctností a vad mravních mezi sebou, poněvadž to stránky toliko jsou jedné hlavní cnosti a jedné hlavní neřesti, a kreslí skutečně mistrně přechod jedněch cností v druhé, a to velmi živě tím, že ctnosti a vady takořka co osoby uvádí, ježto skoro vědecky mezi sebou disputují; ku př.: „Tak *lakota* dí v srdci: „Však jest bůh stvořil lidem pití

dobré a jísti: jezte a píte a veseli buďte!“ — „Ale dí *smírnost* proti tomu: „Má člověk jísti a píti, aby trval“ a t. d. (Kap. 39.) — Nechceme chvalořečí tou snad upírati, žeby Štítný nepodléhal někdy náhledům stranným a křivým věku svého, a však nezapomínejmež toliko, že se honosíme býti 500 let ku předu, žijíce v tak řečeném osvíceném věku devatenáctém, a že opět i pozdější věkové podobně na nás budou dotírati ostrou sudbou, jako mnozí z nás rádi ostře soudívají věky nás předešlé. Osvícenost rozumová jestiť vždy poměrní toliko, pročež i našeho Tomáše ze Štítného osvícenost jen těm zřejmá se státi může, kdož knihy jeho bedlivě srovnají s jinými knihami psanými za věku jeho a za věkův před ním předešlých: těm bude bohdá patrno, že jeho poměrní osvícenost ani tak stkvěle se nejeví tím, co byl *psal*, nýbrž tím, co psáti pomíjel proti obyčeji časův svých. Pobožnost jeho hluboká, vzdálená daleko ode všeho hrubého věroušství, směřuje vždy k praktické mravnosti, opírajíc se rázně proti všemu pouze vnějšímu nábožnictví, co zajisté tím více je vší chvály hodno, kdežto Štítný žil v době oné církevního vyvinování, v které touha po rázné reformací církve *„v hlavě i v údech“* v srdcích všech poctivých a rozumných vroucně plápolala. Pro usnadnění vzhledu na souvislost ctností a vad mravních, od Štítného uvedených, klademe zde přehled jich všech, z čeho budiž zřejmo, že Štítný sedm hlavních a osmnáct jim prodřízených cností a neřestí čítá:

Ctnosti jsou:	**Neřesti** jsou:
a) *Pokora.*	a) *Pýcha.*
α. Bázeň boží.	α. Dychtivost po marné chvále.
β. Pravda pravého duchovenství.	β. Pokrytství.
γ. Poslušenství.	γ. Pohrzení starším.
b) *Milost.*	b) *Závist.*
α. Ctění božího obrazu v každém člověku.	α. Nenávist.
β. Šlechetnost dobrého srdce.	β. Pokútné uhrýzání.
γ. Rozumné pokárání.	γ. Cti utrhání.

c) *Úklidnost.* α. Tichost mysli. β. Tiché nepurné ukázání své neviny. γ. Odtucha v dobré naději.	c) *Hněv.* α. Purná a plachá řeč. β. Purnost srdečná. γ. Žalost světských věcí.
d) *Kyprost.* α. Spokojenost a ustavičnost. β. Naděje k božímu milosrdí.	d) *Tesklivá lenost.* α. Túžebnost a neústavnost. β. Rozpač a zúfání.
e) *Rozumné nedbání sboží.* α. Štědrost. β. Nevinnost. γ. Pravda.	e) *Lakomstvo.* α. Skúpá tvrdost. β. Lest a krádež. γ. Lež.
f) *Smírnost v pokrmu a pití.* α. Duchovní truchlost. β. Smírnost v řeči.	f) *Lakota či lakotné obžerstvo.* α. Nelepé veselí. β. Marné mluvení.
g) *Zdržování se od smilných žádostí.* α. Srdečná čistota. β. Milost věčného bydla.	g) *Smilstvo.* α. Srdečná nečistota. β. Žádostná milost toho světa.

Loučíce se nyní s naším Štítným, pohleďmež trochu nazpět na cestu, kteroužto nás byl tak důstojně vedl.

Co se Štítnému nejvzácnější býti zdálo, tím byl i počal t. *poznáním boha* (kap. 1 — 6), vzoru to všeho působení lidského. Každý národ, rovněž jako každý jednotlivec rozumný a každá dějin lidských doba zahrnují vše to, co se jim zdá býti nejsvrchovanějšího a účel účelův lidských, v pojmu *boha* svého, pročež jest každému rozumnému boha poznati tolik, co vše poznati v své dokonalosti a svrchovanosti.

Srozumíme-li tedy Štítnému dobře, jesti mu *bůh* podstatně jednota všeobecná a osobní vší moci, múdrosti a dobroty (7. kap. a násled.); tehdy i to, v čemž se tato jednota všeobecná světle a skutečně jeví, *vesmír* totiž či *svět*, jest

plno nesčíslností mocných a ustavičných proměn v nejmúdřejším zpořízení a sjednání, či anthropomorfisticky řečeno, plno nesčíslností úžitečných a k dobrotě svrchované povolaných tvorův (kap. 8—13).

Vesmír tedy, či jednota ta skutečná a žijící všech jednotlivých tvorův, liší se takto od boha, že to, co bůh již v pojmu svém jest, t. všeobecná svrchovanost a dokonalost, svět činností svou teprva se státi usiluje, pročež se ovšem vždy k bohu skutečně přibližovati má a musí. Božská svrchovanost jest účel vznešený světa a duše hýbající vším mírem!

Z toho však jde důsledně, že svět, a vše co v něm je, nedokonalý jest a obmezený, jsa *možná* jenom dokonalost a vždy toliko budoucí! Trojí tehdy ponětí dá se rozeznávati v pojmu *bytství*: 1. Bůh co svrchovanost a dokonalost sama v sobě. 2. Bůh co zjev samostatný této dokonalosti t. tvůrce všehotvorstva, všehomíra, světa. 3. Bůh co účel osobní a skutečný všeho tvorstva a zároveň i uskutečnění účelu toho daného.

Hledí-li rozum prosto a přímo na to trojí rozeznání, zjeví se mu tu tré dob bytství, a to bytství svrchované, bytství odvislé a smíření či sjednání obou; neboť bůh, co svrchovanost sama v sobě, je bytství svrchované, svět rozeznaný od boha je účin a zjev toliko, tehdy odvislost, a však taková, ježto se má vyrovnati svrchovanému bytství, t. j. účel božský uskutečnovati, a uskutečnování účelu božského je ustavičné přibližování se světa k bohu samému.

Patrno, že svět co pouhá odvislost, bez boha je pouhé nic: skutečnost světa předpokládá tehdy jsoucnost boží ve světě či všudy přítomnost a všemohúcnost, ježto je podstata všehomíra ústavně a úměrně se v něm jevící: naznačené trojí doby bytství jsou tehdy, jest-li tomu dobře srozumíš, i trojí doby božství, a dobře vyřkneš na tomto hledišti, že božství je jednota a trojice.

Zdají-li se ti však tyto tři doby v podobě své pojmové býti příliš abstraktní, přibliž se k nim se zjednotlivením a s zosobením, a uzříš, že bůh otec je pouhá svrchovanost, bůh syn svrchovanost chránící svět před nicotou a záhubou, a duch svatý, bůh sám, přivádějící svět k uskutečnění účelu božského. Trojí doby bytství jeví se ti však co trojí doby božství či trojice jen z hlediště, z kterého na svět zříš, jak sou-

visí s bohem: pohledneš-li však na okamžení na svět pouhý, jinak se ti to tré dob bytství v oku tvém duchovním obrazí. Shledáš totiž, že bůh je velebnost bytství svrchovaná, svět že jest ničemnost a marnost, a účel světa tedy a zachování jediné možné, by svět světem býti přestal, přibliže se opět k bohu a k bohu se navrátě.

Zdají-li se ti však i tyto tři doby bytství v podobě své pojmové býti příliš abstraktní, přibliž se k nim s kategoriemi prostornosti a časnosti, a uzříš, 1. jak bůh je *mimo* svět a *před* světem, 2. jak svět *tento* v čase je bezbožný, a 3. jak se nutně dobou svou vždy víc a více zničuje a ku konci svému kráčí, až se konečně svět tento promění ve svět *onen*, a čas u *věčnost*, kterouž ubohý svět již opět bude u boha.

Jak toto sjednání odloučeného od boha světa s bohem se stává působením boha samého u věčnosti; takto má podobné sjednání světa tohoto s bohem v čase působeno býti činností mravní člověčtva. Člověctvo totiž, poznavši rozdíl a rozpor mezi bohem a světem, má jednáním svým, stojíc u prostřed boha a světa, sjednati svět s bohem, t. přivesti svět opět k bohu, a to tím, že dívajíc se stvoření, povstati má z toho k svému stvořiteli a nevelnúti milostí mimo něj k stvoření pouhému (kap. 24).

A však v tomto sjednání není člověctvo úplně svobodno a samostatno, poněvadž úplná neodvislost by odporovala pojmu stvořením býti: dvojím tedy způsobem i při sjednání tom působí a působil bůh na lidi: *prvním*, že bůh syn sám na sebe vzal podobu člověka, a v ní žije mezi člověčstvem, ukazoval, jak podstata člověčí hodna je smířiti svět s bohem či časnost s věčností (kap. 20 — 23.); *druhým*, že bůh prostředníky svými, t. anděly, ústavně působí na lidi. Andělé co přechod mezi bohem a světem jsou i spojiště tajné boha s světem, neb byl-li by svět úplně a dokonce odlúčen od boha a to podstatou svou, bylo by navrácení světa k bohu nemožnost pouhá. Toť příčina, že i Štítný taký význam klade do andělův (kap. 27 — 32 či druhé oddělení).

Pod těmito výmínkami lze člověctvu v uskutečnění úkolu svého vznešeného se dáti, kterýmžto pojmem si Štítný

proklestil průchod k historicko-positivnímu stanovišti působení pokolení lidského (v třetím oddělení).

Lidské pokolení je totiž ovšem slabé, nicméně však vlohu božskou k dokonalosti v sobě nesouc i touhu k uskutečnění jejímu v sobě chová (kap. 33 - 39).

Jakož se bůh v podobě lidské člověctvu byl ukázal na důkaz, že člověctví a božství lze vstoupiti v spojení, v jednotu: takto veškeré člověcstvo tuto jednotu t. spasení své znenáhla uskutečňovati má a v pravdě i uskutečnuje (kap. 40 — 61).

Poněvadž však bůh podstatně i všeobecné bytství jest a svrchovanost, odlučuje člověka vše to od boha, co jej zachovává v jednotlivosti a samostatnosti. To tedy je hřích. Vše naopak, co jednotlivou a tedy obmezenou osobnost s božskou dokonalostí a všeobecností spojuje a k ní přivádí, je ctnost. Ctnosti tedy uvádí člověka v onen svět či v království boží. (Kap. 62 — 72.) *)

*) „Radost nebeská vychází nad všeliký smysl. Ten stav blažený všemohúcí Hospodin v své múdrosti a v své dobrotě svým připravil, kteříž podlé jeho přikázání hříchu se vystříhali, aby se jemu nelíbili a podlé jeho svaté rady táhli sě i od příčin hříchu k svrchování, aby se jemu líbili!“ Co se týká filosofie, jestiť i to velmi důležité, že Štítný k radostem nebeským t. k svrchovanému dobru čítá i *„poznání přirození“*: jak divně vešken svět drží svój běh v přirození, jak sě co rodí v zemi i v moři, živé i mrtvé, kde se řeky neb studnice počínají, kde větrové, jak se u povětří déšť zarodí anebo sníh anebo krúpy neb hrom a cožkolivěk; poznati, na čemž je bůh zemi ustavil a divně vody okolo ni a povětří nad nimi a nad povětřím oheň pravý okolo všeho na čtvrtém místě; útěchať bude i to poznati osmi nebes přirození, v nichž jsú planety a hvězdy, proč v sedmi nebech v každém jedné jeden planeta: v prvním Měsíc, v druhém Venus, v třetím Mercurius, v čtvrtém Slunce, v pátém Mars, v šestém Jupiter, v sedmém Saturnus, v osmém obecné jiné všecky hvězdy, a které je moci která hvězda a jak mají divný svój běh, a jak divně způsobem božím řídí vešken svět, a kterak jest a proč jest nad těmi osmi kruhy nebeskými opět devátý, jenž slove kruh hnutí prvního: v tomť zde hvězdáři velikú útěchu mají, dívajíc se myslí tomu jakž takž, ač i nemohú plného v tom zde poznání míti: ale kdožť i z najprostnějšího lidu do nebes přijde, vše to z ziskrz (veskrz) pozná a bude zvláštní útěchu a radost míti, i v tom vida boží moc všemohúcí, múdrost neobsežitú (nepochopitelnou) a dobrotu nevýmluvnú; né (nýbrž) mnohé v tom i nad to poznají, jehož ani Ptolomeus, ani který z hvězdářóv mohl kdy poznati: poznají, jak jest a proč jest ono nebe, ježto slove křišťalové, jehož jsú nedošli hvězdářové vtipem svým, ale jedné v písmě jest tak jmenováno, ježto nemá i žádného běhu.“ — (Erben. str. 303, a str. 304.)

Z těchto hlavních myšlének Štítného, v rukopisu jeho nám soustavně zůstavených, jest bohdá patrno, že Štítným podstatné filosofie pojmy tak byly hnuly, jako každým jiným filosofem. Neboť odpory a protivy jasně pocítiti a vyrovnání jich usnadniti, toť účel filosofie veškeré. Štítný, jako každý filosof, patřil na otázky a odpovědi jich: co je svět? co člověk? jak se má nedokonalost obou k dokonalosti božské? jak se tato i pojímati může rozumem i nápodobiti skutkem? zda-li mezera nutná je a podstatná mezi svrchovaností všeobecnou a obmezeností jednotlivou? a zdaž tato věčně potrvá, či časem se vyplní či nic? —

Odpovědi dané zahrnují v sobě veškerý objem vědomí lidského, z čeho i to patrno, že *„besední tyto řeči“* Štítného netoliko jsou soujem výborný ducha jeho důmyslného, anobrž takořka živý i stručný výtah soustavní všech hlubších spisův jeho.

Obsah

podlé pořádku stran.

Úvod str. 1—23. str.

Doba živobytí Tomáše ze Štítného 1
Štítný žil v době Viklefa a Husa 2
Stručný přehled dějin vzdělanosti lidské před věkem Štítného . 4
Štítný jak bojoval s latiníky časů svých 11
Vysoké školy Pražské zvlášť za časů Štítného 15
Spisy Štítného s strany obsahu filosofického 19

Hlava první str. 24—33.

Vzácnost Budišínského rukopisu 24
Rukopis Budišínský jest celek úplný. Důkazy vnitřní . . 26
Důkazy vnější, úplnost rukopisu Budišínského tvrdící . . 30
Rozbor předmluvy Štítného 31

Hlava druhá str. 34—270.

První oddělení: o bohu str. 34—136.

První kapitola str. 34—37.

Důkaz jsoucnosti boží 35
Rozum toliko nalézá, co není bůh 36
Bůh jest nevýpravná věc svrchovaná 36
Teprva v nebi poznáme boha úplně, zde pojímáme jej vždy nedokonale 37

Druhá kapitola str. 37—45.

Badání rozumu, co je bůh, slouží jen k útěše věřícím . . 38
Nejlépe se vyřkne, co je bůh, když dime, že jest; neb to je jemu bytí, to všebytí 38
Bůh jest bez proměny a bez pohnutí 39
Bez boha nic není, on sobě jest, on všemu jest 40
Bůh jest pravý počátek všeho a stvořil svět, aby dal účastnost sebe i stvoření z ničehož. Ve všem vůbec jest činnost boží 41

Třetí kapitola str. 45—53.

V bohu je vše a bůh je všudy 45
Bůh byl dříve, nežli svět stvořil a nepadl by, i kdyby svět zhynul 49
Bůh není dobrý, byť jiné byla dobrota, jiné on, jeho dobrota on je sám, a tak i o moci i o můdrosti boží 50
V bohu není složení toho, co slove materia a forma . . 51
Lidé rádi milují nepravdu, a však pravda přece zvítězí . . 52

Čtvrtá kapitola str. 53—55. str.

Po čtveré věci t. po dlúhosti, širokosti, výsosti a hlubokosti bůh poznán býti může 53

Páta kapitola str. 55—57.

Dlúhostí boha vyrozumí se jeho věčnosti 55
Širokostí boha vyrozumí se jeho milosti 55
Výsostí boha vyrozumí se jeho moci 56
Hlubokostí vyrozumí se důkladnosti súdóv jeho 56
Rozuměti bohu není ho stihnúti ještě 56

Šestá kapitola str. 57—62.

I rozum pozná, co je bůh, jest-li neohlechl hlukem světské marnosti 58
Jen sprostému a nerozumnému dosti je k spasení sprostně věřiti 59
Pohanští filosofové nebyli poznali v plné pravdě, co je bůh . 60

Sedmá kapitola str. 62.

Nezřejmá v bohu moc, múdrost a dobrota mohou sezříny býti v stvoření jako v zrcadle 62

Osmá kapitola str. 63.

Moc boží vysvítá ze stvoření nesčíslného z ničehož 63

Devátá kapitola str. 64—66.

Múdrost boží vysvítá z krásy stvořeného světa 64
Krása je ve světě jako písmo, a múdrost boží smysl jeho . 64

Desátá kapitola str. 66—75.

Přední příčina krásy je slušnost krásného na svém místě . . . 66
Místní tato slušnost jeví se se strany *látky* ve spojení rozličných dob věcních, zvláště však ve spořádanosti hvězd, času proměn a v hodné složenosti těla lidského 67
Se strany *formy* ukazuje přístupnost všech stran a přiměřenost jich i krásu i touto moudrost boží, zvláště však smíření protiv či sjednání jich v jednom světě 74

Jedenáctá kapitola str. 75—79.

Krása stvoření záleží i v slušném jeho pohnutí 75
Jeť pohnutí čtvero druhu: pohnutí prostorné, zrůst, pud a úmysl 75
Pohnutí prostorné je opět dvojí: mechanické a dynamické . 76

Dvanáctá kapitola str. 79—84.

Slušností formy či tvárností svou je stvoření též krásné jako posléze zvláštní svou jakostí (qualitate) 80
Krása stojí nad pouhou příjemností 81
I duchovní přirození mají své jakosti 82
Různé druhy jakostí různým způsobem dokazují múdrost boží . 82

Třináctá kapitola str. 84—86.

Důkazem dobroty boží je stvořený svět, neb pro svú potřebu nic nestvořil bůh, též nikoli k svému, nýbrž k úžitku stvoření zvlášť rozumného stvořil bůh svět 84
Úžitek ten je však čtverý 85
Ve skutcích božích neučinilo množství stvoření újmu u velikosti ani velikost v krásе 85

Čtrnáctá kapitola str. 86—88.

Množství vlastností v bohu nepříčí se jednotě božské, a v skutečnosti je téměř každá věc i jednotou i množstvím najednou 86
Jednota boží vysvítá zřejmě z uspořádání všehomíra 86

Patnáctá kapitola str. 89—93. str.

Trojím činem bývá proměna ve věci, jedným když místo proměnění, druhým, když promění postavu, a třetím, když čas proměnění 89

Neproměnný je bůh toliko: neměnit místa, neb jest všude ve světě jako duše je v těle, a všudy jsou skutky boží moci, múdrosti a dobroty 90

Jednota boží nevadí, by nemohl bůh býti všude, nedvojí jest bůh jen pro bytství svého jednotu 92

Šestnáctá kapitola str. 93—96.

Bůh se nemění ani přibytkem ani úbytkem, ani že jinak bude, než jest byl 94

Není proměny v postavě boha, a to ani proměny, jako bývá ve věcech tělesných, ani proměny duševní t. v rozumu, v mysli, v žádosti 95

Sedmnáctá kapitola str. 97—99.

Písmo svaté pro hrubost toliko mysli lidských vypravuje o vášních božích 97

Taktéž nikoli pro modlitby naše, nýbrž pro dobrotu svú a múdrost činí nám bůh dobrodiní, a však jsú modlitby přece cesty dobrodiní božích 98

Osmnáctá kapitola str. 99—102.

Myslícímu člověku mění se vždy mysl, protože přechází od jednoho předmětu, místa, času na druhý i jiný . . . 100

Takových proměn není v bohu, jenž vše spolu jedním viděním vidí, jako oko všudy vůkol sebe a vždy vida; neb jeho znání, jeho vidění jest on sám 101

Devatenáctá kapitola str. 102—103.

Bůh jest jeden s strany božství svého 102

Bůh jest trojí s strany osob božských 103

Dvacátá kapitola str. 104—108.

Člověk duší svou je obraz trojice svaté 105

Duše je jedna toliko a má trojí moc: mysl, rozum a milost . 106

Dvacátá první kapitola str. 108—113.

Nikoli rozum, anobrž víra toliko chápá věčnost boží a časnost narození Kristova, trojici božskou a jednici Kristovou, neproměnnost boží a proměnu v narození Kristově . . 109

Božství nepřistúpilo k narozenému v tělu Kristu v jakési době, ani neodstúpilo od něho, byvše od počátku na věky s ním a v něm spojeno 111

Dvacátá druhá kapitola str. 113—116.

Že syn boží toliko přijal člověčtví, je založeno ve vůli boží, by se múdrost jeho vstříc postavila chytrosti ďábelské . 113

Podobného cos viděti na slunci 114

Vtělení Kristovo podivu hodno jest i spojením nového, vetchého a věčného i proměněním jednoho v druhé 115

Doplnilo též toto vtělení způsoby různé povstávání lidského . 115

Dvacátá třetí kapitola str. 117—121.

Bohu je múdrost milejší nežli věci múdrostí způsobené, a i mezi lidmi váží někdy múdrost více nežli věci, pročež je zapotřebí, by lidé obráceli se od poznaných stvoření k múdrosti tvořící 117

str.

Tato nepořádek anděly a lidmi ve svět uvedený napravila v pořádek a odevzdala soud synovi, jehož tehdy třeba je poslouchati 120

Dvacátá čtvrtá kapitola str. 121—123.

Skoumání věcí stvořených nemá vábiti k sobě skoumajícího tak, aby pro ně zapomněl na stvořitele 121

Třeba mysl svou při skoumání pozdvihnouti k stvořiteli; neboť to teprva dodává pravého úžitku skoumání, protože se z moci boží vyrodí bázeň boží, z múdrosti pravda a z dobroty milost k bohu 123

Tyť jsou tři světla či dnové svítící v temnotách lidských . . 123

Dvacátá pátá kapitola str. 124—131.

Světel dní pravdy, bázně a milosti věrně držeti se máme, ježto ani neminou, jako dnové obecní, ani nevylúčí jedno druhého, vespolek a vzájemně v celek krásný se spojujíce . . 124

V dějinstvě postupovali jsú dnové tito tak, že den bázně boží byl den starého zákona, boha otce, den pravdy den syna v novém zákoně, a den dobroty či milosti je den ducha svatého 126

Dvacátá šestá kapitola str. 131—136.

S velkou toliko pozorností lze rozumovati o věcech božských . 131

Bezpravně si přisobuje jazyk latinský nadprávo v učených věcech 132

Stručný přehled všech kapitol předešlých 134

Oddělení druhé. O andělích str. 137—160.

Úvod str. 137—138.

První kapitola (XXVII) str. 139—143.

Bůh stvořil svět, proto, že dobrý jsa, chtěl, aby zřejmým světem nezřejmá jeho podstata poznána býti mohla, a aby účastno se stalo stvoření dobroty jeho 139

Toť platí zvlášť o člověku, jenž rozumem svým poznati může boha, jemu v pravdě slúžiti a také na světě kralovati . . 142

O neproměnném světě v mysli boží 142

Druhá kapitola (XXVIII) str. 143—145.

Andělé nejsú těla, jsú duchové rozumní, stojíce mezi bohem a světem 144

Andělé znajíce vše přirození, rychle konají divem to, co by přirozením teprva dlúhým časem se vykonalo . . . 145

Třetí kapitola (XXIX) str. 145—150.

Devět kurů andělských podobá se devíti stavům lidským, a tož tak, že vždy tři kůry a stavy mezi sebou obzvláštní spolek působí 146

Čtvrtá kapitola (XXX) str. 151—153.

Že jsou andělé rozumem ozdobeni, můžeme i rozumem svým stíhnouti 151

Jaký význam mají jednotlivých kůrův andělských jména . . 151

Pátá kapitola (XXXI) str. 153—155.

Čí mysl na chvílku utišiti se může z hluku světských rozbrojů, tenť někdy se té stránky nebe dotkne: té pochotnosti vzorného andělství 153

Šestá kapitola (XXXII) str. 156—160. str.
Andělé jeví obzvláštním činem všeobecnou boží moc moudrost a dobrotu 156
Poznamenání a přirovnání k jinému rukopisu 159

Oddělení třetí. O člověčenstvě str. 161—260.

Úvod str. 161—164.

První kapitola (XXXIII) str. 165—170.
Blažený stav prvních lidí v ráji 165
Harmonické složení těla jich a duše 167
Ztracení ráje a možnost dobytí království nebeského pouhou pomocí a milostí boží 168

Druhá kapitola (XXXIV) str. 170—173.
Na světě není ani dobra ani zla svrchovaného: vše je smíšené a pomíjející; umříti není tedy hubenstvo svrchované . . 171

Třetí kapitola (XXXV) str. 173—175.
Adam nebyl tak vinen jako Eva, ježto jej svedla, sama vnitř svedena jsouc a chtíc, by byla jako bůh 173
Ten však pád prvních lidí proměnil bůh v dobré dávaje tím velikou na jevo svou dobrotu 174

Čtvrtá kapitola (XXXVI) str. 175—177.
Pád andělův a člověka nepříčí se ani múdrosti ani moci boží, neboť každého tvora rozumného svobodnosti vůle toho nutně požaduje, aby mohl státi se zlým 176

Pátá kapitola (XXXVII) str. 177—178.
Hříchem upadl člověk i na duši i na těle v pokuty, a neposlušenstvím ztratil zde na světě rozkošné bydlo a dar slíbený nebeského bydla, ježto by byl vzal v čas svůj, ani neumíraje, ani neokoušuje hořkosti smrti 177

Šestá kapitola (XXXVIII) str. 179—180.
Člověku i hříšnému bůh pomohl, poněvadž byl zaveden a též jen nižšího přirození andělův 179
Andělům zlým však nepomohl bůh, poněvadž jediné ze své hrdé vůle hnuli se proti bohu 179

Sedmá kapitola (XXXIX) str. 180—183.
Na místě hrdosti lidské jevil Kristus, člověk a bůh pokoru služnou k bohu 180
Totě má člověk nad anděly, že v lidském přirození se jevil bůh, a že po smrti i tělesným i duševním okem viděti budeme boha 181

Osmá kapitola (XL) str. 183—185.
Kristus umřel za celý svět, přece však spaseni budou ti toliko, ježto v pravdě dbají ustavení jeho 183
Světské radosti nejsou ovšem v sobě již zlé, a však mají vždy slúžiti jen k dobrému 184
Rozum a tělesenství podobá se muži a ženě, tělesenství má tedy podrobeno býti rozumu 184

Devátá kapitola (XLI) str. 185—186.
Málo lidí spaseno bude, jest-li dobří toliko budou spaseni, neboť každý někdy zhřešil 185
Velký jest rozdíl mezi stupněmi provinění 185
A pokání vroucné přivádí i zlého opět k bohu . . . 186

Desátá kapitola (XLII) str. 187—188. str.
Ani boží vůle a milost ani svoboda lidská sama působí obrácení se hříšného 187
Na milosti božího daru však více záleží, nežli na vůli svobodné 188

Jedenáctá kapitola (XLIII) str. 188—190.
Svoboda vůle lidské podobá se toliko nádobí v ruce boží . 189
Každý dobrý skutek je dílem náš, dílem však není náš, nýbrž boží 190

Dvanáctá kapitola (XLIV) str. 190—192.
Nelzeť ovšem pochopiti, proč bůh nevlévá každému tolik daru své milosti, aby vešken svět byl spasen, a však doufati třeba v neúměrnou spravedlnost boží 191

Třináctá kapitola (XLV) str. 192—193.
I kdo velikých hříchův se dopustil, může se ještě bohu milým státi, když pykaje počne vroucně milovati boha . . 192

Čtrnáctá kapitola (XLVI) str. 193—194.
Co lidem překáží chutně se obrátiti k bohu a užíti daru jeho, je hlavně vnější toliko náboženství a bohatství 193
Nepadá též každé símě na úrodnou půdu 193

Patnáctá kapitola (XLVII) str. 194—195.
Člověk nemá svévolně v milosrdenství boží spolehati a hřešiti, neboť bůh jest spravedlivý a súdové jeho jsú tajné a skryté 194

Šestnáctá kapitola (XLVIII.) str. 196—197.
Není třeba, by se člověk mútil, nevěda, zda-li spasen bude, či nic, ať jen jde cestou bohem vykázanou: a v tom uzavření ať stojí pevně 196

Sedmnáctá kapitola (XLIX) str. 198—199.
I největší hříšník nemá vejíti v rozpač o milosrdí boží, nýbrž hleděti, by se v něm milost boží jako dobré símě ujala . 198

Osmnáctá kapitola (L) str. 200—201.
Jsú rozličaí lidští úmyslové, jedni po marnostech, druzí po dobrém touží 200
A však konání (búdy) zlých nikdy nejsou pevny 200

Devatenáctá kapitola (LI) str. 201—203.
I v posledním okamžení života můž hříšníkovi odpuštěno býti, a však čekati s pokáním až na poslední dobu je velmi nebezpečno 201

Dvacátá kapitola (LII) str. 203—205.
Mnozí slouží světu marnému věí prací, neboť láska k něčemu a naděje, konečně k příjemnostem neb ke cti přijíti, usnadní pracné namahání 203

Dvacátá první kapitola (LIII) str. 205—208.
Je ovšem pravda, že i pro nebe člověk musí mnoho práce snésti, a však za tu práci čeká hojnost všeho dobrého, za práce světské čeká však jen smrt, boží soud a pekelný plamen . 206

Dvacátá druhá kapitola (LIV) str. 208—210.
Výmluva, že mnohý ač by chtěl vyplesti se, již nemůž ze zlého, je neplatná; neb tak mluví leniví toliko a tací, jižto pomocí *bohem* v živobytí dané nepoužili 208

Dvacátá třeti kapitola (LV) str. 210—212. str.

Že mnohý počna už vyplétati se ze zlého, přece v něm utone, toť má dvojí příčinu: jednu že necnosti různé v lidech jsou zvykem k sobě vespolek upoutány, druhou, že mezi dobami nemravnými příbuznost panuje a přechod věcní . . . 210

Dvacátá čtvrtá kapitola (LVI) str. 212—219.

Vejíti prostě v zákon či klášter neprospěje ničehož k vystříhání se od zmatkův světských, jest-li že se člověk sám dříve vnitř sebe nezbavil zlého 215

Neboť mnohokráte vchází luzný svět i za mnichy do klášterův . 217

A na opak i mimo klášter ve světě může člověk dobrým úmyslem bohumile jednati 218

Dvacátá pátá kapitola (LVII) str. 219—223.

Různá napomínání obsahuje tato kapitola, zvláště pak, že není radno, neobyčejným náboženstvím a způsobem chtíti vyznamenán býti 220

Že je nebezpečno v mravním ohledu vysoko napnouti, či přerychle na začátku pokračovati 222

Že mnozí, ač by i nedokonali, počínáním svým nám bývají dobrým příkladem 223

Dvacátá šestá kapitola (LVIII) str. 223—226.

Jako Židé opustivše zákon boží jati byli do Babylona, tak kláštérníci opustivše důslednost zákonův padají v záhubu . 223

Neradno jest, jíti od dobrého k zlému, lépe naopak a nejlépe vůbec všeho zlého se stříci 226

Dvacátá sedmá kapitola (LIX) str. 227—231.

Pravda je ovšem, že na zemi mnohému zlému se dobře vede a mnohému dobrému naopak zle 227

A však je i pravda, že mnohým zlým zle a dobrým dobře se vede 228

Také když přetrpí lopoti dobří zde na světě, odplatu věčnou v nebi za to vezmou 229

Posléze jsou práce a lopoti zdejší mnohdy převýborný prostředek zachovati dobrého v cnostech 230

Dvacátá osmá kapitola (LX) str. 232—233.

Trpěti protivenství pro boha zde na světě je ovšem trpko, ale dílem ustálí nás protivenství v dobrém, dílem odplata nemine nás 232

I když nerádi trpíme a však pro bůh přec překonáme bolesti, bude nám odplata, ačkoli větší bude, když z veselé a milé milosti trpíme 233

Dvacátá devátá kapitola (LXI) str. 234—236.

Obsah mravního cvičení se t. mrtvení či askesi nepotřebuje býti cos obzvláštního, ku př. muky zvláštní a veliké . . 234

Nejlépe jest, trpěti nelibost v zachování se před hříchem, žádosti své míti na uzdě i podnikati vždy práce, aby ani místa neměl hřích v živobytí 234

Třicátá kapitola (LXII) str. 236—239.

Od trpení protivnosti není vyjmut nižádný 237

Neboť i když není protivností vnějších, stává vždy rozvrtí vnitřní mezi žádostmi tělesnými, zvířecími a duchovními v člověku 237

Třicátá první kapitola (LXIII) str. 239—242. str.
Člověku je rozum dán, by žádostem rozsúdil právo, neboť ani zvířecí ani tělesná žádost nemá býti pohubena, nýbrž podrobena toliko žádosti duchovní 240
Třicátá druhá kapitola (LXIV) str. 242—243.
Pýcha jak svádí náruživé pyšné 242
Třicátá třetí kapitola (LXV) str. 244—245.
Rozjímání a boj pokory proti pýše 244
Třicátá čtvrtá kapitola (LXVI) str. 245—248.
Z pýchy se rodí: chvála marná, pokrytství a pohrzení starším . 245
Proti nim bojuje však bázeň boží, pravda pravého duchovenství a poslušenství 246
Třicátá pátá kapitola (LXVII) str. 248—250.
Z závisti rodí se nenávist, pokútní uhryzání řeči a cti utrhání . 248
Proti tomu bojují: uznání božího obrazu v každém, šlechetnost dobrého srdce a rozumné a milostné pokárání bližního . 249
Třicátá šestá kapitola (LXVIII) str. 250—252.
Proti hněvu stojí úklidnost duše 250
Hněv rodí purné a plaché řeči, srdečnou purnost a žalost světských věcí 251
Proti tomu bojuje: tichost mysli, tiché a nepurné ukázání své neviny a odtucha v dobré naději 251
Třicátá sedmá kapitola (LXIX) str. 252—254.
Proti lenosti stojí kyprost 252
Z lenosti pocházejí: tužebnost a neustavnost i rozpač i zúfání . 253
Proti nim stojí spokojnost a ústavnost, i naděje k božímu milosrdí 253
Třicátá osmá kapitola (LXX) str. 254—256.
Proti lakomstvu stojí rozumné nedbání zboží 254
Lakomstvu slouží: skúpá tvrdost, lest, krádež a lež . . . 256
Štědrost, nevinnost a pravda protiví se však lakomstvu . . 256
Třicátá devátá kapitola (LXXI) str. 257—258.
Lakota je pravý opak smírnosti v pokrmu a pití . . . 257
Z lakoty rodí se nelépé veselí a marné mluvení . . . 257
Proti nim stojí: duchovní truchlost a smírnost v řeči . . 257
Čtyřicátá kapitola (LXXII) 258—260.
K smilstvu patří srdečná nečistota a žádostná milost světa . 258
Proti nim bojují srdečná čistota a milost věčného bydla . . 259
Závěrek str. 260—270.
Dobrý oklamán bývá jen zlým, jež podobnost dobrého do sebe má 260
Posléze však vždy zvítězí pravda a dobrota, neboť nepravda a zlost mají sámě vlastní záhuby v sobě 260

Poznamenání.

V rukopise samém nalezá se dvojí seznam obsahu: jeden položen hned v předmluvě od přepisovatele neznámého. O seznamu tohoto přepisovatele řečeno již ve spisu samém a to na stránkách 28. 29.

Seznam druhý působen je z nápisův nad jednotlivými kapitolami, které jsme však v díle samém pro neurčitost jich a neúplnost vynechali, neboť zasahují jen do kapitoly 25. V rukopise na papíře psaném není jich více. Klademe však je zde hlavně v příčině přirovnání jich k obsahu v knížce samé v stručnosti každé kapitole nadepsanému. Jsou však následující:

„Tuto již počíná řeč najprv sám sebú a potom s dětmi.“ str.
„Předmluva“ 31
„Děti již počínají tázati otce o tom, co jest bůh a skrze co má poznán býti. Již poslyš pilně o tom. A to již bude *prvá* kapitola“ 34
„Kterak skrze boha všelika věc a bez něho nic jest učiněno. A co jest bůh? Kudy najbliž k jeho poznání přijíti? I tíží děti. *Druhá* kapitola.“ 38
„Kterak bůh není tolik na jednom místě, ale všudy. A že lidé více milují tmu než světlo. Kapitola *třetí*. Děti tíží dále otce.“ 45
„Zvláštně kterak po čtvero věcí móž poznán Buoh býti. Děti dále tíží otce. *Čtvrtá* kapitola.“ 53
„Tuto již tu čtveru věc vypisuje, skrze niž boha móžem poznati, a jej oblíbiti. Děti tíží. *Pátá* kapitola.“ 55
„Kterak-li jsú i mnozí mudrci byli poznali boha; ale ve svém rozumu doufajíc, nestáli v tom. Děti tíží. *Šestá* kapitola.“ . 57
„Kterak bychom najsnáze mohli přijíti ku poznání té velebnosti boží a kterak troje věc nezřejmá jest v bohu: moc, múdrost a dobrota. A tú trojí věcí všecky (jiné věci) bůh řídí. Děti tíží. *Sedmá* kapitola.“ 62
„Co a kterak skrze svú moc činí? Děti dále tíží. *Osmá* kapitola.“ 63
„Tuto kterak jeho múdrost máme znamenati ve stvoření božím. Děti tíží. *Devátá* kapitola.“ 64
„V *desáté* této kapitole vypravuje, co jest, kde a kterak múdrost boží svět, a což v něm jest, zpořídila, ustavila, a zvláště o planetách nebeských a o deviti kruzích. Děti tíží.“ . . 66
„O čtveru hnutí, kterak boská múdrost u věcech stvořených jest zpořídila. Děti (tíží). *Desátá první* kapitola.“ 75
„Co každá věc stvořena jest sama v sobě a co jinú věcí, jako co jest forma latině a coj' qualitas. Děti tíží. *Desátá druhá* kapitola.“ 79
„Kterak všecko stvoření tuto již svú dobrotú drží a ukazuje. A kterak čtverým činem úžitek máme stvořených věcí. Děti tíží. *Desátá třetí* kapitola.“ 84
„Již jest vypravena troje věc zvláště, jenž jest v bohu. Tuto již o jednotě božské. A co-li nám jí ukazuje. Děti. *Desátá čtvrtá* kapitola.“ 86

str.

„Trojí věcí neb trojím obyčejem jiné věci sě mění; ale bůh sě jimi nemóž proměniti. Děti tíží: *Desátá pátá* kapitola.“ . 89

„Není v bohu proměny, jakož v našich postavách bývá. Děti otce tíží. *Šestnáctá* kapitola.“ 93

„Kterak bůh nic nežele, což dopustí, aneb mstí nad zlými. A kterak ne nadarmo modlíme se jemu. Děti tíží. *Desátá sedmá* kapitola 97

„Kterak opět trojím činem jest proměna v poznání lidském, jenž jí u boha není. Děti tíží. *Desátá osmá* kapitola.“ . . . 99

„Již tuto vypravuje o trojici svaté, jenž jest troj v osobách a jeden v bytu. Děti tíží otce. *Devatinácská* (sic) kapitola.“ . 102

„Tuto klade podobenství, po čem bychom snáze (boha) mohli poznati a tak věřiti o trojici svaté. Děti tíží. *Dvacátá* kap.“ 104

„Kterak máme již věřiti v trojici svatú a tak v boha jednoho, a kterak v syna jeho Jezu Krista narozeného pána našeho, boha a člověka. Děti tíží otce. *Jedenmecítma* kapitola.“ . 108

„Kterak jest toliko syn boží, třetí (sic) osoba ta věčná múdrost přijela sama člověčenství, a ne otec ani duch svatý? A klade toho podobenství. Děti tíží. *Dvamezcítma kapitola.*“ . 113

„Kterak múdrost boží má býti více milována sama v sobě, nežli ta věc, skrze níž jest udělána. Děti tíží. *Třimezcítma* kap.“ 117

„Kterak mysl naše dívajíc se stvoření má povstati z toho k svému stvořiteli a nevelnúti mimo něň k stvoření. Děti tíží. *Čtyrmezcítma* kapitola.“ 221

„O třech dnech duchovních a vnitřních co znamenají, t. bázeň boží, pravdu a milost svatú. Děti tíží *Pětmezcítma* kapit.“ 124

(Cetera desiderantur.)

Přehled obsahu dle abecedního pořádku.

A.

Abraham 224. 232.
Abul-Fath-Muhamed 110.
Adam 174.
Adam co pratèlo lidské 115.
Adam a bůh 177.
Adamův život všeobecný 177.
Affectus 95.
Aktivitäten 15.
Albert Veliký 169.
Albrecht 16. Předml.
Alexander V. 213. 246.
Almužny 256.
Amerikani 166.
Ammon 216.
Anaxagoras 61. 213.
Anaximander 61.
Andělé 29. 137. 268. v. bůh, člověk.
Andělé, doby božské 154. 155,
Andělé, jednotlivosti božské 156.
Andělé, personificací idejí 142.
Andělé, ústroje boží 156.
Andělé, vzory lidské 153—155.
Andělé, divotvůrci 145.
Andělův bezčíslnost 148.
Andělův blaženost 151.
Andělův jednotlivost 143.
Andělův divání 144.
Andělé knížata 152. 155.
Andělé padli 143. 179.
Andělé, poslové boží 152.
Andělé, rozumná světla 144.
Andělé, sluhové lidští 155. 158.
Animus 106.
Anschauen 96.
Antický vzhled 122.
Anthropologie 183.
Anthropomorfismus 43. 97. 138. 139. 142.
Aposteriori 55.
Apoštolé 159. 233.
Apriori 55.
Arabové 13.
Archandělé 152.
Arius 6.
Ariani 6.
Aristoteles 16. 19. 49. 51, 101. 143.
Askesis 234.
Asteroidy 71. Předml.
Asverus 246.
Atomy 93.
Augustin sv. 16. 44. 131. 187. 263.
Augustin druhý 101.

B.

Babylon 224. 225. 227.
Babylonští 70.
Balbin 2. Předm.
Bázeň boží 83. 129. 246.
Bdění 222. 235.
Beghard 243.
Beneš z Weitmíle 15.
Begutě 243.
Běh přírody 269.
Beseda 12.
Besední řeči 23. 24. 146. 263. 270. Předm.
Bezčíslnost andělův 148.
Bezčíslnost věcí 63.
Bezkonečnost 148.
Bezkonečnost prostorní 67.
Bezprostřednost myšlení andělův 144.
Bída 230. 260.
Blaho nebeské 231.
Blaženost andělův 151.
Blud 33. Předm.

Boček 26. 30. 163.
Boëthius 10.
Boha nepřibývá 94.
Boha neubývá 94.
Boha bytí 141. 142.
Boha čtvernost 54.
Boha dlúhost 55.
Bohatství 193. 254.
Bohoslovecké spisy Št. 23. Před.
Bojování mravní 242.
Bolest 207.
Bolzano 21.
Boží bázeň 83. 129. 246.
Boží dary 187.
Boží hlubokost 56.
Boží jednostajnost 110.
Boží kniha 64.
Boží milost a vůle lidská 187.
Boží království 146.
Boží múdrost 62. 64. 108. 117.
Božská všeobecnost 16. 156—158.
Božské doby 154. 155.
Božské jednotlivosti 156.
Božské ústroje (andělé) 156.
Božství 16. 81. 102. 267.
Božství těla mrtvého Krista 112.
Bratránek 31.
Budišínský rukopis 24. 161—164. Předml.
Bůh 29. 34. 68. 81. 138. 255. 266.
Bůh a andělé 143.
Bůh, andělé a lidé 181.
Bůh a čas 49.
Bůh a látka (materia) 43. Předml.
Bůh a nebesa 45.
Bůh a svět 45. 46. Předml.
Bůh, velikost největší 50.
Bůh, neurčitost 143.
Bůh, život lidský 158.
Bůh duch svatý 106. 267.
Bůh jeden 136. 267.
Bůh je všemohúcí 94.
Bůh mimo prostor 48.
Bůh neproměnný 90.
Bůh otec 106. 267.
Bůh před světem 42. 49.
Bůh syn 106. 267. 268.
Bůh v nás 158.
Bůh v našem přirození 181.
Bůh zřen v andělích 154. 155.
Bydlo svatých 68.
Bydla různá 165.
Bydla věčného milost 259.
Bylinství 46.
Bylinstvo 46.
Bytství 46. 47. 51. 267.
Bytství a bytnost 47.
Bytí boha před světem 141.
Bytí boha mimo svět 141. 142.
Bytí boha po světě 141.
Byzantion 7.

C.

Cářihrad 7.
Cassiodorus 10.
Casuistica 261.
Celare 196.
Celost rukopisu Budišínského 26.
Celum 196.
Cena spisův Št. 20. Předml.
Centrální slunce 71.
Cicero 262.
Císařové 160.
Citáty Št. 54. Předml.
City 96.
Cností soustava 261. 265.
Coelestius 187.
Coelum 196.
Coexistentia představ. 99.
Crha 6.
Ctitel 71.
Cti utrhání 246.
Cyrill 6.

Č.

Čas 41. 42. 48. 268.
Čas a bůh 49.
Čas před světem 42.
Časové 72.
Časnost světa 41.
Čelakovský. Předml.
Čeled obecná 160.
Čelední hříchové 245. 248.
Čelední králové 147.
Černohové 166.
Česká řeč u vyučování 11. 18.
Český národ na učení Pražském 17.
Česna, Číšena 71.
Čest 184. 212.
Četa 42.
Čídla 95.
Čistí duchové 144. 181.
Čistěna 71.
Čistota 214.
Člověčenstvo, člověčenství 29. 103. 161.

Člověčí postava 73.
Člověčí složení 73.
Člověčství úplné 185.
Člověčství otce a ducha 113. 114.
Člověčství syna 179.
Člověk 73. 268.
Člověk a andělé 182.
Čtvernost v bohu 54.
Čtvero hnutí 75.
Čtyří elementi 70.
Čtyry hlavní cnosti 262.
Čupr. Předml.

D.

Ďábel 215. 225. 260.
Ďáblova dci 116.
Ďáblové 120. 143.
Daimoni 144.
Daniel 226.
Dar 188.
Dar boží milosti 194.
Dary boží a svoboda 124. 187.
Dary po smrti 255.
David 231. 232. 253.
David bratr 16. Předml.
Dci ďáblova 116.
Deitas 81. 103.
Dějinstva filosofie 124. 126.
Dějinstvo filosofie 61.
Délka 48.
Den bázně boží 124.
Den ducha svatého 129.
Den milosti 124.
Den otce 129.
Den pocty ducha 129.
Den pravdy 124.
Den syna 129.
Děti a otec 161. 162. Předml.
Deus 81. 103.
Devatero kůrův andělských 147.
Devatero řádův lidských 147.
Dialectica 11. 113.
Dialectický přechod 106. 107.
Dialectický rozum 144.
Didaskalos Hugo 101.
Diskursivní pojímání 144.
Diskursivní poznavání 99.
Divání 46.
Divy 145.
Divní duchové 140.
Divné nedostatky světa 195.
Dlúhost boha 55.
Dnové světla duševního 123. 124.
Doba, doby 41. 42.
Doba duchovní 238.
Dobré 162.
Dobrého podobnost 260.
Dobrý a dobrota 50.
Dobrodiní 188. 206. 247.
Dobropán 71.
Dobrota 50.
Dobrota boží 50. 62. 84.
Dobrovský 75. Předml.
Doby stáří 172.
Dobyvání zboží 255.
Dokonalý člověk 146. 166.
Dominationes 152.
Dominikani 188.
Dotčení 77. 78. 95.
Dotknutí 81.
Dotykání 77. 78.
Drochteček 92. 93.
Druhy krásy 65.
Druhy proměn 89.
Druhy stvoření 140.
Dualismus 44. 119. 162. 239.
Duch 61.
Duch antický 212.
Duch a příroda 130.
Duch a tělo 240.
Duch času 212.
Duchové 137.
Duchové pouzí 181.
Duchovenství 213. 247.
Duchovní doba 238.
Duchovní nebe 68.
Duchovní odtucha 251.
Duchovní přirození 61.
Duchovní slunce 129.
Duchovní sůdce 159.
Duchovní velikost 149.
Duchovní vyvinování 9.
Duchovní žádost 237.
Duch svatý 187. (viz bůh.)
Duchův proměny 95.
Duch všehomíra 45.
Duch všemohúcí 155.
Důkaz kosmologický 35.
Důkazy všudypřítomnosti boží 90.
Důkazy jsoucnosti boží 35.
Důkazy úplnosti rukopisu Budišinského 26—31.
Důkazy všemohútnosti boží 115.
Důležitost spisův Št. 21. Předml.
Důmyslní filosofie 52. Předml.

Dunder 21. Předml.
Duns Scotus 139.
Důslednost 224. 225.
Důstojenství lidské 183.
Duše 241. (viz duch.)
Duše a tělo 45. 178.
Duše člověčí 140.
Duše Krista 112. 114.
Duše sídlo 45.
Duše síly 105. 107.
Duševěda předhistorická 170.
Duševní proměny 95.
Duše s tělem rozlúčená 178.
Duševní světlo 123. 124.
Duše všehomíra 155.
Dužena 71.
Dvanácte znamení zodiaku 76.
Dvojství 44. 119. 162. 239.

E.

Egyptčané 70. 205. 224.
Einfaches Reale (Seiendes) 93.
Ekliptika 70. 75.
Eleatové 61.
Elementi 66. 70. 168. 169. 207.
Empirismus 52. 144.
Empyreum 68. 269.
Erben. 4. Předml.
Erkennen 96.
Exoterické a esoterické spisy Št. 138. Předml.
Essentia 46. 47. 51.
Ethica 161. 206. 218. 261.
Eva 115. 174.
Evangelisté 159.
Evropa 5—14.

F.

Fakirové 77.
Faust a Mefisto 162.
Feudalní stavy 150.
Feudalní zřízení 145.
Feudalismus 9. 13.
Feuerbach 98.
Filosofická pravda 33. Předml.
Filosofické spisy Št. 23. Předml.
Filosofie dějinstva 124. 126.
Filosofie důmyslní 52.
Filosofie empirická 52.
Filosofie křesťanství 137. 270. Př.
Filosofie scholastická 11.
Filosofie spekulativní 52.
Filosofie středověká 32. Předml.
Forma 51. 80. 81.
Fortitudo 262.
Frainářky 147.
Frankové 7. 8.
Für anderes sein 40.
Für sich sein 40.

J. (G.)

Já 141.
Já jsem, jenžto jsem 38.
Jakost 81. 134.
Jakostí krása 66.
Jakostí proměna 89.
Jan křtitel 233.
Jednání lidské 79.
Jedno 87.
Jedno a vše 46.
Jednota 21.
Jednota boží 86. 102.
Jednota božství duše a těla v Kristu 112.
Jednota prostorní 48.
Jednota tří sil duševních 105. 107.
Jednota světa vnitřní 88.
Jednota těla a duše 178.
Jednotlivost 11. 15. 47. 50. 52.
Jednotlivost andělův 143.
Jednotlivost boží 98.
Jednotlivost lidská 9.
Jednostajné bytství 93.
Jednostajení světa a krásy 141.
Jednostajnost boží 110.
Jeptišky 219.
Jerarchie 147.
Jeremiaš 233.
Jesuité 25. 26. 188. Předml.
Jevení 108.
Jistota vědecká 32.
Jména andělův 150—152.
Jmění 213. 255.
Job 229.
John Vykliffe 2. Předml.
Josef egyp. 232.
Jsoucnost 110.
J. Jungmann 4. 26. 30. 163. Před.
Jupiter 68. 269.
Justitia 262.

G.

Gabriel archanděl 152.
Geisteskräfte 239.
Gemüth 106.
Generalia studia 13. 15.
Genius 129.
Geografie 73.
Geologie 165.
Germanův nebe 231.
Germanové 5. 8. 12.
Gersdorfská bibliotheka 24. Předml.
Gomorra 216.
Gott 103.
Gottheit 81. 103.
Gottinnigkeitsbund 128.
Göthe 162.
Günther 21.

H.

Had světový 69.
Hanka 24. Předml.
Hanslik. Předml.
Helcelet 31.
Helm 221.
Hellenismus 16. 213.
Helmbrechtice 221.
Herbart 85. 93.
Hermes 21.
Hester 246.
Hierarchie 147.
Historie dějinstva filosofie 61.
Hladolet 71.
Hlas boží ve stvoření 58.
Hlasy Čechův na učení 17.
Hlava sídlo duše 45.
Hlubokost boží 56.
Hmat 78. 81. 95.
Hněv 221. 250.
Hnutí rozumu 79.
Hnutí prostorní 75.
Hnutí čtvero 75.
Hod 42.
Hody 73.
Horkost 207. sluneční 114.
Hořkost smrti 178.
Hrdost 210. 215. 246.
Hrdost pokory 262.
Hromada 87.
Hříčka skolastická 196.
Hřích prvopočátečni 115.
Hříchy 242. 269.
Hříšného obrácení 187.
Hugo 101. Hugo mistr. 22. Didaskalos Hugo 101. Předml.
Hus 2. 4. 5. 16. Předml.
Hus a církev 17.
Hus a universita 17.
Hus a národ český 17.
Hvězdy 68. 269. obydlené 137.
Hvězdy pod námi 87.
Hvězděna 71.
Hvězdosloví Koperníka 70. Před.
Hvězdosloví Ptolomaea 66. 269.
Hyksosové 205.
Hypostasis 146.
Hypostasis idei 142. 143.
Hypostasis pohybu 72.

Ch.

Cherubinové 153. 155.
Chotěnice. Předml.
Chudoba 213. 254. 255.
Chutnost 81.
Chvála marná 246.
Chválořeč 139. 265.
Chytil 31.
Chytrost ďáblova 113.
Chytrost a múdrost 120. 121.

I.

Idealismus mravní 186.
Idealisté 47.
Ideje Platonovy 15. 137. 142.
Idejí hypostasis 142.
Ignac z Loyoly 216.
Indištĺ fakirové 77.
Indové 69.
Intellectuelle Anschauung 144.
Izaiaš 233.

K.

Kacířství. 8. Předml.
Kakost 135. (viz jakost.)
Kardinalní cnosti 262.
Karel V. 7. 8.
Kassiodorus 10.
Kasuistika 261.
Kavkaský kmen 166.
Kazatelé 159.

Keltové 5. 8.
Khalifové 13.
κίνησις 79.
Kláštery 213. 223. 226. 262. Př.
Kláštерníci 243.
Klášterní školy 12.
Klen Rozkochaný 71.
Klenutí nebeské 67.
Kletba 245.
Kněžstvo světské 152.
Kniha boží 64.
Knížata, andělé 152. 155.
Koleda 165.
Kolikost 135.
Komenský 72. 182.
Konstanczký sněm 17.
Konverš 243.
Koperník 70. 71. Předml.
Kosmologický důkaz 35.
Kosmos 141. 269.
Kostnický sněm 17.
Krádež 212.
Kräfte 95.
Král 147.
Kralomoc 71.
Kralování člověka 142.
Králové 160.
Královna 71.
Království boží 146.
Království nebeské 68.
Kramaři 147. 160.
Krása 65. 85. 240.
Krása a ozdoba 60.
Krása duší 121.
Krása lidská 80.
Krása pohnutí 65.
Krása předmětní 81.
Krása světa 264.
Krása úsobní 81.
Krása ženská 258.
Krásné umění 98.
Krasopaní 71.
Krasověda 81. Předml.
Krásy jakosti 66.
Krásy druhy 65.
Krásy a světa zjednostajení 141.
Krause 128.
Krčmáři 147.
Kreaciani 115.
Křest 231. 235.
Křesťané 130.
Křesťanská doba 6. 127.
Křesťanské vzhledy na svět 122.
Křesťanství 6. 213. Předml.
Křesťanství a Platonisma různost 119.
Křesťanství filosofie 137. Předml.
Krista duše 114.
Kristus 112. 229. a j.
Křišťálové nebe 67. 68. 69.
Křivá řeč 256.
Křižáci 13.
Krokot 177. 178.
Kultus genia 129.
Kúry andělův 147.
Kupcové 147. 160.
Květ šlechetnosti 262.
Květy 239.
Kyprost 252.
Kyrill 6.

L.

Lákání ďáblové 174.
Lakomstvo 210. 215. 254.
Lakota 257. 264.
Lanitva velryba 186.
Latiníci 12. 14. 133.
Latinský jazyk 12. 133. Předml.
Látka světjná 43. Předml.
Látky hmotné 72.
Lebenskräfte 239.
Lehrstand 150.
Lektor 90.
Lenost 152. 238.
Lestní řeči 256 a j.
Léto 72.
Leż 212. 256.
Liberalitas 262.
Libost 81.
Licoměrstvo 247.
Lid obecný 146.
Lidská dokonalost 146.
Lid zbranný 147.
Lipská universita 17.
Logos 36.
Loth 216. 237.
Lstivost 256.
Luther 69.

M.

Magdalena 253 a j.
Magister de Zasmuk 2.
Makrokosmus 45. 62. 73.
Malajské plémě 166.
Malost 81.

Manasses 253.
Manželství 221.
Mars 68. 269.
Materia 43. 51. Předml.
Mefisto 162.
Melanchton 69.
Menší svět 182.
Merkurius 68. 269.
Měsíc 68. 269.
Metafysika 160.
Methodej 6.
Mikrokosmus 45. 46. 62. 73.
Milič 3. 4. 16. Předml.
Milosrdí boží 186. 192.
Milost 129. 168. 262.
Milost moc duševní 105.
Milost boží 55. 108.
Milost boží a múdrost 117.
Milost boží a vůle lidská 187.
Milosti jednotlivé 158.
Milost věčného bydla 259.
Milost všeobecná 158.
Milost žádostná toho světa 259.
Milování a poznání boha 104. 105.
Mimo smysl 48.
Mimo svět 268.
Mimovolné pohybování 77.
Místní krása 65.
Místní proměna 89. 90.
Mistr Albrecht 16. Předml.
Mistr hlubokých smyslův 139.
Mistry sv. písma 159.
Mnišské školy 10. 12.
Mnišství 214.
Mnohobožství 122.
Množství duchóv 148.
Moab 216.
Moc boží 50. 56. 62. 63. 108.
Moc boží srovnává protivy 115.
Moci 95.
Mocní andělé 152.
Mocnost duševní 107.
Moderní vzhledy na svět 122.
Moderní svět 130. 131.
Modestia 262.
Modlitba 98. 156.
Modlitby nutnost 159.
Modlitební kniha 216.
Mojžiš 123. 159. 205.
Mokrost 207.
Monada 93.
Mongolové 166.
Moralka 161. 206. 218. 261.
Mošner. Předml.
Mravověda 9. 161. 206. 218. 261.
Mravnost 218.
Mravocvik 234.
Mrtvení 234.
Mrzkosti 129.
Mrzutost 83.
Mučedlnictví 235.
Múdrost 120. 121.
Múdrost boží 62. 64. 108.
Múdrosti boží důkaz 75.
Múdrost a věci múdré 117.
Mudřena 71.
Mudrctví. Předml.
Muky 234. 235.
Muž a žena 184.
Mundus archetypus 16. 142.
Mysl 78. 105. 106.
Mysl udatná 262.
Mysticismus 47. 56. 124—126.
Mysticko-obrazové porovnání 123.

N.

Náboženství 222. 265. Předml.
Náboženstvičko 193.
Náboženství liché 183.
Náboženské spisy Št. 23. Předml.
Naděje 253. 262.
Nádhera 246.
Nadjednější 88.
Nadsmyslnost křesťanská 122.
Nadsmyslné 48.
Nadsmyslný svět 213.
Nahoře a dole 69.
Nährstand 150.
Najjednější 88.
Napp, opat 31.
Napnutí mysli při poznání 56.
Národní vzdělanost 5.
Náruživost 255.
Národy na učení Pražském 14. 17.
Narození Krista 109.
Následky činův 207.
Naturalismus 212.
Naturstoffe 72.
Navrat k nevině 186.
Nazara, Nazarejští 110.
Nebeneinandersein 48.
Nebe 68. 120. 146. 166. 171. 196. 207. 231. 269.
Nebe deváté 72. 269.
Nebe duchovní 68.

Nebe i země 45. 269.
Nebe křišťálové 67. 68. 269.
Nebe na světě 122. 130.
Nebe plamenné 68. 146. 269.
Nebe po živobytí 130.
Nebeská radost 269.
Nebeské království 68.
Nebes kruhové 68. 269.
Nebeské okroty 71.
Nebeské klenutí 67.
Nebešťanka 71.
Necnosti 265.
Něco 41. 63.
Nečistota srdečná 258.
Nedbání světa 195.
Nedostatky světa 195.
Neduhy pohříchu 178.
Negativní poznání 36. 109.
Negedlý. Předml.
Negrové 166.
Nejdivnější tvor 182.
Nejdokonalejší tvor 182.
Nejslavnější tvor 182.
Nelatiníci 133.
Německá práva 12. 13.
Německá říše 12.
Nemúdrý člověk 64.
Nenávist 248.
Nepotřebnost světá 84.
Neproměnnost boha 90. 177.
Neřád 120.
Neřesti 265.
Nerozdílnost těl. 92.
Nerozdílnost duchův 92.
Nerozpačnost 241.
Nerozum 178.
Nervy míchové 77.
Nervy sympathetické 77.
Nesilnost 178.
Nesmrtelnost 165.
Nesmrtelnost andělův 151.
Nestálost živobytí 177.
Nestatečnost 178.
Neuměrnost boha 179.
Neurčitost v bohu 143.
Neustavnost 253.
Nevinnost 238.
Neznámé věci 155.
Nezřejmé věci boží 84. 85.
Nic 41. 63.
Nicota světa 44. 268.
Nominalisté 16. 47. 49. 51.
Nový Platonismus 213.
Nový Řím 5.
Novořímské císařství 10.
Nous 61.

O.

Obecné a hlubší věci křesťanské. 38. Předml.
Obelstění 256.
Oběžnice 70. Předml.
Objektivní 25.
Oblesk pořadu nebeského 149.
Obmezenost 37.
Obmezenost lidská 148.
Obrannictví 159.
Obraz 81.
Obrazy o bohu 37.
Obyčeje mravní 262.
Obžerstvo 238. 257.
Obživnictví 159.
Odkazy 255.
Odměna 188.
Odplata 206.
Odtucha 251.
Ohnivý kruh 70. 269.
Oklamání 261.
Oko rozumu 111.
Oko vševidoucí 144.
Olymp 231.
Omluvení nedostatkův světových 120.
Onen svět 268. 196.
Opatrnost 262.
Oplzlost 211.
Oráči 147. 160.
Organismus 45. 46.
Osobnost 213.
Osobnost boží 98.
Osoby božské 102.
Osud 98
Otec a děti 161. 162. Předml.
Otto V. 10.
Ovoce šlechetnosti 262.

P.

Padlí andělé 143. 179.
Palacký 15. Předml.
Panující andělé 152.
Panenství 115. 116. 117. 219. 221.

Pantheismus 15. 39.
Papežství 6.
Parallelismus Adama a Krista 180.
Particulare studium 13. 15.
Pátý byt 66.
Peklo 120. 171. 207.
Pěknost 81. 85. (viz krása.)
Pelagius 44. 187.
Pelzl. Předml.
Pergaménová část ruk. Bud. 126.
Písně Sionské 224.
Písmo sv. 97. a j.
Pitva v středním věce 74.
Plachá řeč 251.
Plamenné nebe 68. 146. 269.
Planetognosis 77.
Platon 49. 51. 84. 139. 140. 141. 142. 144. 213. 262.
Platonismus a křesťanství 119.
Plemena lidská 166.
Plození 115.
Pobožnost Št. 265.
Pocty genia den 129.
Počátek všeho 40. 43.
Počátek a účinky 117. 118.
Počátek světa 60. 61.
Počet 102.
Počin 43.
Podnožci 87.
Podobenství meze 107.
Podobenství boha 156.
Podobenství svedení v ráji a nynějšího 184.
Podobnost 87.
Podobnost dobrého 260.
Podrobenost ženy 185.
Podstata 51.
Podstať 51.
Podstatného soubor 46.
Podšťivání zlého ducha 260.
Pojednání prostonárodní 138.
Pojednání pobožné 138.
Pojímání diskursivní 144.
Pojmy o bohu 37.
Pohanská doba 127. Předml.
Pohané 130.
Pohanství. Předml.
Pohanští mudrci 60.
Pohnutí 72.
Pohoda 85.
Pohoršení 251.
Pohřeb 129. 130.
Pohrzení starším 246.
Pochop a přístupek 63.
Pohybu hypostasis 72.
Pohybování 71.
Pochotnost 81.
Pokání 186. 251.
Pokání v nemoci á v zdraví 202. 203.
Pokání v posledním okamžení 201. 202.
Poklad mravní 261.
Pokoj 241.
Pokora 57. 222. 244.
Pokrok v dějinstvě 130.
Pokrytstvo 246. 247.
Pokušení 78,
Pokútné uhryzání řeči 248.
Polepšení člověčstva 130.
Poměr duše k tělu 111.
Poměr obrázkův k věcem 107.
Poměry věcí ve světě 35.
Popravce 160.
Pořad anjelský 68. 146.
Pořádek všehomíra 87.
Pořadu nebeského odblesk 149.
Porod 115.
Poslední hvězda 67.
Poslední pořízení 255. Předml.
Postoupnost časová 41.
Postoupnost stupňovatá tvorův 137.
Postoupnost poznavání 99. 100.
Postoupnost nebes 68.
Poslové andělští 152.
Poslušenství 213. 216. 248.
Posošnost 88. 184.
Postava 51. 80. 81.
Postava bohobojných 262.
Postava člověčí 73.
Postávy proměna 89. 93. 94.
Posty 222. 234. 235. 240.
Potestates 152.
Potřebné 85.
Potvořenost 83.
Pouhé bytí 61.
Pouzí duchové 140. 181.
Pout 243.
Povolání lidské 261.
Povstání 39. 115.
Poznání boha 266.
Poznání přirození 269.
Práce 167. 172.
Práce světské 203.
Práce duchovní 206.
Praktická filosofie 161.

Prasłované 5. 8.
Prv obrazný svět 16. 142.
Pravda 129. 152. 256. 260.
Pravda pravého duchovenství 247.
Pravda filosofická 33.
Právo 152. (viz pravda.)
Právo žádostí 240.
Předmluva Št. 31.
Představ současnost 99.
Přechod mezi bohem a lidem 112. 145. 148. 268.
Přechod mysli v rozum a milost 106. 107.
Přechod vzájemný nešlechetností 210.
Přepis Musejní 24. Předml.
Presl 75.
Principatus 152.
Příbuznost necností 210.
Přibytek 94.
Příčina 35.
Příčiny a zjevy 117. 118.
Příčiny zkázy rukopisu Budišínského 25. Předml.
Přídoba Adama a Krista 180.
Příjemnost 81.
Přiměřenost 218.
Přiměřenost světa 75.
Případky 80.
Příroda 212. 269.
Přírodnictví 213.
Přírodní vědy 122. 123. 130. 137.
Přírodní vyvinování 9.
Přirození boží 61.
Přirození duchovní 61. 144.
Přirození naše 181.
Přirození poznání 269.
Přísloví 72. 85. 228.
Přítomnost boží v mysli lidské 101.
Prodávači 160.
Proměna 39. 89. 176.
Proměna času 89. 100.
Proměna duchův 95.
Proměna duševní 95.
Proměna jakosti 89.
Proměna místem 99.
Proměna v bohu 110.
Proměna v znání 99.
Proměna v myšlení časem 100.
Proměna z znání 99.
Proměny časem 89.
Proměny dynamicko-chemické 79.
Proměny postav 89.
Proměny v světských věcech 76. 269.
Proměn druhy 89. Předml.
Proroci 159.
Prostor 45. 48.
Prostor bezkonečný 67. 269.
Prostorní jednota 48.
Prostorní hnutí 75.
Prostorní velikost 49.
Prostranství 48.
Prostředek mezi bohem a lidi 137.
Protestanství 33.
Protičinnost 78.
Protinožci 87.
Protivenství 212.
Protivnost 242. 236.
Protivnosti v osobě Krista 112.
Protivy subjektivní hynou v objektivnosti 115.
Protivy v pojmech 41.
Prozřetelnost boží 100. 101.
Prvky 61. 93.
První křesťané 237.
První příčina 35.
Ptolomæova soustava 67. 269. Př.
Pud k rozumování 38.
Pudy 78.
Purná řeč 251.
Původ cností 187.
Původ zla 175. 177.
Původnost spisův Št. 22. Předml.
Pýcha 242.

Q.

Quadrivium 12.
Qualitas 8. 80. 81. 133—135.
Quantitas 135.
Quantitativní, qualitativní svrchovanost 148.

R.

Rádce králové 147.
Radost 241.
Radost nebeská 269.
Raj 165.
Raj a nebe 177. 186.
Rány 235.
Rassen 166.
Raum 48.
Reales, Realisté 15. 16. 47. 49. 51. 119. 139.

Reale einfache 93.
Receptivität 95.
Recensí rukopisův Št. 23. Předml.
Reflexio in se ipsum et in aliud 40.
Reformací církve 4.
Relativní zásady 11.
Roční časové 72.
Rody živočichův 63.
Romanští národové 6.
Romantika 238.
Rostlinná doba 238.
Röth 205.
Roucho 262.
Rovník 73.
Rozdělení Slovanův 5. 7.
Rozkoš 184.
Rozdíl múdrosti a chytrosti 120. 121.
Rozdíl dní duševních a obecných 124.
Rozdíl smrti Kristové a člověčí vůbec 113.
Rozdvojení všehomíra 45.
Rozličnost 81.
Rozličnosti věcí 141.
Rozmluvy duše s svědomím 26. 27.
Rozmluvy nábožné 19. 25. Př.
Rozpač 198. 253.
Rozplozování se 238.
Rozšafnost 262.
Rostava pojmův 126.
Rozšiřování se křesťanství 9. 213.
Rozum 78. 105. 162. 168.
Rozum a muž 184.
Rozum a srdce 37.
Rozum a tělesenství 184.
Rozum a víra 20.
Rozum názorní 144.
Rozumu hnutí 79.
Rozumu oko 111.
Rozumu touha 109.
Rozumného stvoření druhy 140.
Rozumnost a dobrota 146.
Rozumové dívání 144.
Rozvrť 237.
Rukopisy Št. 2. 3. 19. 20. Př.
Rukopis Budišínský 24. 135. 161. 164. Předml.
Růst 77. 94. 238.
Různé jednoty v božských osobách 112.
Různé trojice 112.
Různé způsoby povstavání člověčího 115.
Rytířstvo 160.
Řády andělův a lidí 145. 160.
Řád dělných lidí 150. 190.
Řád duchovní 150. 159.
Řád pánův světských 150. 159.
Řecká literatura 9.
Řecká řeč 9.
Řeč bázni boží 246.
Řeč hněvu 250.
Řeč chvály marné 246.
Řeč kyprosti 252.
Řeč lakomstva 254.
Řeč latinská 6. 9.
Řeč naděje 253.
Řeč nedbání světa 254.
Řeč nenávisti 249.
Řeč plachá 251.
Řeč pohrzení starším 247.
Řeč pokory 244.
Řeč pokrytstva 247.
Řeč pokútného uhryzání řeči družce 249.
Řeč poslušenství 248.
Řeč pravdy 256.
Řeč pravého duchovenství 247.
Řeč purnosti 251.
Řeč pýchy 243.
Řeč rozpači a zúfání 253.
Řeč řecká 6. 9.
Řeč šlechetnosti dobrého srdce 250.
Řeč tichosti mysli 251.
Řeč úklidnosti 250.
Řeč ustavičnosti 253.
Řeč závisti 248.
Řeč zpravovačův 250.
Řeči besední. (viz ruk. Bud.)
Řečtí mistři 133.
Řečtí národové 5.
Řekové 6. 213. 231.
Řemeslníci 147. 160.
Řím 5. 7. 12.
Řím starý, nový 7.
Římanští národové 5. 16.
Římská literatura 9.
Římsko-německá říše 12.
Římští císařové 7. 9. 12.

S.

Samota 216.
Samostatnost boží 141.
Sám v sobě 40.

Sancrucius 139.
Saturn 68. 269.
Boží 184. 193. 199. 255. 259. 264.
Boži dobývání 255.
Sedm obežnic 70. 269. Předml.
Sedm hlavních hříchův 185. 265.
Sedm hlavních šlechetností 185. 265. (Čtvero 262. 263.)
Seelenkräfte 239.
Seiendes 93.
Sensualismus 47.
Sensualismus astronomický. Před.
Serafinové 153—156.
Scholastici 11.
Scholasticka filosofie 11.
Sídlo duše 45.
Síla mysli 262.
Sil duchovních jednota 105. 107.
Síly 72. 95. 239.
Síly duchovní 239.
Síly duševní 239.
Síly tělesny 239.
Símě u cesty 199.
Sjednání 87.
Skeptické rozjímání 177.
Skepis 162.
Skolastická hříčka 178. 196.
Skořepina nebeská 67. 269.
Skoumání ve vášni, v náklonnosti 104.
Skromnost 262.
Skúpá tvrdost 256.
Skutečnost v poměru k podstatnosti a bytství 47. 181.
Skutek tělesný 258.
Skutečnosti váha 47. 181.
Skutky dobré a zlé 190.
Sliby 215.
Sliby klášterní 214.
Sličnost 65.
Slova boží 64. 114. 115.
Slované 5—14.
Složení člověčí 73.
Sluhy 147.
Slunce 68. 70. 264. 269.
Slunce duchovní 129.
Slunce dobroty boží 124.
Slunce moci boží 124.
Slunce múdrosti boží 124.
Slunce spravedlnosti 117.
Sluník 70. 75.
Slušnost 81.
Slúžiti 241.
Smetana 75.
Směška 225. 227.
Smilování boží 190.
Smilnost 211.
Smilstvo 238. 258. 264.
Smírnost 257. 262. 264.
Smrt 129. 130. 170. 178.
Smrt Krista 111—113. 180.
Smrti hořkost 178.
Smrt životelná 178.
Smrtonoš 71.
Smyslné 48.
Smyslové 78. 95.
Smyslství 47. Předml.
Snáha k badání náboženému 59.
Snaženstvo 238.
Sobec 238.
Sobě býti 40.
Sodoma 216.
Sokrates 213. 262.
Solertia in prospiciendo vero 262.
Současnost představ 99.
Souhlasnost 87.
Souměrnost 218.
Soustava pojmův 126.
Soustava neřestí 261.
Soustava šlechetností 261.
Soustava Kopernikova 70. Předml.
Soustava Ptolomæova 67. 269. Př.
Souvislost nemravností 211.
Souvislost ctností 264.
Souvislost pojmův 125.
Spasení 235. 269.
Spasení příčiny 187.
Spasení a zatracení s strany množství osob 185.
Specialní ethica 261.
Spekulativní badání 56.
Spiritualismus 213.
Spiritualismus středního věku 144.
Spisy Št. 1. 19. Předml.
Spisy Št. bohoslovecké 23. Př.
Spisy Št. filosofické 23. Předml.
Spisy Št. exoterické a esoterické 138.
Spisův Št. recensí 23. Předml.
Spisův Št. důležitost 21. Předml.
Spisův Št. původnost 22. Předml.
Spojení člověčí 73.
Spojení člověčtví a božství 267. 269.
Spojení věcí ve světě 35.

Spojování rozumu s vírou 40. Př.
Spolubytí představ 99.
Spravedlivost 263.
Sprostná víra 59.
Sprostředkování protiv 74.
Srdce 106.
Srdečná nečistota 258.
Stálice 71.
Stálost pouhá 39.
Stanislav ze Znojma 15. 16.
Stárek. Předml.
Stáří doby 172.
Staroststvi 147.
Starším pohrzení 247.
Stav obranný 150.
Stav obživný 150.
Stav učitelský 150.
Stavové lidští 147.
Stežejní cnosti 262.
Stoikové 262.
Strach 83.
Strachota 6.
Stredověká filosofie 47.
Studenost 207.
Studium 10. generale, partikulare 13. 15.
Stupně andělův 145. 148. 149.
Stupně jednot v bytství boha a lidí 112.
Stupně tvorstva 137.
Stupně živočistva 63.
Stvoření 36. st. rozumného druhy 139. 140.
Stvoření světa neukončené 108.
Stvoření světa svobodné 140.
Stvoření z ničehož 41.
Substantia 51.
Subtilnost skolastická 178. 196.
Succesí myšlének 99. 100.
Súdce 147.
Súdce duchovní 159.
Súdové boží 195.
Suchost 207.
Svár hřichóv s cnostmi 263.
Svatí 159. 233.
Svátosti 183. 185.
Svatovláda 147.
Svazek duše a těla 178.
Svědomí 161. 168. 169.
Svět 35. 141. 171. 223. 266—270. (viz stvoření.)
Svět a bůh 141. 187. 266—270.
Svět a čas 41. 42.
Svět idealní 16. 142.
Svět idejí 16. 119.
Svět menší 45. 46. 62. 73.
Svět neproměnný 16. 119. 142.
Svět prvoobrazný 16. 119. 142.
Svět v podobě vejce 67.
Svět vždy vznikající 67.
Svět zlý 215.
Svět ten a onen 268.
Světa jednota 88.
Světa libost 259. 264.
Světa nedbání 254.
Světa nedostatky 195.
Světa rozkoš 259. 264.
Světa věčnost 94.
Světoplozí moci daimonův 144.
Světská vzdělanost 9.
Světští dobří 217.
Světovedný důkaz 35.
Světoví slonové 69.
Světový had 69.
Světla rozumná andělův 144.
Světla duševního dnové 123. 124.
Světlo boží 129.
Světlo všeho světla 155.
Světlo sluneční 114.
Svoboda 196.
Svoboda a dary boží 124.
Svobodná umění 10. 11.
Svobodnost boží 139.
Svobodnost 189. 190. 241. 268.
Svornost 87.
Svrchovaná chudoba 255.
Svrchovanost boží 148.
Svrchovanost jakostí a kolikosti 148.
Synteresis 168—170.

Š.

Šafařík. Předml.
Šalamún 103. 231.
Šavel 232.
Šembera 31.
Šestery knihy o obecných věcech křesť. Předml.
Širokost v bohu 55.
Šířka 48.
Školy klášterní 10. 11.
Školy vysoké 13.
Šlechetnosti 242.
Šlechetnost dobrého srdce 249.

Štědrona 71.
Štědrost 256.
Štěstí 230.
Štítný 1—5. (viz Předml.)
Štítný literat. 2. 12. Předml.
Štítný realista 16. 51.
Štítného život vnitřní 162. Př.

T.

Tajné moci 95.
Těháři 160.
Teleologické stanoviště 75. 140.
Teleologický důkaz 75.
Tělo 241.
Tělo a duch 61. 140. 240.
Tělo boží 45.
Tělo hrubé 140.
Tělo Kristovo od Adama 114.
Tělo lidské 73.
Tělo sluneční 114.
Těla a duše rozlúčení 178.
Těla a duše svazek 178.
Těla nesmrtedlnost 167.
Těla rozkoš 184.
Těl proměna 95.
Tělesná žádost 237.
Tělesné libosti 215.
Tělesné přirození 61.
Tělesný skutek 258.
Tělesenství 213.
Tělesenství a žena 184.
Temperantia 262.
Teplo 70.
Theodikaia 120.
Theologie 183.
Theoretická filosofie 161.
Tichost 251.
Timæos 140.
Tomáš z Aquině 169.
Tomek 15.
Tomsa. Předml.
Traduciani 115.
Trápení žádosti 240.
Trivium 11.
Trojství 239.
Trojice 54. 102. 136. 267.
Trojice božská 87. 267.
Trojice různé 112.
Trojice v Kristu 110.
Trojice každé věci 86.
Trojice v duši lidské 105.
Trojice sluneční 114.
Trojí řád lidský 146. 147.
Trónové 152.
Trpětelnost 241.
Trpnosti 95.
Túžebnost 252.
Tvár 36.
Tvárnost 51.
Tvárnosti krása 65.
Tvor 36.
Tvrdost skúpá 256.
Týden 70.

U. Ú.

Úbytek 94.
Účel filosofii 270.
Účel stvoření člověka 142. 261.
Účel stvoření světa 139. 261.
Účel vtělení Kristova 111. 113.
Účeloslovný důkaz 75.
Učení 10. 13. 15.
Učenníci 159.
Učitelský stav 150.
Učitelství 159.
Učitel Hugo 22. 101.
Udatná mysl 262.
Údolí slz 68.
Úhlavní cnosti 265.
Úhlavní hříchové 242.
Uhryzání řeči družce 248. 249.
Úklidnost 250.
Úkony rostlinní 239.
Úkony zvířecí 239.
Um 61.
Umění a milost 149.
Umění plní duchovní 153.
Umění svobodná 10.
Uměrnost světa 75.
Umírání 171.
Umřití pro bůh 235.
Universitates literarum 13. 15.
Universalia 47. 15. 16.
Určitost 37. 43.
Ustavičnost 253.
Utrhání cti 246.
Utrpení 222. 234. 240.

V. W.

Václav III. 17.
Waldhauser 3.
Walhalla 231.

Vášně 95.
Vášně božské 97.
Vášně při poznání 56.
Vdovství 221.
Věčnost 49. 55. 268.
Věčnost boha 41.
Věčnost vyvinování 67.
Vedlejsoucnost 48.
Vědecké divání se na svět 122.
Vědění co syn boží 110.
Vědomosti jednotlivé 158.
Vědy 13.
Věhlasa 71.
Wehrstand 100.
Věk osvícený 265.
Veleden 130.
Veličina 135.
Velikost 81. 135.
Velikost duchovní 135. 149.
Velikost dynamická 49.
Velikost moralní 49.
Velikost tělesná 134. 135.
Velnutí k stvoření 121.
Velum 217.
Venus 68.
Vermögen 95.
Vesmír 35. 45. 141. 266.
Vidění 95.
Vidinství hvězdářské. Předml.
Viklef 2.
Vilek 217.
Vinaři 147.
Víra 162. 262.
Víra a rozum 20. 37. Předml.
Virtus 261. 187.
Virtutes 152.
Virtutum et vitiorum conflictus 263.
Vladyctvo 160.
Vlk 217.
Vloha božská 269. (viz dar.)
Vnímavost 78. 95.
Volné pohybování 77.
Vplyv astronomie na náboženstvi 69.
Vstání 129. 130.
Všebožnictví 15. 39.
Všebytí 38.
Všečinnost boha 44.
Všedobí 45. 46.
Všehomír a duch 45.
Všemohúcí duch 115.
Všemohútnost boha 44. 63.
Všemu býti 40.
Všeobecné 50. 52.
Všeobecné vzdělanosti 6.
Všeobecnost 11. 37.
Všeobecnost a jednotlivost 47. 119. 157.
Všeobecnost boží 98.
Všeobecnost lidská 9.
Všeobecnosti samostatné 47.
Vševidoucí oko 144.
Všudy přítomnost boží 45. 90.
Všudy přítomnost duši v těle 45.
Vůdce 147.
Vůle boží 141.
Vůle lidská 187.
Vydání spisův Št. 23. Předml.
Vyhlazování knih českých 25. Př.
Východní Evropa 7.
Vykliff John 2.
Vynalezení filosofie 139.
Vysoké školy 13.
Vysoké školy Pražské 2.
Výsost boží 56.
Výška 48.
Vyvinování duchovní 9.
Vzácnost 85.
Vzdělanost antická 9. Předml.
Vzdělanost středověká 9.
Vzdělanost orientalská 5—14. 213.
Vzdělanost Št. 265. Předml.
Vzdělanosti druhy 5—14.
Vzdělanosti všeobecné 6.
Vznik ústavný 67.
Vzory 137. 142.
Vzory bytí lidského 151.
Vzory andělské 153—155.

Z.

Začátek 43.
Záduší 255.
Zákony 213.
Zákonnost přírodní 122.
Zakonníci 159.
Zakořenělost nemravností 211.
Zámatky 212.
Západní Evropa 7.
Zapeklení 179.
Zapletení hříchův 211.
Zásmuky. Předml.
Zavinění velké 192.
Závist 245. 248.
Zázraky 145.

Zboží (viz sboží.)
Zbožnování přírody 122.
Zčlověčení pojmu božího 43. 97.
Zdokonalení člověčstva 130.
Ze 43. 44.
Zeit 42.
Zemané nebeští 147.
Země 71. 269.
Zeměsloví 165.
Zenon Stoik 262.
Zkameněliny 165.
Zkušenost 162.
Zlá vůle 178.
Zlé 160. 262.
Zlí duchové 152. 260.
Zmatky 212.
Znání 95. 105.
Zodiacus 70. 75. 76.
Zoroaster 36.
Zosobnění vzorův 142. 143.
Zpravovači pokútní 250.
Zřejmé věci boží 84. 85.
Zřízení andělův 145.
Zřízení státní 145.
Zrůst 238. (viz růst.)
Zúfání 252. 253.
Zvěcnění vzorův 142. 143.
Zvěřinec 75.
Zvěrokruh 70. 75.
Zvířecí doby 238.
Zvířecí žádosti 237.
Zvučné 48.

Ž.

Žádost 95.
Žádost duchovní 237.
Žádosti 237. 241.
Žádosti zvířecí 77.
Žádostná milost 111. 259.
Žalost světských věcí 251.
Žena 258.
Ženská krása 258. 264.
Ženy podrobenost 185.
Židé 127. 204.
Živa, Živena 71.
Živlové 70.
Život 39. 165.
Život a bůh 158.
Život a smrt duševní 123.
Život smrtelný 178.
Život všeobecný Adamův 177.
Živobytí zemní 76.
Živobyti Št. 1. Předml.
Živý bůh 39.
Žití (duch sv.) 110.

AC 60 .N59 v.15
Rozbor filosofie Tomase ze Sti
Stanford University Libraries
3 6105 033 536 884

AC
60
N5
v. 1

Stanford University Libraries
Stanford, California

Return this book on or before date due.
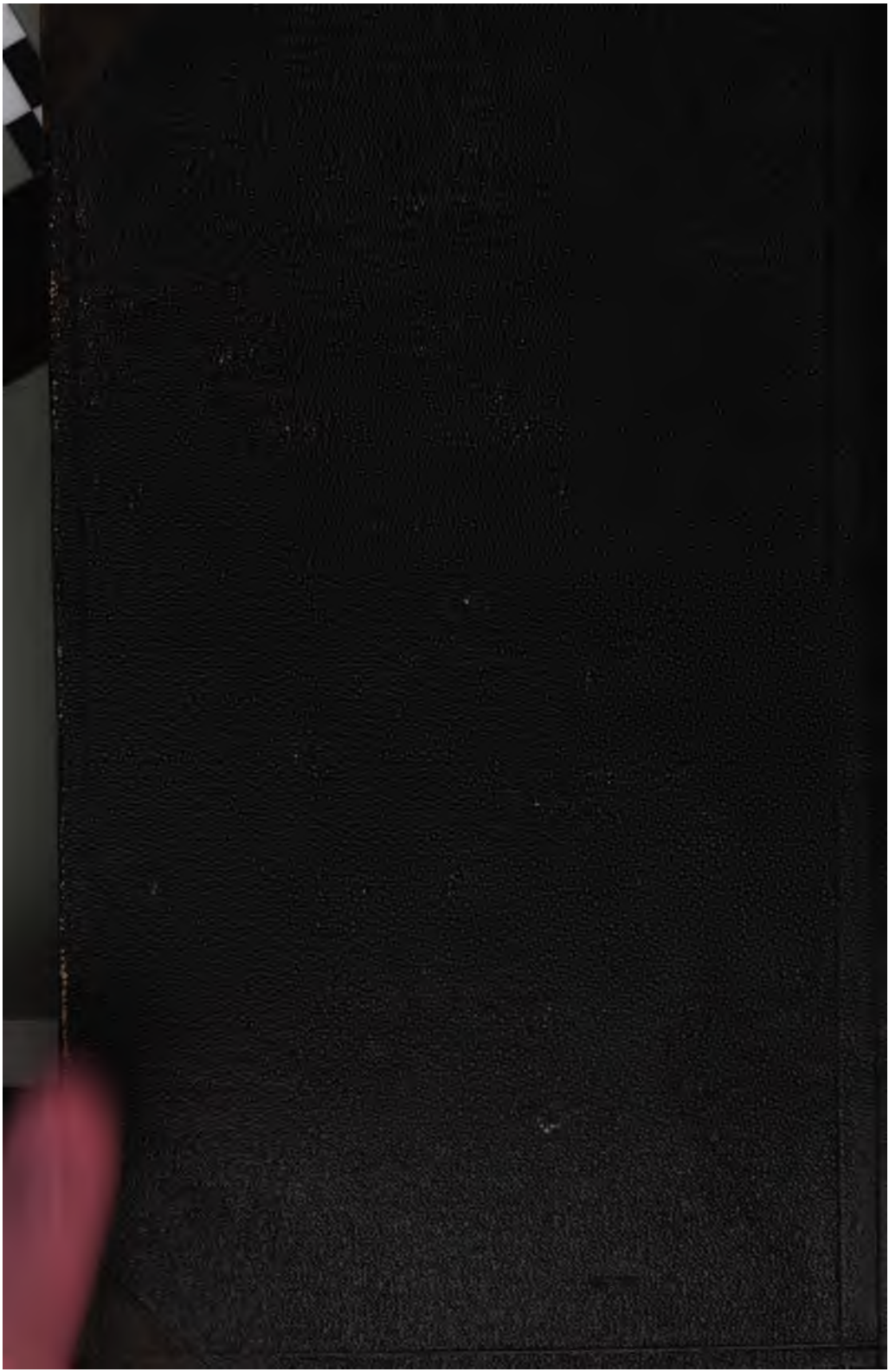
2/24/17